İSTANBUL TEKNİK ÜNİVERSİTESİ ★ LİSANSÜSTÜ EĞİTİM ENSTİTÜSÜ

TÜRKİYE'NİN İLK KONSERVASYON LABORATUVARI: KİMYAHANE

DOKTORA TEZİ

Vildan YARLIGAŞ

Mimarlık Anabilim Dalı

Restorasyon Programı

OCAK 2022

İSTANBUL TEKNİK ÜNİVERSİTESİ ★ LİSANSÜSTÜ EĞİTİM ENSTİTÜSÜ

TÜRKİYE'NİN İLK KONSERVASYON LABORATUVARI: KİMYAHANE

DOKTORA TEZİ

Vildan YARLIGAŞ

(502142204)

Mimarlık Anabilim Dalı

Restorasyon Programı

Tez Danışmanı: Prof. Dr. Deniz MAZLUM

OCAK 2022

İTÜ, Lisansüstü Eğitim Enstitüsü'nün 502142204 numaralı Doktora Öğrencisi Vildan YARLIGAŞ, ilgili yönetmeliklerin belirlediği gerekli tüm şartları yerine getirdikten sonra hazırladığı "TÜRKİYE'NİN İLK KONSERVASYON LABORATUVARI: KİMYAHANE" başlıklı tezini aşağıda imzaları olan jüri önünde başarı ile sunmuştur.

Tez Danışmanı : **Prof. Dr. Deniz MAZLUM** **……**
İstanbul Teknik Üniversitesi

Jüri Üyeleri : **Prof. Dr. Zeynep KUBAN TOKGÖZ ……**
İstanbul Teknik Üniversitesi

Doç. Dr. Burcu Selcen COŞKUN ……
Mimar Sinan Güzel Sanatlar Üniversitesi

Doç. Dr. Nevra ERTÜRK …….
Yıldız Teknik Üniversitesi

Doç. Dr. Işıl POLAT PEKMEZCİ ……
İstanbul Teknik Üniversitesi

Teslim Tarihi : 28 Aralık 2021

Savunma Tarihi : 27 Ocak 2022

Sahibine.

ÖNSÖZ

2013 yılından beri çalıştığım İstanbul Restorasyon ve Konservasyon Merkez Laboratuvarı Müdürlüğü'nün otuzuncu kuruluş yıldönümü sebebiyle laboratuvarın tarihçesini araştırırken karşıma çıkan bilgiler Erken Cumhuriyet döneminden de geriye giderek Osman Hamdi Bey'in Müze-i Hümayûn müdürü olduğu döneme kadar uzanıyordu. Bu bilgiler bende büyük bir heyecan ve merak uyandırmıştı. Laboratuvarın tarihini araştırırken araştırmamın Türkiye'de taşınabilir kültür varlıkları konservasyonunun da tarihini aydınlatabileceğini tez izleme komitemdeki hocalarımla paylaştığımda bu konunun mutlaka derinleştirilmesi gerektiği konusunda beni yüreklendirmeleri bu tezin ortaya çıkmasını sağlamıştır. Bu bağlamda tezin en önemli amacı Kimyahane'yi odak noktasına alarak bu topraklardaki ilk taşınabilir kültür varlıkları restorasyon ve konservasyon çalışmalarının izini sürmektir.

Lisans döneminde Mimari Restorasyon dersini alırken tanıştığım ve 2008 yılından beri farklı eğitim kurumlarında eğitimimi sürdürürken bile karşılaştığım sorunlarda ilk başvurduğum kişi olan ve zorluklarda beni daima destekleyen tez danışmanım Prof. Dr. Deniz MAZLUM'a bütün kalbimle teşekkür ederim. Kendisi benim için her zaman insanlığı ve akademisyenliği ile rol model olacaktır.

Tez izleme komitemdeki diğer hocalarım Prof. Dr. Zeynep KUBAN TOKGÖZ ve Doç. Dr. Burcu Selcen COŞKUN'a tezimle çok yakından ilgilendikleri ve beni yönlendirdikleri için sonsuz müteşekkirim.

Bu tez çalışmasının hazırlanmasında emeği geçen çok fazla insan var. Öncelikle 2015 yılında çalıştığım kurumun tarihçesini yazmak için araştırma yaparken bana Kimyahane ile ilgili bilgiler veren, elindeki bütün belgeleri benimle paylaşan ve bende bu kuruma karşı ilk merakı uyandıran kişi olan Arkeolog-Konservatör merhume Revza ÖZİL'e şükran borçluyum. O dönem beni merhum Behçet ERDAL ve Turan BİRGİLİ ile de kendisi tanıştırmış ve onlardan değerli bilgiler almamı sağlamıştır. Behçet Bey'in aziz anısına, benimle bilgi ve belgelerini paylaşan kıymetli oğulları Mimar Mehmet ERDAL ve Ural ERDAL'a çok teşekkür ederim.

Aylar süren araştırmalardan sonra ulaşabildiğim, Kimyahane'nin ilk Kimyageri Nurettin AKBULUT'un torunu olan sevgili Mehmet DURU'ya benimle anılarını paylaştığı, sorularıma her zaman sabırla cevap verdiği ve kıymetli teyzeleri Ayşe CEBECİOĞLU ile beni görüştürdükleri için içtenlikle teşekkür ederim.

Kimyahane'nin en önemli çalışanlarından Kimya Yüksek Mühendisi Hadi TAMER'in kızı Prof. Dr. Ayşe Nur ÖKTEN'e babasıyla ilgili arşivi kullanmama izin verdiği ve görüşmelerimizde benimle paylaştığı bilgiler için çok teşekkür ederim. Koç Üniversitesi, Suna Kıraç Kütüphanesi Hadi Tamer Belgeleri Koleksiyonu'nu kullanmam konusunda bana destek olan sevgili Mustafa ERGÜL'e ve GABAM eski uzmanlarından Barış ALTAN'a da çok teşekkür ederim.

Kimyahane konusuyla ilgili İstanbul Arkeoloji Müzeleri'nde araştırma yapmak için başvurduğumda bana izin veren ve devlet kurumlarında sıklıkla karşılaştığımız bazı

yöneticiler gibi araştırmayı engellemeye yönelik bir tavır takınmayan değerli Müze Müdürü Rahmi ASAL'a içtenlikle teşekkür ederim. Yoğun çalışma temposu sebebiyle Müze'de araştırma yapmama izin vermeseydi bu çalışma gerçekleşemezdi. Müze'deki araştırmalarım sırasında yardımını esirgemeyen Kütüphane Sorumlusu değerli Üzeyir ALTEKİN'e, Alirıza AYATA'ya ve Güneş ÖZCAN'a çok teşekkür ederim. Devlet kurumlarında genel olarak olumsuz tavırlarıyla araştırmacıların motivasyonunu düşüren ve araştırmaların eksik kalmasına yahut hiç yapılamamasına neden olan memur ve yöneticilerin varlığının yanında bu isimlerin çabaları, ülkemizdeki bilimsel araştırmaların layıkıyla yapılabilmesine büyük bir katkı sunmaktadır.

Araştırmamla ilgili her türlü soruma cevap veren İstanbul Restorasyon ve Konservasyon Merkez Laboratuvarı kurucu müdiresi Sayın Ülkü İZMİRLİGİL'e içtenlikle teşekkür ederim. Kendisi her zaman anılarını ve bilgilerini paylaşmakta çok cömert oldu. Dönemin Kültür Varlıkları ve Müzeler Genel Müdürü Sayın Nurettin YARDIMCI'ya verdiği bilgiler için teşekkür ederim. Ayrıca Merkez Laboratuvarın ilk çalışanlarından Kimya Mühendisi sevgili İsmet OK'a, değerli müdürümüz Ali Osman AVŞAR'a ve değerli mesai arkadaşım Restoratör Burak AYDOĞDU'ya bitmek bilmeyen sorularıma her zaman sabırla cevap verdikleri ve araştırmama her zaman destek oldukları için sonsuz teşekkür ederim. Ayrıca Dr. Selin ÖNDER KADDAR, Araş. Gör. Mimar Mustafa SAYAN, Ekrem Hakkı Ayverdi Arşivi'nden Sayın Şebnem ERYAVUZ, Berlin Altes Museum'dan Dr. Martin MAISCHBERGER ve Dr. Uwe PELTZ, Konservatör-Restoratör Fatih ŞAHİN, Müdür Yardımcımız Konservatör-Restoratör Eftal KİRAZ, Kimya Mühendisi-Konservatör Latif ÖZEN, Konservatör-Restoratör Emel AKAY, Konservatör-Restoratör Uğur GENÇ'e yardımları için teşekkür ederim.

Tezde geçen bütün Osmanlıca metinlerin transkripsiyonunu yapan ve araştırmamı merakla takip eden T.C. Cumhurbaşkanlığı Devlet Arşivleri uzmanı değerli Ayhan ÖZYURT'a çok teşekkür ederim.

Eğitim hayatım boyunca beni her zaman destekleyen anneme, babama ve aileme, her koşulda okuma ve araştırma sevgisini bize aşılayan değerli amcam Hafız Ahmet Nezir ATAOLUR'a, hayatım boyunca her alanda en büyük destekçilerim olan ablam Nurdan ATAOLUR ve eşim Oğuz YARLIGAŞ'a ve son olarak araştırma sürecime afacanlıklarıyla renk katan oğlum A. Ozan YARLIGAŞ'ın varlığına minnettarım.

İTÜ Bilimsel Araştırma Projeleri Birimi'ne tezimi (Proje numarası: 42412) finansal olarak destekledikleri için teşekkür ederim.

Ekim 2021 Vildan YARLIGAŞ

(Konservatör-Restoratör)

İÇİNDEKİLER

Sayfa

ÖNSÖZ ..... **vii**
İÇİNDEKİLER ..... **ix**
KISALTMALAR ..... **xi**
ÇİZELGE LİSTESİ ..... **xiii**
ŞEKİL LİSTESİ ..... **xv**
ÖZET ..... **xix**
SUMMARY ..... **xxi**
1. GİRİŞ **1**
1.1 Çalışmanın Amacı ve Kapsamı 2
1.2 Çalışmanın Yöntemi 4
1.3 Çalışmanın Ana Kaynakları 6
2. MÜZE-İ HÜMAYÛN'DAN İSTANBUL ARKEOLOJİ MÜZELERİ'NE İLK RESTORASYON- KONSERVASYON FAALİYETLERİ **11**
2.1 Müze-i Hümayûn'daki İlk Restorasyon Faaliyetleri 11
2.1.1. İlk restorasyon faaliyetlerinin odağında Müze-i Hümayûn, Sanâyi-i Nefîse Mektebi ve Müze Kazıları 11
2.1.2 Müze-i Hümayûn'daki ilk restorasyon atölyesinin yeri 23
2.2 İstanbul Arkeoloji Müzeleri'nde Restorasyon Faaliyeti Yürüten Diğer Atölyeler 27
2.2.1 Heykeltıraşlık Atölyesi 27
2.1.3 Mimarlık Atölyesi 33
3. KİMYAHANE'NİN KURULUŞU **39**
3.1 Kuruluş Sürecinde Devletin Kültür Politikası 39
3.2 Kimyahane Binası: Yer Seçimi ve Mimari Özellikleri 48
3.3 Kuruluş Döneminde Alman Kurumlarıyla Geliştirilen İş Birliği 61
3.3.1 Berlin Kraliyet Müzeleri Laboratuvarı ve Friedrich Rathgen 61
3.3.2 Kimyahane ile Berlin Kraliyet Müzeleri Laboratuvarı arasındaki ilişki 68
4. KİMYAHANE'NİN GELİŞİMİ, YÜRÜTTÜĞÜ ÇALIŞMALAR VE KADROSUNDA YER ALAN UZMANLAR **75**
4.1 Kimyahane'nin Görevleri, Görev Dağılımı ve Yürüttüğü Faaliyetler 75
4.2 Kimyahane'nin İlk Restorasyon-Konservasyon Faaliyeti Olarak Çivi Yazılı Kil Tablet Çalışmaları 86
4.3 Kimyahane Binasının Genişletilmesi 95
4.4 Kimyahane'de Yer Alan Donatı ve Cihazlar 102
4.5 Kimyahane'de Görev Alan Uzmanlar 109
4.5.1 Kimyahane'nin ilk konservatörü Kimyager Nurettin Akbulut 110
4.5.1.1 Mesleki hayatı 110
4.5.1.2 Nurettin Akbulut'un Müze'de birlikte çalıştığı Alman uzmanlar 114
4.5.1.3 Bilimsel yayınları 119

4.5.2 Kimyahane'de yenilikçi bir uzman: Kimya Yüksek Mühendisi Hadi Tamer 125
4.5.2.1 Mesleki hayatı 125
4.5.2.2 Hadi Tamer'in Avrupa'daki müze ve laboratuvarlarda yaptığı çalışmalar 133
4.5.2.3 Yurtdışındaki kişi ve kurumlarla yürüttüğü faaliyetler 141
4.5.2.4 Bilimsel yayınları 144
4.6 Kimyahane'nin Müze'den Ayrılmasına Yönelik Girişimler 146
4.7 Kimyahane'den Merkez Laboratuvar'a Geçiş Dönemi 150
5. GENEL DEĞERLENDİRME VE SONUÇ 163
KAYNAKLAR 175
EKLER 185
ÖZGEÇMİŞ 237

KISALTMALAR

Bkz. : Bakınız

BOUN-AOK : Boğaziçi Üniversitesi, Aziz Ogan Koleksiyonu

BOUN-JİA : Boğaziçi Üniversitesi, Jale İnan Arşivi

HTA : Hadi Tamer Arşivi

ICOM : International Council of Museums

İAMA : İstanbul Arkeoloji Müzeleri Arşivi

İAMEYA : İstanbul Arkeoloji Müzeleri Eski Yazışmalar Arşivi

İAMY : İstanbul Arkeoloji Müzeleri Yıllığı

İRKMLA : İstanbul Restorasyon ve Konservasyon Merkez Laboratuvarı Arşivi

MSGSÜ : Mimar Sinan Güzel Sanatlar Üniversitesi

SMB : Staatliche Museen zu Berlin, Zentral Archiv

V.Yarlıgaş Arşivi: Vildan Yarlıgaş Arşivi

ÇİZELGE LİSTESİ

Sayfa

Çizelge 2.1 : İstanbul Arkeoloji Müzeleri Yıllıklarına göre restorasyon atölyelerinde çalışan personel listesi…….....**36**
Çizelge A.1 : Müzeler Genel Direktörlüğü Mulaj ve Tamir Atölyesi Aylık Çalışma Cetveli. Mart 1938 (İAMA)……....**186**
Çizelge A.2 : Müzeler Genel Direktörlüğü Mulaj ve Tamir Atölyesi Aylık Çalışma Cetveli. Nisan 1938. (İAMA)…….....**188**
Çizelge A.3 : Müzeler Genel Direktörlüğü Mulaj ve Tamir Atölyesi Aylık Çalışma Cetveli. Mayıs 1938. (İAMA)…….**190**
Çizelge B.1 : Müzeler Genel Direktörlüğü Mimarlığı Aylık Mesai Cetveli. Kasım 1935. (İAMA)…….....**191**
Çizelge B.2 : Müzeler Genel Direktörlüğü Mimarlığı Aylık Mesai Cetveli. Şubat 1936. (İAMA)……...…...**193**
Çizelge E.1 : Müzeler Genel Direktörlüğü Kimya Laboratuvarının II. Teşrin 935 Çalışma Cetveli (Kasım 1935) (İAMA)……..**198**
Çizelge E.2 : Müzeler Genel Direktörlüğü Kimya Laboratuvarının II. Kanun 1936 Çalışma Cetveli (Ocak 1936) (İAMA)…….....**200**
Çizelge E.3 : Müzeler Genel Direktörlüğü Kimya Laboratuvarının I. Kanun 1935 Çalışma Cetveli (Aralık 1935). (İAMA)…….....**201**
Çizelge E.4 : Müzeler Kimyahanesinin II. Teşrin 936 Mesai Cedveli (Kasım 1936) (İAMA)…….…..…**203**

ŞEKİL LİSTESİ

Sayfa

Şekil 2.1 : Oskan Efendi'nin yaptığı onarıma ait olduğu düşünülen düzgün matkap delikleri……..……..……...**18**

Şekil 2.2 : İçinde bronz çubuk bulunan matkap delikleri……**19**

Şekil 2.3 : Oskan Efendi'nin yaptığı onarıma ait olduğu düşünülen bronz çubuk ve daha önce gerçekleştirilmiş onarıma ait olması muhtemel demir kenet……**20**

Şekil 2.4 : Lahdin eski onarımlarına genel bakış. Sol taraftaki kabartmada figürlere form verilmeden tümlenen alçı kısım……**20**

Şekil 2.5 : Eksik kabartmaların ve yumurta frizlerin alçı ile tümlenmesi (İRKMLA)…….....**21**

Şekil 2.6 : Eksik kabartmaların ve yumurta frizlerin alçı ile tümlenmesi (İRKMLA)……...**21**

Şekil 2.7 : Kırık parçaların yapıştırılmadan önceki durumu…..……....**22**

Şekil 2.8 : Büyük kırık parçalara lahdin içinden atılmış demir kenetler..……...**22**

Şekil 2.9 : Müze-i Hümayûn'un üç aşamada yapılan binasının ve Çinili Köşk'ün planları……..……....**24**

Şekil 2.10 : Klâsik binanın doğusunda bulunan ilk ek binanın zemin kat planı…….....**26**

Şekil 2.11: Musées des Antiquités de Stamboul kitabında yer alan Eski Şark Eserleri Müzesi……...**26**

Şekil 2.12 : Heykeltıraş Zühdü Müridoğlu'nun (Ulueren) Müze özlük dosyasındaki fotoğrafı……**29**

Şekil 2.13 : Atölye şefi olarak İhsan Bey'in imzası olan 1935 yılı aralık ayına ait bir çalışma cetveli……**32**

Şekil 2.14 : "Müzeler Heykeltraşı Zühdü" imzasını taşıyan Ekim 1937 tarihli bir çalışma çizelgesi……..……...**33**

Şekil 3.1 : Turuncu ile taranmış yerler Ankara'daki bilim merkezinin 2.kat planında laboratuvar olması planlanmış mekanlardır…….....**52**

Şekil 3.2 : Fodla fırını alanındaki yapılar...……..……..…...**55**

Şekil 3.3 : Fodla fırını alanındaki yapılar……..……..…..…**56**

Şekil 3.4 : Çatı örtüsü olmayan fodla fırını yapısı…….……...…**56**

Şekil 3.5 : 21684/31 sayılı, 7.01.1936 tarihli belgenin ekindeki fotoğraflar……...……**57**

Şekil 3.6 : 21684/31 sayılı, 7.01.1936 tarihli belgenin ekindeki fotoğraflar…….…**58**

Şekil 3.7 : 21684/31 sayılı, 7.01.1936 tarihli belgenin ekindeki fotoğraf……...…….**59**

Şekil 3.8 : Fodla fırını yapısı içindeki onarım……..…..**59**

Şekil 3.9 : Fodla fırını yapısı içindeki onarım……...**60**
Şekil 3.10 : Fodla fırını yapısı içindeki onarım. Mescidin mihrap nişi……...**60**
Şekil 3.11 : İştar Kapısı onarımı…….…….…..….**63**
Şekil 3.12 : Laboratuvarda büyük varillerde seramik parçaları...…….……**64**
Şekil 3.13 : Restoratör Rudolf Kuhn sağ başta. 1955…….……..**67**
Şekil 3.14 : Kitapçıktan bir fotoğraf. Restoratör Jons Tunnigkeit…….....**68**
Şekil 4.1 : Karl-Issem Berlin markalı kurutma fırını……..……..…….....**87**
Şekil 4.2 : Karl-Issem Berlin markalı kurutma fırını.……..…..**88**
Şekil 4.3 : Kil tabletlerin pişirildiği Karl-Issem Berlin markalı mufl fırını..……**89**
Şekil 4.4 : Kil tabletlerin pişirildiği Karl-Issem Berlin markalı mufl fırını..……**90**
Şekil 4.5 : Fours Tranchant Paris markalı ikinci fırın ve pişirme derecesini ölçen düzenek…..…….…….....**94**
Şekil 4.6 : Fours Tranchant Paris markalı ikinci fırın ve pişirme derecesini ölçen düzenek..……....**94**
Şekil 4.7 : Fours Tranchant Paris markalı ikinci fırın ve pişirme derecesini ölçen düzenek……..……....**94**
Şekil 4.8 : Mescitten dönüştürülen yapının rölövesinin bir bölümü ve mekâna yerleştirilmiş mobilyalar……..……..…....**97**
Şekil 4.9 : Kimyahane binası rölövesinden bir bölüm…..……....**98**
Şekil 4.10 : Kimyahane Binası Giriş Kat Planı…….…..**98**
Şekil 4.11 : Kimyahane'nin bodrumunda mulajların ve kalıpların durumu…….**100**
Şekil 4.12 : Kimyahane'nin bodrumunda mulajların ve kalıpların durumu……..**100**
Şekil 4.13 : Kimyahane'nin bodrumunda mulajların ve kalıpların durumu…..…**101**
Şekil 4.14 : Kimyahane Binası Bodrum Kat Planı……**101**
Şekil 4.15 : Kimyahane binası A-A Kesiti…….…..**102**
Şekil 4.16 : Kimyahane'nin ilk kurulduğu dönemde kil tablet pişirme düzeneği……..…….……..…….…..**103**
Şekil 4.17 : Fırın odasında kil tablet kurutma fırını……..……**104**
Şekil 4.18 : Tezgâh altı havalandırma düzeneği……..……....**106**
Şekil 4.19 : Işıklandırmalı tezgâh. ……..…..**107**
Şekil 4.20 : Kimyasal tezgâhı mescitten dönüştürülen yapının içinde……..**108**
Şekil 4.21 : Aynı tezgâhın kimya laboratuvarında 2015 yılındaki durumu…..…**108**
Şekil 4.22 : Fumigasyon odası……..……..…**109**
Şekil 4.23 : Fumigasyon odası……...…….……**109**
Şekil 4.24 : Şef Nurettin Akbulut Kimyahane'deki odasında ……...…..**113**
Şekil 4.25 : Şef Nurettin Akbulut bir Hitit Güneş Kursu'nun restorasyonunu yaparken……...…….…..**114**
Şekil 4.26 : Hadi Tamer kimya laboratuvarında çalışırken..……..……..**127**
Şekil 4.27 : Ayakta sol baştan sırayla Nurettin Akbulut, Hadi Tamer, Eyüp Küçüksezgin ve ismi bilinmeyen diğer çalışanlar son şeklini almış Kimyahane binasının önünde…..……..……...**128**
Şekil 4.28 : Hadi Bey, Reha Arıcan ve Muzaffer Ertoran ile birlikte Kimyahane'nin İstanbul Boğaz'ına bakan terasında…..……**129**
Şekil 4.29 : Hadi Bey ve Behçet Erdal……..……..……**130**
Şekil 4.30 : 1957 yılında Hadi Bey ve ailesi Paris'te bir kongrede. Ortada kızı Ayşe Nur Ökten, kızının solunda Cahide Tamer ve sağında arkada Hadi Tamer…….……....**130**
Şekil 4.31 : Hadi Tamer'in "étudiant patronné" kimlik kartı…….……..**136**
Şekil 4.32 : Kimyahane binası önünde. Sağdan sırayla Behçet Erdal, Eyüp Küçüksezgin, Hadi Tamer, Müze Müdürü Necati Dolunay

ve bilinmeyen bir uzman……...…**153**
Şekil 4.33 : İstanbul Arkeoloji Müzeleri bahçesinde müze uzmanları..……..….**153**
Şekil 4.34 : Behçet Bey Kimyahane'de bir çalışma sırasında……...**154**
Şekil 4.35 : Darphane binasındaki bir etkinlikte Ülkü İzmirligil, Behçet Erdal, Revza Özil ve Behçet Bey'in eşi……**154**
Şekil 4.36 : Revza Hanım'ın Kimyahane'de her an çalışmaya hazır duran masası……**155**
Şekil 4.37 : Kimyahane'nin Boğaz'a bakan bahçesinde merhume konservatör Revza Özil……**156**
Şekil 4.38 : Kimyahane'nin mescitten dönüştürülen kısmının kuzeydoğu cephesi. ……**156**
Şekil 4.39 : Mescitten dönüştürülen yapının durumu. ……**157**
Şekil 4.40 : Mescitten dönüştürülen yapıda tavanın çökmemesi için alınan önlem ve tavanın çökmüş bir bölümü. ……..…**157**
Şekil 4.41 : Mescitten dönüştürülen yapıda tavanın ve pencerelerin durumu..……..……..…**158**
Şekil 4.42 : Kimyahane binasında koridorun durumu. ……..……**158**
Şekil 4.43 : Yıllarca çalıştığı odada merhum konservatör Revza Özil...…..……**159**
Şekil 4.44 : Kimya laboratuvarında çalışma tezgâhı ve solda odaya sonradan eklenmiş çeker ocak.……**159**
Şekil 4.45 : Büyük daldırma havuzu. ……..……..……**160**
Şekil 4.46 : Heykel atölyesinin durumu. ……..**160**
Şekil 4.47 : Laboratuvar önünde bir grup uzman. ……...……**161**
Şekil C.1 : Nurettin Akbulut'un laboratuvarın kurulması ile ilgili notu. ……...**195**
Şekil D.1 : Wilhelm Krause'nin sözleşmesi. ……..……**196**
Şekil F.1 : Nurettin Akbulut'tan Aziz Ogan'a mektup. ……..……**204**
Şekil F.2 : Nurettin Akbulut'un Aziz Ogan'a yazdığı mektubun transkripsiyonu. ……..……..**206**
Şekil G.1 : Nurettin Akbulut'un yazdığı çalışma raporu. ……..……**208**
Şekil H.1 : Eski Eserler ve Müzeler Genel Müdürlüğü'nden gelen mektup. ……...……..**214**
Şekil H.2 : Eski Eserler ve Müzeler Genel Müdürlüğü'ne gönderilen üst yazı.……...……..…**214**
Şekil H.3 : Nurettin Akbulut'un Tablo restorasyonu hakkında raporu.……..….**215**
Şekil I.1 : Nurettin Akbulut'un Rathgen'in "Die Konservierung der Altertumsfunden" kitabını çevirirken aldığı notlar. ……..**223**
Şekil J.1 : Nurettin Akbulut'un Rathgen çevirisinden bir örnek. ……..……**224**
Şekil K.1 : Hadi Tamer'in Avrupa seyahatinde ziyaret ettiği kültür kurumlarının listesi. ……..……...**225**
Şekil L.1 : Aziz Ogan'ın Hayrullah Örs'e yazdığı Osmanlıca mektup. ……..…**231**
Şekil L.2 : Aziz Ogan'ın Hayrullah Örs'e yazdığı Osmanlıca mektubun transkripsiyonu. ……...……**234**

TÜRKİYE'NİN İLK KONSERVASYON LABORATUVARI: KİMYAHANE

ÖZET

Türkiye'de taşınabilir kültür varlıklarının bilimsel yöntemlerle restorasyon ve konservasyonun yapılması ilk olarak Erken Cumhuriyet döneminde gerçekleşmiştir ve bu konudaki araştırmalar oldukça kısıtlıdır. Osmanlı Devleti döneminde ise Müze-i Hümayûn'da Müze'deki eserlere yapılan onarımları inceleyen hiçbir çalışma bulunmamaktadır. Bu tez erken Cumhuriyet döneminde İstanbul Arkeoloji Müzeleri bünyesinde kurulan ve Türkiye'nin ilk konservasyon laboratuvarı olan Kimyahane'nin kuruluşu, çalışmaları ve kadrosunda barındırdığı uzmanları odak noktasına alarak, Osmanlı Devleti'nin son dönemlerinden itibaren bu topraklarda yapılmış ilk taşınabilir eser onarımı tarihini, bu onarımları yapan mekân, kişi ve kurumlar üzerinden ortaya koymayı ve koruma yaklaşımının yıllar içindeki değişimini-gelişimini aktarmayı amaçlamaktadır.

Çalışmanın ilk bölümünde tezin amacı, kapsamı ve araştırma yöntemlerine yer verilmiş ve büyük oranda arşiv araştırmalarına dayanan tezin ana çalışma kaynakları tanıtılmıştır. Bu kaynaklar özetle İstanbul Arkeoloji Müzeleri arşivi, Koç Üniversitesi, Suna Kıraç Kütüphanesi'nde bulunan Hadi Tamer Belgeleri Koleksiyonu, Boğaziçi Üniversitesi'nde bulunan Aziz Ogan Koleksiyonu, İstanbul Arkeoloji Müzeleri Yıllıkları, İstanbul Arkeoloji Müzeleri'nde Asurolog olarak çalışmış Fritz Rudolf Kraus'un "Dreizehn Jahre Istanbul (1937-1949) Der deutsche Assryriologe Fritz Rudolf Kraus und sein Briefwechsel im türkischen Exil" ismiyle yayımlanmış mektupları, Kimyahane'de çalışmış eski uzmanlar ve ailelerinin arşivleri ile Berlin Devlet Müzeleri Merkez Arşivi'dir.

Tezin ikinci bölümünde Müze-i Hümayûn'daki ilk restorasyon faaliyetleri incelenmiş, restorasyonların nitelikleri Satrap Lahdi onarımı üzerinden değerlendirilmeye çalışılmıştır. Ayrıca arşiv belgelerine dayanarak onarımların yapıldığı ilk mekânlar ve onarımları gerçekleştiren kişiler ortaya konmuştur. Onarımlarla ilgili olarak Sanâyi-i Nefîse Mektebi ile Müze-i Hümayûn işbirliği anlaşılmaya çalışılmıştır. Müzenin ilk onarımlarını gerçekleştiren Heykel Atölyesi'nin çalışmaları ve uzmanları tanıtıldıktan sonra Mimarlık Atölyesi ile ilgili bilgiler verilmiştir.

Tezin üçüncü bölümünde Türkiye'nin ilk konservasyon laboratuvarı olan Kimyahane'nin kurulduğu dönemde devletin kültür ve eğitim politikası mercek altına alınmıştır. Bu amacı gerçekleştirmek için Erken Cumhuriyet döneminde kültür ve eğitim politikalarını etkileyen iki önemli olay olarak Türk Tarih Kurumu'nun kuruluşu ve Atatürk'ün Üniversite Devrimi incelenmiş, devletin kültür politikasının bir ürünü olarak Kimyahane'nin kuruluşuna giden süreç aktarılmıştır. Bunun yanında Kimyahane binasının yer seçimi ve mimari özellikleri ile ilgili bilgiler verilmiştir. Kimyahane'nin kuruluş döneminde yöntem ve cihazlarda baskın etkisi olan Alman ekolü ile Friedrich Rathgen ve onun kurduğu Berlin Kraliyet Müzeleri Laboratuvarı'na

yönelik bilgiler bu bölümde verilmiş, Kimyahane ile Berlin Kraliyet Müzeleri Laboratuvarı arasındaki ilişki ortaya konmaya çalışılmıştır.

Kimyahane'nin yürüttüğü konservasyon çalışmaları, laboratuvarda hâkim olan çalışma yaklaşımı ve bünyesinde barındırdığı uzmanlar tezin dördüncü bölümünde yer almaktadır. Kimyahane'nin kuruluşunda büyük etkisi olduğu düşünülen İstanbul Arkeoloji Müzeleri, Çivi Yazılı Kil Tablet Koleksiyonu'nda bulunan tabletlere uygulanan restorasyon ve konservasyon yöntemleri bu bölümde anlatılmaktadır. Kimyahane'nin ilk konservatörü Kimyager Nurettin Akbulut ve Kimya Yüksek Mühendisi Hadi Tamer ile ayrıntılı bilgilere bu bölümde yer verilmektedir. Bu bölümde son olarak Kimyahane'nin İstanbul Arkeoloji Müzeleri'nden ayrılmasına yönelik girişimler aktarılmış, Kimyahane'nin son dönemleri ile ardılı olan İstanbul Restorasyon ve Konservasyon Merkez Laboratuvarı'nın kuruluşuyla ilgili bilgiler verilmiştir.

Tezin sonuç bölümünde öncelikle Müze-i Hümayûn döneminde eserlere yapılan onarımlar kısıtlı bulgular üzerinden değerlendirilmeye ve Sanâyi-i Nefîse Mektebi öğrencileri ile Müze-i Hümayûn'da onarımları gerçekleştiren ekip arasındaki bağlantı anlaşılmaya çalışılmıştır. Sonuç bölümünün devamında İstanbul Arkeoloji Müzeleri bünyesinde tesis edilen Kimyahane'nin kuruluşunda ve ilk kurulduğu dönemde kullandığı yöntemlerde Alman etkisi irdelenmiştir. Ayrıca Kimyahane'de çalışan uzmanların nitelikleri ve eğitimlerine paralel olarak kullanılan yöntem ve benimsenen yaklaşımın zaman içindeki değişimi analiz edilmiştir ve Kimyahane'nin Türkiye'de konservasyon biliminin gelişimine katkıları incelenmiştir. Kimyahane'nin hizmet verdiği dönemden başlayıp günümüze kadar Türkiye'de koruma alanında varlığını sürdüren ve olumlu-olumsuz değişimler gösteren bazı sorunlar üzerinde durulmuş ve bu sorunlara çözümler aranmaya çalışılmış, son olarak da Kimyahane'nin güncel durumu hakkında bilgiler verilmiştir.

THE FIRST CONSERVATION LABORATORY OF TURKEY: THE KIMYAHANE (HOUSE OF CHEMISTRY)

SUMMARY

Restoration and conservation of artifacts based on scientific and modern methods had started in the early republican period in Turkey and the researches about the studies and methods used in this era are quite limited. In addition, there isn't any study about the maintenance of the artifacts in the Imperial Museum (Müze-i Hümayûn) during the Ottoman Empire. This study focuses on the establishment, works and experts of the first conservation laboratory of Turkey, which was called the Kimyahane (The House of Chemistry) and was set up during the early republican period as part of the Istanbul Archaeological Museums. With this focus, it aims to reveal the restoration history of artifacts in Turkey through the institutions, experts and places that implemented these restorations from the late 19th century to the late 20th century.

The first chapter of the thesis gives information about the aim, scope, research methods, and several archives which are the main resources of this study. These archives are the archive of Istanbul Archaeological Museums, Hadi Tamer Documents Collection in the Suna Kıraç Library of Koç University, Aziz Ogan Collection in the Boğaziçi University, Annuals of Istanbul Archaeological Museums, the book about the letters of former Assyriologist of Istanbul Archaeological Museums Fritz Rudolf Kraus as "Dreizehn Jahre Istanbul (1937-1949) Der Deutsche Assryriologe Fritz Rudolf Kraus und sein Briefwechsel im türkischen Exil", private archives of the former experts and their families of these experts worked at the Kimyahane, and the Central Archive of Berlin State Museums.

In this sense, it is necessary to give some more information about a few of these archives. The first one, archive of Istanbul Archaeological Museum, is an unclassified archive which was quite difficult to work and to find the relevant documents. But the archive contains very significant data about the experts, events and the past of the Museum.

Hadi Tamer Documents Collection was also unclassified before this thesis. During this research the author of the thesis shared her view about the importance of Hadi Tamer's life and contributions to the conservation science in Turkey with the authorities in Suna Kıraç Library which holds these documents. Also, this collection contains unique and different documents from Istanbul Archaeological Museum's archive. In consequence the library decided to keep and classify all the related documents as part of their archives and share with the researchers. Thus, Hadi Tamer Documents has been classified and used for this research for the first time ever.

Another significant source for this research is the correspondences of Assyriologist Fritz Rudolf Kraus with Professor Benno Landsberger and other colleagues. His letters

which was written when he worked at the Istanbul Archaeological Museum between 1937-1949 were gathered from Leiden University Library, edited and published in 2014 by Dr. Jan Schmidt. Fritz Kraus worked with the first chemist of Kimyahane, Nurettin Akbulut, as he catalogued and recorded the Cuneiform Clay Tablets Collection of the Museum. During his works Nurettin Akbulut had restored the relevant tablets for him. Kraus gives very detailed and interesting information about Kimyahane, Nurettin Akbulut and Istanbul Archaeological Museum in his letters. Professor Benno Landsberger was living in Ankara and as a world famous Hititologist at Faculty of Language and History-Geography in Ankara University, he was a very important actor in the Turkish cultural politics. Their correspondences also show the cultural politics through the eyes of two German experts in Turkey in early republican period and shares with us unknown details of the recent past.

The second chapter of the thesis studies the first maintenance/repair works on the artifacts of the Imperial Museums and tries to evaluate the interventions made to the artifacts by the experts of the 19th century through the restoration of Satrap Sarcophagus, using it as a model. During the restoration works on Satrap Sarcophagus, the investigations of experts from Central Laboratory of Conservation and Restoration in Istanbul has revealed the consciousness of interventions of Oskan Efendi, first official restorer of the Imperial Museum, and his team. In the 19th century while repairing the sarcophagus, the heavily damaged parts were completed with plaster without giving a conjectural shape if not predictible, and the parts like egg friezes, whose shapes are known, were completed in accordance with their forms. This way of intervention gives some idea about the repair/maintenance approach of the team. After examination of the other artifacts came from Saida Excavation, there might be more information about the approach of 19. century experts. This chapter also gives information about the first repair/maintenance ateliers/workshops and experts of the Imperial Museum and in the light of archival documents, it tries to reveal the collaboration between the Imperial Museum and the Imperial School of Fine Arts about restoration works of artifacts, that had been made by the students and teachers of the school. After giving information about the works and staff of the first repair atelier of the Imperial Museum, which was called Statue Atelier at the time, it also deals with another workshop of the museum, namely the Architecture Atelier.

The third chapter concentrates on the cultural and educational politics of the Turkish Republic during the establishment period of Kimyahane in the 1930s. Atatürk's University Revolution and the foundation of Turkish Historical Society (TTK) are two important issues to understand the cultural and educational politics of the era. The chapter studies the setting up process of Kimyahane as a product of cultural revolution, and evaluates the effects of academics, who were exiled from Germany, on the cultural politics of Turkey. Additionally, the chapter has details about the location and architecture of the Kimyahane building. Firstly, the plan was to establish a chemical laboratory in a room in the Museum of the Ancient Orient (Eski Şark Eserleri Müzesi). But later it was decided to transform an out of use and ruined old bread bakery building in the first courtyard of Topkapı Palace from late 17th century to a bigger chemistry laboratory to conserve the artifacts. The masjid part of the relevant building was restored and opened as the first conservation laboratory of Istanbul Archaeological Museum in September 1, 1936. This chapter also gives information about the methods and instruments of the German approach in Kimyahane during its establishment period. For this reason, Friedrich Rathgen and the Laboratory of Berlin Royal Museums has been examined and the collaboration between Kimyahane and the

Laboratory of Berlin Royal Museums has been investigated. In this context the correspondences of Assyriologist Fritz Kraus were used as a source of information to understand the restorers of the Laboratory of Berlin Royal Museums who were tried to be transferred to Kimyahane. The letters of Kraus also shed light on the effects of the experts in Berlin on the works of Kimyahane and the traces of the laboratory in Berlin on the conservation methods used in Kimyahane.

The concentration of the fourth chapter is the conservation practices, working approaches, and experts of Kimyahane. Restoration of Cuneiform Clay Tablets Collection of Istanbul Archaeological Museums in the early 1940s played an important role during the foundation of Kimyahane and some details about this historical restoration have their place in this chapter. In the restoration of the Cuneiform Clay Tablets in the Kimyahane, the methods applied by Friedrich Rathgen in the Laboratory of the Berlin Royal Museums were carried out. According to this method, the tablets, which were determined to be water resistant, were first kept in pools filled with water, then slowly dried in drying ovens and finally fired in muffle ovens. This chapter gives also information about the expansion works of the L-planned old bread bakery building of Kimyahane, by the financial support of Museum in 1942-1943. After moving the Statue and Photography Ateliers in this building Kimyahane took its final form. In addition, the first conservator of Kimyahane, Chemist Nurettin Akbulut, and Chemical Engineer Hadi Tamer has been introduced with their professional lives and works in this section as the two pioneer experts in the early period of Kimyahane. The chapter also deals with the separation attempts of Kimyahane from Istanbul Archaeological Museums in 1940s ve 1960s and the foundation of Central Restoration and Conservation Laboratory in 1985 as its successor.

The last chapter begins with considerations about historical restorations in the Imperial Museum and the connection between the restoration team in the museum and the students of the Imperial School of Fine Arts. Afterwards, the chapter emphasizes the qualifications of the experts of two important restoration ateliers of the Istanbul Archaeological Museums, the Statue Atelier and the Chemistry Laboratory, and it underlines their contributions to the conservation science. This chapter also evaluates the German impact and the use of German based methods in Kimyahane during its foundation period. In addition, it discusses the change of approaches in the laboratory over the years in terms of the qualification of experts and intervention methods. It also analyses the contribution of Kimyahane in the development of conservation science in Turkey. The chapter gives also some information stating the problems relating to the conservation approaches in the period beginning with the establishment of Kimyahane and stretching to the recent years, with the attempt to offer solutions to the current problems in Turkey. Last chapter also lays stress on the importance of specialization in the field of conservation and compares the situation between the past and present. The background of the idea of establishing a central restoration institute has been evaluated in this section as well. The chapter also allows for the recent state of Kimyahane with information about unethical and unscientific restoration project of Directorate of National Palaces since 2019 in the Kimyahane building. According to some unconfirmed information, the Directorate of National Palaces has decided to functionalize the Kimyahane building as the bread bakery which was used in the Ottoman Empire period of Topkapı Palace without paying regard to the chemistry laboratory and demolishing its structure completely. In the context of this restoration decision all the furniture, equipment, facilities and baking-drying ovens of the cuneiform clay tablets have been removed from the building. The building itself has

also extensive changes in its form and plan. One of the most unacceptable intervention of this project is in the so-called Masjid Room, which was done by filling the gaps of aspiration system in the wall under the workbench. This aspiration system was working as the discharge of polluted air from the Masjid Room to the outside of building. The system was hidden under the workbench and it was not possible to see it while working on the bench. Probably during or after finishing the restoration work the experts must have made the aspiration on to discharge the polluted chemical air from the room to outside. This was a very unique facility of the conservation laboratory from 1930s and probably one of the world's first examples of this kind of a system in a conservation laboratory. Unfortunately, during the restoration of National Palaces this important device has been lost forever. There may be more inconvenient interventions in this project which is in the area of responsibility of not only the National Palaces but also Ministry of Culture and Tourism, and this project is now erasing this institution from the urban's memory. If the Ministry of Culture and Tourism would have done the essential repair and maintenance to the Kimyahane building on time, possibly recent restoration project would not be needed. In spite of all these negative situations going on in Kimyahane building, it is the author's hope that this thesis would contribute to keep the Kimyahane free from being erased out of the memories of humanity as an institution that was created and kept alive with great devotion and experience in the past.

1. GİRİŞ

Türkiye'de kültürel miras koruma tarihine bakıldığında çoğunlukla taşınmaz kültür varlıklarının korunması tarihini inceleyen çalışmaların olduğu görülmektedir. Taşınabilir kültür varlıklarının korunmasına yönelik araştırmalar da yine bu taşınmazların kuram ve tarihi üzerinden okunmaya çalışılmaktadır. Oysa ki Osmanlı Devleti'nden günümüze süregelmiş pek çok müze taşınabilir kültür varlıklarına ev sahipliği yapmaktadır. Bu eserlerin toprak altından ya da bir sanatçının atölyesinden çıktıktan sonra varlığını sağlıklı bir şekilde sürdürmesi ve gelecek nesillere aktarılabilmesi için geçirdiği bakım, onarım, tamirat, restorasyon, konservasyon gibi farklı şekillerde ifade edilebilecek koruma eylemlerinin de bir tarihi olmalıdır. Bu tarih içinde kullanılan yöntemler, mekânlar ve bunları uygulayan uzmanlarla ilgili çok az araştırma bulunmaktadır.

Osmanlı Devleti'nin son döneminden Cumhuriyet'in ilk dönemlerine taşınabilir kültür varlıklarının restorasyonunu yapan en etkin kurum Müze-i Hümayûn ve ardılı olan İstanbul Arkeoloji Müzeleri olmuştur. Ancak Osmanlı Devleti döneminde modern bir restorasyon kavramından bahsedilemeyeceğini unutmamak gerekir. Restorasyon bu dönemde heykeltıraşlar tarafından tamirat ve bakım çerçevesinde gerçekleştirilen bir eylemken erken Cumhuriyet döneminin kültür seferberliği içinde kimyagerler ve arkeologlarla daha modern ve bilimsel bir anlayışla modern restorasyona doğru evrilmiştir.

Osmanlı Devleti'nin son döneminden Türkiye Cumhuriyeti'nin ilk dönemlerine kadar taşınabilir kültür varlıklarının korunmasında heykeltıraşların önemli bir rol oynadığı görülmekte ve sonrasında bu gruba kimyagerler ve arkeologlar katılmaktadır. 1990'ların ortalarından itibaren Türkiye'de konservasyon eğitimi lisans düzeyinde verilmeye başladığından bu tarihlerden sonra konservatör-restoratörler devreye girmektedir. Tabii bu gelişmeden önce ön lisans düzeyinde eğitim vererek restorasyon teknikeri yetiştiren bölümlerin de katkısı büyüktür.

Müze depolarında var olan, kazılar ve çeşitli araştırmalar sonucu toprak üstüne çıkartılan, koleksiyonerlerden ya da sanatçılardan müzeye aktarılan bütün kültür

varlıklarının genel adı olan taşınabilir kültür varlıklarının Türkiye'de geleneksel yöntemlerden başlayıp bilimsel araştırma ve yöntemlere giden bir geçmişi mevcuttur. Bu yöntemleri belirleyen ve gerçekleştiren uzmanlar, kurumlar ve Türkiye'de bunu adeta bir enstitü gibi gerçekleştirmiş Kimyahane'nin tarihini inceleyerek tarihsel pek çok soruya cevap bulmaya uğraşan bu çalışma aynı zamanda günümüzde var olan koruma yaklaşımına ulaşana kadar kat edilen yolun anlaşılmasını hedeflemektedir.

1.1 Çalışmanın Amacı ve Kapsamı

Çalışmanın öncelikli amaçlarından biri Osmanlı Devleti'nin son döneminden itibaren bu coğrafyada özellikle arkeolojik eserlere uygulanmış bakım, koruma ve onarım yöntem ve yaklaşımlarının izini sürmektir. Geç Osmanlı ve erken Cumhuriyet döneminde taşınmaz kültür varlıklarının onarım müdahalelerine yönelik bilgilere çeşitli basılı ve arşiv kaynaklarından ulaşılırken, müzelerde sergilenen taşınabilir kültür varlıklarının sergilenmeden önce gördükleri müdahalelere yönelik bilgiler bilinmemektedir. Osman Hamdi Bey'in Müze-i Hümayûn müdürü olmasından sonra ele alınan süreçte kazılardan çıkarılan ve farklı coğrafyalardan Müze'ye getirilen eserlerin kimler tarafından, hangi mekânlarda, nasıl bir müdahale gördüklerini ortaya koymak bu tezin en önemli amaçlarından biridir. Müze-i Hümayûn'un Türkiye Cumhuriyeti'nin kuruluşundan sonraki yapılanması olan İstanbul Arkeoloji Müzeleri'nde Müze-i Hümayûn'daki onarım geleneğine eklenen, Müze'nin restorasyon faaliyetlerini çeşitlendirerek gerçekleştiren ve Türkiye'nin ilk konservasyon laboratuvarı olan Kimyahane'nin kurulduğu dönemdeki kültür hayatını algılamak, Kimyahane'de görev almış ilk uzmanların özelliklerini araştırmak, Kimyahane'nin kullandığı yöntemleri değerlendirmek ve bu bilgileri analitik olarak ele alarak erken Cumhuriyet döneminde restorasyon ve konservasyon yaklaşım ve tekniklerini değerlendirmek yine bu tezin en önemli amaçlarından biridir.

Çalışmanın birinci bölümünde araştırmanın genel tanımı yapılarak amacı ve kapsamı ortaya koyulmaya çalışılmıştır. Ayrıca çalışmada kullanılan araştırma yöntemi açıklanmış ve araştırmada başvurulan ana kaynaklar aktarılmıştır. Bu tez çalışması çoğunlukla arşivlerdeki belgelere dayandığı için bu bölümde arşivler tanıtılmış ve kullanılan belgelerin nitelikleri hakkında bilgiler verilmiştir.

Çalışmanın ikinci bölümünde Müze-i Hümayûn'da yapılan ilk eser onarımlarının (restorasyonların) izleri sürülmeye çalışılmıştır. Osman Hamdi Bey'in müze müdürü

olmasından sonra takip edilebilen onarım faaliyetlerini gerçekleştiren kişiler, Müze içinde restorasyon amacıyla kullanılan mekânlar ve Müze'de gerçekleştirilen ilk restorasyon faaliyetleri bu bölümde ele alınmıştır. Araştırma sırasında Sanâyi-i Nefîse Mektebi'nde çalışan uzmanların Müze-i Hümayûn'daki restorasyon çalışmalarına önemli bir etkisi olduğu tespit edilmiş ve bu bağlamda konu Sanâyi-i Nefîse Mektebi ile Müze-i Hümayûn'un iş birliği üzerinden ele alınmıştır. Müze'de ilk restorasyon atölyesi olarak kurulmuş olan Heykel Atölyesi'nin dışındaki atölyelerin faaliyetleri Müze yıllıklarındaki bilgilerden ve Müze arşivinde yapılan araştırmadan yola çıkılarak bu bölümde aktarılmıştır.

Bu çalışmanın ana araştırma eksenindeki Kimyahane'nin kuruluş süreci ve erken Cumhuriyet döneminde Kimyahane'nin kuruluşuna etki eden ve bu süreci hızlandıran devlet politikaları çalışmanın üçüncü bölümünde değerlendirilmiştir. Erken Cumhuriyet döneminin kültür politikası bu bölümde irdelenmiş ve bu politikayı yönlendiren unsurlar olarak Üniversite Reformu ve Türk Tarih Kurumu'nun kuruluşu incelenmiştir. Bu süreç içinde Almanya'dan sürgüne gelen akademisyenlerin kültür politikalarına etkileri değerlendirilmiştir. Devlet politikalarını takiben Kimyahane olarak kullanılan binanın yer seçimi hakkındaki görüşler paylaşılmış ve binanın mimari özellikleri aktarılmıştır. Bu bölümde ayrıca Kimyahane'nin kuruluşundan itibaren bağlantı içinde olduğu bilinen Berlin Kraliyet Müzeleri Laboratuvarı ve uzmanları ile Kimyahane'nin işbirliklerinin detayları araştırılmıştır. Öncelikle Berlin Kraliyet Müzeleri Laboratuvarı kurucusu Friedrich Rathgen ve çalışmaları hakkında bilgi verilmiş, sonrasındaysa Berlin Kraliyet Müzeleri Laboratuvarı tanıtılmıştır. Ayrıca Berlin'den Kimyahane'ye getirilmesi planlanan uzmanlar, Kimyahane'deki çalışmalara Berlin'deki uzmanların etkileri ve Kimyahane'de kullanılan konservasyon yöntemlerinde Berlin'deki laboratuvarın izleri bu bölümde incelenmiştir.

Çalışmanın dördüncü bölümünde Kimyahane'nin görevlerine, çalışmalarına ve uzmanlarına detaylı olarak yer verilmiştir. Öncelikle Kimyahane'nin görev ve sorumluluklarına yönelik belgeler incelenmiş ve kurulmasında büyük rol oynayan Çivi Yazılı Kil Tabletlerin onarımına yönelik ilk faaliyetler açıklanmıştır. Konu kronolojik olarak ele alındığından, Kimyahane'nin kurulması sonrasındaki süreçte Topkapı Sarayı'nın birinci avlusunda bulunan ve Kimyahane olarak kullanılan binanın genişletilmesi çalışmaları ortaya konmaya çalışılmış ve binada kullanılan donanım ve ekipmanlar incelenmiştir. Kimyahane'de çalışmış iki önemli uzman Kimyager

Nurettin Akbulut ve Kimya Yüksek Mühendisi Hadi Tamer'in mesleki hayatı ve çalışmalarına yönelik bilgiler bu bölümde aktarılmıştır. Bölümün devamında Kimyahane'nin İstanbul Arkeoloji Müzeleri'nden ayrılış süreci açıklanmaya çalışılmıştır. Kimyahane'nin İstanbul Restorasyon ve Konservasyon Merkez Laboratuvarı'na dönüştürülmesi ve bu süreçte önemli rol oynamış kişilerle yapılan görüşmeler bu bölümde yer almıştır.

Çalışmanın sonuç bölümündeyse ilk olarak Müze-i Hümâyun'daki onarım faaliyetleri değerlendirilmiştir. Sonrasında İstanbul Arkeoloji Müzeleri'nin iki önemli restorasyon atölyesi olan Heykel Atölyesi ve Kimya Laboratuvarı çalışanlarının nitelikleri üzerinde durulmuş, bu kişilerin koruma alanına katkıları sıralanmıştır. Bunun hemen ardından Kimyahane'de uygulanmış olan yöntemler değerlendirilmiş ve Avrupa'daki yaklaşım ve yöntemlerle karşılaştırılmıştır. Son olarak Kimyahane'nin ardılı olan kurumların günümüzdeki koruma yaklaşımı ve durumu ile ilgili gelişmeler paylaşılmış, bu kurumlarda çalışan uzmanların formasyonları ve koruma alanına yansımaları irdelenmeye çalışılmış, Kimyahane ile bu kurumların özellikleri karşılaştırılmış Kimyahane'nin güncel durumu hakkında bilgi verilmiş ve geleceğe yönelik görüş ve önerilerle bu bölüm sona erdirilmiştir.

1.2 Çalışmanın Yöntemi

Tez çalışmasının gerçekleştirilmesi için kullanılan yöntemler arşiv araştırması, literatür taraması ve şahıslarla yüz yüze ya da telefon yoluyla yapılan görüşmeler olmuştur.

Çalışmanın ana konusu niteliğinde Kimyahane'ye yönelik tezin yazarının 2016 ve 2021 yıllarında yayımlanmış iki makalesinin dışında basılı herhangi bir kaynak olmadığı için çalışmanın ana yöntemi arşiv araştırması olmuştur. İstanbul Arkeoloji Müzeleri arşivinde yıllara ya da konusuna göre tasnif edilmemiş belgeler tek tek incelenerek konuyla ilgili belgeler bulunmaya çalışılmıştır. Aynı Müze'nin çalışanlarına yönelik tuttuğu özlük dosyalarından ise uzmanlarla ilgili bilgiler toplanmıştır. T.C. Cumhurbaşkanlığı Devlet Arşivleri'nin kendi binasında bulunan kütüphanesinde ve uzaktan yapılan araştırmalarda konuyla ilgili sadece birkaç belgeye ulaşılabilmiştir. Koç Üniversitesi, Suna Kıraç Kütüphanesi'nde tasnif edilmemiş Hadi Tamer Belgeleri Koleksiyonu bu çalışma vesilesiyle tasnif edilmiştir ve koleksiyonu araştırmacıların ulaşabileceği hale getirmek için çalışmalar halen devam etmektedir.

Boğaziçi Üniversitesi, Aziz Ogan Koleksiyonu, Salt Araştırma gibi çevrimiçi erişilebilen arşivler de bu çalışma kapsamında sıklıkla kullanılmıştır. Ekrem Hakkı Ayverdi'nin tasnif edilmekte olan arşivinden de bir çizim için faydalanılmıştır. Ayrıca Berlin Devlet Müzeleri Merkez Arşivi'nde de konuya yönelik bir araştırma gerçekleştirilmiştir. Merkezi Berlin'de bulunan Alman Arkeoloji Enstitüsü ve Alman Arkeoloji Enstitüsü'nün İstanbul şubesinde de konuya yönelik bir araştırma için uzmanlarla görüşülmüş ancak bu araştırma ile ilgili herhangi bir belge bulunmadığı bilgisi alınmıştır.

Literatür araştırmasında Osman Hamdi Bey'in Müze-i Hümayûn müdürü olmasından sonra gerçekleştirilen çalışmaların arasında eser onarımlarına dair küçük ip uçlarını yakalayabilmek için Müze-i Hümayûn ve Sanâyi-i Nefîse Mektebi'yle ilgili yayınların yanında Osman Hamdi Bey'in gerçekleştirdiği kazıların yayımlanmış raporları da taranmıştır. Bu tarama sırasında bulunan şahıs isimleri ya da faaliyetler irdelenerek konuya yönelik daha ayrıntılı bilgilere ulaşılmaya çalışılmıştır.

Erken Cumhuriyet dönemindeki kültür atmosferini anlayabilmek için o dönem aktif rol almış kişilerin kaleme aldığı hatıra kitapları özellikle incelenmiş, satır aralarından araştırmanın konusuyla ilgili bilgiler ayıklanmaya çalışılmıştır. Hatıralarda geçen isimler hakkında daha detaylı bilgilere ulaşılmaya çalışılmış böylece kültür politikalarını yönlendiren ya da bu alanda hizmet eden şahısların yaklaşımları değerlendirilmiştir.

Erken Cumhuriyet döneminde kültür politikalarına etki eden Alman akademisyenlerin hatıraları çoğunlukla Almanca kaynaklardan taranmıştır. Bu konudaki Türkçe kaynaklar da incelendikten sonra karşılaştırmalı bir değerlendirme ortaya konmaya çalışılmıştır. Alman akademisyenlerden Türkiye'deki kültürel hareketleri yönlendirenler üzerinde özellikle durulmuş ve tezde bu kişilerle ilgili daha ayrıntılı bilgilere yer verilmiştir.

1888 yılında Berlin'de kurulan dünyanın ilk konservasyon laboratuvarıyla ilgili yayımlanmış Almanca ve İngilizce kaynaklar incelenmiş ve bu konuda araştırma yapan Alman uzmanlarla görüşmeler gerçekleştirilmiştir. Bütün bu bilgiler Berlin Devlet Müzeleri Merkez Arşivi'ndeki belgelerle birleştirilerek Kimyahane üzerindeki Alman etkisi ortaya konmaya çalışılmıştır.

Kimyahane'nin ilk kuruluş döneminde ve sonrasında önemli rol alan vefat etmiş uzmanların aileleri ile görüşmeler gerçekleştirilerek arşivlerde olmayan bilgiler toplanmıştır. Ailelerinden bu kişilerin hem mesleki geçmişlerine dair bilgiler edinilmiş hem de sadece aile albümlerinde olan ilgi çekici fotoğraflara ulaşılmıştır. Kimyahane'de çalışmış veya sonraki dönemlerine şahit olmuş şahıslarla da görüşmeler gerçekleştirilmiş ve tecrübeleri paylaşılmıştır. Telefonda görüşülen kişiler Nurettin Akbulut'un kızı Ayşe Cebecioğlu ve torunu Mehmet Duru, Hadi Tamer'in kızı Ayşe Nur Ökten, Behçet Erdal'ın oğulları Ural Erdal ve Mehmet Erdal, Kültür Varlıkları ve Müzeler Eski Genel Müdürü Nurettin Yardımcı; yüz yüze görüşülen kişiler ise Ülkü İzmirligil, Turan Birgili, merhum Behçet Erdal, merhume Revza Özil, İsmet Ok ve Ali Osman Avşar'dır.

1.3 Çalışmanın Ana Kaynakları

Çalışmanın en önemli kaynağı İstanbul Arkeoloji Müzeleri'nin Türkçe belgelerden oluşan arşividir. Bu tez için araştırma yapıldığı dönemde arşiv henüz tasnif edilmemiştir. Arşivdeki belgeler, üzerinde numara ve çeşitli tarihler bulunan klasörler içinde yer almaktadır. Ancak bu tarihlendirmelerden bir kronoloji takip etmek mümkün olmayıp farklı klasörlerin içinde aynı tarihte yazılmış belgeler bulunmaktadır. Bu sebeple araştırmanın tarih aralığı ile ilgili bütün klasörleri incelemek ve klasörlerdeki bütün belgeleri tek tek elden geçirmek gerekmiştir. Arşivde Kimyahane'nin kuruluş aşamasındaki hazırlıklarla ilgili bütün belgeler Kimyahane klasöründe toplanmıştır. Ancak Kimyahane kurulduktan sonra yapılan yazışmalar diğer klasörlere yerleştirildiği için onlarca klasörü incelemek gerekmiştir. Belgelerin bazılarının eklerinde fotoğraflar da bulunmaktadır. Bazı belgelerin eklerinde ise çizim olduğundan söz edilmektedir ancak çizimlere ekte ulaşılamamaktadır. Müzede daha önceden yapılan arşiv çalışmalarında belgelerin fotoğrafları ve çizimlerinden ayrılarak başka bir arşivleme sistemi yapılmaya çalışıldığı ancak bu sistemde belgelerle çizim ve fotoğrafların birbirinden kopması sonucu eklerin ulaşılamaz hale geldiği bilgisi alınmıştır. 2020 yılının mart ayında bütün dünyayı sarsan pandemi sebebiyle arşiv araştırması sekteye uğramış ve 2021 yılında yarım kalan araştırma tamamlanmaya çalışılmıştır. Cumhuriyet döneminden önce tutulmuş Osmanlıca arşive yönelik bir araştırma bu tez kapsamında gerçekleştirilmemiştir. Müze arşivindeki belgeler dışında Müze'nin çalışanları için tuttuğu özlük dosyaları da bu çalışma kapsamında

incelenmiştir. Kimyahane'de görev yapmış kişiler tespit edildikten sonra bu kişilerin özlük dosyalarındaki bilgiler gözden geçirilmiştir. Özlük dosyalarında çoğunlukla sağlık raporları, yıllık izin belgeleri, askerlikle ilgili belgeler yer almaktadır. Uzmanlar eğer Müze dışında bir kurumda çalışmışlarsa bu bilgiler özlük dosyalarında yer alırken uzmanların mesleki çalışmalarının ayrıntıları ile ilgili bilgilere bu dosyalardan ulaşılamamaktadır. Müze arşivinde yapılan araştırmada restorasyon atölyelerinin yaptıkları faaliyetlere yönelik raporlara ulaşılamamakla birlikte çizelge şeklinde hazırlanmış kısıtlı sayıda faaliyet raporları bulunmuştur.

İstanbul Arkeoloji Müzeleri bünyesinde yayımlanmış müze yıllıkları tez çalışmasında büyük rol oynayan önemli kaynaklardan birisi olmuştur. Aziz Ogan'ın İstanbul Arkeoloji Müzeleri müdürü olarak göreve başlamasından üç yıl sonra, 1934 yılında, İstanbul Arkeoloji Müzeleri hakkında bilgi vermek üzere İstanbul Arkeoloji Müzeleri Yıllıkları[1] yayımlanmaya başlamıştır. Yıllıklar 1934'den 2001 yılına kadar toplam 17 sayı olarak yayımlanmıştır. İlk iki sayısı Türkçe ve Fransızca yaklaşık seksen sayfa olarak yayımlanan yıllıklarda Müze'de çalışan personelin listesi yer almakta, Müze koleksiyonları tanıtılmakta, kazılar sonucunda Müze'ye yeni giriş yapan eserler listelenmekte, Müze'nin sorumluluk alanı içindeki Yedikule Hisarı, Topkapı Sarayı, Türk ve İslam Eserleri Müzesi gibi diğer müzeler hakkında kısa bilgiler verilmektedir. Ayrıca yıllıklarda Müze'de faaliyet gösteren restorasyon atölyelerinin çalışmalarına yönelik kısa bilgiler aktarılmakta ve Müze'nin yayımladığı diğer kitap ya da kitapçıklar listelenmektedir. Müze'den çeşitli mekânların, eserlerin ya da koleksiyonların fotoğraflarının da yıllıklarda yer alması o dönemin müze teşhirini ve Müze'nin durumu ile ilgili önemli bilgileri günümüze taşıması bakımından ilgi çekicidir. 1949 yılında yayımlanan üçüncü yıllıktan itibaren yıllığın Türkçe ve İngilizce olarak basıldığı dikkat çekmektedir. 1952 yılında yayımlanan beşinci yıllıktan itibaren ise içeriğin değişmeye başladığı ve çeşitli müze uzmanlarının makalelerinin de yıllıkta yer bulduğu gözlemlenmektedir. 1962 yılında yayımlanan onuncu sayısıyla birlikte yıllıklarda Müze koleksiyonları ve çalışmaları hakkında daha az bilgi yer almakta, buna karşılık müze uzmanlarınca yazılmış makalelerin sayısı artmaktadır. Yıllıkların sayfa sayısı makalelerin artmasıyla birlikte yaklaşık iki katına

[1] İlk iki yıllığın adı "İstanbul Müzeleri Yıllığı" dır.

çıkmıştır. İki sayının birlikte yayımlandığı 15-16. yıllıkta da müze uzmanlarının ve yabancı uzmanların makalelerine yönelik bilgiler ağırlık kazanmaktadır.

Yıllıklarda restorasyon atölyelerinin isimleri zamanla farklı şekillerde anılmakla birlikte temel olarak Heykeltıraşlık[2] Atölyesi ve Kimya Laboratuvarı olarak ifade edilmektedir. Müze'nin kendi binalarında yapılan ya da Müze tarafından görevlendirilen kişilerin Müze'ye bağlı diğer kurumlarda yaptıkları mimari restorasyon faaliyetleri hakkında ise Müze yıllıklarında Tamirat başlığı altında bilgi verilmektedir. Ayrıca Müze'deki eserlerin kataloglarının hazırlanması alanında faaliyet gösteren Fotoğraf Atölyesi ile ilgili bilgiler de yıllıklarda bulunmaktadır. Atölye başlıkları altında verilen kısa bilgiler o dönemin yaklaşımlarını yansıtması bakımından teze önemli bir katkı sağlamıştır.

Tezin içeriğine en önemli katkılardan birini sunan arşiv de Koç Üniversitesi, Suna Kıraç Kütüphanesi, Hadi Tamer Belgeleri Koleksiyonu'dur. Araştırmalar sırasında Kimya Yüksek Mühendisi Hadi Tamer'in Kimyahane'deki çalışmalara önemli bir katkısı olduğu anlaşılınca Hadi Tamer'le ilgili daha ayrıntılı bilgilere ulaşmak ihtiyacı doğmuştur. Kendisi Restorasyon Uzmanı Yüksek Mimar Cahide Tamer'in eşi olduğu ve Cahide Tamer'e ait arşiv Koç Üniversitesi'ne bağışlandığı için Koç Üniversitesi yetkilileri ile iletişime geçilmiş ve kendilerinde Hadi Tamer'e ait olan tasnif edilmemiş ve nasıl kullanılacağına henüz karar verilmemiş belgeler olduğu öğrenilmiştir. Kütüphanede incelenen evrakın hem bu çalışma hem de Türkiye'deki konservasyon biliminin tarihi açısından büyük önem taşıdığı anlaşılınca belgelerin tasnif edilmesine karar verilmiş ve bu tezin yazarı ile birlikte belgeler tasnif edilmiştir. Hadi Tamer Belgeleri Koleksiyonu Hadi Bey'in bütün öğrenim hayatı boyunca edindiği önemli belgeler, ailevi bilgiler, mesleki makaleler, mesleki raporlar, fotoğraflar, yurtdışı seyahatlerinde tuttuğu gezi notları gibi çeşitli malzemelerden oluşmaktadır. İstanbul Arkeoloji Müzeleri arşivinde ve Müze'deki özlük dosyasında yer almayan bu bilgiler tezin özgünlüğü açısından da önem taşımaktadır. Hadi Tamer Belgeleri Koleksiyonu henüz araştırmacıların erişimine açılmadığı için tez içinde çevrimiçi kaynak olarak gösterilmemiştir. Tasnif sırasında verilen envanter numaraları tezde referans olarak kullanılmıştır.

[2]Aynı atölye "Heykeltıraşi Atelyesi/Atölyesi" ve "Heykeltıraşlık Atölyesi" isimleriyle de kullanılmaktadır. Tezde, yıllıklarda geçen şekliyle kullanılmıştır.

Tezin gidişatında ve içeriğinde büyük etkisi olan bir diğer önemli kaynak da İstanbul Arkeoloji Müzeleri'nde Asurolog olarak çalışmış Alman Fritz Rudolf Kraus'un "Dreizehn Jahre Istanbul (1937-1949) Der deutsche Assryriologe Fritz Rudolf Kraus und sein Briefwechsel im türkischen Exil" (İstanbul'da Onüç Yıl (1937-1949) Alman Asurolog Fritz Rudolf Kraus ve Türkiye'deki Sürgünde Mektuplaşmaları) isminde yayımlanmış mektuplarıdır. Bu mektuplar Dr. Jan Schmidt tarafından Leiden Üniversitesi Kütüphanesi'nde incelenmiş ve bir kitap haline getirilmiştir. Kitap Kraus'un Müze'de görev yaptığı dönemde başta Ankara'da görev yapmakta olan hocası Prof. Benno Landsberger olmak üzere diğer meslektaşlarına ve ailesine yazdığı mektuplardan oluşmaktadır. Kraus mektuplarında Müze'deki çalışma sistemi, diğer çalışanlar ve uzun süre Kimyahane'de beraber çalıştığı Kimyager Nurettin Akbulut ve Kimyahane çalışmaları ile ilgili bilgiler verdiği için bu kitap teze büyük katkı sunmuştur. İstanbul Arkeoloji Müzeleri arşivinde ulaşılamayan pek çok bilgi Kraus'un mektuplarında yer almaktadır. Kraus'un verdiği bilgilerden ayrıca Kimyahane ile Berlin Kraliyet Müzeleri arasındaki ilişkinin ayrıntıları da gün yüzüne çıkmıştır.

1931-1954 yılları arasında İstanbul Arkeoloji Müzeleri müdürlüğü yapmış Aziz Ogan'ın Müze'deki görevinden önce arşivlemeye başladığı belgelerden ve yazışmalardan oluşan arşivi ailesi tarafından Boğaziçi Üniversitesi'ne bağışlanmıştır. Dijital olarak araştırmacılara açık olan bu arşivde kendisine ait notlar, resmi yazışmalar ve fotoğraflar gibi pek çok belge bulunmaktadır. İstanbul Arkeoloji Müzeleri'ndeki görevi sırasında tuttuğu belgelerin de yer aldığı arşivde Müze arşivinde ulaşılamayan belgelere ulaşılmış ve belgeler tezin bağlamı içinde değerlendirilmiştir.

Tezin yazılmasında Kimyahane'de çalışmış eski uzmanlarla ve aileleri ile yapılan görüşmeler de önemli bir rol oynamıştır. Yapılan görüşmelerde pek çok sözlü bilginin yanında eski fotoğraflara ve belgelere de ulaşılmıştır.

Tezin konusuna yönelik olarak T. C. Cumhurbaşkanlığı Devlet Arşivleri'nde yapılan araştırmalarda yalnızca birkaç adet belgeye rastlanabilmiştir. Bulunan Osmanlıca belgelerin transkripsiyonu Cumhurbaşkanlığı Devlet Arşivleri'nde çalışmakta olan Uzman Ayhan Özyurt tarafından yapılmıştır. Ayrıca tezin yazarına Kimyahane eski çalışanlarından Revza Özil tarafından devredilen ve Kimyager Nurettin Akbulut'a ait yaklaşık üç yüz sayfalık Osmanlıca notun da transkripsiyonu aynı uzman tarafından

yapılmıştır. Bu notların Friedrich Rathgen'in çeşitli kitaplarından derlenmiş çeviriler olduğunun tespit edilmesi sebebiyle bu notlar tezde kullanılmamıştır.

Tez çalışması için Berlin Devlet Müzeleri Merkez Arşivi'nde 23-30 Ekim 2021 tarihleri arasıda kapsamlı bir araştırma gerçekleştirilmiş ancak tezin ana ekseninde yer alan konulara dair önemli bir bilgiye ulaşılamamıştır. Bu arşivde ilgi çekici olarak yalnızca Müdür Aziz Ogan'ın dönemin Alman Arkeoloji Enstitüsü İstanbul Şubesi Müdürü olan Kurt Bittel'e yazdığı bir mektup bulunmuştur. Mektupta Ogan, Halil Edhem Bey döneminde restorasyonları yapılması için Berlin'e gönderilen çivi yazılı tabletlerin durumunu sormaktadır. Bu çerçevede gerçekleştirilen yazışmalar ve Berlin Müzeleri konservasyon laboratuvarından Kimyahane'ye getirtilmeye çalışılan restoratörlerin bilgileri incelenmiş ve çalışma içinde değerlendirilmiştir.

2. MÜZE-İ HÜMAYÛN'DAN İSTANBUL ARKEOLOJİ MÜZELERİ'NE İLK RESTORASYON- KONSERVASYON FAALİYETLERİ

2.1 Müze-i Hümayûn'daki İlk Restorasyon Faaliyetleri

Müzelerde sergilenen/depolanan veya koleksiyonerlerin envanterlerinde bulunan kültür varlıklarının onarım tarihinin 17. yüzyıla kadar gittiği görülmektedir. Avrupa'da en erken tarihli onarımlardan birine antik heykellerde rastlanmaktadır ve heykel onarımlarında benimsenen anlayış yüzyıllar içinde değişim göstermiştir (Podany, 2003, s. 13-23). 17. ve 18. yüzyıllarda antik heykellerin onarımını yaparken, özellikle İtalyan heykeltıraşlar antik dönemdeki heykeltıraşın yaklaşımına göre bir yöntem belirlemiş ve bu yaklaşıma uygun olarak yapılan onarımlar gözle ayırt edilmeyecek şekilde gizlenmeye ve heykelin tıpatıp aynısına benzeyen onarımlar yapılmaya çalışılmıştır. Onarımları yapan heykeltıraşlar, antik heykeltıraşların estetik değerlerini ön plana çıkararak, onarımların bu estetik değeri bozmayacak şekilde eserin özgünlüğünün içinde kaybolmasına dikkat etmişlerdir (Fendt, 2012, s. 467). 19. yüzyılın ortalarında ise antik heykellere yapılan bu birebir aynı onarımların uzaklaştırılması bir eğilim haline gelmiş, heykellerde "de-restoration", yani daha eskiden yapılan müdahalelerin uzaklaştırılması akımı başlamıştır. Bu akımın sonucunda heykellerin tamamen restorasyon eklerinden arındırılarak sergilenmesi söz konusu olmuştur. (Podany, 2003, s. 18).

Osmanlı Devleti'nde kurulan ilk müze olarak Müze-i Hümayûn'daki eserlerin geçirdiği onarımların tarihi de Avrupa'daki gelişime paralel olarak heykeltıraşlar tarafından gerçekleştirilmiştir. Eserlerin nasıl, kimler tarafından ve hangi mekânlarda onarıldığına yönelik bilgiler bu bölümde tespit edilmeye çalışılmaktadır.

2.1.1 İlk restorasyon faaliyetlerinin odağında Müze-i Hümayûn, Sanâyi-i Nefîse Mektebi ve Müze Kazıları

1881 yılında Osman Hamdi Bey'in Müze-i Hümayûn Müdürü olmasıyla birlikte Osmanlı Devleti'nde arkeoloji ve müzecilik alanında büyük bir reform niteliğini

taşıyacak köklü değişimler yaşanmaya başlamıştır. Bu bölümde Osman Hamdi Bey'in ve Müze-i Hümayûn'un restorasyon faaliyetlerine yönelik ilk girişimleri ortaya konulmaya ve irdelenmeye çalışılmaktadır.[3] Araştırmalar sonucunda ilk restorasyon[4] faaliyetlerinin şu üç ana eksen etrafında ele alınabileceği düşünülmektedir:

1. Müze-i Hümayûn'daki çalışmalar,
2. Sanâyi-i Nefîse Mektebi'ndeki eğitim, öğretmen ve öğrenciler,
3. Müze-i Hümayûn bünyesindeki ilk kazı faaliyetleri.

İlk restorasyon faaliyetlerini incelerken öncelikle, Müze-i Hümayûn'daki çalışmalar ile Sanâyi-i Nefîse Mektebi'ndeki çalışmaları birbirinden ayırmanın mümkün olmadığını belirtmek gerekir. Zira Osman Hamdi Bey'in Sanâyi-i Nefîse'nin ilk müdürü olmasının yanında, Müze-i Hümayûn'da çalışan bazı uzmanlar aynı zamanda Sanâyi-i Nefîse Mektebi'nde ders vermiştir ve Sanâyi-i Nefîse Mektebi'nde öğrenci olan bazı şahıslar da mezuniyetlerinden sonra Müze-i Hümayûn'da çalışmaya başlamıştır. Bu iki kurum birbiriyle sürekli iş birliği içinde olmuştur ve hatta Sanâyi-i Nefîse Mektebi'ni Müze-i Hümayûn'a uzman yetiştiren bir kurum olarak görmek yanlış olmayacaktır. Zira Sanâyi-i Nefîse Mektebi'nin kurulması için 1 Ocak 1882 tarihinde hazırlanan gerekçeli metinde özetle Osmanlı coğrafyasındaki eski eserlerin tahrip edildiği, bunları korumayı bilen insanların yetiştirilemediği, memlekette sanat ve güzellik algısını geliştirmek için bir Güzel Sanatlar Okulu kurulmasının gerektiği ifade edilmektedir (Cezar, 1971, s. 447-448). Aslında Anton Dethier'nin Müze-i Hümayûn müdürü olduğu dönemde, 1875 yılında "Müze-i Hümayûn Mektebi" adı altında bir okul kurulması ve kazılarda görev alacak kişilerin buradan yetiştirilmesi düşünülmüştü ancak öğrenci alımındaki ve öğretim koşullarındaki katı kurallar sebebiyle bu okulun kurulması başarılı olamamıştır (Shaw, 2004, s. 114) [5].

[3] Tez yazarının çalıştığı kurum olan İstanbul Restorasyon ve Konservasyon Merkez ve Bölge Laboratuvarı Müdürlüğü'nün 2015 yılında 30. kuruluş yıldönümünü olması sebebiyle laboratuvarın tarihçesine yönelik bir çalışma 2014 yılında gerçekleştirilmiş ve 2015 yılında yayımlanmıştır. Ancak söz konusu çalışmada Müze-i Hümayûn'daki ilk restorasyon faaliyetleri oldukça kısıtlı bir araştırma ve belge ışığında ele alınmıştır. Bu tez çalışmasında konu daha genişletilerek irdelenmektedir. Bu araştırma için bkz. Yarlıgaş, 2015.

[4] Bu bölümde kullanılan restorasyon kavramının modern anlamda bir restorasyonu değil, o dönemin anlayış ve koşulları düşünülerek daha çok tamirat ve bakımı ifade ettiğini göz önünde bulundurmak doğru olacaktır.

[5] Konuyla ilgili ayrıntılı bilgi için bkz. Serbestoğlu ve Açık, 2013.

Osman Hamdi Bey'in eski eserlerle ilgili uzman yetiştirmeye verdiği önemi ve neden bir okul kurarak eğitimli insanlarla eski eserleri korumak istediğini 1883 yılına ait şu açıklamasından anlamak mümkündür:

> Şimdiye kadar icra olunan hafriyat üzerine gönderilen memurlar yalnız memur sıfatını haiz olup hiçbir malumatı mükteseb olmadıkları şöyle dursun bazılarının okumak yazmak bile bilmedikleri herkesin malumudur ve müze idaresi bu halde kaldıkça yani adeta bir antika anbarı hükmünde tutuldukça bundan böyle dahi gönderilecek memurların sabıkı gibi olmaları zaruridir. Bunun çaresi müzenin anbar şeklinden çıkarılıp sair medeni ülkelerde olduğu gibi bir nevi mekteb haline konulması ve burada irâde buyrulduğu halde başkaca layihası takdim olunmak üzere bazı ashab-ı maarif ü malumattan oluşan fahri bir komisyon teşkil edilip ve memleketin her tarafında bu gibi Âsâr-ı Atîka fenniyle meşgul olan kişiler ile haberleşilerek münasebet peyda edilip bu turuk ve vesait ile lazım gelen erbab-ı malumatın tedarik edilmesiyle ve yeniden adam yetiştirilmesiyle hâsıl olur (Eldem, 2010, s. 48-49).

Bu ifadelerden Osman Hamdi Bey'in, eğitim almadan yetki sahibi olan eski eser çalışanlarından mustarip olduğunu ve reformist bir yaklaşımla artık buna bir son vermekle hem Müze'nin Avrupa'daki müzeler gibi gelişeceğine hem de eğitimli uzmanlar yetiştirilmesi sayesinde eski eserlerin korunabileceğine inandığını çıkarsamak mümkündür. Zaten kendisi bütün hayatı boyunca bu hedefler için uğraş vermiştir.

Yukarıda değinildiği gibi Sanâyi-i Nefîse Mektebi ve Müze-i Hümayûn'un birbiri ile sürekli bir irtibatta bulunacağı öngörüldüğünden Sanâyi-i Nefîse Mektebi için o dönem Çinili Köşk içinde hizmet veren Müze-i Hümayûn'un hemen yakınına bir bina yapılması düşünülmüş ve bu yönde yapılan girişimler doğrultusunda, şu anda İstanbul Arkeoloji Müzeleri bünyesindeki Eski Şark Eserleri Müzesi olarak kullanılan binanın inşaatı Eylül 1882 tarihinde tamamlanmıştır (Cezar, 1971, s. 452).

2 Mart 1883[6] tarihinde öğretim hayatına başlayan Sanâyi-i Nefîse Mektebi'nin kuruluş yönetmeliğinde öğrencilerin alması gereken zorunlu derslerden bahsedilmektedir (Cezar, 1971, s. 449). Bu derslerden birisi de Asâr-ı Atika dersidir

[6] Mustafa Cezar Sanâyi-i Nefîse Mektebi'nin kuruluş yıldönümünün 3 Mart olarak kutlandığını ancak bir gazete haberine göre asıl tarihin 2 Mart olduğunu iddia etmektedir. Bkz. Cezar, 1971, s. 456.

ve bu ders bütün öğrenciler için zorunlu tutulmuştur. Yönetmelikte bu dersten öğrencilerin her altı ayda bir imtihan olacakları belirtilmektedir. Kuruluş yönetmeliğinde ayrıca Mimarlık, Resim ve Heykel bölümlerinde teorik derslerin yanında atölyelerde uygulamalı derslerin yapıldığı görülmektedir (Ed. Karavit, 2011).

Sanâyi-i Nefîse Mektebi'nin kuruluş döneminde Heykel bölümünün hocası ve okulun müdür yardımcısı olarak Heykeltıraş Yervant Oskan[7] görev yapmıştır (Cezar, 1971, s. 454). İlerleyen yıllarda Oskan Efendi'nin bu görevinin değiştiği, 8 Şubat 1329 / 21 Şubat 1914 tarihli bir belgede Halil Beyefendi'nin Sanâyi-i Nefîse Müdürlüğünden ayrılması sebebiyle bu görevin vekaleten Oskan Efendi tarafından yürütüleceğini bildiren bir belgeden öğrenilmektedir (Cezar, 1971, s. 562).

Müze-i Hümayûn'daki ilk restorasyon faaliyetlerinde karşılaşılan ilk isim Yervant Oskan olmaktadır. Yervant Oskan İtalya ve Fransa'da aldığı heykel eğitiminin ardından 1881 yılında İstanbul'a dönmüş, bir sergide Osman Hamdi Bey ile tanıştıktan sonra onun en yakın çalışma arkadaşlarından birisi olmuştur. Yervant Oskan, diğer tanınmış ismiyle Oskan Efendi, 1883 yılında Osman Hamdi Bey'le birlikte Nemrud kazısına katılmış, orada heykellerin mulajlarını almıştır ve bu çalışmalarını Osman Hamdi Bey'le birlikte 1883 yılında "Le Tumulus de Nemroud Dagh" adında bir kitap olarak yayımlamışlardır. Oskan Efendi Osman Hamdi Bey'le birlikte kazılara gitmeye devam etmiş, Sanâyi-i Nefîse Mektebi'nde heykel derslerini vermiş ve aynı zamanda Müze-i Hümayûn'da Osmanlı Devleti'nin ilk resmî "Restoratörü" yani o zamanki ifadeyle "Müze Tamirat Memuru" olarak görev yapmıştır[8]. Hatta bu iki kurumdan aynı anda maaş alması bir sorun olarak tespit edilmiş ve maaşlarından birisi kesilmiştir[9].

---

[7] Yervant Oskan (1855-1914).

[8] Yervant Oskan hakkında daha fazla bilgi için bkz. Bolel Koç, 2007; Uzun, 2012.

[9] "Müze-i Osmanî tamirat memuru ve Sanâyi-i Nefîse dahili müdiri Oskan Efendi'ye her iki cihetden maaş îta edilmekde olduğundan ber-mucib-i hükm-ü nizam bir cihete aid olanın kat'iyle diğerinin îtası 19 Nisan 325 tarihli müzekkerede beyan olunuyor. Halbuki fi 5 Ağustos 324 tarihli müzekkere-i âliyelerinde memurin-i mülkiye ve askeriyeden bir kısmının muhalif-i usûl ve kanun olarak müteaddid cihetlerden maaş almakda olanlarının esamisini mübeyyin taleb olunan defter yevm-i mezkûrda takdim edilmiş olduğu halde el'an bir cevab vürud etmediğinden ve tediyatın tehirine dair bir gûna emir dahi vürud etmemiş olduğundan mart nihayetine kadar umum memurin ile beraber Oskan Efendi'nin müze tamirat memurluğu maaşı olan altı yüz otuz guruş dahi tesviye edilmiş ve sene-i maliye büdcesinde dahi iki cihetden maaş aldığı için mezkûr altı yüz otuz guruş tasarruf edilmiş olmağla hangi tarihden itibaren mebaliğ-i mezburun kat'ı lâzım geleceğinin emr-ü iş'arı siyakında işbu müzekkere Maarif Nezâret-i âliyesi muhasebeciliği canib-i âlisine takdim kılındı." 20 Nisan 325 / 3 Mayıs 1909 tarihli belge. (Cezar, 1971, s.557).

Heykel bölümünde dersler vererek önemli öğrenciler yetiştiren Oskan Efendi'nin derslerinin restorasyona yönelik bir içeriğe sahip olup olmadığı kaynaklarda bulunamamıştır. Ancak kendisinin, derslerinde öğrencilerinin çizim yapabilmesi için alçı modeller hazırladığı bilinmektedir (Bolel, 2007, s. 550). Bunun yanında heykel bölümünde alçıdan kalıp alma ve mulaj yapma dersleri de yer almaktadır. Osman Hamdi Bey'le birlikte gittiği Nemrut Dağı Kazısı'nda heykellerin alçı kalıplarını aldığı kazı fotoğraflarından görülmektedir. Alçı modeller hazırlanması ve alçı kalıplar alınması heykel dökümlerin yapılmasının yanında o dönem için önemli bir belgeleme ve öğretim yöntemidir ve bu yöntemi Oskan Efendi Sanâyi-i Nefîse Mektebi'nde öğrencilerine de öğretmiştir. Ayrıca Nemrut'taki heykeller gibi yerinden kaldırılıp taşınması neredeyse imkânsız olan eserlerin mulajlarının alınması onların müze ortamında öğrenciler, ziyaretçiler ve araştırmacılar tarafından incelenmesi için eşsiz bir fırsat sunmaktadır (Payne, 2020, s. 37). Bu öğretici tarafı sebebiyle Müze-i Hümayûn'da sonraki dönemlerde İslam mimari eserlerinin ve heykellerin mulajlarından oluşan bir koleksiyon hazırlanması planlanmış ve bu girişimin öğrenciler için faydalı olacağı düşünülmüştür (Kaya, 2014, s. 12).

Müze-i Hümayûn'daki ilk restorasyon faaliyetlerinde karşılaşılan ikinci isim de İhsan Özsoy'dur[10]. İhsan Özsoy bir rastlantı sayesinde Osman Hamdi Bey'le karşılaşması sonucunda Sanâyi-i Nefîse Mektebi'nde eğitim görmeye başlamıştır (Berk ve Gezer, 1973, s. 28). Oskan Efendi'nin başarılı öğrencilerinden olan İhsan Bey dokuz yıllık eğitimini birincilikle bitirdikten sonra heykel eğitimi alması için devlet bursuyla 1891 senesinde üç yıllığına Paris'e gönderilmiştir ancak İhsan Bey 1895 yılında Paris'ten dönmüştür. (Cezar, 1971, s. 543-544; Çoker, 1983). Paris'ten döndükten sonra İstanbul'da çeşitli işlerde çalışmış ve bazı kaynaklara göre 1897 yılında Müze-i Hümayûn'da Oskan Efendi'nin yardımcısı olarak çalışmaya başlamıştır (Berk ve Gezer, 1973, s. 31). Oysa ki İhsan Bey'in Müze'de göreve başlamasını bildiren 6 Teşrin 315/ 18 Ekim 1899 tarihli belgede "dört yüz otuz guruş dahi mumaileyh Milonas maaşından müze tamirat memuru muavinliğine tayin olunan İhsan Efendi'ye tahsis olunduğu kayde bilmüracaa müsteban olduğunun beyanı maruzunda işbu müzekkere Maarif Nezaret-i celilesi muhasebeciliğine takdim kılındı" ifadeleri yer almaktadır (Cezar, 1971, s. 552). Bu belgeye dayanarak İhsan Bey'in tamirat memuru

[10] İhsan Özsoy (1867-1944).

yardımcısı olarak çalışmaya 1899 yılında başladığı iddia edilebilir. İhsan Bey'in Müze-i Hümayûn'da çalışmaya başladıktan sonra aynı zamanda Sanâyi-i Nefîse Mektebi'nde 1908-1933 yılları arasında emekli olana kadar heykel hocalığı yaptığı görülmektedir (Berk ve Gezer, 1973, s. 31) Heykel eğitimi verdiği dönemde öğrencisi olan pek çok isim Cumhuriyet dönemi heykeltıraşları olarak önemli eserlere imza atmıştır.

Müze-i Hümayûn bünyesinde yapılan ve dünya arkeoloji camiasında büyük yankı uyandıran Sayda (Sidon) kazısı şüphesiz Osman Hamdi Bey'in en önemli başarılarından biridir ve Müze-i Hümayûn'u dünya çapında bir üne kavuşturmuştur. Kazıda gün yüzüne çıkarılan Ağlayan Kadınlar Lahdi, İskender Lahdi ve Satrap Lahdi Avrupalı arkeologları imrendirmiş ve sadece bu lahitleri görmek için bile dönemin uzmanlarını ve gezginlerini Müze'ye çekmiştir[11]. 1887 yılında gerçekleştirilen kazıdan çıkan lahitlerin restorasyonunda Oskan Efendi'nin önemli bir rol oynadığı görülmektedir. Kazı raporlarında kazıya katılan kişilerin içinde Oskan Efendi'den söz edilmemektedir. Osman Hamdi Bey'in nisan ayında Sayda kazısında çalışmalara başlayıp bulduğu yirmi altı adet lahdi haziranda gemilere yükleyerek İstanbul'a getirmiş olması göz önünde bulundurulursa, restorasyona ihtiyaç duyan eserlerin kazı alanında o kadar kısa süre içinde değil İstanbul'a taşındıktan sonra Müze'de onarılması oldukça makul bir yaklaşımdır (Shaw, 2004, s. 218; Shaw, 2011, s. 434)[12]. Oskan Efendi'nin kazıdan çıkarılan lahitlerin restorasyonlarını o dönem öğrencisi olan İhsan Bey ile birlikte yaptığı anlaşılmaktadır. 1892 yılına ait kazı raporlarında birlikte yaptıkları çalışmalar yer almaktadır. Kazı raporunun giriş kısmında özetle Sanâyi-i Nefîse Mektebi hocalarından Oskan Efendi'nin kazıdan çıkan eserlerin restorasyonunu üstlendiği ve öğrencisi İhsan Bey'in de bu restorasyonlara yardımcı olduğu ifade edilmektedir (URL-1).

Yukarıda belirtilen resmî belgede İhsan Bey'in 1899 yılında Oskan Efendi'nin yardımcısı olarak Müze'de göreve başladığı yazılsa da Sayda'dan gelen lahitlerin onarımında birlikte çalıştıkları 1892 yılındaki raporda yer almaktadır. Bu bilgiler ışığında İhsan Bey'in öğrencilik yıllarından sonra Oskan Efendi ile irtibatını kaybetmediğini ve ona çalışmalarında yardım ettiğini iddia etmek mümkündür.

[11] Ayrıntılı yorumlar için bkz. Çelik, 2016. s. 69-83.
[12] Sayda'dan lahitlerin çıkarılması ve taşınmasına yönelik ayrıntılı bilgi için bkz. Sönmez, 2020.

Sayda kazı raporunun ilerleyen sayfalarında yapılan onarımlara yönelik genel ifadelerle bazı bilgiler yer almaktadır. Kazı raporunda Osman Hamdi Bey lahitleri nasıl çıkardıklarına ilişkin bilgi vermekte, lahitleri daha önceden bulan define avcılarının verdiği zararları sıralamaktadır. Osman Hamdi Bey lahitleri taşırken etrafındaki parçaları da tek tek toplamış, numaralandırmış ve sandıklara yerleştirerek İstanbul'a taşıtmıştır (URL-2). Kazı raporunda "Le Grand Sarcophage" olarak isimlendirilen İskender Lahdi'nin onarımını yaparken Oskan Efendi lahde ait olmayan hiçbir mermer parçayı eklememiş ve sadece gerekli olan bir kısmı alçı ile tümlemiştir (URL-3). İskender Lahdi'ne daha önce yapılan onarımlara yönelik olarak ise;

> Bu anıttaki heykellerin antikçağdan beri hasar gördüğü açıktır: iki yerde eski onarımlara ait izler fark edilmektedir. İskender'in savaşta bindiği atın sağ ayağı ile güney cephesindeki küçük av sahnesinin en sağında yer alan Perslinin sol kolu onarım görmüştür. Bu onarımların, mesleğe yabancı, beceriksiz eller tarafından büyük demir kenetlerle kaba bir biçimde yapılmış olması, bu işlemin Sayda'da, muhtemelen anıtın yerine yerleştirildikten sonra gerçekleştirildiğini düşündürmektedir. Gerçekten de eğer bu onarımları gerekli kılan kazalar ustanın atölyesinde meydana gelmiş olsaydı, Perslilerin kemerlerinde ve başka yerlerde görülen, matkapla açılmış düzgün deliklerin de gösterdiği gibi, bu onarımlar çok daha farklı bir biçimde yapılmış olurdu. Restore edilen bölümleri birleştirmek için neredeyse biçimsiz büyük demir parçaları değil, bronz kullanılırdı (URL-4).

ifadelerini kullanmıştır. Raporun ilgili yerlerinden anlaşıldığına göre lahdin üzerindeki kırılma ya da bozulmalar lahdin mezar odasına konulmasından sonra gerçekleşmiştir. Bu onarımlar ustanın atölyesinde değil de mezar odasında yapıldığı için düzgün olmayan demir kenetler kullanılmıştır. Bu ifadelerde İskender Lahdi için söz edilen düzensiz demir kenetler, düzgün matkap delikleri ve bronz çubukların benzerlerini Satrap Lahdi'ndeki onarımda da görmek mümkündür.

Ayrıca aynı kitapta Satrap Lahdi'nden söz edilen bir bölümde yer alan bir dipnotta "önceki iki lahitte olduğu gibi bu lahdi de Oskan Efendi ile öğrencisi İhsan Efendi ustalıkla restore etmiştir" ifadeleri yer almaktadır (URL-5). Bu ifadede geçen önceki iki lahit İskender Lahdi ve Ağlayan Kadınlar Lahdi olmalıdır.

2020 yılında İstanbul Restorasyon ve Konservasyon Merkez Laboratuvarı Müdürlüğü uzmanlarınca yapılan restorasyonda Satrap Lahdi'nin eski onarımlarına dair bilgiler ortaya çıkmıştır. Tıpkı İskender Lahdi'nde bahsedildiği gibi, Satrap Lahdi'nin

önceden onarım görmüş yerleri incelendiğinde düzensiz demir kenetler, düzenli matkap delikleri ve bu deliklerin içinde bronz çubuklara rastlanmıştır (Şekil 2.1, 2.2, 2.3, 2.7 ve 2.8). Düzensiz demir kenetlerin antik onarımlara ait olduğu, düzenli maktap delikleri ve bronz çubukların ise Oskan Efendi'nin yaptığı onarıma ait olduğu düşünülmektedir. Satrap Lahdi'ndeki onarımlarda dikkat çeken özelliklerden biri de lahdin üzerinde yer alan ve birbirini tekrarlayan yumurta frizlerinin formları kesin olarak bilindiği için eksik frizlerin alçı ile tümlenmiş olmasıdır. Formunu tahmin etmenin mümkün olmadığı heykel kabartmalarda böyle bir tümleme yoluna gidilmemiştir (Şekil 2.4, 2.5 ve 2.6). Bu noktada eksik kısımlar form verilmeden sadece alçı ile tümlenerek düz olarak bırakılmıştır. Bu yaklaşım eseri var olmayan ya da bilinmeyen bir formla tümlemekten kaçınması ve eserin bütünlüğüne zarar vermeme bilincini yansıtması bakımından önemli bir işarettir.

Şekil 2.1 : Oskan Efendi'nin yaptığı onarıma ait olduğu düşünülen düzgün matkap delikleri (İRKMLA-2019).

Sayda Lahitleri ile ilgili daha sonraki dönemde yapılmış bir incelemeye ait belgeler Boğaziçi Üniversitesi, Jale İnan Arşivi'nde bulunmaktadır. Jale İnan tarafından yazıldığı tahmin edilen 19.12.1980 tarihli imzasız bir yazıda Sayda Lahitleri'nin "ilaçlı/asitli bir sıvı ile" temizlendiğinden bahsedilmekte ve lahitlerin patinalarının zarar gördüğü ifade edilmektedir (BOUN-JİA JALARC0800205) (URL-6). Bunu takiben 31.12.1980 tarihli, Jale İnan, Halet Çambel ve Bahadır Alkım imzalı bir belgede bu üç önemli isim İstanbul Arkeoloji Müzeleri'ndeki bazı önemli eserlerin durumunu gözlemlemek için Müze'ye gittiklerini belirtmektedir. Buna göre belgede

2. Satrap Lahdi: Bilindiği gibi Osman Hamdi Bey zamanında lahdin kırık olarak ele geçen parçaları yapıştırılıp onarılmıştı. Bu parçalardan bir tanesi lahdin esas cephesinin sol alt köşesini oluşturmaktadır. Temizlemede kullanılan ilaçlı sıvı dolguyu eritmiş olacak ki meydana gelen boşluk dolayısıyla bu parça yerinden oynayıp öne fırlamıştır. Bundan yaklaşık 90 yıl önce onarılan lahdin bu parçasının durup dururken yerinden oynamayacağı aşikârdır. 1958'de 1. Satrap Lahdi'nin, ki son temizlenme ameliyesinden önceki görünümü ilişik fotoğrafta izlenebilir. Fotoğraftan anlaşıldığına göre herhangi bir oynama ve fırlama yoktur. (BOUN-JİA JALARC0800206) (URL-7)[13].

ifadeleri yer almaktadır. Dolayısıyla Satrap Lahdi'nin Oskan Efendilerin onarımından sonra 1980'de yüzeysel olarak temizlenme işlemi gördüğünü ve İstanbul Restorasyon ve Konservasyon Merkez ve Bölge Laboratuvarı uzmanları tarafından 2019-2021 yılları arasında gerçekleştirilen onarıma kadar kapsamlı bir onarım geçirmediğini öne sürmek mümkündür. Sayda'dan gelen diğer lahitlerin onarımları incelendiğinde onarımları karşılaştırmak yeni bilgileri açığa çıkaracaktır.

Şekil 2.2 : İçinde bronz çubuk bulunan matkap delikleri (İRKMLA-2019)

[13] Belgenin ekinde fotoğraf bulunmamaktadır.

Şekil 2.3 : Oskan Efendi'nin yaptığı onarıma ait olduğu düşünülen bronz çubuk ve daha önce gerçekleştirilmiş onarıma ait olması muhtemel demir kenet (İRKMLA-2019).

Şekil 2.4 : Lahdin eski onarımlarına genel bakış. Sol taraftaki kabartmada figürlere form verilmeden tümlenen alçı kısım (İRKMLA-2019).

Şekil 2.5 : Eksik kabartmaların ve yumurta frizlerinin alçı ile tümlenmesi (İRKMLA-2019)

Şekil 2.6 : Eksik kabartmaların ve yumurta frizlerinin alçı ile tümlenmesi (İRKMLA-2019).

Şekil 2.7 : Kırık parçaların yapıştırılmadan önceki durumu (İRKMLA-2019).

Şekil 2.8 : Büyük kırık parçalara lahdin içinden atılmış demir kenetler (İRKMLA-2019).

Yukarıda da belirtildiği gibi Müze-i Hümayûn'daki ilk restorasyon faaliyetlerinin Oskan Efendi ve öğrencisi İhsan Bey tarafından gerçekleştirildiği görülmektedir. Oskan Efendi bir taraftan Sanâyi-i Nefîse Mektebi'nde öğrencilere restorasyona yönelik eğitim verirken, diğer taraftan da İhsan Bey gibi öğrencileriyle birlikte Müze-i Hümayûn'daki eserlerin onarımını gerçekleştiriyor olmalıdır. Zira Müze ve Okul binaları iç içedir. Bu durumun bir avantajı olarak okulda öğrenilen teknik bilgilerin Müze'deki eserler üzerinde çalışarak pratik bilgiye dönüştürüldüğünü iddia etmek mümkündür. Teorik bilgileri staj gibi yollarla pratik hale getirmek günümüzde de geçerli bir yöntem olduğu için, o dönemin koşullarına uygun olarak bu yöntemin benimsenmiş olabileceği akla gelmektedir. Böylece hem Müze-i Hümayûn'daki eserler restore edilmiş olur, hem de Sanâyi-i Nefîse Mektebi'ndeki öğrenciler tecrübe kazanmış olurlar. Bu karşılıklı faydalanma durumu bu bölümün başında Osman Hamdi Bey'den alıntılanan eski eserleri koruyacak kimsenin olmaması sorunu için ideal bir çözüm yolu olarak görülebilir.

Müze-i Hümayûn'da yapılmış ilk restorasyon faaliyetlerine yönelik farklı bilgiler Müze'nin Osmanlıca arşivinde yapılacak derin bir araştırma ile gün yüzüne çıkarılabilir.

2.1.2 Müze-i Hümayûn'daki ilk restorasyon atölyesinin yeri

Osman Hamdi Bey'in 1881 yılında Müze-i Hümayûn müdürü olarak göreve başlaması bu coğrafyada müzecilik tarihini etkilemiş en önemli olaylardan biridir. O tarihe kadar Aya İrini Kilisesi'nde askerî eserler depolanmış ve sergilenmişken Osman Hamdi Bey müdür olduktan sonra tarihi eserler başka bir bakış açısıyla ele alınmış ve Avrupa'daki müze örneklerinden yola çıkılarak Osmanlı coğrafyasında çoğunlukla arkeolojik eserlerin toplandığı ve sergilendiği bir müze oluşumuna doğru yol alınmaya başlanmıştır. Osman Hamdi Bey'in müdür olmasından sonra eserler Çinili Köşk'te sergilenmeye başlamıştır. Osman Hamdi Bey'in Sayda Kazısı'ndan getirdiği lahitlerin sergilenmesi için daha büyük bir mekâna ihtiyaç duyulması, kazılardan gelen eserlerin gün geçtikçe artması ve Osman Hamdi Bey'in babası Dahiliye Nâzırı Edhem Paşa'nın vilayetlere gönderdiği genelgeler sonucunda tarihî eserlerin Müze'de toplanmaları sebebiyle yeni bir mekân ihtiyacı gündeme gelmiştir (Cezar, 1971, s. 192). Bu ihtiyaç Müze-i Hümayûn'un günümüze ulaşmış anıtsal yapılarının inşa edilmesini sağlamıştır. O dönem Sanâyi-i Nefîse Mektebi'nde mimarlık dersleri veren Alexandre Vallaury neo-klasik bir üslupta müze yapısını tasarlamış ve inşa etmiştir. Müze'nin ilk

kısmı olan bu yapı 13 Haziran 1891'de hizmete açılmıştır (Shaw, 2004, s. 219). Zaman içinde yine artan eser miktarına bağlı olarak, klasik bina olarak da tabir edilen ilk müze yapısının doğusuna 1903 yılında ikinci bina, 1907 yılında da ilk yapının batısına üçüncü ek bina inşa edilmiş ve hizmete açılmıştır (Cezar, 1971, s. 203-209) (Şekil 2.9).

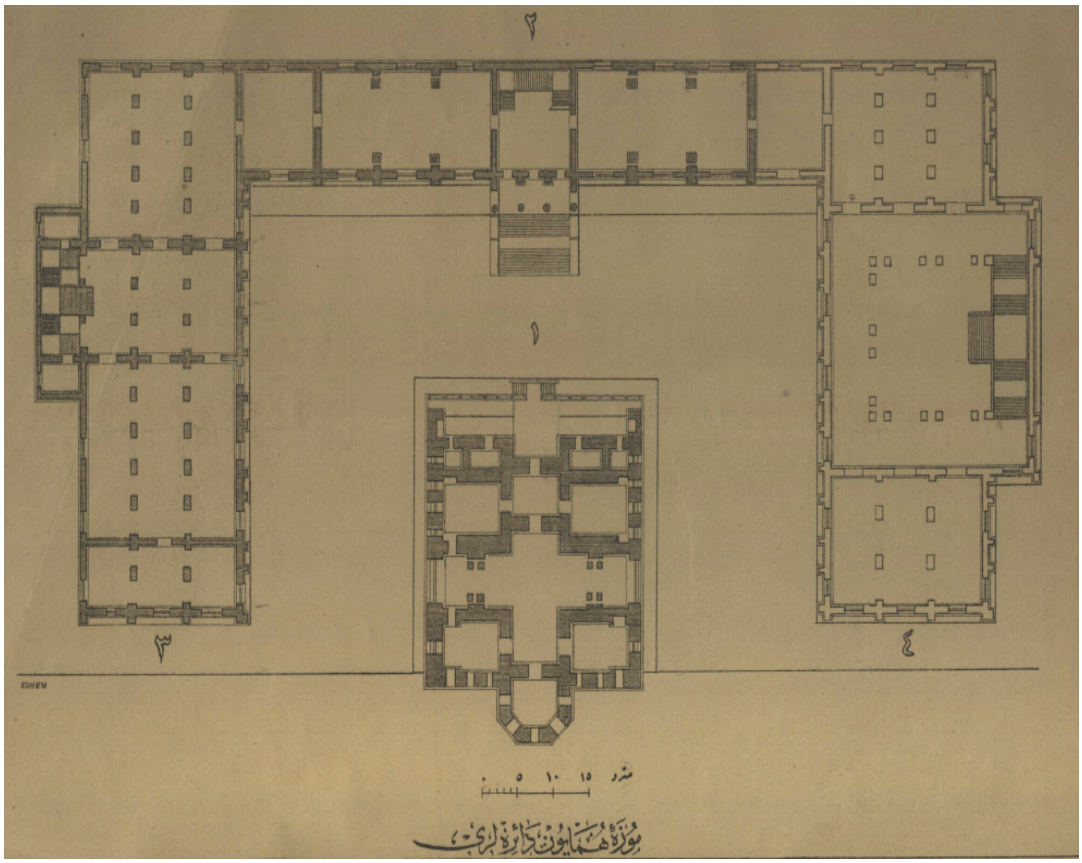

Şekil 2.9 : Müze-i Hümayûn'un üç aşamada yapılan binasının ve Çinili Köşk'ün planları (Servet-i Fünun, No.676, 1904) (URL-8).

"Müze-i Hümayûn için bir Yönetmelik Hazırlanması Hakkında ve Hazırlanan Yönetmelik" içinde 23 rebiülevvel 306 / 15 teşrin sani 304/ 27 Kasım 1888 tarihli "Müze-i Hümayûna Mahsus Nizamname Layihasıdır" başlığı altında Müze-i Hümayûn'un kuruluşuna yönelik ve müdürün, bölüm sorumlularının, muhasebecinin, baş kâtibin ve hademenin görevlerini belirten maddeler yer almaktadır (Cezar, 1971, s. 535-540). Bu belgenin altıncı maddesinde "Müze-i Hümayûn'a merbut olarak bir fotoğraf ve modelhane ile âsâr-ı atikâyı tamir için bir de ameliyathane teşkil olunacak ve bunlara Müze-i Hümayûn müdiri tarafından tensib ve intihab olunacak bir zat memur edilecekdir." ifadeleri yer almaktadır. Bu yönetmelikten üç yıl sonra, 13 Haziran 1891 günü Müze-i Hümayûn'un ilk binasının açılmasını takip eden günlerde özel bir meclis kararıyla fotoğrafhane ve modelhane yapımına başlanmış ve bu kısım

29 Ağustos 1891 tarihinde hizmete açılmıştır (Koşay ve diğ,, 2013, Cilt 1, Kitap 1, s. 253). Açılan bu modelhane ve fotoğrafhane Müze'nin ilk yapılmış olan binasının üst katında bulunmaktadır (Shaw, 2004, s. 219). Belgede sözü edilen modelhanenin mulajların üretiminin yanında Müze'ye getirilen heykel, lahit ve benzeri tarihî eserlerin onarımları için de kullanılmış ve daha sonra farklı isimlerle anılmış olan Heykel Atölyesi olduğu düşünülmektedir. Zira yapılan araştırmalarda o dönemde inşa edilmiş ayrı bir tamirat atölyesinin kayıtlarına rastlanmamıştır. Müzenin ilk binası inşa edilirken tarihî eserlerin onarımına yönelik bir mekânın müze planına dahil edilmesi ve Müze yönetmeliğinde onarımlardan sorumlu bir memurun yer alması, o dönemde onarımlara verilen önemi ve Müze eserlerinin tamiratının Müze'nin geliştiği dönemde ilk sıralarda geldiğini göstermesi açısından dikkat çekicidir.

Müze arşivinde yer alan tarihi belirtilmemiş bir planda Müze'ye eklenen ikinci binanın zemin kat planı yer almaktadır. Bu planda yan yana belirtilmiş iki odada "Atelier d'Ajoustage"[14] ve "Atelier de moulage" ifadeleri yer almaktadır (Şekil 2.10). Bu mekânlarda heykellerin kalıplarının alındığı ve montajlarının yapıldığı tahmin edilmektedir.

Yine Müze-i Hümayûn kompleksi içinde bulunan ve 1882 yılında Alexandre Vallaury tarafından Sanâyi-i Nefîse Mektebi olarak kullanılması için inşa edilen yapı bu amaçla 1916 yılına kadar kullanılmış ve 1918 yılında Eski Şark Eserleri Koleksiyonu'na ev sahipliği yapmaya başlamıştır (Cezar, 1971, s. 452; İAMY, No.1, 1934. s. 20). Bu yapının bir planı 1926 yılına ait "Musées des Antiquités de Stamboul" isimli bir rehber kitapta yer almaktadır. Bu kitaptaki planda tek katlı yapının girişinin hemen solunda "Conservation" ifadesi taşıyan bir mekân göze çarpmaktadır (Şekil 2.11).

Müze'ye ait çeşitli planlarda yer alan "conservation" ifadesinin eski eserlerin onarımı ve korunmasına yönelik bir çalışma alanını ya da atölyeyi yani genel bir ifadeyle Heykel Atölyesi'ni ifade ettiği düşünülürse, bu atölyenin ilk olarak yukarıda geçen arşiv belgesindeki bilgiye göre Müze'nin ilk inşa edilen binasında faaliyetine başladığı, zaman içinde yukarıda "Atelier d'Ajoustage" ve "Atelier de moulage" ifadeleriyle yer alan ikinci binaya geçtiği ve son olarak da Sanâyi-i Nefîse Mektebi o binadan taşındıktan sonra yani tahminen 1918 yılından itibaren Eski Şark Eserleri

[14] Kelimenin doğru yazılışı "Ajustage"dır ve montaj, ayarlama anlamına gelmektedir.

Müzesi binası planında görülen mekânda hizmet verdiğini iddia etmek yanlış olmayacaktır (Koşay ve diğ, 2013, Cilt 1, Kitap 1, s. 253).

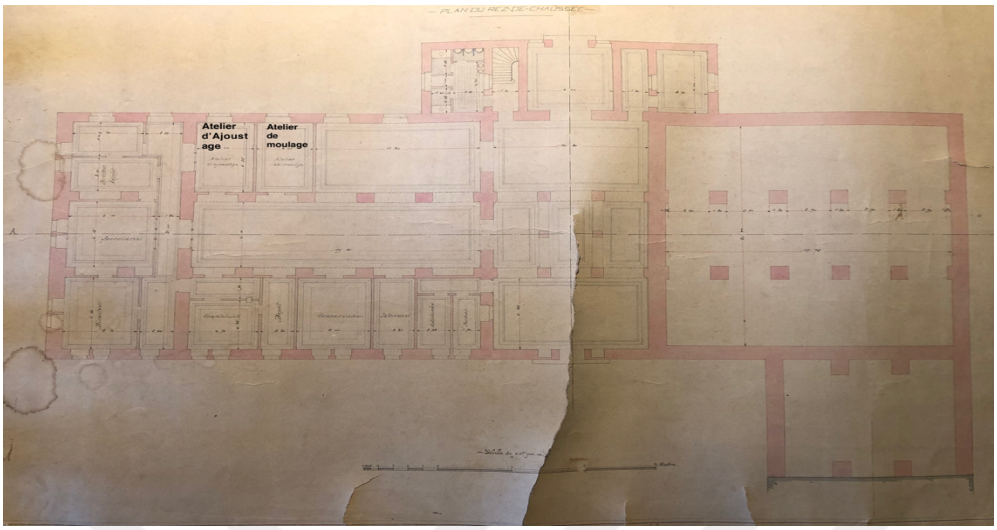

Şekil 2.10 : Klasik binanın doğusunda bulunan ilk ek binanın zemin kat planı (İAMA).

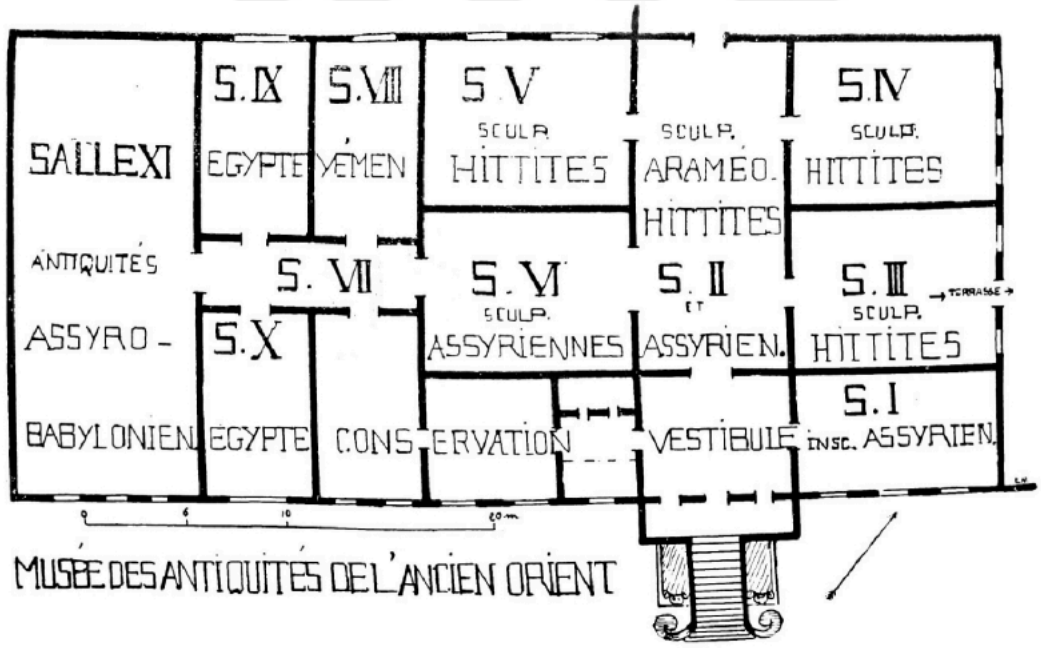

Şekil 2.11 : Musées des Antiquités de Stamboul kitabında yer alan Eski Şark Eserleri Müzesi Planı (Öngören, 2012, s. 375).

İstanbul Arkeoloji Müzeleri arşivindeki belgelerden anlaşıldığına göre Kimyahane olarak kullanılan binaya geçilene kadar, yani yaklaşık 1936 yılına kadar da Eski Şark Eserleri Müzesi binası içindeki mekânda restorasyon çalışmaları yürütülmüştür. Ancak şunu da unutmamak gerekir ki Kimyahane eski fodla fırınının mescit kısmı onarıldıktan sonra orada faaliyet göstermeye başladığında sadece bir odadan

oluşmaktaydı. Bu tek mekân içinde farklı taşınabilir eser gruplarının onarımının yapıldığı ve kil tabletlerin pişirildiği varsayılırsa, büyük heykellerin, lahitlerin onarımı ve mulajları için daha büyük bir mekâna ihtiyaç duyulmuş olmalıdır. Bu sebeple Heykel Atölyesi'nin Kimyahane binası genişletildikten sonra oraya taşınmış olması ve o zamana kadar Eski Şark Eserleri binasında faaliyetlerine devam etmiş olması kuvvetle muhtemeldir. Kimyahane yapısı genişletildikten sonra Heykel Atölyesi, Fotoğraf Atölyesi ve Kimya Laboratuvarı'ndan oluşan bir kompleks haline gelmiştir.

2.2 İstanbul Arkeoloji Müzeleri'nde Restorasyon Faaliyeti Yürüten Diğer Atölyeler

2.2.1 Heykeltıraşlık Atölyesi

Bölüm 2.1.1. ve 2.1.2.'de arşiv belgeleri ışığında Müze içindeki çalışma mekânı tespit edilmeye çalışılan ve Müze-i Hümayûn'un ilk restorasyonlarını gerçekleştirmiş olan Heykel Atölyesi'nin faaliyetleri ve bünyesinde barındırdığı uzmanları İstanbul Arkeoloji Müzeleri Yıllıkları'ndan öğrenilebilmektedir.

Müze'nin 1934 yılında yayımlanmış olan ilk yıllığında Heykeltıraşi ve Tamir ve Mulaj Atölyesi'nin şefi olarak Heykeltıraş Profesör İhsan Bey bulunmaktadır. Bu yıllıktaki bilgilerden pişmiş toprak vazoların, heykel ve heykelciklerin, lahitlerin bu atölyede restore edildiği öğrenilmektedir. Eserlere müdahale edilirken kullanılan yöntem ve malzemeler ile ilgili bir bilgiye burada rastlanmamaktadır. Bu atölyede ayrıca sipariş üzerine eserlerin mulajları yapılmıştır. Oskan Efendi'nin 1914 yılında emekli olmasından sonra Heykeltıraş İhsan Bey 1935 yılında emekli olana kadar atölyedeki görevine devam etmiştir[15]. 1934 yılında yayımlanan Müze Yıllığı'nda İhsan Bey'in isminin atölye şefi olarak geçmesi de bu tarihi destekler niteliktedir. Zira 1937 yılında yayımlanan ikinci yıllıkta atölyenin şefi Heykeltıraş Zühdü[16] Ulueren'dir. Bu yıllıkta atölyede üç sene zarfında onarılan ya da kalıbı alınan eserler sıralanmıştır. Bu eserler metal, taş, keramik, mozaik, çini gibi geniş bir yelpazeden malzeme çeşitliliği göstermektedir. Ayrıca Yunan ve Roma ile Eski Şark Eserleri koleksiyonlarından

[15]Bazı kaynaklarda İhsan Bey'in 1933 yılında emekli olduğundan söz edilmektedir. Ancak İstanbul Arkeoloji Müzeleri Arşivi'nde bulunan ve 1935 yılının 12. ayına ait olan çalışma çizelgesinde İhsan Bey'in imzası bulunmaktadır. Karşılaştırmak için bkz. Aydın, 2013.

[16] Atölye şefinin ismi çeşitli kaynaklarda Zühdü ve Zühtü olarak geçmektedir. Tezde, başvurulan kaynakta geçtiği şekliyle kullanılmıştır.

eserlerin de kopyaları yapılarak Boston Güzel Sanatlar Müzesi gibi müzelere gönderilmiştir.

Atölye şefi Heykeltıraş Zühdü Ulueren'le ilgili kısa bir bilgi vermek yerinde olacaktır. Heykel Atölyesi'nde kısa bir süre çalıştığı anlaşılan Heykeltıraş Zühdü Ulueren, daha sonra soyadını değiştirerek Müridoğlu soyadını almıştır (URL-9). Zühtü Müridoğlu, Sanâyi-i Nefîse Mektebi'nde heykel eğitimi alırken İhsan Bey'in öğrencisi olmuştur (Elibal, 1973, s. 246). Kısa süre çalıştığı Müze'ye de muhtemelen İhsan Bey'in tavsiyesiyle alınmıştır. Zira İhsan Bey'in emekliliğinden sonra boş kalan Heykel Atölyesi şefliği için Reha Arıcan'ın da başvuruda bulunduğunu ancak söz konusu görev Heykeltıraş Zühdü'ye verildiği için kendisinin işe kabul edilemediğini bildiren belgeler İstanbul Arkeoloji Müzeleri arşivinde bulunmaktadır[17]. Bununla birlikte Zühtü Müridoğlu görevden ayrıldıktan sonra Heykel Atölyesi şefliğinde uzun yıllar Reha Arıcan'ın ismi yer almaktadır. Zühtü Müridoğlu[18] 1924 yılında İhsan Özsoy'un teşvikiyle Sanâyi-i Nefîse Mektebi'ne başlamış ve 1928 yılında bir burs kazanarak Paris'e gitmiştir (Berk ve Gezer, 1973, s. 83). 1932 yılında döndükten sonra Samsun Lisesi'nde resim öğretmenliği yapmış ve 27.05.1936 tarihinde İstanbul Arkeoloji Müzeleri'nde Heykeltıraş olarak göreve başlamıştır ancak görevden ayrılma tarihi Müze'deki özlük dosyasında bulunmamaktadır (Şekil 2.12)[19]. 1940 yılında Güzel Sanatlar Akademisi'nde çalışmaya başlamış ve 1971 yılında emekli olmasına rağmen Akademi'de Heykel dersleri vermeye devam etmiştir (Berk ve Gezer, 1973, s. 87). Zühtü Müridoğlu anılarını kaleme aldığı kitabında İstanbul Arkeoloji Müzeleri'ndeki çalışmalarına ait şu anısını paylaşmaktadır;

> İtalyanlara, müzeden elli altmış yontunun kopyasını alma işi, bu iş için de Roma'dan iki alçı dökümcüsüne müzemizde çalışma izini verilmiş. Biri yaşlıca, öteki genç iki sevimli İtalyan çıkageldiler müzeye. Adamlar alçı dökmenin piri ordinaryüs profesör. Adam elindeki tastan alçıyı alıyor, modele atıyor, attığı alçı orada kalıyor, damla bile yere düşmüyor. Ben de öyle yapmaya özendim ve

[17] İAMA, 122 no.lu klasör. 29 Nisan 1936 tarihli bir mektupta Reha Arıcan "Muhterem Efendim, Müzeler Heykeltıraşı İhsan beyin Müzeden ayrıldığını haber aldım. Eğer vazife münhalse bendeniz talibim. Bu işde ihtisasım vardır. İzmir Karabeldeki Hitit Baba'yı kopya eden Rehayım. Alişar Amerikan Hitit hafriyatında da çalışdım kopyaları Şikago müzesinde bulunan eserleri tamir ettiğim asılları da Ankara etnografi müzesindedir." şeklinde başvurusunu belirtmektedir. Bu mektuba 3 Mayıs 1936 tarihinde Müze'den gelen cevapta "Bay Reha, Müzemiz heykeltıraşlığı vazifesine heykeltıraş Zühtü tayin edildiğinden açık bulunmadığını bildiririm" ifadeleri yer almaktadır.
[18] Zühtü Müridoğlu (1906-1992).
[19] İAMA Zühdü Ulueren özlük dosyası, 122 No.lu klasör.

aylarca uğraştım. Benim attığım alçı hep yere düştü. Sonunda vazgeçtim bu sevdadan (Müridoğlu, 1992, s. 135).

1949 yılında yayımlanmış üçüncü yıllıkta atölyelerin çalışmalarının 2. Dünya Savaşı döneminde sekteye uğradığı ve savaş yıllarının zorluğu sebebiyle yıllık yayınına ara verildiği belirtilmektedir. Bu yıllıktaki bilgilere göre 1937-1947 yılları arasında Heykel Atölyesi'nde Topkapı Sarayı, Trakya ve Afyon'dan gelmiş 338 adet eser tamir edilmiştir. Atölyede pek çok büst, heykel, sikke, mühür ve madalya kopyaları da yapılmıştır. Bu yıllıkta Zühtü Ulueren'den sonra Heykel Atölyesi'nin şefinin Reha Arıcan olduğu görülmektedir.

Şekil 2.12 : Heykeltıraş Zühdü Müridoğlu'nun (Ulueren) Müze özlük dosyasındaki fotoğrafı (İAMA).

Zaman içinde Heykel Atölyesi'nin eksikleri giderilmiş, atölye banyo ve mulaj çalışmaları için modern bir mekâna dönüştürülmüş, kalıplar için geniş bir depo tesis edilmiş ve kalıplar katalog numaralarına göre burada tasnif edilmiştir (İAMY No.5, 1950).

Heykel Atölyesi'nde yapılan çalışmaların ayrıntıları belirtilmese de bazı yıllıklarda adet olarak kaç eserin onarım gördüğü belirtilmektedir. Buna göre 1953, 1954 ve 1955 yıllarında heykel, keramik, figürin, taş, mozaik olmak üzere toplam 881 adet eserin restorasyonu yapılmıştır (İAMY No.7, 1956).

Heykel Atölyesi'nde onarım gören malzemelerin süreç içinde çeşitlendiği görülmektedir. Mozaik ve cam eserlerin de onarımları bu atölyede yapılmıştır ve

oldukça fazla miktarlarda eser kopyalandığı görülmektedir. Örneğin 1960 yılında yayımlanmış yıllıkta 4545 adet sikke ve damganın kopyalarının yapıldığı bilgisi yer almaktadır. Dönem dönem bu kopyalar yurtdışındaki sergilere de gönderilmiştir. Bu bağlamda Bergama Sunağı'nın bir parçası ve Ksanthos'a ait bir mezar anıtının kopyaları Londra'ya gönderilmiştir (İAMY No.9, 1962). Atölye çalışanlarının yaz dönemlerinde çeşitli kazılara katıldığı da yıllıklardan öğrenilmektedir. Sardes, Bergama, Efes, Üsküb[20], Aphrodisias bu kazılardan bazılarıdır. Kazılarda ağırlıklı olarak mozaik ve duvar resmi onarımları gerçekleştirilmiştir.

İstanbul Arkeoloji Müzeleri arşivinde Heykel Atölyesi'nin çalışmalarını gösteren bazı çalışma cetvelleri (çizelgeleri) bulunmaktadır. Ulaşılabilen en erken tarihli çalışma çizelgesi 1935 yılının aralık ayına aittir. Bu çizelgelerde atölyenin adı "Tamirat ve Mulaj Atölyesi" olarak geçmektedir. Çizelgede atölyede yapılan uygulamalara yönelik ayrıntılı bilgi yer almamaktadır ancak yapılan iş ve kullanılan malzeme kısaca aktarılmaktadır. Örneğin atölye şefi İhsan Bey'in imzasını taşıyan aralık 1935 tarihli çizelgede bir Eti (Hitit) kitabesinin alçı, arap sabunu ve zeytin yağı ile kalıp ve mulajının yapıldığı, Sultanahmet hafriyatından gelen kase, vazo, çanak olarak tanımlanmış eserlerin alçı, arap sabunu ve zeytin yağı kullanılarak tamir edildiği belirtilmektedir (Şekil 2.13). Bu malzemelerin ne amaçla ve hangi yöntemle uygulandığı bu çizelgede belirtilmese de bu konuda fikir yürütmek mümkündür. Halen kullanılan bir yöntem olduğu için bir eserin kalıbını hazırlamakta ve pişmiş toprak eser gruplarının restorasyonunda alçının nasıl kullanıldığı anlaşılmaktadır. Çizelgede bahsi geçen ve pişmiş toprak eser grubunda değerlendirilebilecek vazo, kâse ve çanak tipinde eserlerin tümlenmesinde de alçı kullanılmış olabilir ancak kırık parçaların yapıştırılmasında alçının yeterli olmayacağı düşünülmektedir. Pişme dereceleri yüksek olan bu eserlerin başka bir yapıştırıcı kullanılarak kırıklarının yapıştırılmış olması gerekmektedir. Zeytinyağı ve arap sabunu kalıp ve mulaj çalışmalarında alçının, eserin gözeneklerine nüfuz etmesini önlemek için bir ara koruyucu tabaka olarak uygulanmış olmalıdır. Zeytin yağı veya arap sabunu alçı kalıba sürüldüğünde kalıp eserle temas etmeyecek ve eser zarar görmeyecektir. Kırık parçaların hangi malzemeyle yapıştırıldığına dair bilgi bulunmamaktadır. Bu var olan küçücük bilgiler

[20] Düzce'de bulunan Prusias ad Hypium Antik Kenti.

bile o dönemin onarım yöntem ve yaklaşımını anlayabilmek için önemli ip uçları vermektedir (Şekil 2.14).

1936-1937-1938 yıllarına ait çizelgeler incelendiğinde atölyede çalışılan malzeme grupları için önemli bilgiler elde edilmektedir[21]. Atölyede heykel onarımı, heykel ya da lahit gibi bir eserin belli bir oranda küçültülmüş kopyası, sikke kopyası ve dökümü, seramik eserlerin birleştirilmesi, yapıştırılması, boyanması gibi çalışmalar yapılmaktadır. Bu uygulamalar yapılırken kullanılan malzemelerden sadece alçı, İtalyan alçısı, balmumu çizelgede yer almaktadır. Bu bilgilerden yola çıkarak bu atölyede yoğun olarak taş ve pişmiş toprak eserlerin onarımı ile farklı malzeme ve ebatlarda eserlerin alçı kalıplarının alınarak dökümlerinin yapıldığını söylemek mümkündür. Balmumunun çizelgede yer alması yine kalıp dökümlerinde eserle alçı arasında balmumundan ara koruyucu bir tabaka oluşturulduğunu ya da direkt balmumundan kalıbın dökülmüş olabileceğini düşündürmektedir (Şekil 2.13).

Kimyahane'nin 1935 yılında kurulması için çalışmaların hızlandığı ve 1936 yılının sonlarına doğru aktif olarak çalışmaya başladığı düşünülürse, Kimyahane kurulana kadar diğer malzeme grupları da Heykel Atölyesi'nde onarılmış olmalıdır. Oskan Efendi ve sonrasında İhsan Bey tarafından idare edilen Heykel Atölyesi'nde Müze'ye gelen her eserin kısıtlı imkân ve müdahalelerle de olsa onarıldığı düşünülmektedir. Bu görüşü destekler nitelikte olarak Müze'nin bir dönem müdür yardımcılığı görevinde bulunmuş Arif Müfid Mansel bir yazısında İhsan Bey'den "Müzeye giren hemen her parçaya mahir eli dokunmuş" şeklinde bahsetmektedir (Mansel, 2013, s. 325). Kimyahane'nin kurulmasıyla birlikte malzeme gruplarının çalışıldığı mekânlar değişmiş ve metal, ahşap gibi başlıca malzeme grupları Kimyahane'de onarım görür hale gelmiş olmalıdır. Kimyahane binasının genişletilme çalışmaları bittikten sonra Heykel Atölyesi de oraya taşınmış ve çalışmalarına Kimyahane binasında devam etmiştir.

Heykel Atölyesi'nde çalışmış önemli isimlerden birisi de Heykeltıraş Muzaffer Ertoran'dır. Muzaffer Ertoran, 1945 yılında Güzel Sanatlar Akademisi'ne girerek Heykeltıraş Rudolf Belling'den eğitim almış ve 1949 yılında Akademi'den mezun olmuştur. Bazı kaynaklara göre Muzaffer Ertoran 1951 yılında İstanbul Arkeoloji Müzeleri'nde heykel restoratörü olarak göreve başlamış, 1965 yılına kadar bu görevini

[21] Çalışma çizelgelerinden örnekler için bkz. Ek A.

sürdürdükten sonra İstanbul Resim ve Heykel Müzesi'ne geçmiştir (Berk ve Gezer, 1973, s. 170-171)[22].

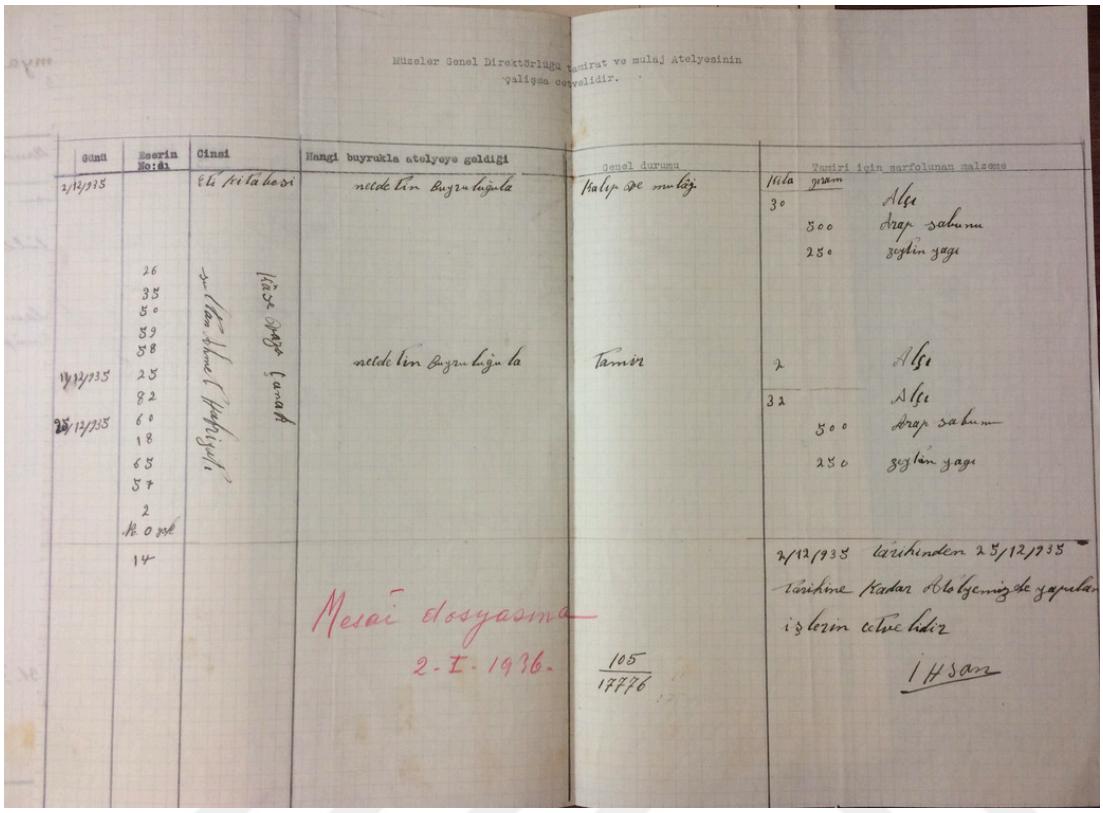

Şekil 2.13 : Atölye şefi olarak İhsan Bey'in imzası olan 1935 yılı aralık ayına ait bir çalışma cetveli (İAMA).

İstanbul Arkeoloji Müzeleri Yıllıkları'nda ise Muzaffer Ertoran'ın Heykel Atölyesi'nde görevli olduğu dönem 1953-1964 yılları arasında görülmektedir. Ancak bu tarihlerden önce ya da sonra göreve başlamış ya da görevden ayrılmış olma ihtimali bulunmaktadır. Ertoran'a ait pek çok heykel günümüzde MSGSÜ İstanbul Resim ve Heykel Müzesi'nde bulunmaktadır. Ertoran'ın en tanınmış çalışmalarından biri İstanbul Tophane Parkı'nda bulunan ve defalarca saldırıya uğradıktan sonra parktan kaldırılan İşçi Heykeli'dir.

İstanbul Arkeoloji Müzeleri arşivinde ulaşılan belgeler ve yıllıklarda yer alan bilgilere göre Heykel Atölyesi Müze-i Hümayûn döneminden başlayarak bu coğrafyada taşınabilir kültür varlıklarının onarımının yapıldığı ilk mekândır ve bu atölyede çalışan kadro da yine bu coğrafyanın modern tabirle ilk restoratörleri olma özelliğini

[22] Muzaffer Ertoran'ın İstanbul Resim ve Heykel Müzesi'ndeki restorasyon çalışmaları için bkz. Köksal Bingöl, 2011.

taşımaktadır[23]. Henüz kimyagerlerin devreye girmediği bir dönemde kazılardan çıkarılan, müzelerde sergilenen ya da depolanan tarihi eserlere ilk müdahaleleri yapan uzmanlar heykeltıraşlar olmuştur.

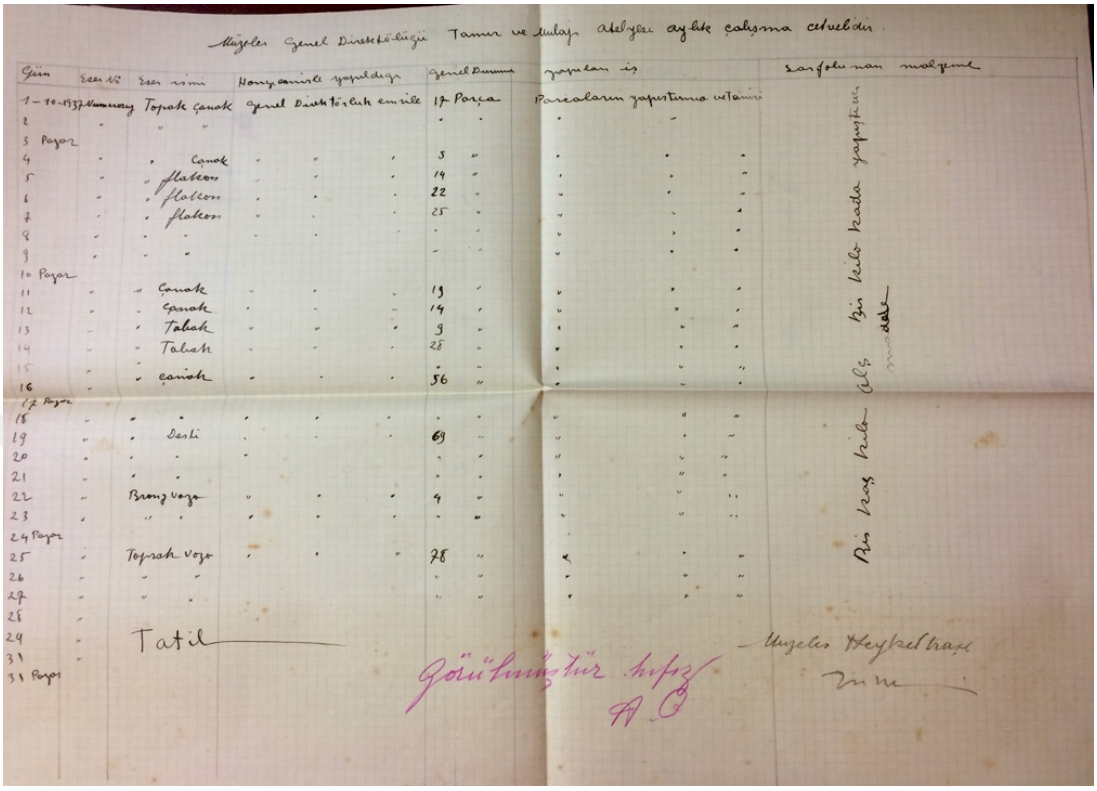
Müzeler Genel Direktörlüğü Tamir ve Onlar Atelyesi aylık çalışma cetvelidir.

Gün	Eser No	Eser ismi	Hangi amirle yapıldığı	Genel Durumu	yapılan iş	sarfolunan malzeme
1-10-1937 Kumsuz	Toprak Çanak	genel Direktörlük emirle	17 Parça	Parçaların yapıştırma vetairi		
2	"	"				
3 Pazar						
4	"	Çanak	"	3 "		
5	"	plateau	"	14 "		
6	"	plateau	"	22 "		
7	"	plateau	"	25 "		
8	"	"	"	"		
9	"	"	"	"		
10 Pazar						
11	"	Çanak	"	13 "		
12	"	Çanak	"	14 "		
13	"	Tabak	"	9 "		
14	"	Tabak	"	25 "		
15	"	"	"	"		
16	"	çanak	"	56 "		
17 Pazar						
18	"	"	"	"		
19	"	Desti	"	69 "		
20	"	"	"	"		
21	"	"	"	"		
22	"	Bronz Vazo	"	4 "		
23	"	"	"	"		
24 Pazar						
25	"	Toprak Vazo	"	28 "		
26	"	"	"	"		
27	"	"	"	"		
28						
29	"	Tatil				
31	"					
31 Pazar						

Bir kilo kadar yapıştırıcı alış

Bir kaç kilo alçı

Müzeler Heykeltraşı

Görülmüştür Müfiz

Şekil 2.14 : "Müzeler Heykeltraşı Zühdü" imzasını taşıyan Ekim 1937 tarihli bir çalışma çizelgesi (İAMA).

2.1.3 Mimarlık Atölyesi

İstanbul Arkeoloji Müzeleri Yıllıkları ve Müze arşivi incelendiğinde Müze binaları ve Müze'nin sorumluluk alanında yer alan diğer müze yapıları ile Tarihi Yarımada'da bulunan bazı anıtsal yapıların mimari onarımlarının Mimarlık Atölyesi tarafından takip edildiği görülmektedir. Bu atölyenin ismi kayıtlarda Müzeler Genel Direktörlüğü Mimarlığı, Mimarlık Atölyesi ve Mimari Büro gibi farklı isimlerde geçmektedir. Araştırmalardan anlaşıldığına göre bu atölye anıtsal yapılara doğrudan müdahale etmemekte, yalnızca onların sorunlarını ve mevcut durumlarını raporlamaktadır.

İlk olarak İstanbul Arkeoloji Müzeleri Yıllıkları'nın ikinci sayısında "Onarımlar" başlığı altında Müze bünyesindeki yapılarda ve Müze'nin takip ettiği diğer anıtsal yapılarda yer alan onarımlara yönelik kısa bilgiler yer almaktadır. Burada İstanbul

[23] Atölyede çalışanlarla ilgili kısa bilgiler için bkz. Pasinli, 2017, s. 81-85.

Arkeoloji Müzeleri, Topkapı Sarayı, Ayasofya Müzesi, Kimya Laboratuvarı, İstanbul Surları, Sultanahmed Medresesi, Hekimoğlu Ali Paşa Sebili, çeşitli türbeler ve Türk ve İslam Eserleri Müzesi'nde yapılan küçük onarımlardan bahsedilmektedir.

1949 yılına ait üçüncü yıllıkta mimari onarımlar bu kez "Tamirat" başlığı altında ele alınmaktadır ve Müze binalarında yapılan basit onarım işlerinden bahsedilmektedir. Mimarlık Atölyesi adı altındaki bilgiler ilk olarak 1952 yılında yayımlanmış beşinci yıllıkta yer almaktadır. Bu yıllıktaki bilgilere göre Mimarlık Atölyesi'nde Yüksek Mimar Fikret Yücel ile asistan Hadi Uluçevik görev yapmaktadır. Müze binasında yapılan onarım çalışmaları, çeşitli kazılarda yapılan tespitler ile Edirne'deki anıtların restorasyonları bu atölyenin çalışmaları olarak sıralanmaktadır (İAMY No.5, 1952).

Mimarlık atölyesinin bundan sonraki faaliyetlerini özetlemek gerekirse; bunlar Müze'nin çatısının onarılması, St. Euphemie Martyrionu[24] freskleri için koruyucu çatı inşa edilmesi, Büro çalışanlarının Eski Eserleri Koruma Encümeni toplantılarına ve Müze tarafından yapılan kazılara katılmalarıdır (İAMY No.6, 1953). Ayrıca Arkeoloji Müzesi'nde ve Yedikule Müzesi'nde onarımlar gerçekleştirilmiştir. Bu dönemde mimari restorasyon çalışmaları Yüksek Mimar Cahide Tamer tarafından takip edilmiştir (İAMY No.7, 1956).

1958 yılına ait yıllıkta geçen "Müze Elemanları Arasındaki Değişiklik" bölümünde

> Müzeler ve Müzelere ait binaların keşif, tamir ve restorasyonları üzerinde çalışan yüksek mimar ve teknisyenler Vekaletin emirleri gereğince yeniden teşkilatlandırılan Rölöve Bürosu Şefliği adı altında Klasik Eserler Müzesi binasındaki odalarda Vekalete bağlı olarak faaliyete geçmiş, böylece İdaremiz Yüksek Mimar ve Teknisyenleri bu büroya nakledilmiştir.

ifadeleri yer almaktadır (İAMY No.8, 1958). Bu ifadeden, Müze bünyesindeki mimarların Müze'den ayrıldıkları ve Rölöve Bürosu Şefliği'nde çalışarak anıtsal yapıların keşif ve restorasyon işlerini takip etmeye başladıkları anlaşılmaktadır. Ancak 1960 yılına gelindiğinde Müze'de yine Mimarlık Atölyesi hakkında bilgi yer almaktadır. Buna göre Mimarlık Atölyesi tarafından takip edilen onarımlar Eski Şark Eserleri Müzesi'nin yanındaki ve bahçesindeki Bizans kemerlerinin onarımları, Yedikule Hisarı ve Altınkapı'ya yapılan onarımlar ile Mozaik Müzesi'nde yapılan

[24] Martyrion, İsa'nın yaşamıyla ilişkili bir olayın geçtiği bir yerde veya bir din şehidinin mezarı üstüne inşa edilen Erken Hristiyan yapısıdır (URL-10).

onarımlardır. Bunların yanında Kimya Laboratuvarı için kurulan fumigasyon tesisi ve depo inşaatı için 22.000 lira harcanmıştır (İAMY No.9, 1960).

İstanbul Arkeoloji Müzeleri Arşivi'nde yapılan araştırmada, Mimarlık Atölyesi'nin faaliyetlerine yönelik en erken tarihli olarak Kasım 1935'e ait "Müzeler Genel Direktörlüğü Mimarlığı Aylık Mesai Cetveli"ne ulaşılmıştır. Bu çizelgenin sadece Müze içindeki yapılara yönelik değil İstanbul içindeki çeşitli kültür varlıklarının onarımlarının plan ve keşiflerine yönelik de bilgi verdiği görülmektedir. Bu yapılara uygulanan bir müdahaleden çizelgelerde söz edilmemektedir. Arşivde ulaşılabilen birkaç çalışma çizelgesi ışığında Mimarlık Atölyesi'nin yoğun olarak Müze bünyesindeki tarihî yapıların ve Tarihî Yarımada'da bulunan taşınmaz kültür varlıklarının onarımlarına yönelik plan, rapor ve keşif hazırladığını söylemek mümkündür[25].

Müze yıllıklarındaki bilgilere göre atölyelerde çalışan kadro şöyledir (Çizelge 2.1):

[25] Mimarlık Atölyesi'nin çalışma çizelgelerinden örnekler için bkz. Ek B.

Çizelge 2.1 : İstanbul Arkeoloji Müzeleri Yıllıklarına göre restorasyon atölyelerinde çalışan personel listesi.

YILLIK NO	YIL	ATÖLYE ADI	ÇALIŞANLAR
1	1934	Heykeltraşi ve Tamir ve Mulaj Atelyesi	Şef Heykeltıraş Profesör İhsan Bey
2	1937	Heykeltraşi Atelyesi	Şef Zühtü Ulueren (Müridoğlu)
		Arkeologya Müzesi Laboratuvarı	Şef Nureddin Akbulut
		Onarımlar (Atölye adı yok)	Mimar Kemal Altan
3	1949	Heykeltraşi Atelyesi	Şef Reha Arıcan
		Kimyahane'den bahsedilmemiş	
		Tamirat (Atölye adı yok)	İsim yok
4	1950	Heykeltraşi Atelyesi	Şef Reha Arıcan
		Kimyahane'den bahsedilmemiş	
		Onarımlarla ilgili bilgi yok	
5	1952	Heykeltraşi Atelyesi	Şef Reha Arıcan
		Kimya Laboratuvarı ve Atölyeleri	Uzman Kimyager Nureddin Akbulut, Uzman Kimyager Hadi Tamer
		Mimarlık Atelyesi	Yüksek Mimar Fikret Yücel, Asistan Hadi Uluçevik
6	1953	Heykeltraşlık Atelyesi	Şef Reha Arıcan, Asistan Muzaffer Ertoran
		Kimya Laboratuvarı	Şef Nureddin Akbulut, Y.Kimya Müh. Hadi Tamer, Asistan Macide Gönül, Hazırlayıcı Eyüp Küçüksezgin

Çizelge 2.1 (devam) : İstanbul Arkeoloji Müzeleri Yıllıklarına göre restorasyon atölyelerinde çalışan personel listesi.

YILLIK NO	YIL	ATÖLYE ADI	ÇALIŞANLAR
		Mimari Büro	Yüksek Mimar Fikret Yücel, Yüksek Mimar Fazıl Talu, Asistan Hadi Uluçevik, Saim Tuğrul
7	1956	Heykeltraşlık Atelyesi	Reha Arıcan, Muzaffer Ertoran, Muhiddin Uysaldur
		Kimya Laboratuvarı	Nureddin Akbulut, Hadi Tamer, Eyüp Küçüksezgin, Behçet Erdal
		Onarım Faaliyeti	Keşif ve Kontrol Y. Mimar Cahide Tamer
8	1958	Heykeltraşlık ve Tamir Atelyesi	Reha Arıcan, Muzaffer Ertoran, Muhiddin Uysaldur
		Kimya Laboratuvarı	Nureddin Akbulut, Hadi Tamer, Eyüp Küçüksezgin, Behçet Erdal
		Onarım Faaliyeti	Vekaletin emriyle Müze mimarları Rölöve Bürosu Şefliği'ne nakledilmiş.
9	1960	Heykeltraşlık Atelyesi	Reha Arıcan, Muzaffer Ertoran, Muhiddin Uysaldur
		Kimya Laboratuvarı	Nureddin Akbulut, Hadi Tamer, Eyüp Küçüksezgin, Behçet Erdal
		Onarım Faaliyeti	İsim yok
10	1962	Heykeltraşlık Atelyesi	Reha Arıcan, Muzaffer Ertoran, Muhiddin Uysaldur
		Kimya Laboratuvarı	Hadi Tamer, Eyüp Küçüksezgin, Behçet Erdal

Çizelge 2.1 (devam) : İstanbul Arkeoloji Müzeleri Yıllıklarına göre restorasyon atölyelerinde çalışan personel listesi.

YILLIK NO	YIL	ATÖLYE ADI	ÇALIŞANLAR
		Onarımlarla ilgili bilgi yok	
11 ve 12	1964	Heykeltraşlık ve Tamir Atelyesi	Reha Arıcan, Muzaffer Ertoran, Muhiddin Uysaldur, Nejat Özatay, Mehmet Tunçdağ
		Kimya Laboratuvarı	Hadi Tamer, Nezahat Darcanlı, Eyüp Küçüksezgin, Behçet Erdal
		Onarımlarla ilgili bilgi yok	
13 ve 14	1967	Heykeltraşlık ve Restorasyon Atelyeleri	Reha Arıcan, Nejat Özatay, Muhiddin Uysaldır, Mehmet Tunçdağ
		Kimya Laboratuvarı	Hadi Tamer, Eyüp Küçüksezgin, Behçet Erdal
		Onarımlarla ilgili bilgi yok	
15 ve 16	1969	Heykeltraşlık ve Tamir Atölyesi	Reha Arıcan, Muhiddin Uysaldur, Nejat Özatay, Mehmet Tunçdağ, Ayla Bulut
		Kimya Laboratuvarı	Behçet Erdal, Ergün Büyükönder
		Mimari Büro	Yüksek Mimar Mühendis Hüseyin Başçetinçelik

3. KİMYAHANE'NİN KURULUŞU

3.1 Kuruluş Sürecinde Devletin Kültür Politikası

Kimyahane'nin kuruluşu için Halil Edhem Bey'in[26] müdürlüğü zamanında girişimlerde bulunulduğu ancak Aziz Ogan'ın[27] müdürlüğünde 1935 yılı itibariyle Kimyahane yapılanmasının tesis edilebildiğine dair bilgiler bu çalışmanın 3.1.2. bölümünde ayrıntılı olarak aktarılmaktadır. Kimyahane'nin kuruluşunun bu tarihlere rastlaması tesadüf değildir. Erken Cumhuriyet dönemi olarak tabir edilebilecek 1930'lu yıllar Türkiye'sinin kültür politikalarına göz atmak için bir pencere açmak, Kimyahane'nin neden bu tarihlerde ve hangi düşünce ortamında kurulduğu sorularına daha geniş bir perspektiften cevap aramaya yardımcı olacaktır.

1930'lu yıllar Türkiye'sinin kültür dünyasında önemli bir yer tutan kurum ve olayları özetlemekle konu açıklanmaya çalışılacaktır. Bu kapsamda gerçekleşen en önemli gelişmeler 1930 yılında Türk Tarih Kurumu'nun kuruluşu ve 1933 yılında Atatürk'ün Üniversite Reformu'dur.

1. Dünya Savaşı'nın sona erdiği, Türkiye Cumhuriyeti'nin ilan edildiği ve Atatürk devrimlerinin birer birer hayata geçirildiği bir dönemde modern Türkiye artık Avrupa'nın gözündeki dogmatik ve çağın gerisinde kalmış bir toplum imajını yıkmak istiyordu. Hem bu imajın yıkılarak yerine modern, çağa ayak uyduran ve düşünen bir toplumun yaratılması, hem de yeni dünyada inşa edilen yeni söylemlerin toplum tarafından özümsenmesi için Atatürk'ün daima sıkı sıkıya bağlı olduğu tarih bilimi

---

[26] Halil Edhem Eldem (1861-1938) Osman Hamdi Bey'in kardeşidir ve Osman Hamdi Bey'in Müdürlüğü zamanında Müdür yardımcılığı görevinde bulunmuştur. 1910-1931 yılları arasında Müze Müdürlüğü yapmıştır. Hayatı ve çalışmaları ile ayrıntılı bilgi için bkz. Edhem, 2013.

[27] Aziz Ogan (1888-1956) Gebze'den bağ komşuları olan Osman Hamdi Bey'in yönlendirmesi ile Sanâyi-i Nefîse Mektebi'nde eğitim görmüştür. 1907 yılında mezun olduktan sonra Asar-ı Atika Müzesi'ne memur olarak atanmış ve Efes, Sardes gibi kazılarda kazı komiserliği görevini yürütmüştür. 1. Dünya Savaşı dönemi İzmir'de İzmir Müzesi'nin kurulması çalışmalarında yer almış, 1926 yılında İzmir Asar-ı Atika Müfettişi Umumiliği'ne atanmıştır. Halil Edhem Bey'in 1931 yılında İstanbul Arkeoloji Müzeleri Müdürlüğü'nden çekilmesinden sonra onun yerine müdür olarak atanmış ve bu görevini 1954 yılına kadar sürdürmüştür. Hayatı ve çalışmaları ile ilgili ayrıntılı bilgi için bkz. Eyice, 1957; İnan, 1957; Mansel, 1958; Savino, 2015.

gibi bilim dallarından yararlanılması gerekiyordu. Çünkü Atatürk toplum içindeki gerici düşünce yapısından korunmanın yollarından birisinin tarihle bilinçli ve tarafsız bir bağ kurulması olduğuna inanıyordu (Berkes, 2002, s. 552). Atatürk toplum içinde bu bağlılığın yaratılması için toplumun geçmişindeki köklerin derinliklerine inilerek tek bir ulus devlet bilincinin aşılanmasının faydalı olacağını düşünüyordu. Bu düşüncenin özünde Türk ırkının kökeninin bilimsel yöntemlerle araştırılması yatıyordu. O zamana kadar tarihsel bilgiler yabancı araştırmacıların hazırladığı kaynaklardan öğreniliyordu ancak Atatürk artık modern Türkiye'nin tarihinin kendi bilim insanlarının araştırmaları ile tarafsız ve doğru olarak yazılmasını istiyordu. Şunu eklemek gerekir ki bu tarafsızlık aslında o dönemde ulus bilincini yeniden tesis etmek için oldukça taraflı bir devlet politikasını ifade etmektedir. Bütün bu hedeflere hizmet edilmesi için 1930 yılında Ankara'da Türk Ocakları Kurultayı toplantısında Atatürk'ün desteğiyle "Türk Ocağı Türk Tarihi Tetkik Heyeti" isminde bir komisyon kurulmasına karar verildi. Bu komisyon "Türk Tarihinin Ana Hatları" adında bir kitap yazmakla görevlendirildi. 1931 yılında Türk Ocakları'nın kapanmasından sonra "Türk Tarihi Tetkik Heyeti", "Türk Tarihi Tetkik Cemiyeti" olarak değiştirildi ve 1935 yılında bu cemiyetin adı "Türk Tarih Kurumu" oldu (İğdemir, 1991, s. 196). Türk Tarih Kurumu'nun Genel Sekreterliği'ne, 1933 yılında Maarif Vekili olarak üniversite reformunu gerçekleştirecek olan Dr. Reşit Galip getirildi. Kurum'un üyeleri arasında Atatürk'ün manevi kızı Sosyolog-Antropolog Afet İnan[28], Halil Edhem Eldem ve Hamit Zübeyr Koşay[29] da vardı (URL-11). Türk Tarih Kurumu ilk faaliyeti olarak 1932 yılında ulusal bir kongre gerçekleştirdi ve bu kongrede ortaokul ve liselerde okutulan, yabancı uzmanlar tarafından yazılmış ders kitapları hakkında görüşmeler yapıldı[30].

1935 yılına gelindiğinde Atatürk'ün Türk Tarih Kurumu için hazırlattığı önemli bir programla karşılaşılmaktadır. Bu programın uygulanması için başta Kültür Bakanlığı

[28]Afet İnan (1908-1985) Atatürk'ün isteğiyle İsviçre'ye Antropoloji okumak için gönderilmiş ve "Anadolu, Türk Irkının Yurdu" başlıklı doktora tezini tamamlayarak aslında bir devlet politikasına dönüşmesi amaçlanmış "Türk Tarih Tezi" ni geliştirmeye çalışmıştır.

[29]Hamit Zübeyr Koşay (1897-1984) Felsefe ve filoloji alanlarındaki yükseköğretimini Budapeşte'de tamamlamıştır. 1924-1925 yılları arasında Berlin Üniversitesi'nde Prof. Willy Bang-Kaup'un filoloji derslerini almıştır. Çeşitli bakanlıklarda görev aldıktan sonra 1931-1943 yılları arasında Müzeler ve Antikiteler Müdürlüğü, 1943-1945 yılları arasında Müzeler Dairesi Müdürlüğü, 1945-1950 yılları arasında Eski Eserler ve Müzeler Genel Müdürlüğü, 1950-1962 yılları arasında Etnografya Müzesi Müdürlüğü yapmış ve bu görevinden emekli olmuştur. Ayrıntılı bilgi için bkz. Bayram, 2014; Koşay ve diğ, 2013.

[30] Kongre konuşmaları için bkz. URL-12.

olmak üzere devletin bütün kurumları seferber edilmiştir. Bu program Atatürk'ün desteği ile ağırlıklı olarak Türk Tarih Kurumu Asbaşkanları Afet İnan ve Hasan Cemil Çambel[31] tarafından hazırlanmıştır. Programın içeriği madde madde sıralanmıştır. Tezin bu bölümünde ele alınan konu ile alakalı olarak seçilmiş maddeler şöyledir:

> 3) (…), bütün devlet ve millet müesseseleri, fakülteler, akademiler, yüksek mektepler, müzeler, lise tarih öğretmenleri, bütün mutahassıs ve münevver[32] unsurlar, hatta geniş halk tabakaları Türk Tarihi Araştırma Kurumu'na fiili, müspet yardım ve hizmette bulunacaklar, bunu vatani, milli vazife bilecekler ve bununla mükellef tutulacaklar.
>
> 4) Böylece memlekette umumi ve canlı bir tarih seferberliği ve büyük ölçüde bir tarih faaliyeti olacak ve Türk Tarihi Araştırma Kurumu, bir taraftan Türk milletinin Büyük Müverrihinden[33] ışık alarak ve bütün ilim unsurlarından yardım görerek "Türk Tarihinin Ana Hatları" eserini Türk jenisinin[34] ve milli kültür iradesinin müşterek mahsulü olmak üzere vücuda getirirken, diğer taraftan da bununla müvazi[35] olarak vatan topraklarındaki milli tarih mallarının muhafazasına, tarihi vesikaların toplanmasına, milli tarihe tealluk eden[36] bütün işlerin ve teşebbüslerin yapılmasına ve memlekette şuurlu, canlı ve sürekli bir tarih inşa devrinin açılmasına çalışılacaktır.
>
> 6) Bu ulusal milli tarih faaliyeti iki esas hedef üzerinde tekasüf[37] edecektir:
>
> A- Her türlü tarih vesika, malzeme ve abidelerini bulmak, toplamak, muhafaza ve restore etmek,
>
> B- Bunların tenkidi ve tahlili metodlarla mütalaa ve mukayesesinden ve izahından çıkan ilmi esaslara dayanarak "Türk Tarihinin Ana Hatları" eserini terkip ve inşa etmek.
>
> 7) A kısmında başlıca şu işler başarılacaktır:
>
> III- Memleket içinde ve dağınık bir halde açıkta duran tarihi eserleri tahrip olunmak, çalınmak, satılmak, ziyana uğramak ve zamanla kendi kendine harap olmak tehlikelerinden masun bulundurmak için hükümetçe bütün tedbirler

---

[31] Hasan Cemil Çambel (1879-1967) Asker ve siyasetçi. Arkeolog Halet Çambel'in babasıdır.
[32] Aydın, aydınlatılmış.
[33] Tarih yazan, tarihçi.
[34] Dehasının.
[35] Paralel.
[36] İlgisi olan, ilişiği olan.
[37] Yoğunlaşmak.

alınmak; (Müzeler Umum Müdürü Hamit Zübeyr'in riyasetinde teşekkül edecek bir komisyon bu hususta icap eden projeyi hazırlayacak, bunun icra ve takibini takip edecektir.)

VI) Gerek içerde ve gerek dışardaki müzeler ve kütüphanelerde mevcut eski eserlerin ve tabloların kopyelerinden kolleksiyonlar vücuda getirmek (Halil Edhem, İhsan Reşit Saffet[38], Hamit Zübeyr)

VIII) Ankara, İstanbul, Bursa, İzmir, Edirne'de muayyen devirlere ve kültürlere ait eserleri toplayarak bu şehirleri büyük üslupta birer "Eski eserler ve abideler merkezi" haline koymak (Bunlara ait projeler Asbaşkanlar Bayan Afet ile Bay Halil Edhem'in riyaset ve nezaretleri altında mutahassıs heyetler tarafından hazırlanacaktır).

IX) Ecnebi tarih ekspedisyonlarının büyük sermayelerle başardıkları hafirleri[39], ilerde mali kudretimizin vüsatli[40] zamanında yapmak üzere şimdilik küçük mikyasta hafirler tertibile arkeolojik ve antropolojik araştırmalar ve keşifler yapmak (Müzeler Umum Müdürlüğünün Reisliğinde bir mütehassıs komisyon buna ait teklif projesini hazırlayacaktır. Profesör Şevket Aziz[41] dahil)

X) Memleket içinde ve dışındaki mühim hafir ve keşif yerlerine seyahat tertip ederek, bulunan tarihi eserler ve abideler üzerinde ilmi tetkikler yapmak (Asbaşkan Bayan Afet bu hususstaki programı hazırlayacaktır) (İğdemir, 1991, s. 211)[42].

Yukarıdaki maddelerden anlaşıldığı üzere bir kültürü oluşturan unsurların devlet eliyle gün yüzüne çıkarılması, toplanması, korunması ve restore edilmesi bu program ile bir kültür politikası haline gelmiştir. Bu seferberlikte en ön saflarda Müzeler Umum Müdürü Hamit Zübeyr Koşay ve İstanbul Arkeoloji Müzeleri Müdürü Halil Edhem Eldem vardır. Böyle bir kültür seferberliğinde devletin bütün desteğini arkasına alan bir kurum olarak İstanbul Arkeoloji Müzeleri'nde toprak altından çıkarılan ve hali hazırdaki anıt eserlerden oluşan kültür varlıklarının konservasyon ve restorasyonunu bilimsel yöntemlere dayanarak uzmanlar tarafından gerçekleştirmek artık zorunlu hale

[38] Reşit Saffet Atabinen (1884-1965) Siyasetçi.
[39] Hafr: Kazı.
[40] Varlıklı.
[41] Şevket Aziz Kansu (1903-1983) Tıp doktoru ve Ankara Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi'nde Antropoloji kürsüsü kurucusu, Ankara Üniversitesi'nin ilk rektörüdür.
[42] Tez içinde alıntı yapılan metinlerdeki imlâ hataları ve aynı kelimelerin farklı yazılışları düzeltilmeden kullanılmıştır.

gelmiştir. Bu zorunluluk Kimyahane'nin kuruluşuna giden yolu açmıştır. Bu yolda önce Halil Edhem Eldem, sonrasında Aziz Ogan gerekli girişimleri yaparken Müzeler Umum Müdürü Hamit Zübeyr Koşay da onları destekleyici faaliyetlerde bulunacaktır.

Türk Tarih Kurumu bu program çerçevesinde çalışmalarına devam ederken, uluslararası nitelikteki 2. Türk Tarih Kongresi'ni 20-25 Eylül 1937 tarihinde Dolmabahçe Sarayı'nda gerçekleştirmiştir. Kongrenin ana konuları antropoloji, arkeoloji ve dil bilimi olmuştur. Özellikle Almanya'dan pek çok yabancı araştırmacı bu kongreye katılmıştır. Kongrede ırk temelli tarih anlayışına paralel olarak Türk ırkını bilimsel yöntemlerle inceleyen çalışmalar sunulmuştur (Toprak, 2012, s. 193). Bu dönemde Türk Tarih Kurumu'nun Asbaşkanları Afet İnan, Halil Edhem Eldem ve Hasan Cemil Çambel'dir. Atatürk altı gün boyunca kongredeki bildirileri ilgiyle dinlemiş ve Türk ırkının kökenleri araştırılırken araştırmalara katkısı büyük olacak arkeolojik kazılara da destek vermiştir. Bu kazıların başında Hamit Zübeyr Koşay tarafından yönetilen Alacahöyük kazıları gelmektedir. Kazıdan elde edilen veriler bu kongrede paylaşılmış (URL-13) ve kongrede ele alınan arkeolojik araştırma sonuçları, kazılara daha büyük önem ve destek verilmesini sağlamıştır.

Bu kültür seferberliğini destekleyen ve tamamlayan bir diğer önemli unsur da 1933 yılında gerçekleştirilen Üniversite Reformu'dur. Türkiye Cumhuriyeti'nin kurulmasından itibaren eğitim konusu mercek altına alınmış ve sistemdeki eksiklerin tespitine hızla başlanmıştır. Üniversitelerin durumu konusunda bir rapor hazırlanması için 1932 yılı başlarında Cenevre Üniversitesi'nde pedagoji profesörü olan Albert Malche resmî olarak Türkiye'ye davet edilmiştir. Prof. Malche Türkiye'de fakülteleri, klinikleri, laboratuvarları, kütüphaneleri ziyaret edip yetkililerle görüştükten sonra bu konuda bir rapor hazırlayarak Türk hükümetine sunmuştur (Widmann, 1999. s. 76-77). Raporda Prof. Malche Türkiye'deki üniversite eğitiminin eksikleri, ders programları, hocaların özellikleri, derslerde kullanılacak araç-gereçlerin durumu, kütüphane ve dersliklerin durumu gibi geniş bir yelpazede fikirlerini beyan etmiştir. Bu rapor özetle, eğitim sisteminde büyük bir reform gerektiğini gözler önüne sermiştir. Bu reformun gerçekleşmesi için Maarif Vekili görevine Dr. Reşit Galip getirilmiştir. Prof. Malche'nin raporunun açıklanmasından sonra 31 Mayıs 1933 tarihinde 2252 sayılı kanun ile üniversite reformunun önemli iki maddesi açıklanmıştır:

> 1- İstanbul Darülfünun'u kendisine bağlı bütün kuruluşları, öğretim üyeleri ve ana yapısıyla birlikte 31 Temmuz 1933'ten itibaren ortadan kaldırılmaktadır.

> 2- Maarif Vekaleti, 1 Ağustos 1933'ten itibaren İstanbul'da İstanbul Üniversitesi adı altında yeni bir kuruluşu kurmakla görevlidir (Widmann, 1999, s. 84).

Bu açıklamayla Darülfünun'daki 240 hocadan 157'sinin görevine son verilmiştir (Widmann, 1999, s. 85). Üniversitede bu kadar köklü bir değişime gidilmesi ve kadroların boşaltılması elbette ki yerine başka hocaların getirilmesini gerektirmekteydi. Böyle büyük bir kadro açığını kapacak uzman Türkiye Cumhuriyeti sınırları içinde bulunmamaktaydı. Burada en pratik çözüm yurt dışından uzman getirmek olarak görüldü.

Türkiye'de bu gelişmeler yaşanırken 30 Ocak 1933'te Almanya'da Nazi hükümeti başa geçti ve akabinde Nazi rejiminin baskıları Yahudi ya da yarı-Yahudi kökenli vatandaşları derinden sarsmaya başladı. Politik olarak beğenilmeyen üniversite hocaları emekli ediliyor ya da çeşitli baskılar görüyordu. Yurtdışına gitmek zorunda olan akademisyenler İsviçre'de "Yurtdışındaki Alman Bilim Adamları Yardım Cemiyeti" isminde bir topluluk kurdu[43]. Kadroları boş kalan Türk hükümeti zor durumda kalan bilim insanlarını Türkiye'ye davet etmek için bu cemiyetle irtibata geçti. Görüşme talepleri olumlu karşılandı ve İstanbul ve Ankara'ya hukuk, tıp, eczacılık, kimya, veterinerlik, ziraat, şehir planlama, pedagoji, dil bilimi, arkeoloji gibi pek çok farklı alanda dünyaca ün kazanmış uzmanlar gelmeye başladı. Görüşmeler sırasında Bakan Reşit Galip Alman uzmanlara

> Biz fakir bir ülkeyiz. Sizlere layık olduğunuz ücretleri veremiyoruz. Ancak Mustafa Kemal'in kurduğu genç Türkiye Cumhuriyeti'nde sizler yeni bir bilimsel uyanış açacaksınız. Burada doğacak yeni bilimin feyizli ışıkları bütün dünyayı aydınlatacaktır. Bilim ve yöntemlerinizi getirin, gençlerimize bilginin yollarını gösterin (Oruç, 2008, s. 104.).

şeklinde hitap etmiştir. Fakir bir ülke olmasına rağmen Türkiye Cumhuriyeti Alman akademisyenlere o dönem için oldukça yüklü maaşlar ödemiş, taşınma ve sigorta masraflarını karşılamıştır. O dönemde Milletvekili maaşları 200 lira civarındayken mülteci akademisyenlere 500-600 lira maaş ödenmiştir (Oruç, 2008, s. 105). Bakan

[43] Bu cemiyetin çalışmaları ve Türk hükümeti ile irtibat kuran uzmanların ayrıntılı bilgisi için bkz. Widmann, 1999, Bölüm III.

Reşit Galip bu gelişmeler karşısında büyük bir heyecanla çalışma arkadaşı Uluğ İğdemir'e[44] "Düşün Uluğ, birkaç yıl sonra üniversitenin çeşitli enstitülerinin çıkaracağı dergiler en mükemmel araştırmaları, en yeni buluşları yayınlayacaklar ve dünya bilim adamları bizim bu yayınlarımızdan faydalanacaklar" diyerek heyecanını paylaşmıştır (İğdemir, 1991, s. 125). Almanya'dan gelen bilim insanları İstanbul Üniversitesi ve Güzel Sanatlar Akademisi'nde başarılı çalışmalara imza atmış, pek çok öğrenci yetiştirmiş ve Ankara Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi'nin kurulmasında önemli rol oynamıştır[45].

Almanya'dan gelen mülteci akademisyenlerin bu tezin konusunun kapsamı içinde ele alınacak kısmı Arkeoloji ve Hititoloji alanında faaliyet göstermek için gelen akademisyenler ve onların başta İstanbul Arkeoloji Müzeleri olmak üzere Müzeler Umum Müdürlüğü'ne bağlı kurumlarla çalışmaları ve bu kurumlara etkileridir. Bu uzmanlar Türk hükümetinin gözünde sadece ders vererek öğrenci yetiştirecekleri için değil aynı zamanda Türklerin geçmişini bilimsel yöntemlerle ortaya çıkararak o dönemde tarihle bağların sağlam kurulması için önemli olduğu düşünülen Hititçe, Sümerce gibi dilleri öğretecekleri için de büyük önem taşımaktaydılar. Üniversitedeki görevleri dışında bu uzmanlar devlet yetkilileri ile yakın temasta bulunarak karar alma aşamasında yetkililere danışmanlık yapmışlardır. Hem üniversitede hem de Kültür Bakanlığı bünyesindeki kurumlarda fikirlerine sıkça başvurulan ve büyük saygı duyulan akademisyenlerin başında Hititolog Prof. Dr. Benno Landsberger[46] gelmektedir. Prof. Landsberger 1 Aralık 1935 tarihi itibariyle Leipzig Üniversitesi'ndeki görevinden ayrılarak Ankara'da ders vermek için sözleşmesini imzalamıştır (Vacin, 2018, s. 67). Bu dönemde Ankara'da Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi'nin tesis edilmesi çalışmaları devam etmekteydi ve göreve başlayan Landsberger bu fakültenin Alman sistemine göre organize edilmesi çalışmalarında Cevat Dursunoğlu[47] ile birlikte yer aldı. Leipzig'den hocası Asurolog Prof. Heinrich Zimmern'in ölümüyle miras kalan mesleki kütüphanesinin alınmasını sağlayarak Fakülte'ye değerli bir kütüphane kazandırdı (Güterbock, 1968/1969, s. 204).

[44] Uluğ İğdemir (1901-1994) Türk Tarih Kurumu Eski Genel Müdürü.
[45] Mülteci akademisyenlerle ilgili ayrıntılı bilgi için bkz. Neumark, 1980; Widmann, 2000; Kubaseck ve Seufert, 2008; Verein Aktives Museum, 2000.
[46] Benno Landsberger (1890-1968). Landsberger'le ilgili ayrıntılı bilgi için bkz. Güterbock, 1968/1969; von Soden, 1969; Vacin, 2018, Reisman, 2011, s. 72.
[47] Cevat Dursunoğlu (1892-1970) Maarif müfettişi ve Avusturya-Macaristan-Almanya talebe müfettişi.

Leipzig'den öğrencisi Fritz Rudolf Kraus'un mektuplarında[48] verdiği bilgilere göre Landsberger Ankara'da ders verdiği dönemde kendisini tamamen bilime ve öğrencilerine adamış bir akademisyendir. Ankara'da görev yaptığı süre zarfında akademik çalışmalarını yürütmüş, üniversitede yoğun olarak ders vermiş, hafta sonları seminerler düzenlemiş ve bunun yanında Kültür Bakanlığı'nın verdiği özel görevleri yerine getirmiştir.[49] Landsberger Almanya'dan iltica ederken Leipzig'den öğrencisi Hans Gustav Güterbock ve Fritz Rudolf Kraus'u da Türkiye'ye getirmiştir. Güterbock, kendisiyle birlikte Ankara Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi'nde dersler vermiş, Fritz Kraus ise İstanbul Arkeoloji Müzeleri'nde Çivi Yazılı Kil Tabletlerin tasnif edilmesi ve kopyalanması çalışmalarını üstlenmiş ve İstanbul Üniversitesi'nde Sümerce dersleri vermiştir. Kraus Müze'de çalışırken Kimyahane'deki çalışmaları yakından takip etmiş ve Müze'deki ihtiyaçlar ya da olumlu-olumsuz gelişmelerle ilgili bilgileri sık sık mektuplarıyla hocası Landsberger'e anlatmıştır[50]. Landsberger Avrupa bilim camiasında büyük saygı duyulan bir şahsiyettir. Türkiye'de göreve başladığında Hamit Zübeyr Koşay, Cevat Dursunoğlu gibi Kültür Bakanlığı'nda çalışan yetkilileri de yakından tanımaktadır. Hatta Hamit Zübeyr Koşay, Prof. Landsberger'in Ankara Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi'ndeki derslerini serbest öğrenci olarak takip etmiştir (Koşay ve diğ, 2013, s. XXV-XXVI). Dolayısıyla Landsberger Almanya ile Türkiye arasında bir köprü görevi de görmüştür. O dönemin Türkiye'sinde iyi yetişmiş uzmanların sayısı az olduğu için bu şahsiyetler kültür ve eğitim alanında atılacak adımlarda önemli roller almışlardır. Atatürk'ün ölümünden sonra bu iş birliği bir süre daha devam etmiştir. Ancak 1948 yılına gelindiğinde mülteci akademisyenlerin üniversitelerde yabancı oldukları için eleştirilme ve dışlanma derecesine gelecek kadar istenmeme durumu ortaya çıkmış ve çeşitli bütçe kısıtlamaları bahane edilerek sözleşmelerine son verilmiştir. Prof. Landsberger ve Hans Güterbock 1948 yılı itibariyle Türkiye'den ayrılmış ve Amerika'daki çeşitli üniversitelere geçmiştir. Kraus da 1949 yılı itibariyle Hollanda'ya göç etmiştir. Türk Tarihi Kurumu eski yöneticilerinden Uluğ İğdemir Türkiye'den göç eden akademisyenlerle ilgili düşüncelerini şöyle ifade etmektedir:

---

[48] Fritz Kraus'un mektuplarında Prof. Landsberger'in öğrencileri için özverili çabalarından sıkça söz edilmektedir. Bkz. Schmidt, 2014.

[49] Ayrıntılar için bkz.: (İğdemir, 1991, s. 79).

[50] Kraus'un Kimyahane ile ilgili çalışmalarının ayrıntıları için bkz. "4.4.1.2. Nurettin Akbulut'un Müze'de Birlikte Çalıştığı Alman Uzmanlar".

> Beş, on gencimiz yetişmiştir diye bunların feyiz aldıkları, her biri milletler arası şöhret sahibi otoriteleri üniversiteden uzaklaştırmak doğru mudur? Bunların arasında öyle büyük değer taşıyanlar var ki Avrupa'dan Amerika'dan yalnız talebe değil kürsü işgal eden profesörler dahi ara sıra buraya gelerek kendilerinden bir şeyler soruyorlar, bir şeyler öğrenip gidiyorlar. Bizim gençlerimiz, bizim memleketimiz bunlardan nasıl müstağni kalabilir? Kaldı ki biz onların meşgul olduğu ilim şubeleri için Ankara'yı milletlerarası bir merkez yapmak zorunda ve iddiasındayız; bunu da yapmak iktidarını haiz bulunuyoruz. Ama bu adamlar her üç ayda bir mukavelelerinin feshedileceği korkusuyla huzursuzluk içinde yaşarlarsa kendilerinden tam verim beklemeğe hakkımız yoktur. Mükemmel Türkçe öğrenmiş, derslerini Türkçe vermeğe başlamış, kitaplarını, makalelerini Türkçe yazabilecek hale gelmiş ve her manasıyla bize intibak etmiş olan bu ilim adamlarını kaybetmek bizim için en büyük bir ziyandır. Bütün dünyanın alim ve mütehassıs avcılığına çıktığı bir zamanda bizim elimizdeki değerlere yol vermemiz doğru olur mu? Dünyada adetleri parmakla sayılacak kadar az olan bu mütehassısları bir daha nereden ve hangi şartlarla ele geçirebiliriz? Bu gidişle fakültelerimiz üniversite karakterini kaybedecek ve liselere öğretmen yetiştiren bir yüksek okul derecesine inecektir. Halbuki biz üniversitelerimizden araştırıcı ilim adamları yetiştirmesini bekliyoruz (İğdemir, 1991, s. 79).

Akademisyenlerin birer birer Türkiye'den ayrılmasıyla 1933 Üniversite Reformu'nun önemli yapı taşlarından biri ortadan kalkmıştır. Bunun etkileri eğitim alanında zaman içinde dalga dalga görülmüştür. Bu tezin bağlamı içinde ele alınan Alman sistemi ise Kimyahane'de bir süre daha devam etmiştir. İlerideki bölümlerde daha ayrıntılı değinileceği gibi Kimyahane'de Alman etkisi zamanla azalmıştır ancak uluslararası kurum ve kişilerle iş birlikleri özellikle Kimya Yüksek Mühendisi Hadi Tamer'in göreve başlamasından sonra daha yoğun olarak görülmüştür.

Yukarıdaki bilgilerle erken Cumhuriyet döneminde devletin kültür ve eğitim politikalarının düşünsel alt yapısı açıklanmaya çalışılmıştır. Bu bilgiler ışığında, tesis edilmiş kültür politikasına paralel olarak müzecilik ve müzeler devlet tarafından desteklenmeye devam etmiş, arkeolojik kazılar için bütçeler artırılmaya çalışılmış ve kültür varlıklarının bilimsel yöntemlerle korunması gerektiği bilinci artarak devam

etmiştir. Bu bilinç, kısıtlı imkânlarla da olsa Kimyahane'nin kurulması ve gelişmesi için varlığını sürdürmüştür.

3.2 Kimyahane Binası: Yer Seçimi ve Mimari Özellikleri

İstanbul Arkeoloji Müzeleri bünyesindeki kültür varlıklarının ve özellikle kil tabletlerin onarımı için bir müze laboratuvarı kurulması fikri Müze Müdürü Aziz Ogan döneminde somutlaşmıştır. Aziz Ogan'dan önce Müdür olan Halil Edhem Bey'in de böyle bir girişimde bulunduğu Müze arşivindeki bir belgeden anlaşılmaktadır. Buna göre

> Maarif vekaleti, bir etnografya müzesi kurulması için Darülfünun'da hoca ve aynı zamanda Hars ve Asarıatika Müdürü Hamit Zübeyr Koşay'ın müşavir uzmanı Macar müsteşrik Prof. Dr. Meszaros Gyula ile mukavele yapıp, onu bu konu üzerinde görevlendirmişti. Mösyö Gyula, başta kurulacak bu müzenin eserleri olmak üzere, tüm müze Türk ve İslam eserlerinin temizliği için bir de laboratuvar kuracaktı. Vekalet, Müzeler Müdürü Halil Edhem Bey'e bunu yazıyla bildirip, müze için Topkapı Sarayı içindeki iki odayı, yine laboratuvar için iki odayı da Süleymaniye'deki Türk ve İslam Eserleri Müzesi'nde işaret etmektedir. Halil Bey'in görüşleri doğrultusunda bu iş için Alay Köşkü uygun bulunur. Alt kat laboratuvar, üst kat da Müze olacaktır. Buradaki işler ve masraf için Müze'nin eleman temin etmesi Vekaletçe istenir. Halil Bey ressam Adil Bey'i özellikle harcamalar konusunda sorumlu tayin eder. [51]

Ancak bu girişim Halil Edhem Bey'in müdür olduğu dönemde bir sonuca ulaşamamıştır.

Bu belgeden sonra İstanbul Arkeoloji Müzeleri'nde yapılan araştırmada Kimyahane'nin kuruluşuna yönelik planlama çalışmalarına ilk olarak 1932 yılında rastlanmaktadır. Aziz Ogan imzalı, Maarif Vekaleti'ne hitaben yazılmış bir yazıda Prof. Eckhard Unger[52] tarafından Müzeler için bir laboratuvar tesis edilmesine yönelik yazılmış bir rapordan bahsedilmektedir. Unger'in raporu şöyledir:

---

[51] İstanbul Arkeoloji Müzeleri Eski Yazışmalar Arşivi (İAMEYA) 110 no.lu karton, Dosya 11049/19 Temmuz, 1926. (Koç, 2003).

[52] Eckhard Unger 1885 yılında şu anda Polonya sınırlarında bulunan, eski adıyla Landsberg an der Warthe'de doğmuş, Asurolog olarak Müze-i Hümayûn'a 1911 yılında davet edilmiş, 1918 yılında İstanbul'dan ayrıldıktan sonra 1924-1925 arası ve sonra 1932-1935 yılları arasında Müze'de kil

İstanbul Müzesi için bir laboratuvarın tesisi hakkında rapor

1- Şarkı Kadim Müzesinin alt katında laboratuar için tahsis kılınmış olan mahalde fenni bir şekilde bir laboratuarın tesisi zımnında bazı ufak inşaatın icrası lazım gelir.

a) Koridorların kapanması için bir duvar	60 Türk Lirası
b) Bir demir kapı	175
c) Bir duvar ilavesi	45
d) Kanalizasyon, gaz borularının vaz'ı, elektrik tesisatı için takriben	75
2- Asarıatikada bulunan imlahı çıkarmak için mecraları	
a) havi dört adet çimento havuzu lazımdır.	222
Tabletlerin ihrakı için	
b) iki adet mofel sobası Berlin'den müstamel isem markalı hususi sobalar (her biri 285 Türk lirasından)[53]	570
c) Bir adet büyük çapta isem markalı kurutma sobası[54]	220
d) İki tane masa takriben	50
e) Alçı dökmesi için etajerler, takriben	50
f) Mevadı kimyeviye için bir adet masa	150
g) Cam kaplar, kimyevi mevat, platin tel, elektrik teçhizatı için	200

3- Laboratuvarın teknik mesaisi için Almanya'da tahsil görmüş bir kimyagerin lüzumu vardır. Çünkü Asarıatikanın vikaye ve muhafazası için tanzim eyleyeceği (tertip pusulalarının) yüzde doksanı Alman uleması tarafından yapılmış ve Almanca neşredilmiştir.

4- Laboratuar yalnız Müzede mevcut eşyanın hüsnü suretle muhafazası hususu için değil aynı surette

a) Evkaf Müzesi (Halılar)

b) Askeri Müze (Esleha ve elbise)

c) Darülfünun Kütüphanesi (El yazıları)

d) Bahriye Müzesi

gibi Müessesat için dahi ifayı hizmet edebilir.

---

tabletlerin kataloglanması çalışmalarında tekrar yer almış ve 1966 yılında Helmstadt'ta vefat etmiştir. Ayrıntılı bilgi için bkz. Cephanecigil, 2016; Parrot, 1966; Weidner, 1968/69; Genge, 1967.

[53] Kimyahane'de kullanıldığı bilinen Karl-Issem markalı mufl fırını için bkz. Şekil 4.3 ve 4.4.

[54] Kurutma fırınları için bkz. Şekil 4.1 ve 4.2.

5- Bu şekilde muhtelif Müesseseler için yapılacak mesai hakkında kimyagere her Müesseseden ayrıca bir ücret verilmelidir ki kendisinin müşkil, muğlak mucibi mes'uliyet olan hidematında faaliyeti lazıme ibraz ve bütün alaka ile sarfı gayret eylemiş olsun. Böyle olur ise münasip bir Kimyager bulmak kabildir. Hatta böyle müsteit, itimat ve teveççihe şayan birisini söyleyebilirim.

6- C, B ve 3C nümerolarda gösterilmiş olan hususi kimya sobalarından maada eşyayı lazimenin laboratuar için memleket dahilinde yapdırılması ve İstanbul'da mübayaası kabildir.

7- Laboratuara lazım gelen inşaat için takriben bir aya ihtiyaç vardır.

8- Hususi kimya sobalarının buraya teslimi için üç hafta lazımdır ve buna müteakip dört hafta zarfında da işlemeğe başlar. Vekaletin kabulinden sonra laboratuarın mesaiye başlaması için takriben iki ay ister.

9- Laboratuarın manevi idaresi heykeltıraş İhsan Beye ait olup yalnız Asarı atikanın muhafazası mes'elesinde etraflıca Arkeoloji ilminin icabatını nazarı itibare almak üzere lazım gelen hususatı irae eylemesi için umumi ilmi idare ile teşriki mesai eylemesi lazım gelir Efendim.

Şarkı Kadim Müzesi Mutahassısı, Eckhard Unger, 17.12.1932 (İAMA 24.12.1932 tarih, 16393/1453 sayılı belge. Kimyahane klasörü)[55].

Bu rapor Eski Şark Eserleri Müzesi'nin alt katında bir mekânın 1932 yılında kimya laboratuvarı olarak tahsis edildiğini ve bunun için bazı iyileştirmelerin yapılması gerektiğini belirtmektedir. Raporda tahminî maliyetleriyle laboratuvar için ihtiyaçlar sıralanırken özellikle kil tabletler için bu hazırlığın yapıldığı görülmektedir. Unger laboratuvarın manevi idaresini İhsan Bey'e[56] bırakırken laboratuvarda çalışacak kişilerin arkeoloji konusunda bilgili ve deneyimli olması gerektiğinin altını çizmektedir. Ayrıca laboratuvarın sadece Arkeoloji Müzesi'ne değil farklı kurumlara da hizmet edeceğini ve onların çalışan kişiye ayrıca bir ödeme yapması gerektiğini de vurgulamaktadır. Aziz Ogan bu raporu referans vererek, raporda ismi geçmese de Prof. Unger'in, laboratuvarda çalışması için Almanya'da eğitim almış Burhaneddin Bey isminde bilgili bir kimyageri önerdiğinden bahsetmektedir. Burhaneddin Bey'in Müze Laboratuvarı'nda göreve başlaması durumunda İspirto İnhisarı Fabrikası'ndaki

[55] Bu dosyada belgenin Unger tarafından imzalanmış orijinal Almancası ile Türkçe'ye çevrilmiş kopyası bulunmaktadır.
[56] Heykeltıraş İhsan Özsoy.

kimyager görevinden ve Ticaret Mektebi'ndeki öğretmenlik görevinden ayrılacağı belirtilmektedir.

Eckhard Unger İstanbul Arkeoloji Müzeleri'nde bir kimya laboratuvarı kurmak için çalışırken yine aynı yıllarda Ankara'da da bir kültür kompleksinde laboratuvar kurulmaya çalışmıştır. Mimar Ernst Egli ile hazırladıkları ve bir bilim merkezi olarak arkeoloji müzesi, akademi ve kütüphaneden oluşması planlanan yapının ikinci katındaki bazı odaların laboratuvar olarak tahsis edildiği görülmektedir (Gürol Öngören, 2012, s. 194) (Şekil 3.1). Böyle kapsamlı bir kültür kompleksinde kültür varlıklarının restorasyonu için laboratuvar yapılması ihmal edilmemiştir. Kültür varlıklarının korunması üzerine çalışacak laboratuvarların eş zamanlı olarak İstanbul ve Ankara'da tesis edilmeye çalışılması bütüncül bir korumanın gerçekleştirilmeye çalışıldığına işaret etmektedir. Ancak Ankara'da bu kültür kompleksi projesi hayata geçirilememiştir. Bu kompleks yerine ilk restorasyon faaliyetleri günümüzde Anadolu Medeniyetleri Müzesi olarak bilinen müzede gerçekleştirilmeye başlanmıştır.

Kimyahane'nin ilk kimyageri Nurettin[57] Akbulut'un Osmanlıca notlarının tarih ve imza bulunmayan yarım kalmış bir sayfasında

> … Vekaletine Müzenin çok zengin ve kıymetli olan tabletlerinin toz olarak yok olmalarını önleyerek harabiyetten kurtaracak küçük bir kimya laboratuvarının tesisine emr ve müsaade buyrulmasını rica etmiş. Bu müracaat üzerine Maarif Vekaleti'nden aşağıdaki emir alınmış ve 1934 senesi İstanbul Müzeleri Umum Müdürlüğü kadrosuna da bir kimyager kadrosu konmuştu. Müze idaresi, laboratuvarın Eski Şark Müzesi'nin parka bakan cephesindeki tuvaletten geçilerek müzenin Çinili Köşk'e bakan yan cephesindeki terasa çıkılan koridorun müze duvarından da istifade edilmek suretiyle onarımı daha ucuz olacağı, aynı zamanda da tablet depolarına yakın olması düşüncesiyle karar verilmiş. Tayin edilecek kimyagerin Profesör Eckhard Unger ile kolayca anlaşarak çalışabilmesi için Almanca bileni [...][58]

ifadeleri yer almaktadır. Bu ifadeler de yukarıdaki bilgileri destekleyici niteliktedir.

---

[57] Nurettin Akbulut'un ismi yazışmalarda "Nureddin" ve "Nurettin" şeklinde geçmektedir. Tezde, başvurulan belgede geçtiği şekliyle kullanılmıştır.
[58] V. Yarlıgaş Arşivi. Osmanlıca belge için bkz. Ek C.

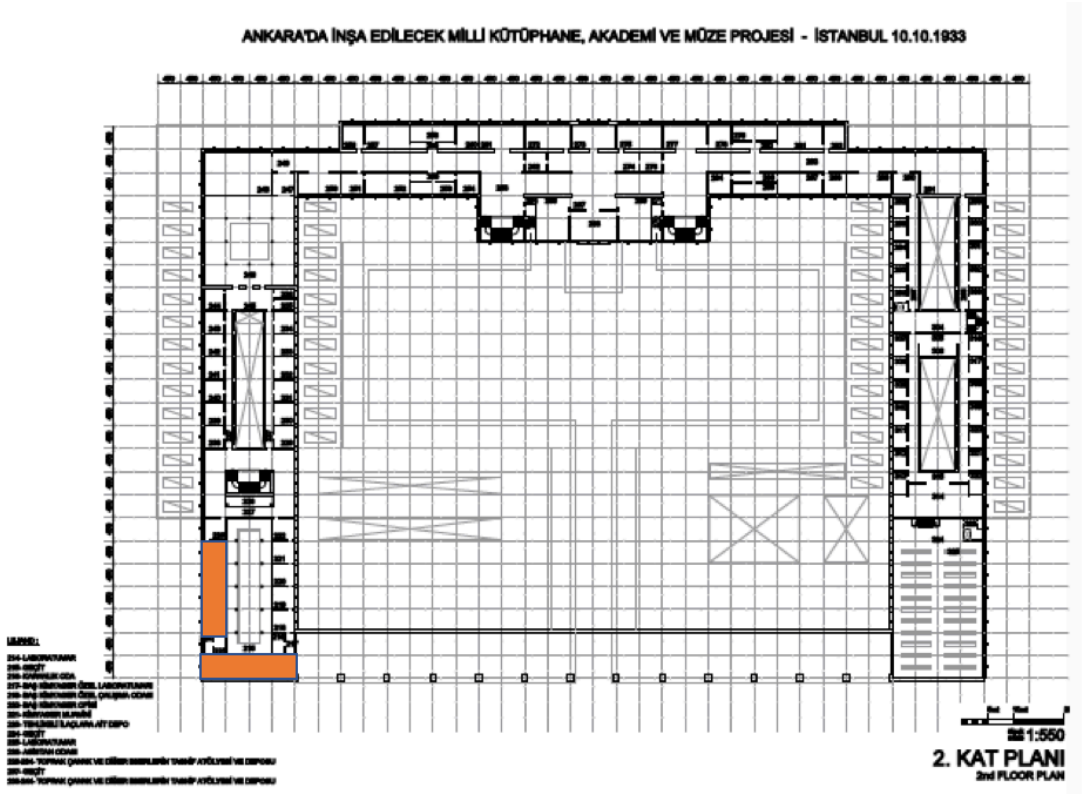

Şekil 3.1 : Turuncu ile taranmış yerler Ankara'daki bilim merkezinin 2. kat planında laboratuvar olması planlanmış mekânlardır (Gürol Öngören, 2012, s. 430).

İstanbul Arkeoloji Müzeleri arşivinde bulunan, Kültür Bakanlığı'na yazılmış Aziz Ogan imzalı başka bir belgede müzeler laboratuvarının Eski Şark Eserleri binasında kurulması için daha önce para istendiği ancak gün geçtikçe artan gereklilik sebebiyle farklı düşüncelerin oluştuğu ve bu sebeple daha büyük bir mekânda laboratuvar kurulması için çalışmalara başlandığı ifade edilmektedir (İAMA 15.12.1934 tarih, 19778/1828 sayılı belge. Kimyahane klasörü). Aynı belgede bu laboratuvarın başarılı bir şekilde kurulması için, Almanya müzelerinin bu konuda çok gelişmiş olması sebebiyle Almanca bilen bir kimyager arandığı, bu işe uygun birinin bulunduğu ancak yüksek ücret talep etmesi sebebiyle onunla anlaşma sağlanamadığı belirtilmiştir. Bunun akabinde araştırmalar sonucunda Nurettin isimli Almanca bilen bir kimyagerin bulunduğu ve bu kimyagerin, laboratuvarın müze binaları bitişiğinde olmasının mahzurlu olduğu düşüncesini bildirmesi sebebiyle müze binasına yakın olmayan bir yerde Topkapı Sarayı bahçesi içinde "dört dıvarı kalmış eski bir koğuş yerinin" laboratuvar olarak kurulmasına karar verildiği ifade edilmektedir. Bu belgenin devamında yeni mekân için belirlenen keşif bedelleri yer almaktadır.

29.01.1935 gününe ait olan bir belgeye göre "kurulması çok gerekli olan kimya laboratuvarı için yüksek ticaret mektebi muallimlerinden ve aynı zamanda ticaret

laboratuvarı şefi bulunan Prof. Halid ve Kimyager Nureddin çağırılarak" görüşülmüş ve bu belgenin ekinde yer alan Kimyager Nureddin ve Ticaret Laboratuvarı Şefi Halid imzalı raporda

> Tesis edilecek olan Müzeler Kimyahanesi için intihab edilen[59] harab binanın bilhassa Müzelerden oldukça uzakda bulunması, Kimyahanede kullanılması zaruri olan fazla mikdarda iştial edici muhallilatın[60] binde bir ihtimal ile iştial ve infılakında Müzelere hiçbir tesiri olamayacaktır.
>
> İnşaat ve teşkilat itibarile buranın pek mükemmel bir Kimyahane olmağa kabiliyeti olduğundan yeniden bir Kimyahane inşasına lüzum görülmemiştir.
>
> Bütçe dolayısıyla mezkur binanın her tarafını birden tamir ettirilerek müzecilik kimyasının her kısmı için ayrı ayrı laboratuvar yapılabilmesi şimdilik kabil olamayacağı nazarı dikkate alınarak evvelce keşfi yapılmış olan orta salonun oldukça büyük olmasından buranın ilk önce laboratuvar haline konarak temizleme, yıkama, pişirme laboratuvarlarını işbu salona sığdırılmak suretiyle işe başlanması düşünülmüş ve zaman zaman sağ ve sol tarafları tamir ettirilerek her şubeyi ihtiva eyleyecek tam bir müze kimyahanesi vücuda getirilebileceği tasavvur olunmuştu.
>
> Şimdilik orta salonun tamirinden de sarfı nazarla yalnız antresine bitişik olan küçük salonun vakit gaib etmeden hemen tamirile laboratuvarın tesisi ve bu münasebetle haraba yüz tutmuş ve pek kıymetli olan toprak tabletlerin harabiyetten kurtarılması bir taraftan da fırsat düştükçe binanın diğer salonlarını da tamir ettirilerek, Tutankamon'un mezarının meydana çıkarılmasından sonra Arkeolojinin kimyasız olamayacağı anlaşılmakla, bu gün pek büyük bir kıymeti olan kimyanın müzeciliğe ait olan her kısmını ihtiva eden bir kimyahane tesis ve terakkıyatı asriye olarak avrupada yeni inkişaf etmekte olan müzecilik kimyasının müzelerimize de tatbik edilmiş olacağı maruzdur (İAMA 29.01.1935 tarih, 19984/? sayılı belge, Kimyahane klasörü).

ifadeleri kullanılmıştır. Bu ifadelerden acil müdahale gerektiren kil tabletlerin o dönemin yaygın bir konservasyon metodu olarak pişirilmesi amacıyla en düşük maliyetler gözetilerek en uygun yerde bir laboratuvar tesis edilmesinin planlandığı,

[59] Seçilen.
[60] Çözücü, ilaç.

finansal destek geldikçe de bu laboratuvarın genişletilmesinin uygun görüldüğü anlaşılmaktadır.

Müzeler Müdürü Aziz Ogan tarafından Kültür Bakanlığı'na hitaben yazılan 24 Şubat 1935 tarihli bir belgede Müze Mimarı Kemal Altan tarafından Kimyahane için yapılan bir plan ve keşifnameden söz edilmektedir (İAMA 24.02.1935 tarih, 20091/231 sayılı belge, Kimyahane klasörü, Tesisat dosyası). Ancak plan dosyanın ekinde bulunmamaktadır. Keşifnamede ise Mimar Kemal Altan Kimyahane binası için "Topkapı Sarayı Müzesine aid eski fodla fırınları denilen, örtüsüz ve sıvasız olarak yalnız çıplak bir beden dıvarları mevcud, üç bölüntüden ibaret ve bir kıymeti mimarisi olmıyan bina" tanımını kullanmaktadır. Yazının devamında yaptığı keşfin fazla bulunması sebebiyle bu kez zaruri inşaat ihtiyacı için keşif yaptığını ifade etmektedir. Bu keşfe göre Kimyahane "yavaş yavaş genişletilmek üzere şimdilik 2908 lira 78 kuruşla küçük ölçüde kurulacak"tır (İAMA 24.02.1935 tarih, 20091/231 sayılı belge. Kimyahane klasörü, Tesisat dosyası).

Bu bina Topkapı Sarayı'nın birinci avlusunda, Aya İrini Kilisesi'nin karşısında yer alan, Saray'ın ekmek ihtiyacını gidermek için kurulmuş Fodla Fırını binasıdır. Bina birinci avlu boyunca bir duvarla kapatılmış olup, avlusuna açılan kapıdaki kitabede Sultan ve saray halkı için ekmek yapan bir fırın olduğu ve inşasının Sultan I. Ahmed'in emriyle 1616 yılında tamamlandığı bilgisi yer almaktadır (Necipoğlu, 1991, s. 77). Farklı dönemlere ait olduğu tahmin edilen fotoğraflarda fırın alanında farklı yapılaşmalar görülmektedir. Tarihsiz bir fotoğrafta fodla fırını olarak bilinen alanda yoğun bir yapı grubu mevcuttur (Şekil 3.2).

Bir grup askeri belgeleyen yine tarihsiz başka bir fotoğrafta askerlerin arkasında bulunan fodla fırını alanında sadece L planlı bir yapı görülmektedir ve bu yapının çatısı örtülü haldedir. Duvar boyunca uzanan diğer yapılar tamamen kaybolmuştur (Şekil 3.3).

30.12.1935 tarihli bir belgede "Topkapı Sarayı Müzesi bahçesinde eski fodla fırınları denilen mahalde yaptırılacak kimya laboratuvarı işinin eksiltmesi 30.12.1935 tarihine tesadüf pazartesi günü saat 14,5 de icra edilmiştir" denmektedir (İAMA 30.12.1935 tarihli, sayısı olmayan belge. Kimyahane klasörü, İnşaat dosyası). Belgenin ekinde ihaleye katılan şirket ve kişilerin bilgileri yer almakta ve ihaleyi Müteahhit Muzaffer'in aldığı görülmektedir. Klasörde yer alan diğer pek çok belgeden keşiflerin

ve miktarların değiştiği, Müteahhit Muzaffer'e taksitle ödemelerin yapıldığı, binanın tesliminde gecikme olması sebebiyle Müteahhit Muzaffer'in Gedikpaşa'daki kârgir evinin ipotek altına alındığı ve binanın inşaatı bittikten sonra ipoteğin kaldırıldığı anlaşılmaktadır.

Aya İrini Kilisesi'nden çekildiği tahmin edilen tarihsiz başka bir fotoğrafta ise L planlı fodla fırını yapısı, çatısız ve metruk olarak görülmektedir (Şekil 3.4). Fodla fırınına ait onarım keşfi için çekildiği düşünülen fotoğraflar İstanbul Arkeoloji Müzeleri arşivinde bulunmaktadır (İAMA 21684/31 sayılı, 7.01.1936 tarihli belge. Kimyahane klasörü). Fotoğraflarda çatısı tamamen yok olmuş iki katlı yapının sadece beden duvarları ayakta görülmektedir. Fotoğrafın birinin üzerinde "Kimyahane olarak tamir edilen bina budur" notu yer almaktadır (Şekil 3.5, 3.6 ve 3.7).

Şekil 3.2 : Fodla fırını alanındaki yapılar (URL-14- Tarihsiz).

Şekil 3.3 : Fodla fırını alanındaki yapılar (URL-15- Tarihsiz).

Şekil 3.4 : Çatı örtüsü olmayan fodla fırını yapısı (URL-16- Tarihsiz).

Şekil 3.5 : 21684/31 sayılı, 7.01.1936 tarihli belgenin ekindeki fotoğraflar (İAMA).

Şekil 3.6 : 21684/31 sayılı, 7.01.1936 tarihli belgenin ekindeki fotoğraflar (İAMA).

Şekil 3.7 : 21684/31 sayılı, 7.01.1936 tarihli belgenin ekindeki fotoğraf (İAMA).

İstanbul Arkeoloji Müzeleri arşivindeki Kimyahane klasöründe tarih ve sayı numarası bulunmayan, beden duvarlarına iskele kurulduğu için yapının onarımı sırasında çekildiği anlaşılan şu fotoğraflar yer almaktadır (Şekil 3.8, 3.9 ve 3.10):

Şekil 3.8 : Fodla fırını yapısı içindeki onarım (İAMA).

Şekil 3.9 : Fodla fırını yapısı içindeki onarım (İAMA).

Şekil 3.10 : Fodla fırını yapısı içindeki onarım. Mescidin mihrap nişi (İAMA).

İstanbul Arkeoloji Müzeleri'nin 1937 yılında basılmış olan ikinci yıllığında Kimyahane'nin 1 Eylül 1936 günü "müze civarında vasi bir bina vücude getirilerek" kurulduğu belirtilmektedir (İAMY 1937, s. 36). Bu tarih Kimyahane'nin resmî açılış tarihi olarak kabul edilebilir. Yukarıda 1935 yılının aralık ayında yapılan ihaleden sonra eylül 1936 tarihinde açıldığı ifade edilen yapının dokuz ay gibi bir sürede onarıldığı görülmektedir.

3.3 Kuruluş Döneminde Alman Kurumlarıyla Geliştirilen İş Birliği

3.3.1 Berlin Kraliyet Müzeleri Laboratuvarı ve Friedrich Rathgen

Dünya kültür tarihinde arkeolojik kazıları gerçekleştirilen ülkelerin başında Almanya gelmektedir. Kazılardan elde edilen kültür varlıklarının sergilenmesi ve korunması amacıyla Berlin Kraliyet Müzeleri bünyesinde 1 Nisan 1888 tarihinde kurulan konservasyon laboratuvarı dünyadaki ilk konservasyon laboratuvarı olma özelliğini taşımaktadır (Otto, 1976, s. 45). Kültür varlıkları konservasyonuna erken tarihlerde başlayan diğer ülkeler Danimarka ve İngiltere'dir. Danimarka'da 1890 yılında Kopenhag National Museum'da heykeltıraş Georg Rosenberg müze eserlerinin konservasyonunu yapmakla görevlendirilmiş ve laboratuvarda bilimsel çalışmalardan faydalanarak konservasyonlar yürütmeye başlamıştır (Sease, 1996, s. 158). İngiltere'de ise 1. Dünya Savaşı'ndan sonra konservasyon çalışmaları hız kazanmıştır. British Museum'da süregiden restorasyon çalışmaları 1919 yılında Dr. Alexander Scott'ın British Museum'a konservasyon araştırmaları için davet edilmesi ve 1920 yılında küçük bir ekiple laboratuvar kurulmasıyla devam etmiştir (Plenderleith, 1998, s. 129-130). Amerika kıtasında ise ilk olarak 1928 yılında Fogg Museum'da kültür varlıklarının konservasyonun gerçekleştirilmesi ve yeni yöntemlerin geliştirilmesi için Rutherford J. Gettens isminde bir kimyager istihdam edilmiştir (Keyser, 1999, s. 172). Harvard Üniversitesi bünyesinde yer alan bu müze yine Harvard Üniversitesi'nde eğitim almış uzmanların destekleriyle konservasyon çalışmalarına öncülük etmiştir.

19. yüzyılın sonunda Berlin'de bazı müzelerde restorasyon faaliyetleri[61] sürerken Mısır'daki kazılardan gelen eserlerin atmosfer şartlarındaki büyük değişim sebebiyle hızla bozulduğu gözlemlenmekteydi. O dönem Prehistorik buluntuların üzerinde

[61] Laboratuvar kurulmadan önce Müze'de restorasyon faaliyeti yürüten Restoratörler için bkz. Peltz, 2017.

çalışan Kimyager Otto Olshausen[62] bu büyük çaplı ve kaygı uyandıran bozulmaların durumu ile ilgili görüşmek için Berlin Kraliyet Müzeleri'nin yetkilileri ile irtibata geçti (Riederer, 2009, s. 45). Görüşmeler sonucunda Müze bünyesinde bir kimya laboratuvarına ihtiyaç duyulduğuna ve bu bozulmalara kimya biliminden yardım alınarak müdahaleler yapılabilmesi için bir laboratuvar kurulmasına karar verildi. Dr. Olshausen uzaktan akrabası[63] olan Kimyager Friedrich Rathgen'e bu laboratuvarda çalışmasını teklif etti. Rathgen'in bu teklifi kabul etmesiyle Berlin Kraliyet Müzeleri Laboratuvarı'nın çalışmaları başladı.

Friedrich Rathgen 2 Haziran 1862 tarihinde Almanya'nın kuzeyinde bulunan Eckernförde şehrinde doğmuştur. Göttingen, Berlin ve Marburg'da fen bilimleri üzerine eğitim gördükten sonra 1886 yılında Marburg Üniversitesi'nden organik kimya alanında doktorasını alarak mezun olmuştur (Gilberg, 1987, s. 107). Mezuniyetinden sonra Berlin'e geri dönmüş ve Kimyager Prof. Landolt'un asistanlığını yapmıştır. Bir süre asistanlık yaptıktan sonra 1888 yılında Berlin Kraliyet Müzeleri Laboratuvarı'nda çalışmaya başlamış ve 1927 yılında emekli oluncaya kadar laboratuvarın müdürlüğü görevini yürütmüştür. Emekli olduktan sonra da çalışmalarına ara vermemiş ve mesleki danışmanlık yapmaya devam etmiştir (Bracchi, 2014, s. 6).

Berlin Kraliyet Müzeleri Laboratuvarı'na ait arşiv kayıtlarının büyük bir çoğunluğu 2. Dünya Savaşı'nda laboratuvarın neredeyse tamamen yok olması sebebiyle kaybedilmiştir. Ancak Friedrich Rathgen'in ve ardıllarının yaptığı mesleki yayınlar Rathgen ve laboratuvarın çalışmaları ile ilgili bilgileri ayrıntıları ile ortaya koymaktadır. Ayrıca Rathgen, emekli olduktan sonraki yıl torunları için anılarını kaleme alarak bir kitapçık hazırlamıştır (Rathgen, 1928). Rathgen bu kitapçığı hazırlayarak sadece torunlarına değil bu konuda çalışma yapan bütün araştırmacılara önemli bir miras bırakmıştır.

Rathgen laboratuvarda göreve başlar başlamaz Neues Museum'daki Mısır Bölümü'nde bulunan ve acil müdahale gerektiren kireçtaşı eserlerle ilgili çalışmalar yürütmüştür (Unger ve diğ, 1988, s. 133). Böylece laboratuvarın ilk çalışma alanı da

---

[62] Kimyager Otto Olshausen (1840-1922).

[63] Rathgen ve Olshausen'ın akrabalık bağlarını gösteren bir soyağacı H. Otto tarafından yayımlanmıştır. Bkz. Otto, 1976. Ayrıca bu yayın Rathgen hakkında yapılmış en kapsamlı çalışma olmanın yanında, Rathgen'in hayat hikayesini, çalışmalarını ve yaptığı bütün yayınları yıllara göre listelemesi bakımından önemlidir.

Neues Museum'da hazırlanmıştır. Zaman içinde laboratuvar yine Müzeler Adası içinde farklı yerlere taşınmış ve 1911 yılı itibariyle de Müzeler Adası'nda bulunan National Galerie'nin bir bölümünde daha iyi bir çalışma mekânında hizmet vermeye başlamıştır[64]. Rathgen'in yayınlarında laboratuvarda yaptıkları çalışmaları gösteren bazı fotoğraflar bulunmaktadır. Bu fotoğraflardan en ünlüsü Babil kazısından gelen binlerce kırık parçanın masalar üzerinde sergilendiği ve büyük ahşap varillerde suda bekletildiği fotoğraflardır (Şekil 3.11 ve 3.12). Günümüzde bir kısmı Berlin'de Pergamon Müzesi'nde sergilenen İştar Kapısı parçaları bu fotoğrafta bulunan parçalardandır.

Şekil 3.11: İştar Kapısı onarımı (Rathgen, 1915).

Rathgen ve laboratuvarı bu büyük çaplı çalışmalar gibi daha pek çok önemli çalışmaya imza atmıştır. Bunların içinde kaynaklarda sıklıkla Berlin Arkeoloji Enstitüsü'ne ait olan 2000 adet alçı dökümün temizlenmesi ve sağlamlaştırılması ile Berlin Neues Museum merdiven boşluklarında Wilhelm von Kaulbach tarafından yapılmış duvar resimlerinin temizlenmesi yer almaktadır (Gilberg, 1987, s. 113-114).

[64] Laboratuvar binası ile ilgili ayrıntılı bilgi için bkz. Peltz, 2017.

Şekil 3.12 : Laboratuvarda büyük varillerde seramik parçaları (Rathgen, 1915).

Rathgen çalışmalarında yeni yöntem ve malzemeler denemeyi ve bu deneylerin sonuçlarına göre uygulamalarda bulunmayı sıklıkla tercih etmiştir. Kullandığı malzeme ve yöntemleri yayınlarında şaşırtıcı derecede ayrıntılarına değinerek anlatmaktadır. Öyle ki tarifleri anlatırken ihtiyaç duyulacak bütün malzemeleri, malzemelerin kullanılma şekillerini, ortamın koşullarını, malzemenin yanlış kullanımından doğabilecek sorunları, en basit uygulamaları dahi konservasyonla uğraşmayan birinin bile anlayabileceği düzeyde açık ve anlaşılır şekilde adım adım aktarmaktadır. Bu bağlamda Rathgen'in yayınları dönemin konservasyon yöntemlerini öğrenmek ve anlamak için paha biçilmez kaynaklardır.

Rathgen laboratuvarında cam, seramik, metal, taş, ahşap, kâğıt, tekstil, alçı gibi her türlü malzemeyle ilgili çalışma yürütmüş ve neredeyse her biri ile ilgili bir makale ya da kitap yayımlamıştır. Bu yayınların listesini bile yapmak sayfalarca yer tutmaktadır. Rathgen'in yayınlarının listelendiği en güvenilir kaynak Helmut Otto tarafından "Berliner Beiträge zur Archäometrie" dergisinde 1979 yılında bir araya getirilmiştir. Bu çalışma Rathgen ile ilgili araştırma yapan uzmanlar için en kapsamlı başvuru kaynağı olmaya devam etmektedir[65].

Friedrich Rathgen laboratuvardaki çalışmalarının onuncu yılı olan 1898'de "Die Konservierung von Alterthumsfunden" kitabını yayımlayarak büyük bir başarı yakalamıştır. Özellikle 1905 yılında bu kitabın İngilizceye çevrilmesi ile çalışmaları

[65] Bu kaynağın tamamı için bkz. URL-17.

Almanca konuşulan ülkeleri aşmış ve bütün Avrupa'da ün kazanmaya başlamıştır. Dönemin önemli konservatörleri bu yayını ilgi ile karşılamış, 1920 yılında British Museum konservasyon laboratuvarını kuracak olan Dr. Alexander Scott da bu çalışmadan faydalanmıştır. Alfred Lucas ve Harold Plenderleith gibi isimler de çalışmalarında Rathgen'in yöntemlerini onaylamışlardır (Bracchi, 2014, s. 8). Başarılı çalışmaları sonucunda Rathgen 1899 yılında Profesör unvanını almıştır (Unger ve diğ, 1988, s. 133).

Rathgen Avrupa'daki diğer laboratuvarların yöntemleri konusunda bilgisini artırmak ve meslektaşlarıyla fikir alışverişinde bulunmak için geziler düzenlemiştir. Gezdiği yerlerde ayrıca konferanslar da vermiştir. Anılarında anlattığı bu gezilerin en önemlileri İngiltere, Slovenya, Yunanistan ve İtalya'ya gerçekleştirdikleridir (Bracchi, 2014, s. 8-9).

Rathgen'in Berlin Kraliyet Müzeleri Laboratuvarı'nda birlikte çalıştığı uzmanların en önemlilerinden biri, Rathgen'in 1927 yılında emekli olmasından sonra müdürlük görevini devralacak olan Carl Brittner'dir[66]. Brittner Kimya eğitimini bitirdikten sonra 1907 yılında Berlin Kraliyet Müzeleri Laboratuvarı'nda Rathgen'le birlikte çalışmaya başlamıştır. 2. Dünya Savaşı'nda Berlin'in bombalanması sırasında laboratuvar büyük ölçüde zarar görmüştür. Brittner o dönemde Dahlem'de bulunan laboratuvarın kurtarılması için çalışmalara katılmış ve laboratuvarın yeniden tesisi için girişimlerde bulunmuştur (Riederer, 2009, s. 46). Ancak bu girişimler başarılı olmamıştır. 2. Dünya Savaşı'ndan sonra müzeler tek tek hizmet vermeye başlayınca Berlin'de bir konservasyon laboratuvarı ihtiyacı tekrardan doğmuştur. 1965 yılında laboratuvarın yeniden kurulması için finansal destekler aranmaya başlanmış, laboratuvar ancak 1975 yılına gelindiğinde yeniden açılabilmiştir (Riederer, 1976). Yeniden açılan laboratuvarın ismi Rathgen Araştırma Laboratuvarı olarak değiştirilmiştir. Bu laboratuvar çalışma alanı olarak arkeometrik ve ileri teknik analizlere ağırlık veren bir araştırma merkezine dönüşmüştür ve günümüzde halen faaliyetlerine devam etmektedir.

Rathgen'le birlikte çalışan diğer önemli restoratörlerden biri Jons Tunnigkeit'tır.[67] Jons Tunnigkeit Berlin Müzeleri Merkez Arşivi'ndeki bilgilere göre Müze'deki

[66] Carl Brittner (1883-1958).
[67] Jons Tunnigkeit (1873-?).

görevine 1925 yılında başlamış, 1928 yılından itibaren laboratuvarda Restoratör olarak görev yapmış, 1934 yılında emekli olmuş ancak laboratuvarda 1940 yılına kadar sözleşmeli olarak çalışmaya devam etmiştir (SMB-ZA, I/GV 1328 ve SMB-ZAI/GV 1589). Friedrich Rathgen anılarında, savaş yıllarında personel eksikliği sebebiyle laboratuvardaki sorumluluklarının ağırlaştığını ve bütün zorluklara rağmen bu dönemde her şeyin yolunda gitmesinin Tunnigkeit'ın yorulmak bilmeyen çalışmaları sayesinde olduğunu belirtmekte ve ona teşekkür etmektedir (Rathgen, 1928, s. 127).

Laboratuvardaki diğer önemli çalışanlardan biri olan Rudolf Kuhn[68] 1925 yılında Berlin Devlet Müzeleri laboratuvarında çalışmaya başlamış ve altı yıl sonra Mısır Bölümü'nde Restoratör olmuştur. Bu görevi sırasında Kuhn, 1935-1939 yılları arasında Alman Arkeoloji Enstitüsü'nün yürüttüğü Boğazköy kazılarına, 1936-1939 yılları arasında ise Olympia kazılarına katılmış ve kazıda metal eserlerin restorasyonunu gerçekleştirmiştir. 2. Dünya Savaşı'nda askere alınmış ve 1945-1946 yılları arasında savaş esiri olarak hapsedilmiştir[69]. 1950 yılında Berlin Devlet Müzeleri, Mısır Bölümü'nde çalışmaya geri dönmüş, 1957 yılında 65 yaşındayken Warka (Uruk) kazısında görev almıştır (Morenz, 1962, s. 30) (Şekil 3.13). Rudolf Kuhn 31.12.1969 tarihinde Müze'deki görevinden ayrılmıştır.

Berlin Kraliyet Müzeleri Laboratuvarı'nda çalışmış uzmanlarla ilgili bilgi verilmesinin sebebi bu uzmanlardan Jons Tunnigkeit ve Rudolf Kuhn'un Kimyahane'de çalışması için girişimlerde bulunulmasıdır. Bu konunun ayrıntıları "3.3.2. Kimyahane ile Berlin Kraliyet Müzeleri Laboratuvarı arasındaki ilişki" bölümünde yer almaktadır.

Rudolf Kuhn'un İstanbul Arkeoloji Müzeleri'ne ziyaretlerinin ayrıntılarına ulaşabilmek için Berlin Devlet Müzeleri Merkez Arşivi'nde bir araştırma gerçekleştirilmiştir. Kendisine ait pek çok bilgide Boğazköy, Olympia ve Warka Kazıları'na katıldığı yer almakta ancak İstanbul Arkeoloji Müzeleri ya da Kimyahane ile ilgili bağlantılı olabilecek herhangi bir bilgi arşiv kayıtlarında bulunmamaktadır. Fritz Kraus'un mektuplarında yer alan Kuhn ziyaretleri, Kuhn'un Boğazköy kazısına

[68] Rudolf Kuhn (1892-1980).
[69] Rudolf Kuhn'a ait çeşitli özgeçmişler için bkz.: Berlin Devlet Müzeleri Merkez Arşivi SMB-VA-1479 no.lu dosya.

giderken önce İstanbul'da Müze'ye uğradığını, orada Alman meslektaşlarıyla istişarede bulunduğunu ve oradan Çorum'a kazıya geçtiğini düşündürmektedir.

Şekil 3.13 : Restoratör Rudolf Kuhn sağ başta. 1955 (Berlin Devlet Müzeleri Merkez Arşivi).

2. Dünya Savaşı'nda Berlin Kraliyet Müzeleri Laboratuvarı'nın neredeyse tamamen yok olması sebebiyle laboratuvarı ve çalışanlarını gösteren fotoğraf ve bilgiler arşivlerde nadiren bulunmaktadır. Birkaç yıl önce tesadüfen Münih'teki bir müzayede evinde bulunan resimli bir kitapçık bu döneme ışık tutması bakımından önem taşımaktadır. Bu kitapçık Rathgen Laboratuvarı hakkında kısa bir bilgi vererek 13 adet fotoğrafla birlikte 1930'lu yıllarda laboratuvarda yaşanan bir günü aktarmaktadır (URL-18) [70]. Fotoğraflarda laboratuvar müdürü Prof. Carl Brittner mikroskobuyla çalışırken, o sırada 70 yaşında olduğu belirtilen Restoratör Jons Tunnigkeit Müze'de Uruk'tan getirilen mozaikleri ve başka eserleri lupu ile incelerken, başka bir Restoratör Nefertiti Büstü'nün vitrin içindeki iklimlendirmesini kontrol ederken ve birkaç uzman ahşap eserler üzerinde çalışırken görülmektedir (Şekil 3.14). 1930'lu yıllara ait olan fotoğraflar bu yıllarda Kimyahane'nin ilk konservatörü Kimyager Nurettin Akbulut'un Berlin'de birlikte çalıştığı uzmanları içermesi, Kimyahane'ye gelmesi için girişimlerde bulunulan Restoratör Jons Tunnigkeit'ı çalışmaları esnasında sergilemesi ve o dönemin çalışma mekânları ile şartlarını göstermesi bakımından önem taşımaktadır.

[70] Ayrıca bu kitapçık ile ayrıntılı bir inceleme yazısı için bkz. Reiche ve Buchhorn, 2017.

Şekil 3.14 : Kitapçıktan bir fotoğraf. Restoratör Jons Tunnigkeit (URL-19).

3.3.2 Kimyahane ile Berlin Kraliyet Müzeleri Laboratuvarı arasındaki ilişki

Kuruluş döneminde Kimyahane'de Nurettin Bey'in tek başına çalıştığı bilinmektedir[71]. Bu sebeple restorasyon çalışmalarına çeşitli uzmanlardan destek alınmaya çalışılmıştır ancak o dönemde Türkiye'de uzman bulmak oldukça zordur. Devlet politikası olarak uzmanlaşma çabaları çeşitli şekillerde teşvik edilmiştir. Bu bağlamda Cumhuriyet'in ilk yıllarında eğitim ve kültür alanında iş birliği yapılan en önemli paydaş Almanya olduğu için arkeoloji alanında eğitim almak amacıyla Türkiye'den öğrenciler Almanya'ya gönderilmiş ve Almanya'dan da çeşitli konularda uzmanlar Türkiye'ye getirtilmiştir[72].

Kimyahane'nin kuruluş döneminde İstanbul Arkeoloji Müzeleri'nin ve dolayısıyla laboratuvarın restorasyon-konservasyon konusunda mesleki olarak iş birliği içinde bulunduğu tespit edilen tek kurum Berlin Kraliyet Müzeleri Laboratuvarı olmuştur. Bunu kanıtlayan çeşitli yazışma ve belgeler bulunmaktadır. Bunlardan biri Kimyahane'deki kil tablet restorasyonu ile yakından ilgilenen Asurolog Fritz Kraus'un Kimyahane'deki uygulamaların yetersizliğini sık sık bildirmesi neticesinde

[71] Kraus'un üniversiteden arkadaşı Hititolog Leonie Zuntz'a 22 Ekim 1937 tarihli mektup. Mektuptaki bilgilere göre laboratuvar binasının inşaatı halen devam etmekte olup, konservasyon işleri için sadece bir kişi çalışmaktadır ve bu kişi de Almanya'da üç ay aldığı eğitimle müzedeki bütün eserlerin konservasyonunu yapmaktadır. Yapılan işler; tabletlerin pişirilmesi ve temizlenmesi, yağlı boyaların temizlenmesi, kazılardan çıkan seramik, deri, tekstil, metal gibi farklı malzemelerin konservasyonunun yapılması olarak sıralanmaktadır (Schmidt. 2014, s. 115-117).
[72] Bu konuda ayrıntılı bilgi için bkz.: Bölüm 3.1. Kuruluş Sürecinde Devletin Kültür Politikası.

Prof. Landsberger'in Berlin Kraliyet Müzeleri Laboratuvarı ile irtibata geçerek İstanbul'da görevlendirilmek üzere bir Restoratör arayışına girmesidir[73].

Berlin'den getirtilmesi için girişimlerde bulunulan ilk isim Jons Tunnigkeit'tır[74]. Tunnigkeit Berlin Kraliyet Müzeleri laboratuvarında çalışan önemli restoratörlerden biridir ve ilerlemiş yaşına rağmen İstanbul'da çalışmaya ikna olmuştur. Tunnigkeit'tan özellikle kil tabletlerin pişirilmesi konusunda destek vermesi beklenmektedir. Berlin'den Tunnigkeit'ın getirtilmesi için resmî girişimler devam ederken Berlin Kraliyet Müzeleri Laboratuvarı'ndan önemli bir isim olan Restoratör Rudolf Kuhn'un çeşitli zamanlarda İstanbul Arkeoloji Müzeleri'ni ziyaret ettiği anlaşılmaktadır. Bu ziyaretlerde Nurettin Bey ile görüşüp görüşmediği bilinmemekle birlikte Fritz Kraus'la ara sıra karşılaştığı görülmektedir[75]. Kraus, Kuhn'la yüz yüze görüşmelerinde kendisinden kil tabletlerin pişirilmesi konusunda bilgi almıştır. Nurettin Bey Berlin'de çalıştığı dönemden Kuhn ve Tunnigkeit'ı tanımaktadır ve Tunnigkeit'ın İstanbul'a getirtilmesi için kendisi de Bakanlığa yazı göndermek suretiyle girişimde bulunmuştur (Schmidt, 2014, s. 82-83). Tunnigkeit gelmeden önce Nurettin Bey'in kil tabletlerin pişirilmesi için gerekli donanımı hazırladığı da Kraus'un satırlarından öğrenilmektedir.

Arşivdeki yazışmalardan Berlin'den Restoratör Tunnigkeit'ın getirtilmesi için büyük çaba harcandığı ve hatta çalışma sözleşmesinin bile Berlin'e gönderildiği öğrenilmektedir[76]. Ancak, ilerleyen yaşı sebebiyle Tunnigkeit'ın sağlık sorunlarının İstanbul'daki görevi üstlenmesine engel olduğu anlaşılmaktadır[77]. Kısacası, bütün çabalara rağmen Jons Tunnigkeit'ın Kimyahane'de çalışması projesi hiç gerçekleşememiştir. Ancak Prof. Landsberger'in aktardığına göre Bakanlık bütün

---

[73] Prof. Landsberger bir taraftan Berlin'den Restoratör getirtmeye çalışırken bir taraftan da Berlin'de eğitim aldığı bilinen Nurettin Bey'le ilgili olarak Berlin Laboratuvarı'na görüşlerini sormuş ve Nurettin Bey'in oldukça becerikli biri olarak tasvir edildiğini Kraus'a belirtmiştir (Schmidt, 2014, s. 75-76).

[74] 10.12.1873 tarihinde dünyaya gelen Jons Tunnigkeit'ın, Berlin Müzeleri Merkez Arşivi'ndeki (SMB-ZA) bilgilere göre Müzedeki görevi 1925 yılında başlamış, 1928 yılından itibaren Restoratör olarak görev yapmış, 1934 yılında emekli olmuş, Laboratuvarda 1940 yılına kadar sözleşmeli olarak çalışmaya devam etmiştir. (SMB-ZA, I/GV 1328; SMB-ZA, I/GV 1589).

[75]Kraus ilgili mektupta ayrıca dönemin Alman Arkeoloji Enstitüsü İstanbul Şubesi müdürü Kurt Bittel'den de kil tabletlerin pişirilmesi konusunda bilgi aldığını belirtmektedir. (Schmidt 2014, s. 82-83).

[76] Prof. Landsberger'in 21.11.1937 tarihli mektubuna göre Restoratör Tunnigkeit'ın İstanbul'a gelmesi için sözleşme teklifi 25.10.1937 tarihinde ona gönderilmiştir (Schmidt, 2014, s. 140).

[77] 01.02.1938 tarihli mektubunda Prof. Landsberger'in Ankara'dan verdiği bilgiye göre bütün işlemlerin tamamlanmasına rağmen Restoratör Tunnigkeit sağlık sorunları sebebiyle İstanbul seyahatini iptal etmiştir (Schmidt, 2014, s. 181-182).

konservasyon uygulamaları ile birlikte kil tabletlerin konservasyonunun düzenli bir şekilde ilerlemesini önemsemektedir. Bu sebeple başka uzmanların getirtilmesi için çabalar devam etmiştir. Hatta Berlin'den getirtilecek uzmanın Kimyahane'de tam zamanlı bir şef görevinde çalışıp laboratuvarın bütün sorumluluğunu alması ve Müze'de istediği şartlarda çalışması ihtimalinin Müze yetkilileri tarafından uygun görülüp görülemeyeceği gibi sorulara da cevap arandığı görülmektedir (Schmidt, 2014, s. 199).

Prof. Landsberger, Berlin'den restoratör getirtilmesi arayışlarında ikinci alternatif olarak Wilhelm Krause isimli bir restoratörün Jons Tunnigkeit'a sunulan şartlara razı olup Kimyahane'ye gelmeyi kabul ettiğini belirtmiştir (Schmidt, 2014, s. 211-212). Arşivdeki yazışmalardan Nurettin Bey'in Wilhelm Krause'yi Berlin'den tanıdığı ve Krause'nin daha az tecrübeli bir uzman olduğu için Kimyahane'deki çalışmalara beklenen desteği sağlayamayacağını belirttiği anlaşılmaktadır. Nurettin Bey, Krause yerine Tunnigkeit gibi tecrübeli birisinin Kimyahane çalışmalarına daha büyük katkı sağlayacağını düşünmektedir (Schmidt, 2014, s. 219-220). Buna rağmen Krause'nin getirtilmesi için girişimler devam etmektedir ve ilk etapta Krause'nin sözleşmesinin altı ay olması planlanmaktadır ancak bu süre mutlaka uzatılacaktır. Landsberger, kendisinin bütün isteklerini Bakanlığın yerine getirdiğini pek çok defa ifade etmekte, Berlin'den gelecek Krause'nin, Nurettin Bey'in yerine geçecek kişinin göreve başlamasına kadar bir geçiş elemanı olduğunu belirtmektedir. Hatta Landsberger, Nurettin Bey'in yerine geçmesi için tavsiye ettiği kişinin İstanbul'a görevlendirildiğini de eklemektedir. Bu yazışmalardan Nurettin Bey'in laboratuvardaki görevine son verilmesi için önemli planların yapıldığı anlaşılmaktadır (Schmidt, 2014, s. 259). Prof. Landsberger'in sözünü ettiği Ankara'dan bir uzman, Nurettin Bey'e yardım etmek için Kimyahane'de göreve başlamıştır ancak bu kişinin ismi yazışmalarda geçmemektedir (Schmidt, 2014, s. 265).

Nurettin Bey'in karşı çıkmasına rağmen Berlin'den Restoratör Krause'nin görevlendirme yazısının Müze'ye ulaştığı görülmektedir. Bu durum üzerine, Nurettin Bey'in tarafını tuttuğu ve Genel Müdür Hamit Zübeyr Koşay ile dönem dönem fikir ayrılığına düştüğü bilinen Müze Müdürü Aziz Ogan bu konuda dönemin Milli Eğitim Bakanı Saffet Arıkan'a 03.09.1938 tarihinde bir mektup göndermiştir (BOUN-AOK OGNIST0101602) (URL-20). Mektup şöyledir;

Sayın Bay Saffet Arıkan, Kültür Bakanı

Yüksek Makamları Antikite ve Müzeler Direktörlüğünden ahiren aldığım 13/8/938 tarih ve 403/1563 sayılı belgeda; Müzelerimizde bulunan madeni ve toprak eserleri ile diğer eserlerin muhafazaları esasatını talim etmek üzere Almanyadan Vilhelm Kraus adında birisinin 280 lira ücret ile getirdileceği ve tayin muamelesinin de yapıldığı bildirilmiştir.

Malumu devletleri olduğu üzere Müzemiz Kimyahanesinde mütehassıs kimyager olarak esasen Almanyada tahsilini bitirmiş 150 lira ücret ile Nurettin Akbulut istihdam edilmekte ve geçen sene de asarıatika Müzelerine gönderilmiş ve orada ihtisasını ve görgüsünü arttırarak İstanbul'a avdet etmiş bulunmaktadır.

Elimizde böyle bir eleman mevcut iken haricden büyük ve maddi fedakarlıkları ile ecnebi getirdilmesi ve sonra da bu zatın malumat ve tahsil itibarile kimyagerimizden yüksek kabiliyette bulunması halen çalışanların şevkini kıracak bir muamele olacağını zan ve tahmin etmekteyim.

Ezcümle evvelki sene tabletler için yine Almanyadan getirdilen ve onun da ismi Kraus olan zat'ta burada büyük bir varlık gösterememiş ve hatta bu güne kadar tabletlerin bir envanterini bile vücude getirememiştir.

Bizim atölyelerimiz için istediğimiz kimseler, nihayet asistan vaziyetinde olabilecek mütevazı ücretli şahsiyetlerdir, yoksa dolgun ücretler ile mafevk bir vaziyet alacak zevat değildir.

Müzeye tayin edildiğim tarihden beri bizzat tesisine çalışdığım laboratuvarın yine kendi aramızda yetişen mütehassıslar ile varlığının idamesi esasını da kendime umde ittihaz etmiş bulunmaktayım.

Çünkü lisanımızı bilmeyen yabancılardan esaslı ve beklenilen randımanın alınamayacağını sanıyorum.

Binanenaleyh bu yeni tayin edilen zattan da ne dereceye kadar Müzemizin faideleneğini şimdiden kesdiremediğimi arzederken bundan böyle Müzelere getirilecek bu gibi şahsiyetler hakkında evvelemirde makamı acizanemin mütalaasının sorulmasının icab edenlere emir buyrulmasını en kalbi saygılarımın teyidine terdifen istirham eylerim.

İstanbul Müzeleri Genel Direktörü

Aziz Ogan bu mektubunda açık bir şekilde Nurettin Bey'in Kimyahane'deki pozisyonunu korumaya çalışmaktadır ve satırlarından Nurettin Bey'in yerine

başkalarının getirtilmeye çalışıldığından haberdar olduğu hissedilmektedir. Bakan Saffet Arıkan'ın cevaben yazdığı mektubunda altını özellikle çizdiği "icab edenlere emir buyrulmasını" ifadesinden bu kararın gerçekleşmesinde payı olan ve Aziz Ogan'la anlaşmazlıklar yaşadığı bilinen Eski Eserler Genel Müdürü Hamit Zübeyr Koşay kastediliyor olmalıdır. Bakan'ın bu mektuba cevabı oldukça serttir ve işine karışılmaması konusunda Ogan'ı uyarmaktadır (BOUN-AOK OGNIST0101602). Mektup aşağıda verilmektedir:

> Bay Aziz Ogan
> İstanbul Müzeleri Genel Direktörü
> 3 Eylül 1938 tarihli hususi tahriratınıza cevaptır:
> 1- Tanıdığım ve meziyetlerini takdir ettiğim arkadaşları sever ve sayarım. Ancak bana mevdu olan vazifeyi de herşeyden üstün tutarım.
> 2- (Bundan böyle müzelere getirilecek şahsiyetler hakkında evvelemirde makamınızın mütalaasının sorulmasını icabedenlere emretmekliğimi) istiyorsunuz,
> 3- Mütalaa sormağa lüzum görecek amir benim ve bu lüzumu icabedenler adı altında kastettiğiniz memurlara da ben söylerim. Kaldı ki getirilen (Wilhelm Kraus) hakkında henüz müsbet ve ya menfi malumatınız da yoktur.
> 4- Bu tahriratınızın, bu tarzdaki yazınızın ilki ve sonu olacağını umuyorum. Saygılar sunarım.
>
> Kültür Bakanı S. Arıkan (imza)

Bu yazışmalar ve Asurolog Fritz Kraus'un mektuplarının devamında Restoratör Krause'nin Kimyahane'de göreve başladığı bilgisine ulaşılamamıştır. Fritz Kraus ve Prof. Landsberger'in mektuplarının ilerleyen tarihlerinde Prof. Landsberger'in Krause ile ilgili girişimlerine yönelik bir bilgi yer almamakta ve Viyana'dan Dr. Barb[78] isminde bir uzmanın getirtilmesinin söz konusu olduğu görülmektedir (Schmidt, 2014, s. 330). Bu durum tayininin ve sözleşmesinin yapılmasına rağmen Krause'nin Kimyahane'de çalışmaya başlamasının bir şekilde engellendiğini göstermektedir. Ayrıca bu tarihler Almanya'da 2. Dünya Savaşı şartlarının ağırlaşmaya başladığı bir dönemdir. Bu sebeple Prof. Landsberger Almanya'daki tanıdıkları ile iletişim kurmakta güçlük çekmektedir. Böyle bir ortamda bir uzmanı Türkiye'ye getirtmek

[78] Bu kişi hakkında bilgiye ulaşılamamıştır.

kolay değildir. Mektuplarında Prof. Landsberger önceliklerinin değiştiğini ve konservasyon meselesi konusunda daha uygun bir zamana kadar ısrarcı olmayacağını belirtmektedir. Kraus'dan bu süre zarfında işleri akışına bırakmasını ve Nurettin Bey ve kendi çalışmalarıyla ilgili kendisini bilgilendirmeye devam etmesini rica etmektedir (Schmidt, 2014, s. 335).

İstanbul Arkeoloji Müzeleri arşivinde Wilhelm Krause'nin çalışma sözleşmesi bulunmaktadır[79]. Buna göre altı aylık sözleşmesi yapılan Krause'nin eylül 1938 tarihinde işe başlaması gerekmektedir (İAMA 13.08.1938 tarih, 403/1564 sayılı belge). Ancak aralık 1938 tarihinde Aziz Ogan tarafından Berlin Talebe İnspekteri Reşad Şemseddin'e gönderilen mektupta eylül ayında işe başlaması gereken Krause'nin halen işe başlamadığı, kendisinden neden işe başlamadığı ile ilgili bir bilginin de alınamadığı bildirilmekte ve bu konuda bilgilerinin olup olmadığı sorulmaktadır (İAMA 16.12.1938 tarih, 27725/126 sayılı belge). Bu belge, Wilhelm Krause'nin Kimyahane'de çalışması projesinin gerçekleşemediğini destekler niteliktedir.

Prof. Landsberger 12.03.1939 tarihli mektubunda laboratuvara getirtmeyi düşündüğü Dr. Barb'ın Ankara'daki bürokratik işlerin çok ağır ilerlemesi sebebiyle büyük ihtimalle Peru ya da Kolombiya'ya iltica edeceğini belirtmektedir (Schmidt, 2014, s. 347). Sonraki mektuplarda Kimyahane için getirtilecek bir uzmanla ilgili herhangi bir bilgi yer almamaktadır. Savaş şartlarının ağırlaşması sebebiyle bu proje rafa kaldırılmış ve savaştan sonra da Prof. Landsberger'in ve devamında Kraus'un Türkiye'yi terk etmeleri sebebiyle bu girişimler sonuçlanamamış olmalıdır. İstanbul Arkeoloji Müzeleri arşivinde yapılan araştırmada da Kimyahane'de çalışmış bir Alman restoratör ile ilgili herhangi bir bilgiye ulaşılamamıştır. Berlin Devlet Müzeleri Merkez Arşivi'nde yapılan bir araştırmada yukarıda isimleri zikredilen uzmanların Kimyahane'de çalışmasına yönelik herhangi bir bilgiye rastlanmamıştır. Dolayısıyla Kimyahane'nin kuruluş döneminde Berlin Kraliyet Müzeleri Laboratuvarı ile geliştirdiği iş birliği çoğunlukla yöntemsel danışmanlık düzeyinde kalmış, bu bağlamda Alman uzmanların Kimyahane'de çalışmaları için verilen yoğun çabalar bir sonuca ulaştırılamamıştır.

[79] Wilhelm Krause'nin sözleşmesi için bkz. Ek D.

4. KİMYAHANE'NİN GELİŞİMİ, YÜRÜTTÜĞÜ ÇALIŞMALAR VE KADROSUNDA YER ALAN UZMANLAR

4.1 Kimyahane'nin Görevleri, Görev Dağılımı ve Yürüttüğü Faaliyetler

Kimyahane'nin kuruluş aşamasında görev, yetki ve sorumlulukları çeşitli talimatnamelerle yazılı hale getirilmeye çalışılmıştır. Bu bağlamda yukarıda 29.1.1935 tarihinde Aziz Ogan'ın Kültür Bakanlığı'na gönderdiği bir yazıda laboratuvarın kurulması hakkında Prof. Halid ve Nureddin ile görüşüldüğünden ve kendilerinin bu konuda hazırladığı bir rapordan bahsedilmişti (İAMA 29.1.1935, 19984 sayılı belge. Kimyahane klasörü, İnşaat dosyası). Yazının ekinde bulunan diğer bir rapor sadece Kimyager Nureddin imzasını taşımaktadır ve Kimyahane'nin görevlerini sıralamaktadır. Kimyahane binasının tesisi sırasında kaleme alındığı tahmin edilen rapor[80] şöyledir:

Kimyahane'nin yapacağı işler:

1- Toprak üzerine yazılmış tarihi vesikaların temizlenmesi,

a) Pişirilmeye elverişli olanların pişirilmesi,

b) Pişirilmeye elverişli olmayanların tesiratı havaiyeye karşı mukavemet edebilecek bir hale konulması.

2- Madeni paralar ve madeni asarın eskiliğini muhafaza ederek yazılarının okunabilecek bir hale ve üzerindeki şekillerin inceliklerini mümkün olabildiği kadar meydana çıkarmakla beraber tesiratı havaiyeden daimi muhafazası,

3- Tahtadan mamul asarı atikanın daimi haşerat ve tesiratı havaiyeden muhafazaları.

4- Şark asarı olan halıların ve antika kumaşların temizlenmesi haşerat ve tozdan daimi muhafazaları.

5- Asarı nefiseden olan levhaları ve kitapları temizlemek ve küflenmemesini ve çürümemesini temin etmek.

[80] Raporda sayı ya da tarih bulunmamaktadır. İAMA Kimyahane klasörü, Laboratuvar dosyası içindedir.

6- Müzede mevcut umumi (?) asarı nefisenin tesiratı hariciye ve havaiyeden daimi masun olmalarının temini.

7- Asarın hakikilerini taklitlerinden tefrik etmek.

Şu hâlde tesisi mükarrer olan Kimyahane temizleme, yıkama, pişirme ve bir de tahlil kısmı havi olacağı gibi bu ameliyelerde lazım olacak tahta ve ya madeni iskelecikler, askılar, havasız muhafaza kutuları yapabilmek ve umumi Kimyahanelerde bulunan bazı alet ve edevat müze kimyahanemizde kabili tatbik olamayıp bunların da şekillerinin tebdil veya ilave veyahut ihtiyaca salih olacak veçile yeniden yapılabilmek için ağaç, demir ve lehim işlerine mahsus küçük bir atelyeyi de ihtiva edecektir.

Ayrıca raporda Kimyahane'nin sadece dört duvarı ayakta kalmış tarihî bir yapıda kurulacak olması sayesinde bu yapının tarihî kimliğine yeniden kavuşacağından duyulan memnuniyet belirtilmiştir.

1941 yılına ait başka bir belgede "Müzeler Laboratuvarındaki personellerin ifasıyla mükellef oldukları ödevlere dair talimatname" yer almaktadır (BOUN-AOK OGNIST0102001) (URL-21). Talimatnamede Kimya Laboratuvarı, Fotoğraf Atölyesi ile Heykeltıraşlık, Mulaj ve Asarıatika Tamir Atölyesi çalışanlarının görev tanımlarına yer verilmiştir. Yapılan arşiv araştırmalarında Kimyahane'de uzun bir süre Nurettin Bey'in yalnız çalıştığı, dönem dönem kendisine stajyerlerin yardımcı olduğu görülmektedir. Oysa ki bu talimatnamede Kimyahane'de Kimya Laboratuvarı Şefi, Baş Asistan Üçüncü Sınıf Mütehassıs, Baş Restoratör, Restoratörler, Tahta Eserler Restoratörü, Mensucat İşleri Restoratörü, Yazı, Resim, Minyatür, Cilt, Tezhib ve Kağıt İşleri Restoratörleri, Katip, Dosya ve Depo Memurunun görevleri sıralanmaktadır. Heykeltıraşlık Atölyesi'nde ise Şef (2. Sınıf Mütehassıs Heykeltıraş), Heykeltıraş Asistanı (3. Sınıf Mütehassıs Heykeltıraş) ve Mulajcı gibi görev tanımları yapılmıştır.

Talimatnamenin Kimya Laboratuvarı kısmında Şef'in görevleri:

- Eserlerin analiziyle meşgul olmak,
- İdari işleri yürütmek,
- Personelin gelişimi için çalışmalar yapmak,
- Üniversite öğrencilerini yetiştirmek

- Üst düzeyden gelen raporlama taleplerini yerine getirmek olarak özetlenmektedir.
- Baş Asistan'ın görevleri:
- Laboratuvarlarda çalışmak,
- Çalışmaları kontrol etmek
- Çalışmaları günlük olarak Şef'e raporlamaktır.

Baş Restoratör'ün görevi Baş Asistanla işbirliği içinde taş, toprak, çini ve madenî eserlerin onarımını yapmak ve diğer restoratörlerin işlerini kontrol etmektir. Restoratörler, Baş Restoratör'ün verdiği işleri yapmakla yükümlüdür. Tahta Eserler Restoratörü Baş Asistana bağlı olarak onarım işlerini yürütür. Mensucat İşleri Restoratörü tekstil eserlerin onarımından sorumludur. Tekstil restorasyonunda dokuma işlemlerine ihtiyaç duyulursa bunun için dışarıdan bir uzmandan ücretli olarak yardım alınması gerektiği de burada belirtilmektedir. Yazı, Resim, Minyatür, Cilt, Tezhib ve Kâğıt İşleri Restoratörleri başlığındaki görev tanımında ise bu restoratörlerin yazı, resim, minyatür ve tezhib işleri ile meşgul olacakları; yazı, minyatür ve tablo restorasyonunda laboratuvar şefinin direktifleriyle hareket edecekleri belirtilmektedir. Bunun sebebi kuşkusuz Şef Nurettin Akbulut'un Almanya'da tablo restorasyonu üzerine eğitim almış olmasıdır. Kâtip, Dosya ve Depo Memuru da idari yazışmaları yürütmek, senelik mesai istatistiği ve demirbaş defterlerini tutmak, ayniyat işleri ile meşgul olmakla sorumludur. Laboratuvarda bu şekilde bir görev dağılımının olması ve sorumlulukları fazla olan kişilerin ihtisaslarına göre derecelendirilmiş olmaları o dönemde mesleki uzmanlaşmanın farkında olunduğunu, bu uzmanlaşmaya göre sorumlulukların arttırılmasına dikkat edildiğini ve uzmanlık alanına uygun olarak kültür varlıklarının restorasyon-konservasyonunun gerçekleştirilmesi gerektiğinin bilincinde olunduğunu göstermektedir.

Talimatnamenin Heykel Atölyesi kısmında ise Şef, 2. Sınıf Mütehassıs Heykeltıraş olarak tanımlanmakta, görevleri toprak ve mermer eserlerin bilimsel yöntemlerle restorasyonunu gerçekleştirmek, gerekli görülen heykellerin alçı ile mulajlarını yapmak, büyük ve önemli eserlerin alçı ile kopyalarını almak ve atölyeye ait idari ve mali defterlerin tutulmasına yardımcı olmak şeklinde sıralanmaktadır. 3. Sınıf Mütehassıs Heykeltıraş olarak derecelendirilen Heykeltıraş Asistan'ın görevleri atölyeye ait bütün işlerden şefe ve idareye karşı mesul olarak modelleri envanter numaralarına göre depoda tasnif etmek ve depoyu muhafaza etmek olarak

belirtilmektedir. Son olarak Mulajcı'nın görevleri ise şefin talimatları doğrultusunda istenilen eserlerin modellerini hazırlamak, döküm ve renklendirme işlemlerinde Heykeltıraş ve Asistan'a yardım etmektir.

Bu talimatnamede yer alan görev dağılımının hayata geçirildiğini gösteren somut bir kanıta arşiv araştırmalarında rastlanmamıştır. Ancak böyle bir görev, yetki ve sorumluluk dağılımının geleceğe yönelik bir plan olarak düşünülüp tasarlandığı ve bu yönde bir çalışma yapılmasına niyet edildiği tahmin edilmektedir.

Kimyahane'nin görevlerinin neler olduğuna dair daha kısa bir bilgi İstanbul Arkeoloji Müzeleri tarafından yayımlanan yıllıklarda yer almaktadır. İkinci yıllıkta "Arkeologya Müzesi Laboratuarı" adı altında geçen Kimya Laboratuvarı'nın 1 Eylül 1936 günü kurulduğu belirtilmektedir. Ayrıca aynı yerde Arkeoloji Müzeleri ve ona bağlı diğer müzelerdeki nadide eserleri korumak ve restore etmek için batıda kurulmuş laboratuvarlara benzeyen bir laboratuvarın göreve başladığı ve ilerleyen dönemlerde daha çeşitli malzemeden eserin restore edildiği bir yere dönüşeceği ifade edilmektedir. Laboratuvarın şefi kimyager Nurettin Akbulut'tur. Laboratuvarda İstanbul Arkeoloji Müzeleri, Topkapı Sarayı Kütüphanesi ve Türk ve İslam Eserleri Müzesi'ne ait metal, ahşap, kâğıt eserlerin ve Alacahöyük kazısına ait çeşitli metal ve taş eserlerin restore edildiği belirtilmektedir.

İstanbul Arkeoloji Müzeleri arşivinde yapılan araştırmada ise Kimyahane'deki restorasyon ve konservasyon işlemleriyle ilgili bilgi veren 1935 ve 1936 yıllarına ait beş adet çalışma çizelgesi bulunmuştur. Arşivdeki belgelerin ışığında Kimyahane'nin resmî olarak açılmadan daha erken tarihlerde restorasyon faaliyetlerinde bulunduğu görülmektedir. Bu faaliyetleri 1935 yılındaki çalışma çizelgesinden takip etmek mümkündür[81]. İstanbul Arkeoloji Müzeleri arşivinde bulunan çalışma çizelgeleri incelendiğinde 1935-1936 yıllarında yeni tesis edilmesi sebebiyle Kimyahane'nin pek çok eksiğinin olduğu ve belli eser gruplarıyla ilk iki yıl çalışmalarını sürdürdüğü görülmektedir. Bu eserler çeşitli kazılardan, Topkapı Sarayı'ndan ve İstanbul içindeki çeşitli anıt eserlerden getirilmiştir. Eserlere uygulanan yöntemler çizelgede yer almamaktadır. Çizelgelerde sadece kullanılan malzeme ile ilgili kısa bilgiler verilmektedir. Eser yelpazesine bakıldığında porselen, ahşap, seramik, mozaik, cam

[81] Çizelge örneklerini incelemek için bkz. Ek E. Çizelgelerin orijinalleri el yazısıyla yazıldığından bazı kelimeler okunamamıştır.

gibi farklı malzeme gruplarından eserler üzerinde çalışma yapıldığı görülür. Ayrıca kütüphane gibi çeşitli kurumlarda eserlerin durumlarının tespit edilmesi için çalışmalar da gerçekleştirilmiştir.

Kimyahane'deki çalışmalar ve çalışan uzmanlarla ilgili bilgi veren kaynaklardan biri daha önce de zikredildiği gibi Asurolog Fritz Kraus'un mektuplarıdır. Bu mektuplardan anlaşıldığına göre ilk yıllarda Kimyahane'de kil tabletlerin pişirilmesi ve temizlenmesi işlemleri yoğunlukla gerçekleştirilmekte ancak bu işlemler devam ederken araya acil olduğu ifade edilen farklı eser gruplarının restorasyonu çalışmaları da girmektedir[82]. Kraus kendisi bizzat kil tabletler üzerinde çalıştığı için mektuplarında adedini bile kaydederek Kimyahane'de kaç kil tabletin pişirildiğini, kaç tabletin sırada beklediğini ayrıntıları ile bildirmektedir[83]. Bunun yanında kil tabletlerin pişirilmesi ve temizlenmesi için gereken malzemelerin tedarik edilmesi konularında bilgiler de Kraus'un mektuplarında yer almaktadır (Schmidt, 2014, s. 142). Prof. Landsberger'in Kraus'a gönderdiği bir mektupta yazdığına göre kendisi Genel Müdür Hamit Zübeyr Koşay ile görüşmüş, Kimyahane'deki çalışmalara verilecek desteklerle ilgili önemli bilgiler edinmiştir. Buna göre Kraus'un tabletlerin depolanması için ihtiyaç duyduğu kutular İstanbul'a gönderilecek, elektrik tesisatı için gereken malzemelerin tedarik edilmesi için birkaç gün daha beklenecek ve gelecek yılın bütçesinde Nurettin Bey için dört tane yardımcı personelin alımı gerçekleştirilecektir. Bu yardımcılardan ikisi belirlenmiş durumdadır. 1938 yılının ilk aylarında bu planın hayata geçirildiği görülmektedir ve Kimyahane'deki çalışmalara yardım etmek amacıyla dört stajyer göreve başlamıştır (Schmidt, 2014, s. 190). Nurettin Bey bu kişilere kil tablet restorasyonu uygulamalarını öğretmeye çalışmaktadır. Bu kişilerin ne tür eğitimler almış kişiler olarak göreve başladıkları bilinmemektedir ancak Nurettin Bey kendisine yardım edebilmeleri için onlara çeşitli konularda eğitim vermiştir. Bunun yanında 1938 yılının ortalarında Kimyahane'de Nurettin Bey'e Ankara'dan gelen bir uzmanın yardım ettiği öğrenilmektedir (Schmidt, 2014, s. 251). 1939 yılına gelindiğinde Kimyahane'ye yeni stajyerler alınması söz konusu olmuştur.

---

[82] Kraus, Prof. Landsberger'e 22.12.1937 tarihinde yazdığı mektupta Nurettin Bey'in yoğun çalışma temposundan tabletlerin pişirilme işlerinin bir süre rafa kalktığını çünkü Alacahöyük'ten gelen malzemelerin konservasyonunun Nurettin Bey'in yoğun çalışmalarına rağmen hala bitirilemediğini belirtmektedir (Schmidt, 2014, s. 158).

[83] Kraus, Prof. Landsberger'e 26.11.1937 tarihinde gönderdiği mektupta laboratuvarda 100 adet tabletin pişirildiğini ve kendisinin kataloglama çalışmalarını yapması için hazır hale getirildiğini bildirmektedir (Schmidt, 2014, s. 143).

Yazışmalarda Nurettin Bey'in Ankara'da görüşmeler gerçekleştirdiği ve kil tabletlerle ilgili çalışmalarda yardımcı olmak için stajyer alımına karar verildiği öğrenilmektedir (Schmidt, 2014, s. 338). Bunu takiben laboratuvarda çalıştırılmak üzere üç yardımcı eleman alımına müracaat edildiği görülmektedir (Schmidt, 2014, s. 354).

1940 yılının başında Kraus Kimyahane'de Nurettin Bey'in bütün işlerini kendisine emanet edebildiği oldukça yetenekli bir yardımcıdan söz etmektedir. Kraus hiçbir zaman Nurettin Bey'in performansından memnun olmadığı ve Kimyahane'de şef olarak başka birisini görmek istediği için bu yardımcıdan övgüyle bahsetmekte ve "eğer birkaç yıl daha eğitim alabilseydi laboratuvar şefliği ona emanet edilebilirdi" ifadelerini kullanmaktadır (Schmidt, 2014, s. 469). Bu stajyerin İstanbul Arkeoloji Müzeleri Arşivi'nde yer alan bilgilere göre Ankara Etnografya Müzesi'nden gelen Fahri Üzey[84] olduğu düşünülmektedir. Arşivdeki yazışmalardan Fahri Üzey'in yaklaşık dört yıl kadar Kimyahane'de çalıştığı anlaşılmaktadır.

Başka bir mektupta da Kraus laboratuvarda Arkeolog Hetty Goldman[85]'dan eğitim almış olan genç bir adamın gayet verimli ve başarılı çalışmalarına devam ettiğini ifade etmektedir (Schmidt, 2014, s. 476). Hetty Goldman'ın yaptığı kazılarda restorasyonlar için uzmanlara yer verdiği bilinmektedir[86]. Kimyahane'de Nurettin Bey'e yardım eden kişinin de kazıları sırasında Hetty Goldman'la birlikte çalışmış biri olma ihtimali üzerinde düşünülebilir. Bunun yanında Ankara ziyaretlerinden birinde Nurettin Bey'in Hetty Goldman'la görüştüğü ve fikir alışverişinde bulunduğu bilinmektedir (Schmidt, 2014, s. 433). Kraus Prof. Landsberger'e gönderdiği bir mektubunda laboratuvarda Nurettin Bey'le birlikte çalışan kişiden "Goldman-Mehmet" diye bahsetmektedir ki bu kişi Hetty Goldman'ın bir öğrencisi ya da yardımcısı olduğu için Kraus'un ona bu ismi verdiği tahmin edilmektedir (Schmidt, 2014, s. 506). Bu mektuptaki bilgilere göre

[84] Fahri Üzey hakkında İstanbul Arkeoloji Müzeleri ve Ankara Anadolu Medeniyetleri Müzesi'nde yapılan araştırmada bir bilgiye ulaşılamamıştır.

[85] Hetty Goldman (1881-1972) 1935-1940, 1947-1948 yılları arasında Tarsus Gözlü Kule'de Harvard Üniversitesi ve Amerikan Arkeoloji Enstitüsü katkılarıyla kazılar yapmıştır. Hetty Goldman'la ilgili ayrıntılı bilgiler için bkz. Cohen ve Joukowsky, 2006; Caskey ve Ehrich, 1974; Hetty Goldman: Life (URL-22).

[86] Yayımlanmış kazı raporlarında kazıda yapılmış onarımlarla ilgili bilgi yer almamaktadır. Ancak American Journal of Archaeology'de yayımladığı makalelerinin dipnotlarında kazıda restorasyon faaliyetleri gerçekleştiren kişilerle ilgili kısa bilgiler vermesine o dönemde yapılan yayınlarda nadiren rastlanmaktadır ve Goldman'ın restorasyon çalışmalarına önem verdiğini düşündürmektedir. Kraus'un mektubunda bahsettiği kişi de Goldman'ın kazılarından birinde restorasyon öğrenmiş bir kişi olabilir. Restorasyon yapan kişilerle ilgili bilgi için bkz. Goldman, 1937; Goldman, 1940.

Mehmet askere alınmıştır ve onun yerine Çanakkale'de Blegen[87]'den eğitim almış olan başka biri göreve başlamıştır. 1940 yılının ortalarına denk gelen bu tarihlerde Nurettin Bey'in de askere alındığı ve bir yıldan uzun bir süre Çorlu'da askerlik yaptığı Müdür Aziz Ogan'a gönderdiği bir mektuptan öğrenilmektedir[88]. Gerek Goldman gerek Blegen o dönemde önemli kazılar yapan önemli arkeologlardır. Kimyahane'nin bu kazıları yürüten kazı başkanlarıyla yakın temas halinde olması ve kazılarda çalışan kişilerden destek alması söz konusu yabancı kazılar ile Kimyahane arasında mesleki bir iş birliğinin olduğunun göstergesidir.

Kimyahane'de yapılan çalışmalara dair bilgi veren bir rapor İstanbul Arkeoloji Müzeleri arşivinde yer almaktadır (İAMA, 28.11.1942 tarih, 33766/1166 sayılı belgenin ekindeki rapor). Raporun üst yazısında Genel Müdür Hamit Zübeyr Koşay'ın Kimyahane'deki bazı çalışmalardan memnun kalmaması sebebiyle Berlin'den ya da Londra'dan bir uzmanın getirilmesinin söz konusu olduğu ve bu sebeple Kimyahane'de restore edilen eserlerin durumu ile ilgili bilgi almak istediği yer almaktadır. Raporunda Nurettin Bey Kimyahane'de restorasyonu yapılan kil tabletler, keramik ve tombak eserler, madeni eserler, tahta eserler, sikkeler, kitaplar, halılar, yağlı boya tablolar, cam eserler, terakotalar ve deri eserler başlıkları altında kısa bilgiler vermiş ve kısıtlı malzeme ve personele rağmen kaç adet eserin restorasyonunun gerçekleştirildiğini rakamlarla ifade etmiştir[89]. Raporun sonunda mulaj, fotoğraf ve analiz atölyeleri tamamlandıktan sonra laboratuvarın bilimsel çalışmalarını gerçekleştirebileceğini belirtmiştir.

Yine Kimyahane'nin kuruluşundan kısa süre sonra gerçekleştirilen bir çalışmayla ilgili bilgiler bir makalede yer almaktadır. Buna göre Sultan 4. Mehmet döneminden kalan bir Saltanat Kayığı'nın onarımı 1944 yılında Kimyahane'de gerçekleştirilmiştir (Ongun, 1944). Kasımpaşa'daki Deniz Müzesi[90]'nde bulunan bu kayığın onarımı için Topkapı Sarayı, Ayasofya Müzesi, Güzel Sanatlar Akademisi ve Kimyahane uzmanları ortak bir çalışma yürütmüş, Nurettin Akbulut çalışmaların planlanması ve uygulanmasında önemli bir rol oynamıştır. Makalede yer alan bilgiye göre çok

[87] Bu Amerikalı arkeolog Carl Blegen (1887-1971) olmalıdır. Carl Blegen 1932-1938 yılları arasında Troya kazılarını gerçekleştirmiştir.
[88] Osmanlıca mektubun tamamı ve transkripsiyonu için bkz. Ek F.
[89] Rapor için bkz. Ek G.
[90] Haliç'teki Tersane-i Amire'de kurulan Deniz Müzesi 1961 yılında Beşiktaş'taki yerine taşınmıştır.

kıymetli bezemelerle dolu kayık uzun uğraşlar sonucunda Kimyahane binasına taşınmış ve onarımı orada gerçekleştirilmiştir.

1949 yılında Uluslararası Müzeler Konseyi'nin (ICOM) tablo restorasyonuna yönelik yaptığı bir anketteki sorulara Nurettin Akbulut'un verdiği cevaplar laboratuvarın çalışma prensibiyle ilgili önemli bilgiler vermektedir[91]. Mektupta Nurettin Bey laboratuvarın çalışma şekli olarak, öncelikle gelen eserlerin çizim ve fotoğraf yardımıyla belgelendiğini, sonra tetkik laboratuvarında eserin durumuna göre müdahale yönteminin belirlendiğini ve bu müdahale yöntemi şef tarafından onaylandıktan sonra eserin ait olduğu bölüme sevk edildiğini belirtmektedir. Ayrıca esere yapılan müdahalenin ilgili kimyagerin nezaretinde gerçekleştiği ve eserin son durumunun analizlerle birlikte Laboratuvar Şef Muavinliği Heyet-i Umumiyesi tarafından onaylandıktan sonra ait olduğu yere teslim edildiği bu belgede ifade edilmektedir. Bu çalışma prensibi yöntem açısından oldukça modern ve bilimseldir. Eserin laboratuvara ilk geldiğinde belgelenmesi, ilgili birimde müdahale yönteminin belirlenmesi ve kontrollü olarak müdahale edildikten sonra bir heyet tarafından incelenerek teslim edilmesi koruma yaklaşımı açısından irdelendiğinde oldukça bütüncül ve planlanmış bir sistemin Kimyahane'de uygulandığını düşündürmektedir. Aynı mektupta laboratuvarda madenî eserler, taş ve toprak eserler, ahşap ve diğer bütün organik eserlerin restorasyon ve konservasyonlarının yapıldığı bilgisi yer almaktadır. Ayrıca ilerleyen zamanlarda eski yazı, minyatür, kâğıt eserler ve deri kitaplar ile resim ve yağlı boya tablo restorasyonu yapacak birimlerin de oluşturulacağı belirtilmektedir.

Kimyahane'deki çalışmalara ve uzmanlarına yönelik kronolojik olarak bilgi alınabilecek en önemli kaynaklardan biri İstanbul Arkeoloji Müzeleri Yıllıklarıdır. Yıllıklarda Kimyahane için yapılmış harcamalara ve Kimyahane'nin çalışmalarına yönelik kısa bilgiler verilmektedir. 1937 yılına ait yıllıkta 1935 yılında 2845 lira 53 kuruş tutarı karşılığında müzeye ait metruk bir binanın Kimyahane haline getirildiği ve 222 lira 22 kuruş karşılığında Kimyahane'ye Terkos suyu getirildiği ifade edilmektedir. 1936 yılında ise 220 lira harcanarak Kimyahane'ye havagazı tesisatı döşenmiştir.

[91] 09.11.1949 tarih, 70/721 sayılı belge. (V. Yarlıgaş Arşivi). Belgenin tamamı için bkz. Ek H.

Laboratuvardaki işlere destek vermesi için personel ihtiyacının yetkililere her fırsatta bildirilmesi ve en azından yardımcı olacak bir stajyerin tayin edilmesi konusunda önemli bir gelişme olduğu 1947 yılında Hadi Tamer'in göreve başlamasıyla görülmektedir (İAMY, 1952, No.5). Laboratuvarda metal, cam, ahşap, pişmiş toprak, duvar resmi gibi çeşitli malzemelerden oluşan toplam 1767 adet eserin son bir yıl içinde restorasyon ve konservasyonu yapılmıştır. Hadi Tamer "Suhunet[92] Değişikliklerinin Müze Eserlerine Tesirleri Hakkında Bazı Müşahedeler" isimli bir makalesini bu yıllıkta yayımlamıştır. Laboratuvarın konservasyon yöntem ve anlayışına yönelik ilk bilgi bu makale yoluyla verilmiştir. Hadi Tamer bu makalede sıcaklık değişikliklerinin eser üzerindeki etkilerini değerlendirmekte ve esere müdahale sırasında kullanılacak koruyucu maddenin sıcaklık ile ilişkisi ve hava ile teması sonrasında esere verebileceği zararları irdelemektedir.

Kimya Laboratuvarı'nın restorasyon ve konservasyon faaliyetlerinin içinde gümüş, kurşun, bakır gibi metal eserler ile pişmiş toprak ve taş eserler yer almaktadır (İ.A.M.Y, 1953, No.5). Ayrıca Kimyahane uzmanları tarafından müze vitrinlerinin ve konferans salonunun düzenlenmesi gibi teşhir ve tanzim işleri de gerçekleştirilmiştir. 1953 yılına ait yıllıkta Hadi Tamer'in "Müze Eserlerini Koruma Metodlarına Dair" isimli bir makalesi yer almaktadır. Makalesinde Hadi Tamer organik ve inorganik eserlerin müze binalarında ve laboratuvar ortamında korunmasına yönelik olarak alınması gereken tedbirlere değinmektedir.

Kimya Laboratuvarı'nda malzeme bakımından ağırlıklı olarak metal eserlerin restorasyon ve konservasyonuna devam edildiği görülmektedir (İAMY, 1956, No.7). Bunun yanında ahşap ve taş eserlerin restorasyonu yapılmış, çeşitli müzelerdeki organik eserlerden böceklerin uzaklaştırılması için çalışmalar gerçekleştirilmiştir. Bu çalışmaların yöntemi ve kullanılan malzemelere yönelik bir bilgi yıllıkta bulunmamaktadır. Laboratuvar bunlardan başka ahşap eserlerin korunması, organik eserlerin temizlenmesi, farklı malzemelerin restorasyonda denenmesi gibi konularda bilimsel araştırmalarda da bulunmuştur. Yıllığın son bölümünde Hadi Tamer'in "Laboratuvarımızın İlmi Çalışmalarına Dair Kısa Birkaç Not" isimli bir makalesi yer almaktadır. Makalenin ilk bölümünde Hadi Tamer yaptığı bazı çalışmaların

[92] Sıcaklık.

yayınlarından bahsetmektedir. Bu yayınlar Kütüphaneciler Derneği bültenlerinde 1954, 1955 ve 1956 yıllarında basılmıştır.

Kimya Laboratuvarı'nda Ksanthos kazısı eserlerinin restorasyon ve konservasyonunun yanında metal, ahşap, yağlı boya tablo eserlerin de restorasyonunun yapıldığı 1958 yılında yayımlanan sekizinci yıllıktan öğrenilmektedir. Bunlar dışında laboratuvar çalışanları çeşitli malzemeler üzerinde analiz ve araştırmalar yürütmüştür. Örneğin Konya Mevlâna Müzesi çinilerinin analizleri, Çinili Köşk'ün sergileme için uygunluğunun araştırılması, uluslararası toplantılara katılımlar bu çalışmalar arasındadır. Yıllığın Müze Dışı Çalışmalar bölümünde Heykeltıraşlık Atelyesi'nden Reha Arıcan'ın Ksanthos kazısındaki mozaiklerin taşınmaya hazırlanması çalışmalarında yer aldığı, Muzaffer Ertoran'ın Efes kazılarındaki mozaiklerin kaldırılması ve temizlenmesinde görev aldığı, Hadi Tamer'in ICOM Beynelmilel Laboratuvarlar Komitesi toplantısı ve tablo restorasyonu komisyonu çalışmaları için Amsterdam'a gittiği belirtilmektedir. Bu yıllığın son kısmında Hadi Tamer'in "Ahşap Mevzuunda Birkaç Deneme" isimli makalesi yer almaktadır. Bu çalışmada Hadi Bey hassas bir organik malzeme olan ahşabın konservasyonunda kullanılmak üzere tarihi olmayan bazı ahşap parçalar üzerinde çeşitli kimyasallarla yaptığı uygulamalara yönelik bilgi vermektedir.

Kimya Laboratuvarı'nda metal ve ahşap eserler ile Adana'dan gelen büyük bir bronz heykelin restorasyon ve konservasyonu ile kurşun bir lahit ve beş adet ahşap Mısır lahdinin temizliği yapılmıştır (İAMY,1960, No.9). Müze dışında Topkapı Sarayı'na ait kılıçlar ile kınlarının restorasyonlarının yapıldığı, Türk ve İslam Eserleri Müzesi'ndeki halılarla ilgili rapor yazıldığı ifade edilmektedir. Hadi Tamer tarafından yazılmış bir makalede "Seramik Mevzuundaki Araştırmalara Dair" isimli bir makalede laboratuvarda analizleri ve incelemeleri gerçekleştirilen bir grup çini ve seramik eserle ilgili sonuçlara ve yorumlara yer verilmektedir.

Kimya Laboratuvarı'nda çoğunlukla metal eserlerin restorasyon ve konservasyonu yapılmaya devam etmekte, bunun yanında Ksanthos kazısı, Topkapı Sarayı, Gaziantep, Hatay, Üsküdü[93] ve Çanakkale müzelerinden gelen çeşitli eserlerin onarımları gerçekleştirilmektedir (İAMY,1962, No.10). Konya Mevlâna Müzesi çinileriyle ilgili çalışmalara devam edilmiş, çeşitli yabancı yayınlar Türkçe'ye

[93] Düzce'de Prusias ad Hypium Antik Kenti.

çevrilmiştir. Müze Elemanları Arasındaki Değişiklikler başlıklı bölümde, 1935 yılından beri çalışan kimyager Nurettin Akbulut'un Askeri Müze laboratuvarını kurmak üzere kendi isteğiyle Müze'den ayrıldığı ifade edilmektedir. Hadi Tamer'in "Laboratuvar Çalışmalarımızdan Birkaç Örnek" isimli makalesi de bu yıllıkta yer almaktadır. Bu makalede Hadi Bey, Çanakkale'deki bir kazıdan gelen bir ahşaba yapılan konservasyon uygulamasından, Topkapı Sarayı'ndaki bazı eserlere uygulanan fumigasyon yönteminden, Ksanthos kazısından gelen seramiklere ısıtma yöntemi ile yapılan müdahaleden ve Konya Mevlâna Türbesi çinileri restorasyonunda kullanılmak üzere üretilen numune çini çalışmalarından söz etmektedir.

Kimya Laboratuvarı'nda bronz sikke konservasyonu, kil tablet konservasyonu, kazılardan gelen çeşitli eserlerin restorasyonu, Bodrum'dan bir bronz çocuk heykeli çalışmaları, ahşap eserlerin fumigasyonu, çeşitli müzelere danışmanlık hizmeti ve yeni bazı konularda araştırmalar yapılmıştır (İAMY, 1964, No.11-12.). Devam eden yıllarda yine sikke, kurşuni mühür, gümüş eser ve taş eserlerin konservasyon çalışmaları sürdürülmüştür (İAMY, 1967, No.13-14.). Ayrıca tuğla, tablet, silindir ve damga mühürler fırınlarda pişirilerek sağlamlaştırılmaktadır. Verilen bilgilere göre kitap, dolap ve mumyalar haşerelerin tahribinden kurtarılmış, Konya Mevlâna Müzesi'nde çalışmalar yürütülmüş, Demeter Heykeli'nin mulajı alınmış, Milet rölyefinin konservasyonu için araştırmalar yapılmıştır.

Kimya Laboratuvarı'ndaki çalışmalara yönelik son kez bilgi veren bu yıllıkta çoğunlukla bronz olmak üzere sikke ve kurşun mühürlerin konservasyonunun yapıldığı aktarılmaktadır (İAMY, 1969, No.15-16). Laboratuvarda ahşap eserlere fumigasyon uygulandığı ve kil tabletlerin fırında pişirilerek sertleştirildiği bilgisi de burada yer almaktadır.

Arşiv araştırmalarında çalışma çizelgelerinin tamamına ulaşılamadığından yıllıklarda yer alan kısa bilgiler bile Kimya laboratuvarı uzmanları tarafından gerçekleştirilen onarım faaliyetleri için önemli ipuçlarını günümüze taşımaktadır. Bu bilgilere göre uzmanlar sadece geniş bir yelpazede eser grubunun restorasyon ve konservasyonunu gerçekleştirmemiş, başta İstanbul içindeki diğer müzelerin eserlerinin onarımı olmak üzere çeşitli kazılarda da görev alarak Türkiye çapında onarım faaliyetleri yürütmüş ve restorasyonu ile ilgilendikleri pek çok eser grubu ile ilgili bilimsel araştırmalara ve yayınlara da imza atmışlardır.

4.2 Kimyahane'nin İlk Restorasyon-Konservasyon Faaliyeti Olarak Çivi Yazılı Kil Tablet Çalışmaları

İstanbul Arkeoloji Müzeleri'nin geçmişine bakıldığında 19. yüzyıl sonunda kültür varlıkları restorasyonunda ilk olarak heykel ve taş eser gruplarının onarımı ile faaliyetlere başlanmıştır[94]. Zaman içinde Müze'ye gelen kültür varlıklarının çeşitliliği, önemi ve bozulmuşluk durumları daha geniş bir yelpazede restorasyon faaliyetine geçilmesini zorunlu kılmıştır. İstanbul Arkeoloji Müzeleri bünyesinde bulunan Eski Şark Eserleri Müzesi'nde yer alan ve 19. yüzyılın sonundan itibaren on iki farklı kazıdan elde edilen yaklaşık 75.000 parçalık çivi yazılı kil tablet koleksiyonu bu çeşitlilikte önemli bir yere sahiptir (Kraus, 1947, s. 98; Dolunay, 1973, s. 3). Bu tabletler Mezopotamya'nın çeşitli şehirlerinden çıkarılmış olmakla birlikte Nippur (Niffer), Boğazköy ve Kültepe'deki kazılardan da elde edilmiş Boğazköy, Nippur, Suruppak, Kanis, Sippar, Adab, Uruk, Siliusdagab, Umma, Kis ve Lagas koleksiyonlarından oluşmaktadır (İlmiye Çığ, 1982, s. 8-10). Tabletlerin kataloglanması ilk olarak Eckhard Unger'in Müze'de görev almasıyla başlamış olsa da sistematik olarak çalışılır hale gelmesi Fritz Kraus'un 1937 yılında Müze'de göreve başlamasıyla gerçekleşmiştir. 1940 yılında mezuniyetlerinden sonra Muazzez İlmiye Çığ ve Hatice Kızılyay'ın Müze'de görev almasıyla birlikte bu çalışmalar hız kazanmış, kataloglama ve konservasyon çalışmalarının eş zamanla yürütülmesi hedeflenmiştir.

Asurolog Eckhard Unger'in hazırladığı raporlardan, kil tabletlerin pişirilmesi için alınmasını önerdiği fırınlar ve diğer girişimlerden koleksiyonun büyük önem taşıdığı ve kil tabletlerin korunmuşluk durumlarının kritik düzeyde olması sebebiyle tabletlerin restorasyonunun öncelikli hale geldiği anlaşılmaktadır (İAMA 24.12.1932 tarih, 16393/1453 sayılı belge. Kimyahane klasörü). Dolayısıyla Kimyahane'nin kuruluşunda Eski Şark Eserleri Müzesi'nin Çivi Yazılı Kil Tablet Koleksiyonu'nun önemli bir rol oynadığı göz önünde bulundurulmalıdır. Bütün bu hazırlıkların paralelinde Kimyahane aktif hale geldikten sonra ilk çalışmalar kil tabletlerin temizlenmesi ve pişirilmesi olmuştur. 1935-1936 yıllarındaki çalışma çizelgelerinde kil tabletlerin onarımına yönelik bilgi bulunmamaktadır çünkü o tarihlerde henüz

[94] Bkz. tezin "2.1. Müze-i Hümayûn'daki İlk Restorasyon Çalışmaları" Bölümü.

gerekli teçhizat oluşturulamamıştır. Kil tabletlere yönelik ilk çalışmalara 1937 yılından itibaren rastlanmaktadır.

Kil tabletlerin restorasyonu denildiğinde o dönemde uygulanan en yaygın yöntem tabletlerin uygun fırınlarda pişirilmesidir. Bu yöntem Friedrich Rathgen'in Berlin Kraliyet Müzeleri Laboratuvarı'nda uyguladığı bir yöntemdir. Kimyahane'nin resmî kuruluşundan yaklaşık bir yıl sonra Rathgen'in kil tabletleri pişirme yöntemi kullanılarak 12 adet kil tablet pişirilmiş ve bu yöntemin başarılı olduğuna karar verilince diğer tabletlere de bu işlemler uygulanmıştır[95]. Burada, Rathgen'in tarifine göre kil tablet restorasyon-konservasyonu prosedürünün özetlenmesi faydalı olacaktır. Friedrich Rathgen, "Die Konservierung von Altertumsfunden-Stein und Steinartige Stoffe" (Eski Çağ Buluntularının Konservasyonu - Taş ve Taş Grubu Buluntular) kitabında kil tabletlerin pişirilmesi prosedürünü adım adım bütün ayrıntılarıyla anlatmaktadır. Bu bilgilerin pek çoğu günümüzde bilimsel olarak artık geçerliliğini yitirmiş olsa da Rathgen'in kitaplarında verdiği bilgiler ve dikkat ettiği ayrıntılar hayranlık uyandırıcıdır. Rathgen'e göre pişirilme işleminden önce kil tabletlerin tuzdan arındırma prosedürünün gerçekleştirilmesi gerekmektedir.

Şekil 4.1 : Karl-Issem Berlin markalı kurutma fırını (V.Yarlıgaş Arşivi, 2015)

[95] 10.11.1937 tarihinde Prof. Landsberger'e yazdığı mektupta Kraus, Rathgen'in yöntemini denediklerini ve başarılı olduklarını kaydetmektedir (Schmidt, 2014, s. 128).

Şekil 4.2 : Karl-Issem Berlin markalı kurutma fırını (V.Yarlıgaş Arşivi, 2015).

Rathgen bu prosedüre başlamadan önce mutlaka tabletlerin antik dönemdeki pişirilme derecelerine dikkat edilmesini zorunlu tutmaktadır. Sadece iyi pişmiş ve suya dayanıklı olduğu anlaşılan tabletlere bu yöntem uygulanmaktadır. Suya dayanıklı olmayan ve az pişmiş kil tabletlere bu prosedür uygulanamaz. Tuzdan arındırma yöntemi için kil tabletler uygun kaplarda, tercihen cam kaplarda suda bekletilir ve bu gerçekleştirilirken eserlerin kabın dibiyle temas etmesinin engellenmesi gerekmektedir. Çünkü çözünebilir tuzlar suda çözündüğünde dibe çökeceğinden eserler bu tuza yoğun olarak maruz kalacaktır. Bunu engellemek için eserler kabın yüzeyinde kalacak şekilde suda bekletilmelidir. Suda bekletme prosedüründe önce sular her gün değiştirilir, sonra daha seyrek aralıklarla değiştirilir. Suyun değiştirilme işlemi sudaki tuz miktarının sona erdiği 8 ila 14 gün arası devam eder (Rathgen, 1915, s. 30-47).

Tuzdan arındırılan kil tabletlerin bir sonraki aşaması kurutmadır. Rathgen'in tarifine göre pişirme işleminin ön koşulu kil tabletin içinde en ufak bir nemin kalmamış olmasıdır. Aksi takdirde pişirme sırasında kil tablet patlayabilir. Buna mahal vermemek için kil tabletlerin geniş bir alana yayılarak hava yardımıyla kurutulmaları ya da daha hızlı sonuç alabilmek için bir kurutma fırınında kurutulmaları suretiyle içindeki nem uzaklaştırılır (Şekil 4.1 ve 4.2). Kurutma fırınlarının sıcaklığı en fazla 120-130 dereceye ayarlanmalıdır (Rathgen, 1915, s. 48-50).

İçindeki nem uzaklaştırılmış kil tabletlerin pişirilmesi için mufl fırınları kullanılır (Şekil 4.3 ve 4.4). Bu fırınların kapağında, tablet pişerken içerideki durumu kontrol edebilmek için bir pencere bulunur. Mufl fırınının içindeki alanı verimli kullanabilmek

için tabletlerin arasında ateş tuğlasından hazırlanmış plaka halinde raflar koyulur ve bu sayede tabletler iki-üç kat halinde fırına dizilebilir. Kil tabletlerin pişirilmesi sırasında tabletlerin yüksek ısıyla birden parçalanmalarını engellemek için kademeli olarak sıcaklık yükseltilir. Sıcaklığın gözlemlenebilmesi için fırının içine çeşitli ergime derecelerine sahip koniler yerleştirilir. Bu konilerin sıcaklığa gösterdikleri reaksiyon sayesinde ideal sıcaklığa ulaşılıp ulaşılmadığı takip edilir zira bu fırında sıcaklık derecesini gösteren bir gösterge bulunmamaktadır. Fırının ideal sıcaklığa ulaşması 4-5 saat sürmektedir. Tablet pişirilirken ideal olarak kullanılan koninin ergime derecesi 590 derecedir. Bu koni eğilmeye başladığında fırının sıcaklığı düşürülmeye başlanır. Fırın söndürüldükten sonra içindeki tabletlerin oda sıcaklığına ulaşması için 24-36 saat beklenir ve daha sonra kil tabletler fırından çıkarılır (Rathgen, 1915, s. 90-93). Rathgen'in kil tablet onarımı başlığında kil tabletlerin çeşitli kimyasallarla temizlenmesi gibi konularda daha pek çok farklı tarifi bulunmaktadır. Ancak en temel olarak Berlin Kraliyet Müzeleri Laboratuvarı ve Kimyahane'de uygulanan yöntem yukarıda özetlendiği gibi öncelikle suya dayanıklı kil tabletlerin suda bekletilmesi, kurutulması ve pişirilmesidir.

Şekil 4.3 : Kil tabletlerin pişirildiği Karl-Issem Berlin markalı mufl fırını (V. Yarlıgaş Arşivi-2015).

Şekil 4.4 : Kil tabletlerin pişirildiği Karl-Issem Berlin markalı mufl fırını (V. Yarlıgaş Arşivi-2015).

Rathgen'in kil tablet restorasyonu yöntemi Kimyahane'de uygulanırken bazı uygulamaların sonuçlarının istenildiği gibi olmadığı görülmektedir. Yine Kraus'un aktardığına göre Nurettin Bey kil tabletleri terebentin ve benzeri solventlere daldırma yöntemiyle temizlemektedir ve bu malzemeler tabletler üzerinde kırmızı ve kahverengi bir parlaklık oluşturmaktadır (Schmidt, 2014, s. 299-300). Ayrıca bu yöntem tabletleri kırılganlaştırmakta, tabletin kırıkları arasındaki tozları fırçalarken tozumalarına sebep olmakta ve bu solventler tablet yüzeyini sertleştirmektedir. Kraus, Prof. Landsberger'e gönderdiği bir mektubunda laboratuvarda kil tabletlerin temizliğinde yüksek basınç ve hidroklorik asit çözeltisi kullanıldığından söz etmektedir (Schmidt, 2014, s. 489)[96]. Bu durum Nurettin Bey'in kil tablet üzerinde dönem dönem farklı yöntemleri denediğini ya da uyguladığını düşündürmektedir.

Kil tabletlerin pişirilmesine yardımcı olan fırınların zaman zaman bozulduğu, bunların tamir edilmesi için büyük çabalar harcandığı, pek çok bürokratik girişimde bulunulduğu ve sonuç olarak çoğunlukla Nurettin Bey tarafından tamir edilerek kullanımına devam edildiği görülmektedir (Schmidt, 2014, s. 434). Nurettin Bey kendi şekillendirdiği ve pişirdiği kil plakalarla fırının deliklerini kapatmış ve bu geçici

[96] Bu tür kimyasal kullanımı Rathgen kaynaklarında da yer almaktadır. Bkz. Rathgen, 1915.

önlemlerle pişirme işlemlerini gerçekleştirmiştir. Yeni bir fırın alımı ile ilgili olarak Nurettin Bey yurtiçinde bir tuğla fabrikasıyla görüşmeler gerçekleştirmiştir (Schmidt, 2014, s. 455).

Fırınların bozulması kil tabletlerin pişirilmesi ve onarılması işlemlerini sık sık sekteye uğratmıştır. Böyle durumlarda Nurettin Bey'in diğer eser gruplarıyla ilgili çalışmalarına ağırlık verdiği görülmektedir. Örneğin Alacahöyük'ten gelen bronz eserlerin, Hitit kil tabletlerinin ve üzerinde hiyeroglifler bulunan mühürlerin, Alişar Höyük'ten gelen eserlerin ve Arif Müfid Mansel'in Trakya buluntularının konservasyonu gibi (Schmidt, 2014, s. 100). Ancak fırınların bozulması sebebiyle kil tablet işlemlerine devam edilememesi Asurolog Fritz Kraus için büyük sorun olmaktadır çünkü o planladığı çalışmaları yetiştirememektedir. Bu sebeple Müze'ye yeni fırın alınması gibi girişimlerde bulunması için, Ankara'da yetkili bir isim olan Prof. Landsberger'den yardım istemiştir ancak bütçe sorunları sebebiyle bu talep karşılanamamıştır.

İstanbul Arkeoloji Müzeleri Arşivi'nde bulunan "Eski Şark Eserleri Müzesi'nden Kimyahane'ye gönderilen ve Kimyahane'den mezkur Müzeye iade edilen eserler hakkında rapordur" başlıklı bir belgede 1940 yılı sonunda Kimyahane'ye gelen ve Kimyahane'den teslim edilen kil tabletlerin sayıları ile ilgili kısa bilgiler verilmektedir (İAMA 17.12.1940 tarih, 105/17776 sayılı belge). Bu bilgiler şöyledir:

> Kimyahane'ye gönderilen eserler:
> 14.12.1940 İki sandık kayıtsız Lagaş Tableti
> 14.12.1940 392 adet kayıtlı Nippur Tableti.
> Kimyahane'den Müzeye iade edilen eserler:
> 8.11.1940 710 aded Uruk tableti (26.9.1940'da gönderilmişlerdir)
> 25.11.1940 648 aded Lagaş Tableti
> 29.11.1940
> 19. 11.1940 150 aded Boğazköy Tableti
> 13.11.1940 11 aded tunç eser (19.08.1940'da gönderilmişlerdir)
> Hülasa: 2. Teşrin ayı zarfında Kimyahaneye iki sandık Lagaş ve 392 adet Nippur tableti gönderilmiş, 1358 aded tablet pişirilmiş ve temizlenmiş, 150 aded Boğazköy tableti tamir edilmiş ve 11 aded tunç eser temizlenmiş olarak iade edilmiştir.

İmza: Eski Şark Eserler Müzesi Mütehassısı, Kimyager Namına Stajyer Fahri Üzey.

Bu tarihlerde Nurettin Bey askerde olduğundan, raporu onun yerine stajyeri imzalamıştır. Ancak stajyerin tam ismi yer almamakla birlikte imzasından adı okunmaktadır.

Kimyahane'nin kuruluşunu takip eden birkaç yıl içinde yoğun olarak çivi yazılı kil tabletlerin onarıldığı görülmektedir. Asurolog Fritz Kraus'un Müze'deki sözleşmesi 1940 yılının ortasında sona erdirildiğinden ve bir yıldan uzun bir süre Müze'de çalışmadığından bu süre zarfında Kraus'un mektuplarında kil tablet onarımına ait bilgi yer almamaktadır[97]. Kraus 1941 yılının yaz aylarında Müze'de tekrar çalışmaya başlamıştır ancak bu tarihten sonraki mektuplarında çivi yazılı kil tabletlerin onarımına yönelik bilgilere nadiren yer vermiştir.

Kil tabletlerin onarımıyla ilgili bilgilere 1953 yılına kadar ulaşılamamıştır. Hadi Tamer Arşivi'nde yer alan 28.04.1953 tarihli bir raporda Hadi Bey Müze Müdürlüğü'ne tablet konservasyonuna yönelik şahsi düşüncelerini aktarmaktadır (HTA_MES_D05_doc_07). Raporda öncelikle Avrupa'daki çeşitli laboratuvarlarda yaptığı araştırmalardan bahsetmiş ve çeşitli kaynaklardan edindiği bilgilere göre tabletlerin fırının içinde belirlenmiş homojen bir sıcaklıkta ve belirlenmiş sürelerde pişirilmesi gerektiğini ifade etmiştir. Ancak Kimyahane'deki fırının bu koşulları yerine getiremeyecek kadar harap durumda olduğunu ve fırının sıcaklık durumunun ise "pyrometre" ile kontrol edilmesi gerektiğini belirtmektedir. Kimyahane'deki fırınla tabletlerin pişirilemeyeceğini, havagazıyla çalışan bu fırın yerine elektrikli bir fırın alınmasını, eğer bu mümkün değilse eldeki fırının tamir edilmeye çalışılmasını tavsiye etmektedir.

Bu raporunun üzerinden bir yıldan fazla zaman geçtikten sonra Hadi Bey tabletlerin pişirildiği fırınla ilgili olarak bir rapor daha yazmıştır (HTA_MES_D05_doc_13). Laboratuvarda tablet pişirilmesi için kullanılan fırının harabiyeti hakkında tekrar bilgi vermiştir ve bu fırınla usulüne uygun bilimsel bir pişirme işlemi yapılmasının imkânsız olduğunu belirtmiştir. Bu fırın yerine "1100-1200 derece suhunete çıkabilen,

[97] Kraus'un 1941 ve 1949 yıllarında görevinin uzatılması için hazırlanmış belgeler için bkz. Koşay ve diğ, Cilt 1, 2. Kitap, s. 631 ve 636.

pyrometre ile mücehhez en az 30X40X75 cm eb'adında içerisinde krom tellerden müteharrik tepsileri olan yeni bir elektrikli mufl fırını" alınmasını önermiştir. Avrupa laboratuvarlarındaki fırınlara benzer bir fırının Ankara Arkeoloji Müzesi'nde bulunduğunu ve orada başarılı bir şekilde tabletlerin pişirildiğini duyduklarını da eklemiştir. Bu rapordaki bilgiler Kimyahane'de kil tabletlerin pişirilme işlemlerine devam edildiğine ya da en azından imkânları iyileştirerek devam edilmek istendiğine işaret etmektedir. Müze yıllıklarındaki kısa bilgiler ise kil tabletlerin pişirilmeye devam edildiğini göstermektedir. Kimyahane'de bulunan üçüncü fırının uzun süren girişimler sonucunda alınan yeni pişirme fırını olduğu düşünülmektedir (Şekil 4.5,4.6 ve 4.7).

Yukarıda bahsedildiği gibi Kimyahane'nin kuruluş döneminde çivi yazılı kil tabletlerin onarımı ilk kapsamlı restorasyon-konservasyon projesi olmuştur demek yanlış olmayacaktır. Kil tabletlerin onarımında Kimyahane'de bütün Avrupa laboratuvarlarında yaygın olarak kullanılan yöntem ve cihazlar kullanılmıştır. Bu yöntemler günümüzde geçerliliğini kaybetmiştir. Ancak geçmişte kullanılan yöntem ve malzemelerin bilinmesi, halen Müze'nin envanterinde bulunan çivi yazılı kil tabletlerin kondisyonlarını anlamak ve gelecek nesillere daha sağlıklı ulaşabilmelerini sağlamak için bir avantaj oluşturmaktadır. Bu koleksiyondaki tabletlerin bir dönem pişirildiğini Müze'nin uzmanları daha önceki çalışanlardan duydukları için bilmektedir ancak hangi tarihlerde, kimler tarafından, hangi yöntemlerle ve hangi mekânlarda bu pişirmenin gerçekleştirdiğini bilen birisine hiç rastlanmamıştır. Nurettin Bey'in sayıca bu kadar fazla olan tabletlerle çalışırken bu çalışması hakkında bir rapor ya da bilgilendirici bir belge yazmamış olması neredeyse imkânsızdır, zira kendisi her fırsatta laboratuvara gelen eserlerin belgelendiğinden söz etmektedir. İstanbul Arkeoloji Müzeleri arşivinde kil tabletlerin pişirilmesi için Berlin'den getirtilen fırınların faturaları yer alırken, kil tabletlerin hangi yöntemlerle, hangi koşullarda pişirildiği ile ilgili bilgi veren belgelere ulaşılamamıştır.

Bu sebeple Asurolog Fritz Kraus'un mektuplarında verdiği bilgiler bu konudaki yegâne bilgiler olmaları açısından çok kıymetlidir. Şunu da son olarak eklemek gerekir ki, kil tabletlerin pişirilmesi ve kurutulması için kullanılan fırınların, Milli Saraylar İdaresi Başkanlığı'nın 2019 yılında başladığı Kimyahane binası restorasyonu sırasında hurda olarak kullanılması amacıyla Makine-Kimya Endüstrisi Kurumu'na verildiği öğrenilmiştir.

Şekil 4.5 : Fours Tranchant Paris markalı ikinci fırın ve pişirme derecesini ölçen düzenek (V. Yarlıgaş Arşivi-2015).

Şekil 4.6 : Fours Tranchant Paris markalı ikinci fırın ve pişirme derecesini ölçen düzenek (V. Yarlıgaş Arşivi-2015).

Şekil 4.7 : Fours Tranchant Paris markalı ikinci fırın ve pişirme derecesini ölçen düzenek (V. Yarlıgaş Arşivi-2015).

4.3 Kimyahane Binasının Genişletilmesi

Kimyahane binasının bütçe kısıtlamaları sebebiyle dönemsel ek ödemelerden sonra bölüm bölüm genişletilmesi ilk açıldığı dönemde verilmiş bir karardı. 1936 yılında mescidden dönüştürülen yapı kullanıma başlamış, yapının devamı için ek ödemeler talep edilmiştir. 1938 yılına gelindiğinde bir yazışmadan fotoğrafhane ve laboratuvarın yanındaki heykel atölyesinin inşaatının yarısının tamamlandığı öğrenilmektedir (Schmidt, 2014, s. 248). Bu yazışmadaki bilgilerden 1936 yılında resmî olarak açıldığı kabul edilen Kimyahane binasında açılışından yaklaşık iki yıl sonra genişletme çalışmalarının devam ettiği görülmektedir.

Fritz Kraus ile Prof. Landsberger arasında geçen yazışmalarda Kimyahane binasının genişletilmesine dair kısa bilgiler bulunmaktadır. Bu bilgilerden birine göre Hamit Zübeyr Koşay, Mimar Macid Rüştü Kural'a [98] laboratuvar inşaatındaki gelişmeler ve öğrenci odalarının hazırlanması ile ilgili iki telgraf yollamıştır (Schmidt, 2014, s. 810). Burada öğrenci olarak kastedilenin Kimyahane'ye gelen stajyerler olabileceği düşünülmektedir. Yaklaşık bir ay sonra yazılan diğer bir mektupta da Prof. Landsberger "Mimar Macit bana yeni bina çizimlerini göstermek istedi ancak bunun için zamanım yoktu" ifadelerini kullanmıştır. Söz konusu çizimlerin Kimyahane binasının çizimleri olma ihtimali üzerinde düşünülebilir (Schmidt, 2004, s. 824). Prof. Landsberger'in 17.07.1942 tarihli mektubundaki bilgilere göre ise laboratuvar inşası konusunda hiçbir gelişme yoktur (Schmidt, 2014, s. 848). Çünkü Mimar Macid'in daha önce verdiği bilgiye göre laboratuvar inşaatı için 100.000 liraya ihtiyaç duyulmaktadır ve Topkapı Sarayı Müzesi müdürü Tahsin Öz bu inşaata zengin kaynaklarını yönlendirmek istememektedir. Mektubun devamında Prof. Landsberger, 2500 liralık bir meblağ ödemeyi Tahsin Öz kabul ederse inşaatın bir kısmının gerçekleşebileceği konusunda Mimar Macid'i ikna etmeye çalıştığını belirtmiştir.

Mimar Macid Rüştü Kural'ın, Kimyahane projesi ile fodla fırınındaki mescit yapısının Kimyahane binasına dönüştürülme çalışmalarından itibaren ilgilendiğini gösteren bir belge İstanbul Arkeoloji Müzeleri arşivinde bulunmaktadır. Maarif Vekaleti'nden 1935 yılında İstanbul Arkeoloji Müzeleri'ne gönderilen bir yazıya göre Mimar Kemal

[98] Restoratör Mimar Macit Rüştü Kural (1899-1964), 1941-1943 yılları arasında Yeşil Türbe'nin restorasyonunu gerçekleştirmiştir. Ayasofya Müzesi ve Topkapı Sarayı'nda çeşitli restorasyonlarda çalıştığı bilinmektedir. Bkz. Balmumcu, tarihsiz; Yücel, 2004.

Altan tarafından Kimyahane binası için hazırlanan keşif Abideleri Koruma Heyeti Mimarı Macid tarafından tetkik edilmiş ve bu planların eksikleri tespit edilmiştir (11.02.1935 tarih, 90709 sayılı belge, İAMA). Mimar Macid'in yazının ekinde bulunan ilgili raporuna göre yapının planında hatalar ve eksikler vardır. Raporda Kimyahane olarak kullanılacak binanın tarihî bir değeri olup olmadığı belirtilmemiştir. Keşifteki eksik plan, bilgi ve fotoğraflar tamamlandıktan sonra tekrar taraflarına gönderilmesi istenmektedir.

İstanbul Arkeoloji Müzeleri arşivinde bulunan Ocak 1942 tarihine ait bir belgede Mimar Macid Kimyahane'nin ek binası inşaatıyla ilgili Müze Müdürlüğüne

> Bizzat ve şifahen sayın vekilimiz Hasan Ali Yücel'den aldığım emir ve Ankara'dan avdetimde 407/2424 sayı ve 13/XII/22/XII/1941 tarihli yazı üzerine idarenize bağlı kimya laboratuvarına eklenen yeni binanın havaların ilk elverişli zamanından istifade edilerek inşaatının tamamlanması ve tesisatının yapılması keşiflerini hazırlayacağım. İdari bakımdan isteklerinizin geniş izahlı bir listesini binanın inşası için evvelce Nafia tarafından çizilmiş plan ve projeleri ile tafsilat resimleri ve hesabatından müteşekkil dosya ile birlikte inşaat ile meşgul bulunduğum Topkapı Sarayı Müzesi Müdürlüğü vasitasile gönderilmesini saygılarımla rica ederim (İAMA 12.01.1942 tarih, 900/1 sayılı belge).

şeklinde bir mektup göndermiştir. Aziz Ogan'ın cevaben yazdığı mektuptaysa Aziz Ogan gerekli çizimlerin Nafia'dan alındığını ve kendisiyle bu konuda görüşmek için atölye şefleriyle birlikte Müze'ye beklendiğini ifade etmektedir (İAMA 28.01.1942 tarih, 32695/95 sayılı belge). Bu yazışmadan Kimyahane ek binasının plan ve projesinin Nafia Vekaleti yani dönemin Bayındırlık Bakanlığı tarafından çizildiği, keşif maliyet çalışmalarının ise Mimar Macid tarafından yapıldığı anlaşılmaktadır.

Laboratuvar inşaatı ile ilgili olarak Kraus'un 20.06.1943 tarihinde kardeşi Werner'e yazdığı bir mektupta "Şu anda yekpare bir laboratuvar binası inşaatı devam etmekte" ifadesini kullanması laboratuvar genişletme faaliyetlerinin 1943 yılının ortasında halen bitirilmediğine işaret etmektedir (Schmidt, 2014, s. 967).

Üzerinde tarih veya çizen kişinin belirtilmediği bir Kimyahane planı Ekrem Hakkı Ayverdi Arşivi'nde bulunmaktadır. Çizim üzerinde Kimyahane binasının bütün ekleri bitirilmiş hatta mobilyalarının da yerleştirilmiş olduğu görülmektedir. Ekrem Hakkı Ayverdi'nin 1950'li yıllarda Topkapı Sarayı restorasyonlarında yer aldığı

bilinmektedir ancak Kimyahane'ye yönelik bir çalışma yapıp yapmadığı arşivlerden öğrenilememiştir. Kimyahane binasının genişletilmesine yönelik bir çalışma gerçekleştirmediyse bu çizimi neden yapmış ya da yaptırmış olabileceği üzerinde araştırmalar sonuçsuz kalmıştır (Şekil 4.8 ve Şekil 4.9).

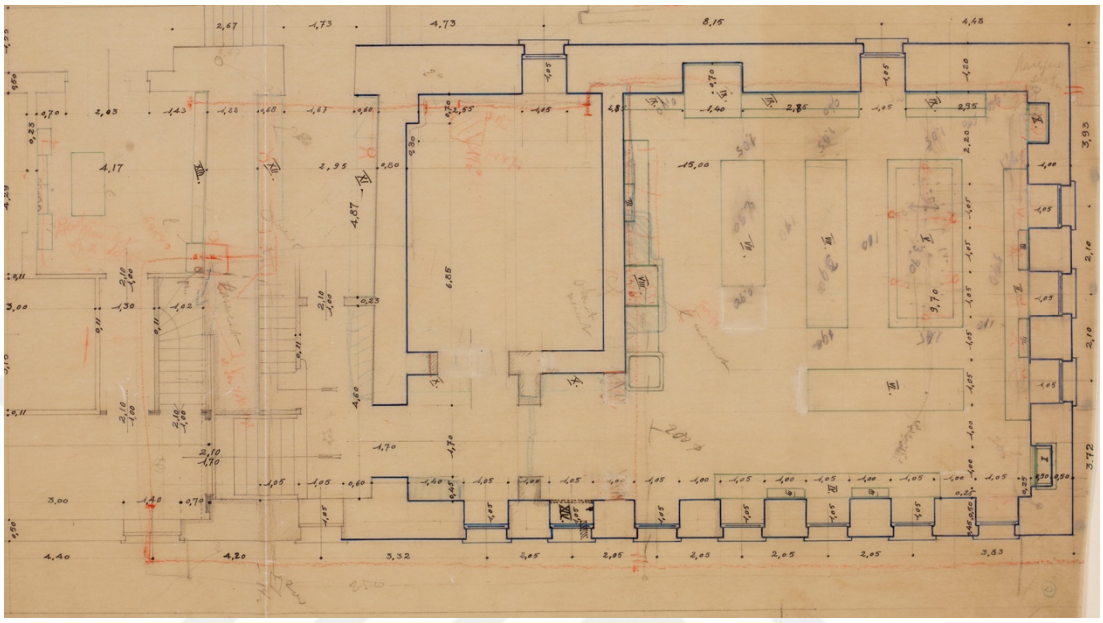

Şekil 4.8 : Mescidden dönüştürülen yapının rölövesinin bir bölümü ve mekâna yerleştirilmiş mobilyalar (Ekrem Hakkı Ayverdi Arşivi).

Genişletme çalışmalarının ne zaman sonra erdiği arşiv araştırmalarında tespit edilememiştir. Ancak yapı genişletilirken eski fotoğraflardan bilinen L planlı fodla fırını yapısının planına sadık kalındığı, tek katlı bir yapı olarak tasarlanıp uygulandığı ve alt katında bir bodrum katının oluşturulduğu anlaşılmaktadır. Aşağıda Kimyahane binasının genişletilme çalışmalarından sonraki L planlı giriş kat planı bulunmaktadır. Buna göre Kimyahane'nin güney kanadındaki ilk mekân mescidden dönüştürülen atölye, onun yanında sırayla pişirme ve kurutma fırınlarının olduğu fırın odası, idareci odası, metal ve cam eser laboratuvarı, iki adet yan yana konservasyon laboratuvarı, kuzeydoğu kanadında heykel atölyesi ve kuzey kanadında fotoğraf atölyeleri ve banyo odaları ile son olarak arşiv odaları bulunmaktadır (Şekil 4.10).

Araştırmalarda tarihi tespit edilemeyen bir dönemde Kimyahane'nin bodrum katının kalıp ve mulaj deposu olarak kullanılmaya başlandığı görülmektedir (Şekil 4.14 ve 4.15). 1950 yılına ait İstanbul Arkeoloji Müzeleri yıllığında mulaj deposu olarak kullanılması için bir mekânın hazırlandığı belirtilmiştir. Bu deponun Kimyahane'nin bahçesinde, Kimyahane ile Bab-ı Hümayûn bahçesi arasında yer alan kuzey duvarının

yanında inşa edilmiş depo yapısı olabileceği düşünülmektedir. Kimyahane eski çalışanları o deponun kalıp ve mulajlar için kullanıldığını hatırlamaktadır.

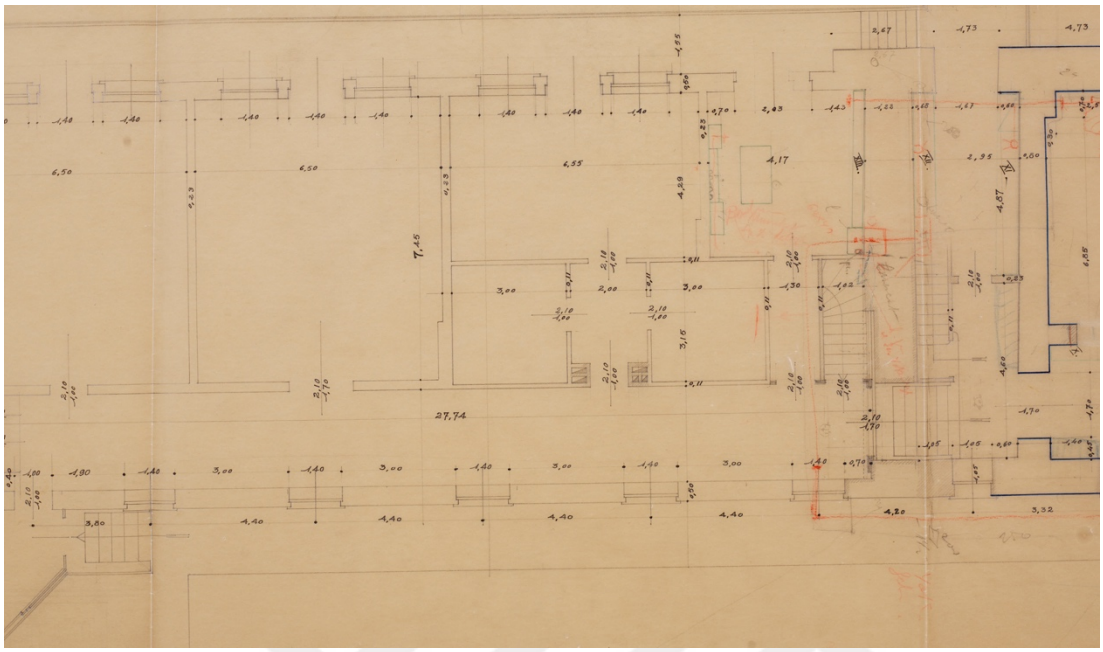

Şekil 4.9 : Kimyahane binası rölövesinden bir bölüm (Ekrem Hakkı Ayverdi Arşivi).

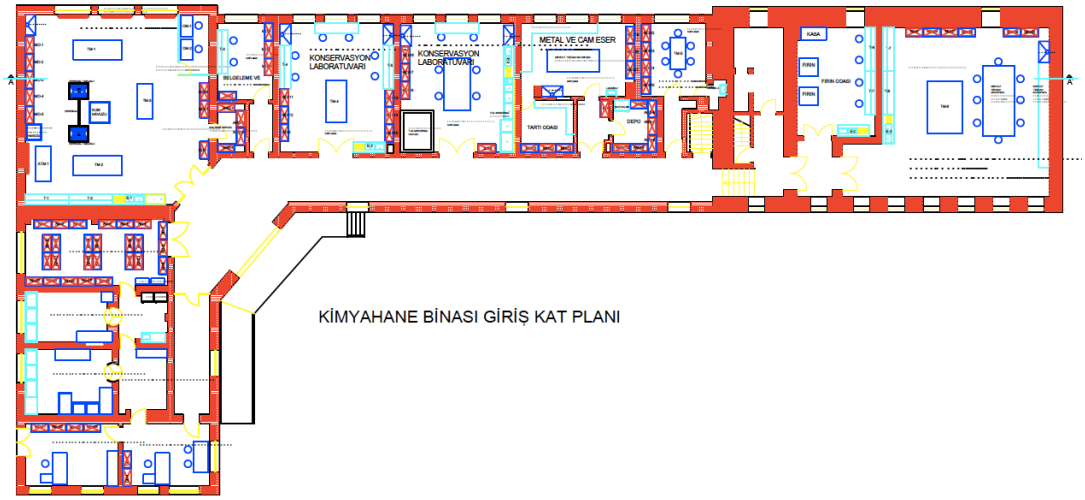

Şekil 4.10 : Kimyahane Binası Giriş Kat Planı (İRKMLA).

2015 yılında yapılan Kimyahane ziyaretinde bu deponun çatısının yıkılmak üzere olduğu gözlemlenmiştir. 2019 yılında ise çatısının çökmüş, içine girilmez bir hal almış olduğu ve restorasyon sırasında tamamen yıkıldığı bilinmektedir. Bu deponun çatısının hasar görmüş olması sebebiyle mulaj ve kalıpların bodrum katına taşınmış olma ihtimali kuvvetlidir. Bodrumdaki mulaj ve kalıplar çoğunlukla arkeolojik eserlerden oluşmaktadır. Yapılan incelemede burada İştar Kapısı'nın bir parçasının replikası, Assos Tapınağı sütunlarının replikaları, çeşitli yazıtların kopyaları gibi

yaklaşık üç yüz kadar alçı kalıp ve mulajın bulunduğu tahmin edilmektedir. Yıllar boyu bodrum kattaki kötü koşullar sebebiyle alçı kalıp ve mulajların büyük bir kısmı zarar görmüştür. Milli Saraylar İdaresi Başkanlığı'nın 2019 yılı sonunda başlattığı Kimyahane restorasyonu sırasında bodrum katının boşaltılması talimatı üzerine bu tezin yazarı ve İstanbul Restorasyon ve Konservasyon Merkez ve Bölge Müdürlüğü'nden görevlendirilmiş başka uzmanlar bodrumdaki alçı mulaj ve kalıpların taşınması çalışmalarında görev almıştır (Şekil 4.11, 4.12, 4.13) . Yetkililer öncelikle bu mulaj ve kalıpların niteliksiz olduklarına karar verip imha edilmelerini uygun görmüşlerdir ancak görevlendirilmiş uzmanlar bu mulaj ve kalıpların da birer kültür varlığı olduğu yönünde raporlar yazmış ve bu girişimler sonucunda söz konusu malzemeleri imha edilmekten kurtarmışlardır. Son olarak 2020 yılında bu malzemeler Kimyahane'nin bodrum katından çıkartılıp İstanbul Restorasyon ve Konservasyon Merkez Laboratuvarı Müdürlüğü'nün o bölgeden tasfiye edilmeden önce yemekhane olarak kullandığı binanın alt katına taşınmışlardır. Bu malzemelerin bazılarının üzerinde envanter numaraları bulunmaktadır. Bu numaralar İstanbul Arkeoloji Müzeleri'ne kayıtlı eserlerin envanter numaraları ile karşılaştırılmalı ve Müze uzmanları tarafından incelenerek bu malzemelerin tam olarak hangi eserlere ait olduğu tespit edilmelidir. Zira alçı kalıp ve mulajlar aslında orijinal eserlerin birebir kopyaları olduğu için esere ait bütün ayrıntıları barındırmaktadır ve orijinal eserde herhangi bir bozulma olursa bu kopyalardan faydalanılabildiği için alçı kalıp ve mulajlar eserlerin birer sigortası görevini görmektedir. Avrupa'da alçı kalıp ve mulajlardan oluşan müzeler bulunmakta, bazı müzelerde mulajlar sergilenmekte, bazı müzelerde ise kalıplar belli ölçülerde küçültülüp büyütülerek eserlerin kopyaları yapılmakta ve satılarak finansal gelir elde edilemektedir. Kimyahane'nin senelerce biriktirdiği alçı kalıp ve mulaj koleksiyonu Türkiye'de bu tarz bir müzenin kurulması için yeterli sayıya sahiptir. Hatta İstanbul Arkeoloji Müzeleri depolarında kaderine terk edilmiş diğer alçı kalıp ve mulajlarla bir araya getirildiğinde belki de dünyanın en geniş koleksiyonlu alçı kalıp ve mulaj müzesi kurulabilecek niteliktedir. Ancak bu kalıp ve mulajların öncelikle uzmanlar tarafından incelenmeleri, hangi eserlere ait olduklarının tespit edilmeleri ve oldukça kapsamlı bir onarım geçirmeleri şarttır.

Şekil 4.11 : Kimyahane'nin bodrumunda mulajların ve kalıpların durumu (V.Yarlıgaş Arşivi, 2020).

Şekil 4.12: Kimyahane'nin bodrumunda mulajların ve kalıpların durumu (V.Yarlıgaş Arşivi, 2020).

Şekil 4.13 : Kimyahane'nin bodrumunda mulajların ve kalıpların durumu (V.Yarlıgaş Arşivi, 2020).

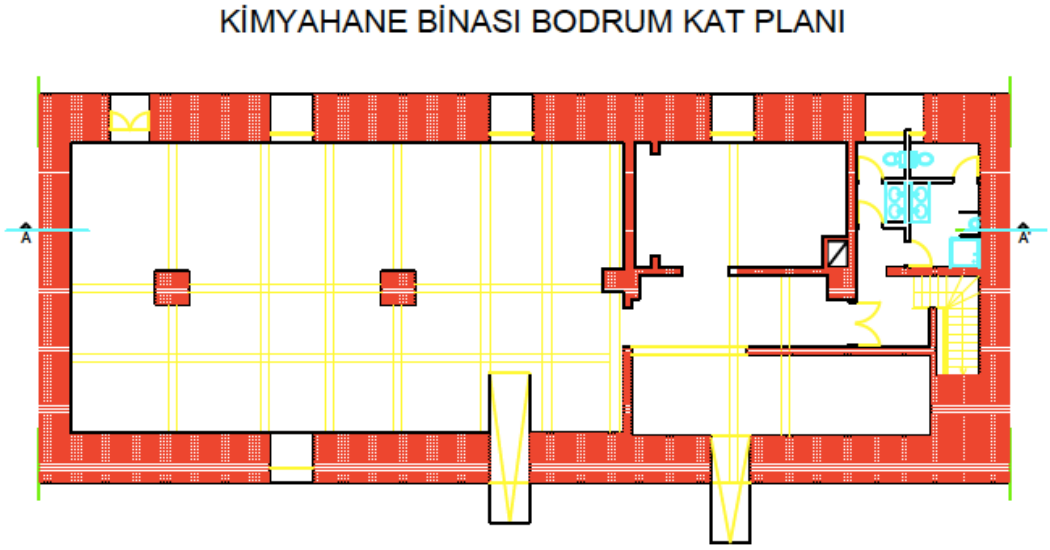

Şekil 4.14 : Kimyahane Binası Bodrum Kat Planı (İRKMLA).

Şekil 4.15 : Kimyahane binası A-A Kesiti (İRKMLA).

Sonuç olarak, öncelikle 2020 mart ayından itibaren Covid-19 salgınının araştırmayı engellemesi ve sonrasında İstanbul Arkeoloji Müzeleri arşivinin 2021 yılı yazından itibaren Cumhurbaşkanlığı Devlet Arşivleri'ne devredilmesi çalışmaları sebebiyle Kimyahane'nin genişletilmesine yönelik derinlemesine bir araştırma yapmak mümkün olamamıştır. Kütüphane uzmanlarının arşivin devrinden önce tasnif ettiği belge listesinde bir tarama yapılmış ancak bu konuya yönelik aydınlatıcı bir bilgiye ulaşılamamıştır. Kimyahane'nin mescit yapısına ek olarak genişletilmiş kısmının tasarımcısı ve uygulamacısına yönelik araştırma gelecek dönemlerde tamamlanmak üzere eksik kalmıştır.

4.4 Kimyahane'de Yer Alan Donatı ve Cihazlar

Kimya laboratuvarında 1936 yılında faaliyete başlandığında laboratuvarın donanım bakımından büyük eksikleri olduğu ve zaman içinde gelen bütçe imkânlarıyla bu eksikliklerin giderileceği düşüncesi arşivdeki pek çok yazışmada yer almaktadır. Eksikliklerin tamamlanması için ilk girişimlerin çivi yazılı kil tabletlerin onarımında ihtiyaç duyulan malzemelerin alınması yönünde olduğu görülmektedir. Bu malzemelerin temin edilebilmesi için yurtiçindeki ve yurtdışındaki Alman uzmanların Müze uzmanları ile yazışmalar yaptığı ve bu yazışmalar sonucunda malzemelerin alındığı tespit edilmiştir. Zira Prof. Landsberger'in kil tabletlerin pişirilmesi konusunda Kimyahane'de bir ön hazırlık yapılmasını İstanbul Arkeoloji Müzeleri Kil Tablet Sorumlusu Fritz Kraus'tan istediği çeşitli yazışmalarda yer almaktadır. Bir mektubunda Prof. Landsberger Kraus'a Berlin'den uzman gelene kadar kil tabletlerin pişirilme işlemine uygun bir sulama tesisatının kurulması, yaklaşık 200 adet cam şişe-kavanoz ve bir adet galvanizli daldırma havuzu-küveti hazırlaması gerektiğini bildirmektedir (Schmidt, 2014, s. 76). Bu hazırlıklar Prof. Landsberger'e Berlin'de danıştığı uzmanlar tarafından tavsiye edilmiştir.

Kimya laboratuvarına alınan ilk önemli cihaz 1937 yılında kullanıma hazır olduğu öğrenilen kil tabletleri pişirme fırını olmuştur. Ayrıca yine kil tabletlerin onarımında kullanılmak üzere Nurettin Bey laboratuvara iki sıra halinde sekiz adet galvanizli ahşap küvet yaptırmıştır. Oldukça büyük olan küvetlerin drenajları mevcuttur ve ölçüleri 75 cm uzunluğunda, 45 cm genişliğinde ve yaklaşık 50 cm derinliğindedir (Schmidt, 2014, s. 82-83). Günümüze ulaştığı haliyle Kimyahane'de ahşap küvetlerin izleri görülmemekte, ancak Milli Saraylar İdaresi Başkanlığı'nın 2019 yılında başlayıp halen devam etmekte olan Kimyahane restorasyonuna kadar büyük beton daldırma havuzlarının mevcut olduğu bilinmektedir. Bu hazırlıklar 1937 yılının ağustos ayında gerçekleşmektedir. Ekim ayına gelindiğinde ise Kimyahane'ye alınan pişirme fırınının kullanıma hazır olduğu ve ilk kil tabletlerin pişirilmeye başlandığı görülmektedir (Schmidt, 2014, s. 100).

Şekil 4.16 : Kimyahane'nin ilk kurulduğu dönemde kil tablet pişirme düzeneği (İAMA). 1. Kurutma fırını, 2. Kil tabletlerin koyulduğu kutular, 3. Mufl fırını, 4. Kil tabletlerin onarıldığı masa, 5. Galvanizli havuzlar, 6. Su tesisatlı ahşap tablet yıkama küvetleri.

Kil tabletler için hazırlanmış düzenek İstanbul Arkeoloji Müzeleri fotoğraf arşivinde bulunan bu tarihsiz fotoğrafta görülmektedir (Şekil 4.16). Odanın ortasındaki sobanın arkasında ahşaptan yapılmış, üzerinden ince borularla su tesisatı geçirilmiş, ayaklı kil tablet yıkama düzeneği bulunmaktadır. Ahşap küvetlerin altında suyun tahliye edilmesi için kullanılan bir boru yer almaktadır. En arkada kapaklı galvaniz üç ya da dört adet daldırma havuzu bulunmaktadır. Ahşap küvetlerin hemen bitiminde bir masada kil tabletler görülmektedir. Arkada görülen fırın, kil tabletleri pişirmek için kullanılan küçük kontrol penceresi olan mufl fırınıdır. Fırının solunda bulunan ve üst üste dizilmiş olan kutuların kil tablet kutuları olduğu düşünülmektedir. Ayrıca kutuların yanında, sadece yan tarafı görülen bir fırın daha bulunmaktadır. Bu fırın da sudan çıkarılan tabletlerin kurutulduğu kurutma fırınıdır. Bu fotoğraf adeta Fritz Kraus'un mektuplarında tasvir ettiği odanın birebir fotoğraflanmış hali olması bakımından çok değerli ve dikkat çekici bir fotoğraftır. Arşivde bu fotoğrafın tarihi yer almamaktadır ancak Kraus'un mektuplarından yola çıkarak bu fotoğrafın 1937 yılına yani Kimyahane'nin ilk kurulduğu döneme ait olduğu düşünülmektedir. Zira bu fotoğrafta henüz duvara monte edilmiş tezgâhlar bile bulunmamaktadır.

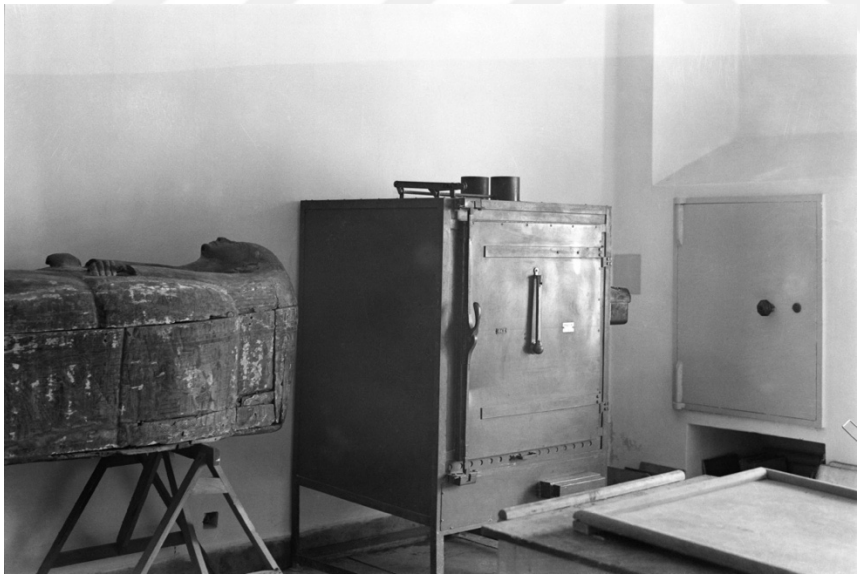

Şekil 4.17 : Fırın odasında kil tablet kurutma fırını (İAMA).

Yine İstanbul Arkeoloji Müzeleri fotoğraf arşivinde bulunan bu fotoğrafta ise Şekil 4.16'da görülen kurutma fırını başka bir mekânda görülmektedir (Şekil 4.17). Daha sonraları bu oda fırın odası olarak kullanılacaktır. Kimyahane'nin son restorasyonuna kadar üç fırın bu odada yer almıştır.

İstanbul Arkeoloji Müzeleri arşivinde bulunan bir belge 1938 yılında laboratuvardaki eksikliklerin giderilmesi için yapılan girişimlerle ilgili bilgi vermektedir (İAMA 16.03.1938 tarih, 26312/452 sayılı belge). 16 Mart 1938 tarihinde Müze müdürü Aziz Ogan tarafından Türk Tarih Kurumu Başkanlığı'na hitaben yazılan bir belgede Türk Tarih Kurumu Asbaşkanlarından Afet İnan'ın İstanbul'dan geçerken laboratuvarı ziyaret ettiği ve laboratuvarın eksiklikleri ve ihtiyaçlarıyla ilgili bir raporun Türk Tarih Kurumu'na iletilmesini istediği belirtilmektedir. Buna istinaden Nurettin Bey'in yazdığı rapor belgenin ekinde bulunmaktadır. Raporunda Nurettin Bey öncelikle Türk Tarih Kurumu'nun emriyle Kültür Bakanlığı tarafından mesleki bilgisini artırmak için üç aylık bir süreyle Berlin Müzeleri Kimyevi Restorasyon Laboratuvarı'na gönderildiğini belirtmektedir. Orada öğrendiği bilgileri tesisat ve malzeme eksikliği ve tek başına çalışıyor olması sebebiyle laboratuvarda gerçekleştiremediğini, bu eksikliklerin giderilmesi için bütçe ve en azından bir asistan gerektiğini eklemektedir. Raporunun devamında eserlere bilimsel bir müdahale yapabilmesi için saf su cihazına, havasız odalara, tahliye cihazlarına, rutubet odalarına, elektroliz cihazına ve bunlar gibi çeşitli cihazlara ihtiyaç duyduğunu sıralamaktadır. Bir de eserlerin fotoğraflarının çekilebilmesi için bir fotoğraf atölyesine çok acil ihtiyaç duyulduğunu aktarmaktadır. Bu ihtiyaçların hemen giderilmesini beklemediğini, üç yıllık bir süre zarfında bu eksiklerin tamamlandıktan sonra Avrupa düzeyinde bir laboratuvar haline geleceklerini ekleyerek raporunu bitirmektedir. Bu belgelerdeki bilgiler oldukça dikkat çekicidir. Kimyahane'nin kurulduğu dönemdeki kültür seferberliği içinde Türk Tarih Kurumu'nun Kimyahane ile bizzat ilgilenmesi, Afet İnan'ın Kimyahane'yi ziyaret etmesi, eksiklerini gidermek için çalışması ve uzmanını eğitim için Almanya'ya göndermesi o dönemde bilimsel restorasyonlara verilen önemi ve Atatürk'ün kültür reformlarının etkilerini göstermesi bakımından dikkate değerdir.

1938 yılı itibariyle Kimyahane'de stajyer olarak yeni çalışanların başlamasının ardından malzeme ve tesisat işleri de devam etmiştir ki bunların çoğunlukla kil tabletlerin onarımına yönelik girişimler olduğu anlaşılmaktadır. Bu tarihlerde laboratuvarda bir kurutma dolabı hizmete girmiştir. Laboratuvar çalışmalarında kullanılmak üzere hava ve toz emici bir havalandırma sistemi kurulmuştur (Schmidt, 2014, s. 203). Sözü edilen havalandırma sistemi Kimyahane'de uzun süre kullanılmış ve 2019 yılında Milli Saraylar İdaresi Başkanlığı'nın Topkapı Sarayı'nı devraldıktan sonra yaptırdığı restorasyona kadar varlığını sürdürmüştür. Bu havalandırma

sisteminde Kimyahane'nin mescidden dönüştürülen ilk mekânında aşağıdaki fotoğrafta da görüldüğü gibi duvara monte edilmiş olan bir çalışma tezgâhı bulunmakta ve bu havalandırma sistemi tezgâhın altından geçerek duvardan dışarı doğru ilerlemektedir (Şekil 4.18). Havalandırma borusunun duvardan dışarı çıkarak yerin altına doğru gittiği görülmektedir. Restorasyon sırasında bu havalandırma borusunun içinden pervane benzeri bir cihazın çıktığı öğrenilmiştir. Bu sistemde tezgâh üzerinde çalışma bittikten sonra ya da toz açığa çıkaran bir uygulama yapıldığında tezgâhın kapaklarının kaldırıldığı, pervanenin çalıştırıldığı ve iç mekândaki tozun bu pervane sayesinde bir aspiratör prensibiyle dışarı nakledildiği düşünülmektedir. Havalandırma borularının yer altına nakledildiği yerde bir sarnıç olduğu bilinmektedir. Laboratuvardan alınan tozlu havanın bu sarnıca intikal ettirildiği sanılmaktadır ancak orada bir araştırma kazısı yapılmadığı için kesin bir bilgiye ulaşılamamıştır. Günümüzdeki restorasyon sırasında bu havalandırma deliklerinin tamamen kapatıldığı gözlemlenmiştir.

Şekil 4.18 : Tezgâh altı havalandırma düzeneği (İAMA).

Kraus'un mektuplarından kullanıma hazır hale geldiği öğrenilen bir mobilya da kil tablet temizleme masasıdır ve Nurettin Bey tarafından ışıklandırılmıştır. Bunların dışında dikdörtgen, metal su olukları olan ve onlarca ampulle ışıklandırılmış olan bir dolap ya da konsolun kullanılmaya başlandığı yazışmalarda geçmektedir (Schmidt, 2014, s. 203). Sözü edilen onlarca ampülle ışıklandırılmış konsolun mescit yapısı içinde ortada ada şeklinde bulunan çalışma tezgâhı olduğu düşünülmektedir (Şekil 4.19). Zira bu tezgâhın üst kısmının içine yerleştirilmiş çok sayıda küçük ampul şeklinde aydınlatma bulunmaktadır.

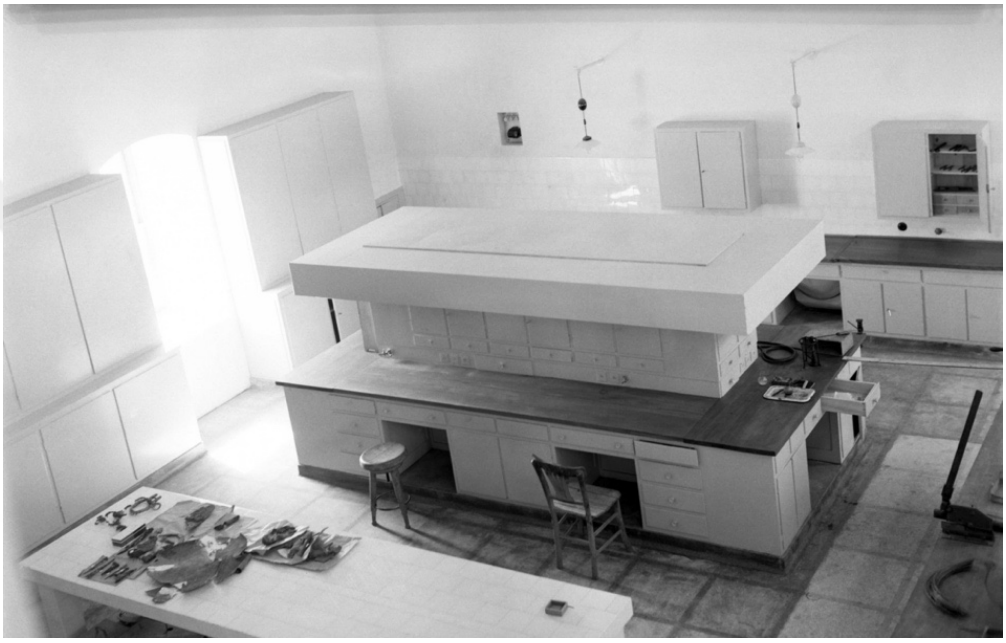

Şekil 4.19 : Işıklandırmalı tezgâh. (İAMA).

Kimyahane'nin mescidden dönüştürülen yapı içinde hizmet vermeye başladığı dönemden beri fotoğraflarda görülebilen, kimyasal maddelerin yerleştirildiği ve üzerinde uygulamaların yapıldığı bu tezgâh Kimyahane'nin en önemli mobilyalarından biridir (Şekil 4.20 ve 4.21). Ayrıca tezgâhın altında borularla çevrilmiş bir düzenek yer almaktadır. Bu düzenekten tezgâhın orta kısmındaki kanallar sayesinde hava ve gaz çıkışlarının sağlandığı ve bazı kimyasal analizlerde bu düzeneğin kullanıldığı düşünülmektedir.

Kimyahane'ye sonradan eklenen donanımlardan biri de fumigasyon odasıdır (Şekil 4.22 ve 4.23). İstanbul Arkeoloji Müzeleri Yıllıkları'ndan 1960 yılına ait dokuzuncu yıllıkta Kimya Laboratuvarı için 22.000 lira karşılığında fumigasyon tesisi ve depo inşaatı yapıldığı bilgisi yer almaktadır (İAMY, 1960, s. 16).

Şekil 4.20 : Kimyasal tezgâhı mescidden dönüştürülen yapının içinde (İAMA).

Şekil 4.21 : Aynı tezgâhın kimya laboratuvarında 2015 yılındaki durumu (V.Yarlıgaş Arşivi, 2015).

Kısıtlı bütçe ve imkânlarla bilimsel bir restorasyon-konservasyon gerçekleştirmeye çalışan Kimyahane'nin öncelikle kil tablet onarımında ihtiyaç duyulan malzemeleri edindiği, zaman içinde gelen bütçe imkânlarına paralel olarak diğer eser grupları için malzeme ve teçhizat alımı yaptığı anlaşılmaktadır.

Şekil 4.22 : Fumigasyon odası.(V.Yarlıgaş Arşivi, 2015).

Şekil 4.23 : Fumigasyon odası. (V.Yarlıgaş Arşivi, 2015).

4.5 Kimyahane'de Görev Alan Uzmanlar

Müze-i Hümayûn'da Müze'nin ilk resmî "Restoratör"ü Heykeltıraş Oskan Efendi'nin heykellerin onarımını yapmasından itibaren takip edilebilen ilk restorasyon faaliyetlerinde heykeltıraşların büyük rol oynadığı görülmektedir[99]. 1930'lu yıllara gelindiğinde Kimyahane'nin kurulmasından önce yapılan hazırlık safhasında Asurolog Eckhard Unger'in fikirlerinin alındığı ve bu konuda kendisine bir rapor hazırlatıldığı ifade edilmişti (İAMA 24.12.1932 tarih, 16393/1453 sayılı belge.

[99] Bkz. Bölüm "2.1. Müze-i Hümayûn'daki İlk Restorasyon Çalışmaları".

Kimyahane klasörü). Müze'de Heykeltıraşi Atölyesi'nde heykeltıraşlar çalışmaya devam ederken kültür varlıklarının konservasyonuna hız verilmesi için bir kimyagerin istihdam edilmesi fikri doğrultusunda ilk olarak kimyager Nurettin Akbulut 1935 yılında göreve başlamıştır. Nurettin Bey Kimyahane'de bir süre yalnız çalışmış ancak iki Alman çalışma arkadaşı olan Numismat Clemens Emin Bosch ve Asurolog Fritz Rudolf Fritz Kraus ile yakın iş birliği halinde çalışmalarını yürütmüştür[100]. Bu süre zarfında onlarla fikir alışverişinde bulunduğu muhakkaktır. Nurettin Bey'e yardımcı olması amacıyla dönem dönem stajyerler alınmıştır ancak bu kişilerin formasyonlarına yönelik bir bilgiye arşivlerde ulaşılamamıştır. Kimyahane'deki çalışmalarla ilgili öne çıkan ikinci isim Hadi Tamer de kimya alanında eğitim almış bir yüksek mühendistir. 1 Kasım 1953'te istihdam edilen ve daha sonra Hadi Bey'in yerine Kimyahane'nin şefi olan Behçet Erdal da Ankara'da Kimya Sanat Enstitüsü'nde kimya ve seramik okumuştur[101]. Dolayısıyla Kimyahane'nin, kuruluşundan 1970'li yıllara kadar kimya eğitimi almış kişiler tarafından yönetilmiş bir kurum olduğu ileri sürülebilir. Ancak kuruluş dönemindeki stajyerlerin[102] arkeolojik kazı geçmişleri olduğu bilindiğinden arkeoloji eğitimi almış kişilerin de Kimyahane'de yardımcı pozisyonunda dahi olsa çalıştığı bilinmektedir. 1970'lerden sonra arkeoloji eğitimi almış kişilerin Kimyahane'de aktif olarak görev almaya başladığı görülmektedir.

Kimyahane'nin kuruluş döneminde ve sonrasında öne çıkan iki önemli isim Kimyager Nurettin Akbulut ve Kimya Yüksek Mühendisi Hadi Tamer'in mesleki çalışmaları bundan sonraki bölümde ayrıntılı olarak ele alınacaktır.

4.5.1 Kimyahane'nin ilk konservatörü Kimyager Nurettin Akbulut

4.5.1.1 Mesleki hayatı

İstanbul Arkeoloji Müzeleri Arşivi'ndeki özlük dosyasında bulunan bilgilere göre Nurettin Akbulut, Rumi 31.7.314'te (12 Ağustos 1898) İstanbul'da doğmuştur. İki kız ve bir erkek çocuk babasıdır. Oğlunu küçük yaşta bir hastalık sebebiyle kaybetmiştir. Nurettin Akbulut'un babası Sanâyi-i Nefîse Mektebi'nde Perspektif ve Matematik dersleri vermiş, çoğunlukla astronomi ve muvakkitlik yönü ile bilinen Ressam Ahmet

[100] Alman çalışma arkadaşlarıyla ilgili ayrıntılı bilgi için bkz. Bölüm "4.5.1.2. Nurettin Akbulut'un Müze'de Birlikte Çalıştığı Alman Uzmanlar".
[101] Behçet Erdal, kişisel görüşme, 2 Nisan 2015.
[102] 4.1. Kimyahane'nin Görevleri ve Görev Dağılımı bölümünde Hetty Goldman ya da Carl Blegen ile kazılarda çalışmış kişilerden bahsedilmişti.

Ziya Akbulut'tur (1869-1938). Ahmet Ziya Akbulut çok yönlü bir kişiliktir. Kendisi astronomi ve matematik gibi alanlarda yirmiye yakın kitap yazmıştır (Aydüz, 2009, s. 133). Ayrıca Ahmet Ziya Bey'in marangoz, mücellit ve hattat olduğu da bilinmektedir [103].

Nurettin Bey'in küçük kızı Ayşe Cebecioğlu'nun naklettiğine göre[104] Nurettin Bey Almanya'da sinema ve tiyatro yazarı Muhsin Ertuğrul ve Sultan 2. Abdülhamid'in oğlu Şehzade Nurettin Efendi[105] ile birlikte okumuştur, ancak Ayşe Hanım babasının Almanya'da hangi yıllarda, ne eğitimi aldığını bilememektedir. Muhsin Ertuğrul 1915-1918 yılları arasında Berlin'de bir araştırma çalışması yürütmüştür (URL-24). Şehzade Nurettin Efendi'nin ise 1916 yılında eğitim görmek için Almanya'ya gönderildiği ve Almanya'nın ve müttefiki olan Osmanlı Devleti'nin 1. Dünya Savaşı'nı kaybetmesi sebebiyle 1919 yılında yurda geri döndüğü bilinmektedir (URL-25). Nurettin Bey'in kızı da babasının savaş nedeniyle Almanya'dan geri döndüğünü hatırlamaktadır. Dolayısıyla Nurettin Bey tahminen 1915-1919 yılları arasında Berlin'e eğitim için gönderilmiş ve savaştan sonraki mağlubiyet durumu sebebiyle ülkesine geri dönmüştür. Bu tarihlerde Nurettin Bey'in 17-20 yaşlarında olması sebebiyle yüksek öğretim için Almanya'da bulunduğu anlaşılmaktadır. Öte yandan İstanbul Arkeoloji Müzeleri'ndeki özlük dosyasındaki bilgiye göre Nurettin Bey'in İstanbul Darülfünun Kimya Şubesi'nden mezuniyet diploması tarihi 02.07.1920[106] olarak belirtilmektedir[107]. Nurettin Bey'in Almanya'daki eğitimini tamamlayıp tamamlayamadığı bilinmemektedir. Ancak ülkesine döner dönmez Darülfünun Kimya Şubesi'nde eğitim görmeye başladığı ve yaklaşık iki-üç yıl sonra yani 1920 yılında mezun olduğu tahmin edilmektedir. Belki de Nurettin Bey'in Almanya'daki eğitiminde aldığı dersler Darülfünun'daki mezuniyetini hızlandırmış olabilir.

---

[103] Ahmet Ziya Akbulut'un mesleki hayatı ve eserleri üzerine daha ayrıntılı bilgi için bkz. Acar, 2009; Aydüz, 2008: Elibal, 1983; Doras, 1984; Kılıç, 2010.
[104] Ayşe Cebecioğlu, kişisel görüşme, 22 Eylül 2020.
[105] Şehzade Nureddin'in o tarihlerde Berlin'deki bulunması ile ilgili belge "Sultan Abdülhamid'in vefatı nedeniyle Mabeyn-i Hümayûn'dan Berlin'de bulunan Şehzade Nureddin Efendi'ye gönderilen taziye mesajı 13 Şubat 1334 [13 Şubat 1918]" (CDA MBİ_196_101).
[106] Hicri 15.10.1338.
[107] Nurettin Bey'in kızı Ayşe Hanım, babasının Almanya'da Muhsin Ertuğrul'la arkadaşlığı sebebiyle sinemaya merak saldığını, ancak dedesi Ahmet Ziya Bey'in "oğlum bir koltukta iki karpuz taşınmaz, hangi alanda okuyacaksan karar ver" demesi üzerine Nurettin Bey'in Kimya okumayı tercih ettiğini aktarmaktadır. Ayşe Cebecioğlu, kişisel görüşme, 22 Eylül 2020.

İstanbul Arkeoloji Müzeleri Arşivi'ndeki özlük dosyasındaki diğer bilgilere göre Nurettin Akbulut, Ankara Kimyahanesi'nde 1923 yılında asistan, 1926'da Hıfzıssıhha Müessesesi Kimyahanesi'nde müdür muavini olarak görev yapmıştır[108].

Kızı Ayşe Cebecioğlu ve torunu Mehmet Duru, Nurettin Bey'in çok yetenekli bir kişi olduğunu, çok güzel resim yaptığını ve başarılı bir marangoz olduğunu nakletmektedir. Ayşe Hanım babasının mesleğinde de çok başarılı olduğunu, Almanya ve İngiltere'den iş teklifleri aldığını ancak çocukları küçük olduğu için bu teklifleri kabul etmediğini aktarmaktadır. Ayrıca babasının Kimyahane'deki mobilyaları kendisinin imal ettiğini hatırlamaktadır[109].

1923 yılında Nurettin Bey Ankara Orta Ticaret Mektebi'nde Emtia[110] öğretmeni olarak çalışmış, 1933 yılında İstanbul Belediye Kimyagerliği'nde görev yapmıştır. 1935 yılında İstanbul Müzeleri Umum Müdürlüğü'nde Kimyager olarak göreve başlamış, Müze'deki görevinden 1961 yılında kendi isteğiyle ayrılmış ve Askeri Müze'de çalışmaya başlamıştır (Şekil 4.24 ve 4.25). İstanbul Arkeoloji Müzeleri arşivinde bulunan bir belgede Nurettin Akbulut'un 18.06.1942 tarihinde İstanbul Üniversitesi, Edebiyat Fakültesi Yabancı Diller Okulu'nda "Lektörlüğe[111]" tayin edildiği bildirilmekte ancak tam olarak ne dersi vereceği belirtilmemektedir (İAMA 12.05.1942 tarihli, 33079/479 sayılı belge).

Nurettin Akbulut 65 yaş üzerinin çalışmasını yasaklayan kanun sebebiyle Askeri Müze'den 1968 yılında ayrılmıştır. 8 Ağustos 1978 tarihinde vefat etmiştir[112].

1949 yılında Uluslararası Müzeler Konseyi'nin (ICOM) tablo restorasyonuna yönelik yaptığı bir anketteki sorulara cevap almak için Eski Eserler ve Müzeler Müdürlüğü'ne başvurduğu ve Eski Eserler ve Müzeler Müdürlüğü'nün konuyu "Müzeler

---

[108] Kızı Ayşe Cebecioğlu Nurettin Bey'in Ankara Hıfzıssıhhası'nda görev yaparken Mustafa Kemal Atatürk'ün kullandığı içme suyunun tahlilini yaptığını ve Atatürk'ün özellikle bu tahlilin Nurettin Bey tarafından yapılmasını istediğini aktarmaktadır. Yine Ayşe Hanım'ın naklettiğine göre Nurettin Bey'in kayınpederi Mustafa Kemal Atatürk ve İsmet İnönü'nün Fransızca öğretmenliğini yapmış ve sonrasında Atatürk'ün silah arkadaşı olmuş Kurmay Albay Osman Nuri Bey'dir. Ayşe Cebecioğlu, kişisel görüşme, 22 Eylül 2020.

[109] Torunu Mehmet Bey, 1980'li yıllarda Kimyahane'yi ziyaret ettiğinde binadaki mobilyalarda dedesinin işçiliğini tanıdığını ve mobilyaların dedesinin elinden çıktığını anladığını ifade etmektedir. Mehmet Duru, kişisel görüşme, 19 Ağustos 2020.

[110] Ticaret malları.

[111] Okutmanlığa.

[112] Mehmet Duru, kişisel görüşme, 19 Ağustos 2020.

Laboratuvarı"na yönlendirdiği görülmektedir[113]. Bu talebe cevaben yazdığı mektupta[114] Nurettin Bey tablo restorasyonu yanında laboratuvarın çalışma şekline ve laboratuvar şefi olarak kendisiyle ilgili bilgilere de yer vermektedir.

Şekil 4.24 : Şef Nurettin Akbulut Kimyahane'deki odasında (İAMA).

Mektupta tablo restorasyonunu Berlin Kaiser Friedrich Wilhelm Müzesi atölyelerinde yaptığı çalışmalardan öğrendiğini açıklamaktadır. Ancak hangi yıllarda ve ne kadar süreyle orada bulunduğunu belirtmemiştir. Günümüzde bu müze Berlin'de Bode Museum olarak faaliyetlerine devam etmektedir. Berlin'deki bütün devlet müzelerinin arşivinin birleştirildiği Berlin Devlet Müzeleri Merkez Arşivi'nde yapılan araştırmada Nurettin Akbulut'un Berlin'deki çalışmalarına yönelik bir bilgiye ulaşılamamıştır. Nurettin Bey'in ressamlık yönü olduğu ve yağlı boya tablolar yaptığı ailesiyle gerçekleştirilen görüşmelerden öğrenilmiştir. Antik çağlardan beri heykel onarımlarının heykeltıraşlar tarafından yapılması gibi tabloların onarımlarının da ressamlar tarafından yapıldığı bilinmektedir. Dolayısıyla Nurettin Bey'in kendisinin resim yapma yeteneği olduğu için Berlin'de tablo restorasyonuna yönelik eğitim alması oldukça takdirle karşılanacak bir girişimdir. 1942 yılında kaleme aldığı bir raporunda;

[113] 07.05.1949 tarih, 1553 sayılı belge. (V. Yarlıgaş'a Kimyahane eski uzmanlarından Konservatör Revza Özil tarafından devredilen ve Nurettin Akbulut'a ait olan el yazması notlar- V. Yarlıgaş Arşivi).
[114] 09.11.1949 tarih, 70/721 sayılı belge. (V. Yarlıgaş Arşivi).

> Topkapı Saray Müzesindeki yağlı boya tablo kolleksiyonunu temizleyip tamir etmişdir. Mezkür müze memurlarından bir memura da tuval değiştirme, çatlak ütüleme, tahta üzerine bu cins eserlerin tamiri hariç olmak üzere basit tablo tamirini öğreterek yetiştirmiştir. Laboratuvar şimdiye kadar 53 adet tablo temizleyüp tamir etmişdir.[115]

ifadeleri ile yaptığı tablo restorasyonu çalışmalarını aktarmıştır.

Şekil 4.25 : Şef Nurettin Akbulut bir Hitit Güneş Kursu'nun restorasyonunu yaparken (İAMA).

4.5.1.2 Nurettin Akbulut'un Müze'de birlikte çalıştığı Alman uzmanlar

İstanbul Arkeoloji Müzeleri arşivinde yapılan araştırmada Kimya laboratuvarının kurulmasına karar verildiğinde Müze'de çivi yazılı kil tabletlerin kataloglanması konusunda çalışan Eckhard Unger ile anlaşabilecek Almanca bilen bir kimyagerin arandığından bahsedilmektedir. Aranan özelliklere uygun bir kimyager olarak Nurettin Bey Prof. Eckhard Unger'le çalışmak için 01.03.1935 tarihinde İstanbul Arkeoloji Müzeleri'nde göreve başlamıştır ancak Unger'in aynı yıl Müze'den ayrıldığı

[115] Bkz. Ek G.

bilindiğinden, ikili kısa bir süre birlikte çalışmış olmalıdır. Unger'den sonra devreye Asurolog Fritz Rudolf Kraus'un girdiği görülmektedir. Nurettin Bey'in Müze'de en uzun süre birlikte çalıştığı Alman çalışma arkadaşı Fritz Rudolf Kraus olmuştur. Kraus, Nazi Almanya'sının baskıları sebebiyle ülkesini terk etmek zorunda kalmış ve İstanbul Arkeoloji Müzeleri'nde Prof. Unger'in yapmaya başladığı çivi yazılı kil tabletlerin tasnifi ve kataloglanmasına devam etmek amacıyla 14 Temmuz 1937 günü çalışmaya başlamıştır.

Fritz Rudolf Kraus'un hayatı ve çalışmaları ile ilgili daha ayrıntılı bilgi vermek hem Kimyahane hem de Nurettin Bey'in mesleki hayatı açısından önem taşımaktadır. Çünkü bu çalışmanın ana kaynaklar bölümünde de söz edildiği gibi Kraus İstanbul'da görev yaptığı süre boyunca Prof. Dr. Benno Landsberger başta olmak üzere ailesine ve mesleki olarak fikir aldığı kişilere yazdığı mektuplarda Arkeoloji Müzeleri'ndeki çalışmalarına ve çalışma arkadaşlarına sıkça yer vermiş ve bu mektuplar Dr. Jan Schmidt tarafından kitaplaştırılmıştır.

Fritz Kraus 1910 yılında Brandenburg yakınlarındaki Spremberg'de Yahudi bir baba ve Protestan bir annenin çocuğu olarak dünyaya gelmiştir. Münih'te ve Leipzig'de Doğu Dilleri (Arapça, Türkçe, Mısırca, Koptça) eğitimi almıştır. Nazi Almanya'sının getirdiği sıkıntılar sebebiyle Leipzig'den Hocası olan Prof. Benno Landsberger'in girişimi ile İstanbul Arkeoloji Müzeleri'nde çalışmaya başlamıştır[116]. 1942-1949 yılları arasında İstanbul Üniversitesi'nde Sümer ve Asur dilleri ile ilgili dersler vermiştir. 1948 yılında Prof. Landsberger'in Chicago Üniversitesi'ne geçmesiyle birlikte Kraus da İstanbul'dan ayrılmanın yollarını aramış, 1950 yılının ilk günleri itibariyle Viyana Üniversitesi'nde çalışmaya başlamıştır. Viyana'da üç yıl kaldıktan sonra 1953 yılında Leiden Üniversitesi'nde profesör olarak görev almış ve hayatının sonuna kadar burada yaşamaya devam etmiştir. 1980 yılında emekliye ayrılan Kraus 19 Ocak 1991 günü vefat etmiştir.

Atatürk'ün 1933 yılında gerçekleştirdiği Üniversite Reformu ve 2. Dünya Savaşı öncesi Almanya'da hâkim olan Nazi rejiminden kaçan Alman akademisyenlerin İstanbul ve Ankara'daki üniversitelere davet edilmesi konuları bu dönemin doğru

[116] Kraus'un hayatı ve çalışmalarıyla ilgili daha ayrıntılı bilgi için bkz. Schmidt, 2014; Veenhof, 1991/1992.

algılanması için büyük önem taşımaktadır[117]. Bu dönemde gerçekleşen devlet politikasının paralelinde 1935 yılında Nazi Almanya'sından iltica eden ve Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi'nin kurulmasında önemli bir rol oynayan Prof. Benno Landsberger Ankara Üniversitesi'nde Sümeroloji alanında dersler vermiş ve öğrenciler yetiştirmiştir (Widmann, 2000, s. 460). Kendisi Ankara'da göreve başladığında Maarif Vekaleti bünyesindeki yetkililer tarafından büyük bir saygı ve ilgiyle karşılanmış, fikirlerine sık sık başvurulan bir şahsiyet olmuştur. Prof. Landsberger'in devlet kurumları ve yetkilileri tarafından bu denli saygı kazanmasında, erken Cumhuriyet döneminde Türk ırkının kökenlerinin aranması ve bu kökenlerin Hititler başta olmak üzere Landsberger'in uzmanlık alanı olan medeniyetlerde bulunduğunun düşünülmesi rol oynamaktadır. Prof. Landsberger bu alanda ihtiyaç duyulan araştırmaları yapması ve bu konuyu destekleyen öğrenciler yetiştirmesi beklenen en önemli isimlerden biridir.

İstanbul Arkeoloji Müzeleri'nde Asurolog olarak göreve başlayan Kraus, Prof. Landsberger'e yazdığı bir mektubunda etrafındaki diğer Almanlardan duyduğuna göre, Müze Müdürü Aziz Ogan'ın rızası olmadığı halde kendisinin Müze'de görevlendirildiğini ve bu sebeple çevresindekiler tarafından Müze'de işinin epey zor olduğunun söylendiğini aktarmaktadır (Schmidt, 2014, s. 66). 1938 yılında Aziz Ogan'ın dönemin Milli Eğitim Bakanı Saffet Arıkan'a yazdığı ve Bölüm 3.3.1.'de tam metni verilen mektupta "Ezcümle evvelki sene tabletler için yine Almanya'dan getirtilen ve onun da ismi Kraus olan zat'ta burada büyük bir varlık gösterememiş ve hatta bu güne kadar tabletlerin bir envanterini bile vücude getirememiştir." ifadelerini kullanmaktadır (BOUN-AOK 03.09.1938 tarih, OGNIST0101602 sayılı belge). Bu ifadeye göre Aziz Ogan'ın rızası dışında görevlendirilen Kraus'tan göreve başladıktan bir sene sonra da pek memnun olmadığı anlaşılmaktadır. Aziz Ogan'ın Kraus'a mesafeli yaklaşması ve ona "Landsberger'in genç adamı" olarak hitap etmesi de aslında Kraus'un Prof. Landsberger'e Müze'de olup bitenleri aktaran kişi olduğunu düşündüğünü akıllara getirmektedir (Schmidt, 2014, s. 66). Aziz Ogan bu düşüncesinde haksız da değildir çünkü Kraus gerçekten de Müze'de yaşadığı ya da gördüğü her şeyi ince ayrıntılarıyla Prof. Landsberger'e yazmıştır. Bunun yanında Kraus'un İstanbul Arkeoloji Müzeleri'nde görevlendirilmesi konusunda, Prof.

[117] Bu konuda ayrıntılı bilgi "3.1. Kuruluş Sürecinde Devletin Kültür Politikası" başlığı altında yer almaktadır.

Landsberger'in yanında dönemin Eski Eserler ve Müzeler Müdürü Hamit Zübeyr Koşay'ın garantör olduğu bilinmektedir (Schmidt 2014, s. 69-70). Zira Hamit Zübeyr Koşay da Prof. Landsberger'e büyük saygı duymaktadır ve uzun bir süre onun isteklerini yerine getirmeye çalışmıştır. Bu garantörlük Kraus'un İstanbul Arkeoloji Müzeleri'nde çalıştığı sürece devam etmiştir. Aziz Ogan'la aralarındaki anlaşmazlığın sebebinin Kraus'un Müze'de yaşadığı sorunları, Müdür Aziz Ogan'a değil Hocası Landsberger'e iletmesi ve Landsberger'in Ankara'daki tanıdıkları vasıtasıyla bu sorunları Bakanlık'tan çözmeye çalışması olabileceği göz önünde bulundurulmalıdır. Kraus'un Müze'de çalıştığı süre boyunca Landsberger ile bu şekilde irtibat kurması, Müze Müdürü'nün otorite olarak tanınmamasına yol açması açısından sakıncalı karşılanmış olabilir.

Mektuplarındaki ifadelerine bakıldığında Fritz Kraus karakter özellikleri olarak kaygılanmaya yatkın ve karamsar bir insan portresi çizmektedir. Bu sebeple kaygılarının ve endişelerinin kendisini zaman içinde iyi tanıyan hocası Prof. Landsberger tarafından çok ciddiye alınmadığı ve zaman zaman da hocası tarafından bu konuda uyarıldığı görülmektedir (Schmidt 2014, s. 75-76 ve s. 107). Kraus'la uzun yıllar birlikte çalışmış olan Muazzez İlmiye Çığ, Kraus'un çok titiz, hassas ve kolay kolay beğenmeyen bir insan olduğunu aktarmaktadır (Öztürk, 2019, s. 74) [118]. Bu özellikleri iş hayatına ve çalışma arkadaşlarıyla ilişkilerine de yansımış olmalıdır. Mektuplarında sık sık Nurettin Bey'in çalışmalarını eleştirmesi ve kendisini olumsuz bir karakter olarak tanımlaması da Kraus'un bu özelliklerinden kaynaklanıyor olabilir.

Kraus'un Müze'de çalışmak için imzaladığı sözleşmede[119] çalışma koşulları sıralanmakta ve görevleri "İstanbul Müzelerinde mevcut tabletleri en kısa bir zamanda ilmi bir surette tasnif ve bunların bir kataloğunu tanzim edecek ve tabletlerin ihzarı ve korunması ile ilgili işleri de idare edecektir" şeklinde ifade edilmektedir. Tabletlerin "ihzarı ve korunması" yani bir anlamda restorasyonu ve konservasyonu konusunda Kraus'un sorumluluğu bulunduğu için Kraus, Nurettin Bey'in kil tabletlerle ilgili çalışmalarıyla yakından ilgilenmiştir. Kil tabletlerin tasnif edilmeden önce okunabilir hale gelmesi için laboratuvara gönderilmesi ve orada gerekli uygulamalar yapıldıktan sonra tasnifi ve kataloglanması gerçekleşebilmektedir. Daha önce de belirtildiği gibi,

[118] Muazzez İlmiye Çığ, kişisel görüşme, 14 Aralık 2020.
[119] Bu sözleşmenin bir kopyası için bkz. Schmidt 2014, s. 57.

dönemin önemli bir koruma yöntemi olarak kil tabletler tekrar pişirilmektedir[120]. Bu sebeple Kraus ve Nurettin Bey sürekli bir iş birliği içinde çalışmışlardır ancak Kraus'un mektuplarından anlaşıldığına göre Nurettin Bey'in çalışmalarından Kraus hiçbir zaman memnun kalmamıştır. Bu çalışmalar sırasında Kraus, Nurettin Bey'in restorasyon konusunda herhangi bir eğitim almamış olmasından yakınmakta ve çalışmalarından duyduğu memnuniyetsizlik sebebiyle Berlin'de tanıdığı uzmanlardan kil tabletlerin restorasyonu konusunda bilgi almaya çalışmaktadır (Schmidt 2014, s. 69-70). Tablet restorasyonunu sorduğu Hans Ehelolf[121] bir mektupta, tabletlerin pişirilme şeklini mektubunda anlatamayacağını belirtmekte ve birkaç günlüğüne İstanbul'da olduğunu bildiği Kuhn'a bu konuyu danışmasını tavsiye etmektedir (Schmidt 2014, s. 74). Mektupta bahsi geçen Kuhn, Berlin Kraliyet Müzeleri Laboratuvarı'nda uzun yıllar çalışmış Restoratör Rudolf Kuhn'dur[122]. Mektubun devamında Ehelolf, Nurettin Bey'in Berlin'de çalışmaları haftalarca gözlemlediğini, buna rağmen neden İstanbul'da bunları uygulamadığını anlayamadığını ifade etmektedir. Nurettin Bey Berlin'de eğitim aldığını İstanbul Arkeoloji Müzeleri arşivinde bulunan bir raporunda da aktarmaktadır. Söz konusu raporu, Kraus'un dört yıllık çalışma programını içeren raporunda kil tabletlerin büyük bir bölümünün temizlenmediğini beyan etmesi üzerine yazmıştır. Kraus'un iddialarının kesinlikle doğru olmadığını belirten Nurettin Bey laboratuvarda Avrupa'daki müzelerden farksız bir şekilde kil tablet onarımı gerçekleştirdiğini, 1937 yılında Berlin'de üç ay aldığı eğitim sırasında bu yöntemleri öğrendiğini ve uyguladığını belirtmiştir (İAMA 18.07.1938 tarih, 26731/871 sayılı belge).

Nurettin Bey'in Müze'de birlikte çalıştığı uzmanlardan biri de Numismat Clemens Emin Bosch'tur. Clemens Bosch İstanbul Üniversitesi'nde Klasik Filoloji Kürsüsü'nün kurucularındandır ve önemli bir sikke uzmanıdır (Üreten, 2019, s. 167). Bosch, eşinin "ari ırktan" olmaması sebebiyle Nazi Almanya'sında bazı zorluklar yaşamış ve Türkiye'de çalışmak için başvuruda bulunmuştur. 1935 yılının sonunda, Aziz Ogan'ın müdürlüğü döneminde bu başvurusunun kabul edilmesi üzerine İstanbul Arkeoloji Müzeleri'nde sikkeler üzerine çalışmaya başlamış ve sikkelerin kataloglarını hazırlamıştır. Bosch'un Müze'ye teslim ettiği faaliyet raporlarında,

[120] Kil tabletlerin pişirilme yöntemi için bkz. "4.1. Kimyahane'nin Görevleri, Görev Dağılımı ve İlk Çalışmaları".
[121] Hans Ehelolf (1881-1939) Berlin Müzeleri Önasya Bölümü'nde görev almış bir Alman Hititolog.
[122]Rudolf Kuhn için bkz. Bölüm "3.3.1. Berlin Kraliyet Müzeleri Laboratuvarı ve Friedrich Rathgen".

sikkelerin konservasyonunu yapan bir uzmandan söz edilmemektedir (Tekin ve Türker Tekin, 2007, s. 180-185). Ancak o dönemde Kimyahane'de sadece Nurettin Bey'in çalışmış olduğu bilindiğinden, çalıştığı sikkelerin restorasyon ve konservasyon uygulamalarını Nurettin Bey yapmış olmalıdır.

Bosch, 1939 yılında İstanbul Üniversitesi'nde Eski Çağ ve Numismatik dersleri vermeye başlamış, öğrenciler yetiştirmiş ve bu alanların gelişmesi için 1954 yılına kadar İstanbul Üniversitesi'nde önemli çalışmalarda bulunmuştur[123]. İstanbul Üniversitesi'nde dersler verirken Müze'deki sikke çalışmalarına bir süre daha devam etmiş ancak üniversitedeki görevlerinin artmasından sonra Müze'deki çalışmalarına son vermiştir. 1955 yılında İstanbul'da vefat etmiş ve Feriköy'de bulunan Protestan Mezarlığı'nda toprağa verilmiştir. Kimyahane'nin kurucu müdürü Aziz Ogan'ın kızı olan Jale Ogan (İnan), 1943 yılında İstanbul Üniversitesi Eski Çağ Tarihi ve Numismatik kürsüsünde Bosch'un asistanlığını yapmıştır (Radt, 2002, s. 286). Bu da Aziz Ogan ve Clemens Bosch arasındaki samimi ilişkinin bir göstergesi olarak değerlendirilebilir.

4.5.1.3 Bilimsel yayınları

Nurettin Bey'in bilimsel çalışmalarına yönelik yapılan arşiv araştırmalarında rastlanan ilk bulgu kendisinin yazdığı bir tez hakkındadır. Nurettin Bey İstanbul Arkeoloji Müzeleri arşivinde bulunan bir dilekçesinde, terfisini alması için acil olarak bir tez yazmasının istendiğini ve bu sebeple uzun zamandır üzerinde çalıştığı bazı restorasyon metotlarını derleyerek bir tez hazırladığını bildirmektedir (İAMA 30.04.1959 tarihli yazı). Bu tezin başlığı "Kurşundan yapılmış eserlerin konservasyonu"dur ancak Ankara Üniversitesi Fen Fakültesi Sinai ve Tatbiki Kimya Enstitüsü Müdürlüğü'nden gelen bir yazıya göre "tezin ilmi bir değeri olmadığı" tespit edilmiştir (İAMA 18.03.1959 tarih, 85/59 sayılı belge). Bu tespite karşılık olarak yazdığı dilekçede Akbulut, tezini tetkik eden ve kurşun eser konservasyonu hakkında bilgisi olan birisinin olduğunu öğrenmekten memnuniyet duyduğunu, tezindeki hataları belirten bir rapor ile tezinin orijinalini geri istediğini bildirmektedir (İAMA 30.04.1959 tarihli yazı). Arşivdeki araştırmada Nurettin Bey'in söz konusu tezine ulaşılamamıştır.

[123] Bosch'la ilgili daha ayrıntılı bilgi için bkz. Tekin ve Türker Tekin, 2007; Adak ve Ehling, 2009; Mansel, 1956.

Nurettin Bey'in yaptığı mesleki çalışmalardan biri de Almanca'dan yaptığı Rathgen çevirileridir. Müze arşivindeki bir belgede Friedrich Rathgen'in yazdığı "Die Konservierung von Altertumsfunden" (Eski Çağ Buluntularının Konservasyonu) kitabının Nurettin Bey tarafından tercüme edildiği ve 1937 yılında yazdığı bir dilekçeye göre kitabın Kültür Bakanlığı Müzeler ve Antikiteler Direktörlüğü tarafından basılmasını talep ettiği görülmektedir (İAMA 22.12.1937 tarih, 29 sayılı belge). Bakanlığın buna istinaden verdiği cevapta ise eğer kitabın tercümesi başarılı bulunursa basımının mümkün olabileceği ifade edilmektedir (İAMA 28.01.1938 tarih, 4038/218 sayılı belge). Ancak sonrasında kitabın basılıp basılmadığına dair bir bilgiye ulaşılamamıştır.

Nurettin Akbulut tarihi tespit edilemeyen zamanlarda çeşitli mesleki notlar kaleme almıştır. Bu notların bir kısmı Osmanlıca, bir kısmı Türkçe'dir. Yaklaşık üç yüz sayfayı bulan notlar incelendiğinde bu notların büyük bölümünün kendisinin de daha önce belirttiği gibi Friedrich Rathgen'in kitaplarından yaptığı Almanca çeviriler olduğu görülmektedir[124]. Nurettin Bey bu çevirileri yaparken bazı sayfaları tamamen çevirmiş bazı sayfalardan ise sadece birkaç paragrafı seçerek konunun özetini yapma yoluna gitmiştir. Bu çeviriler Rathgen'in 1898 yılında yayımlanan "Die Konservierung der Althertumsfunden" ve 1915 yılında yayımlanan "Die Konservierung der Altertumsfunden 1. Teil - Stein und Steinartige Stoffe" kitaplarından alınmıştır[125]. Notların diğer bir bölümü ise müzecilikle ilgili ayrıntılı bilgiler veren başka bir kitabın çevirisidir ancak bu kitabın orijinali tespit edilememiştir.

Nurettin Akbulut'un Rathgen'in "Die Konservierung der Altertumsfunden - 1. Teil - Stein und Steinartige Stoffe" kitabından Türkçe olarak yaptığı çevirilerin başlıkları şöyledir:

- Eserlerin kazılardan çıkarılmaları
- Kazılarda çıkan eserlerin ambalajları
- Birinci Kısım
- **Anorganik olan eserler**

[124] Nurettin Bey'in Friedrich Rathgen'in "Die Konservierung der Altertumsfunden" kitabını çevirirken kitaba yazdığı notları için bkz. Ek I.
[125] Nurettin Bey'in çevirisine bir örnek için bkz. Ek J.

- Hammaddeleri taş ve toprak olan eserlerin zamanla uğradıkları tağyyurat[126] , temizlenmeleri, konserveleri ve restoreleri
- Kireçtaşı (kalker) ve toprak (çömlekçi çamuru) eserler
- Mermer
- Dolomit
- Alabasata[127]
- Kumtaşı
- Sert Taşlar
- Cam, Porselen ve benzerleri
- **II. Taş ve Toprak Eserlerin Temizlenme, Konserve ve Restoreleri**
- Yıkanan eserlerin kurutulmaları
- Alkolle Yıkama
- Eserlerin emdirme usulile konserveleri
- Emdirme erimişlerinin hazırlanması
- **Suda eriyen emdirme erimişleri:**
- Tutkal-jelatin
- Pirinç unu-tapyoka
- Silikat erimişleri
- Fuluat erimişleri
- **Suda erimeyen emdirme maddeleri**
- Bezir fırnızı[128]
- Çin ağacı yağı
- Reçineler
- Komlak
- Parfin[129], Serezin, Balmumu
- Kollodiyon, Sapon, Selon
- Selonlakı
- **b. Mermer Eserler**
- Boyalı, yazılı ve resimli olan kalker ve mermer eserler

---

[126] tağyîrât: bozulmalar.
[127] Alabaster taşı.
[128] Aynı yerde bezir fırnızı için "200 gr bezir yağı, 4 gr litarj, 1 gr tutya sülfatı güzelce karıştırılıp kabartmadan ve fazla köpürtmeden iki saat kadar kaynatılarak elde edilir." şeklinde hazırlanış tarifi verilmektedir.
[129] Parafin.

- Kalker ve mermer eserlerin üzerlerindeki konak ve kirlerin temizlenmesi
- Açıkda bulunan Mermer heykel ve monümanların temizlenmeleri
- c. Mağnezit ve Alabasta
- d. Kum taşı
- e. Granit, Gınaz, Ağat, Karneol gibi ve diğer silikat taşlarından olan eserler
- f. Maden filizlerinden olan eserler
- g. Pişirilmiş toprak eserlerin yıkanmaları
- Pişmemiş tabletlerin ve diğer toprak eserlerin pişirilmeleri
- h. Pişirilmemiş Nil çamuru ve diğer toprak eserler
- j. Alçı ve Ştukdan olan eserler
- Barit suyunun yapılması
- Doyurulmuş alçı suyu
- Ştuk
- k. Cam ve sırlı eserler
- Zımparalama
- Sırlı Eserler
- Porselen
- Bisküi Eserler
- Emaylı Eserler
- **III. Mulaj kalıplarının yapılması**

Almanca'dan çevirilerin yer aldığı bölümde ayrıca "Çinilerimiz" diye bir başlık açılarak anıtların içinde yer alan kıymetli çinilerin restorasyonu hakkında bilgi verilmektedir. Bu başlık içinde çinilerin eksik kısımlarının tamamlanmasında kullanılacak bir harç için tarif yer almaktadır. Tarife göre bu harçtan plakalar hazırlanması, preslenmesi, kurutulması ve sonra pişirilmesi gerekmektedir. Pişirilen plakalar restore edilecek çininin eksik kısımlarına göre kesilir, özgün çiniye yapıştırılır ve daha önce denenmiş renklerle boyanarak çininin restorasyonu gerçekleştirilmiş olur. Bu kısmın Nurettin Bey'in kendisinin yazdığı özgün bir bölüm olduğu düşünülmektedir.

Eski yazıyla kaleme aldığı çevirilerin de Rathgen'in "Die Konservierung der Althertumsfunden" kitabındaki konu başlıklarının özet hali olduğu düşünülmektedir. Başlıklar şöyledir:

- Yıkama Ameliyesinin Kontrolü

- Sularda Tuz Miktarının Tayini
- Fırınlayarak Eşya Üzerine Maden Tabakası Kaplamak
- Yıkamada Kullanılacak Sular
- Eserlerin Yıkanmaya Tahammülü
- Eserlerin Yıkanmaya Mukavemeti
- Yıkama Ameliyesi
- Tabloların Üzerindeki Toz, Kir ve Verniklerin Temizlenmesi
- Kurutma Vasıtaları
- Alkolle Yıkama
- Süngerle Yıkama
- Yıkamada Suyun Eserlere Yaptığı Zararlar
- Emdirme Usulü
- Bronz Tahlili
- Tunç tahlili
- Kurşun sülfat
- Kibritî[130] bakır
- Altın eserler
- Silik sikkelerdeki resim ve yazıları görünür hâle getirmek
- Kapalı kaplarda konserveleri muhafaza edilen eserler
- Gümüş
- Koch Usulü
- Sikkeleri erimiş kurşunla temizlemek
- Tahammuz Etmiş Bakır Sikkelerin Krefting Usulüyle Temizlenmeleri
- C- Gümüş
- D- Kurşun
- E- Kalay
- F -Altın
- Bakır ve bronz eserler
- Kurşunlar
- Kalay
- I-Hammaddeleri anorganik olan eserler
- A-Demir:

[130] Açık sarı renkli, kükürt rengi.

- Demir eserlerin temizlenme ve konserve usulleri
- Demir eserlerin pas ile muhafaza edilmeleri
- A -Toprak altında bulunup ateşle temas etmemiş bulunan eserler.
- B -Toprak altında bulunan ateşle temasta kalmış olan eserler
- C -Bataklıklarda bulunan eserler
- A -Kazılarda bulunan demir eserler ateşi görmemişlerse
- B- Kazılarda bulunan ateşte kalmış olanlar
- C -Bataklıkta bulunan demir eserler
- D -Tatlı ve tuzlu sularda bulunan demir eserler
- B- Bronz ve Bakır
- Bakır ve Bronz
- Toprak, taş ve bu cinsten olan eski eserlerin temizlenme ve konserveleri
    - a-Pişmemiş, yarı pişmiş ve pişmiş toprak eserler

Nurettin Akbulut'un Osmanlıca notlarında yer alan müzecilik ile ilgili notların hangi kitabın çevirisi olduğu bilinmemektedir. Bu bölümdeki başlıklar şöyledir:

- Müze Mimarisi ve Planı
- Salonların Şekilleri
- İnkişaf[131] İmkanları
- İnşaat ve İnşaat Malzemesi
- Müze Binalarının İç Taksimatı
- Antreler
- Muvakkat Teşhir Salonları
- Mimari
- Tenvirat [132]
- Tenvirat ilmi ve Tekniği
- Daimi Teşhir Salonları
- Döşemelerin, Duvarların Kaplanması
- Bahçeler ve Koridorlar
- Salonların Tavsifi
- Salonların Tipleri ve Ebadı

[131] Gelişme.
[132] Aydınlatma.

- Tedris Salonları
- Umumi Servisler
- Giriş-Çıkış
- Müdüriyet ve idare kısmına gelince

Nurettin Bey'in Berlin Kraliyet Müzeleri Laboratuvarı'nda eğitim alması ve 19. yüzyılın sonundan itibaren Friedrich Rathgen'in kitapları ve uygulamalarının konservasyon alanını yönlendirmiş olması sebebiyle bu çevirilerin Nurettin Bey tarafından Türkçe'ye kazandırılmaya çalışılması oldukça ileri görüşlü bir düşünce yapısının ürünüdür. Çünkü o dönemde konservasyon ve müzecilik alanlarında Türkçe yayın bulmak neredeyse imkânsızdır. Rathgen'in yayınları her malzemeye yönelik bilgi vermekte ve uygulama yöntemlerini anlatmaktadır. Konservasyon alanında çalışan bir uzmana ulaşmanın da oldukça zor olduğu bir dönemde Rathgen'in yayınları tam anlamıyla bir rehber görevi görmektedir. Bu rehberin Türkçe literatüre kazandırılması şüphesiz o dönemde restorasyonla ilgilenen bütün kişi ve kurumlar için önemli bir hizmet olacaktı. Kültür varlıklarının korunması ve müzecilik alanlarında bir danışmaya ihtiyaç duyulduğunda konuyla ilgili Türkçe bir kitap bu sorunun üstesinden gelmek için ideal bir çözüm olabilirdi. Nurettin Bey de bu önemli hizmeti yerine getirmeyi düşünmüş olmalı ki kitapların çevirisi için uğraşmış ancak yayımlanmasında muhtemelen başarılı olamamıştır.

4.5.2 Kimyahane'de yenilikçi bir uzman: Kimya Yüksek Mühendisi Hadi Tamer

4.5.2.1 Mesleki hayatı

İstanbul Arkeoloji Müzeleri arşivinde Kimyahane'deki uzmanlar ve yaptıkları çalışmalarla ilgili bir araştırma yürütürken uzmanlar arasında Hadi Tamer'in yenilikçi tutumları ve girişimleriyle koruma tarihinde önemli bir kişilik olarak ön plana çıktığı görülmüştür. Hadi Tamer dünyadaki gelişmeleri izlemeye çalışarak Kimyahane'ye yeni teknikler getirmiş ve laboratuvarda büyük yeniliklere öncülük etmiştir. Hadi Tamer'le ilgili en ayrıntılı bilgi eşi Cahide Tamer tarafından kaleme alınmış bir özgeçmişte bulunmaktadır (HTA_KIS_D02_doc_12). Buna göre Hadi Tamer diş hekimi Mehmet Hüdaverdi Tamer ve Ayşe Mehveş Tamer'in çocuğu olarak 1 Haziran 1918'de İstanbul'da dünyaya gelmiştir. İlk, orta ve lise eğitimini Galatasaray Lisesi'nde tamamladıktan sonra 1946 yılında İstanbul Üniversitesi Fen Fakültesi

Kimya Mühendisliği Bölümü'nden mezun olmuştur. Aynı yıl Yüksek Mimar Cahide Aksel ile evlenmiştir. Bu evlilikten kızları Ayşe Nur Tamer dünyaya gelmiştir.

Üniversitede okurken 1939 yılında Ayasofya Müzesi'nde "karşılama memuru" olarak Fransızca rehberlik hizmeti vermek üzere göreve başlamıştır. 11 Temmuz 1947 günü Müzeler Kimya Laboratuvarı'na Kimya Yüksek Mühendisi olarak atanmıştır (Şekil 4.26). Ek görev olarak Tophane Sanat Enstitüsü (10.11.1954), Maçka Teknik Enstitüsü (30.11.1964), Tatbiki Güzel Sanatlar Okulu'nda çalışmış, Yeşilköy Hava Harp Okulu'nda kimya öğretmenliği yapmıştır. 1967 yılında Hadi Bey'in Galatasaray Özel Kimya Mühendisliği Yüksek Okulu'nda görev yaptığı görülmektedir (İAMA 14.03.1067 tarihli, 365 sayılı belge ve 14.03.1967 tarihli, 261-65733-289 sayılı belge). Son olarak İstanbul Teknik Üniversitesi Kimya Fakültesi'nde öğretim görevliliğinde bulunmuş, üniversitenin çeşitli fakültelerinde kimya dersleri vermiş ve Kimyahane'deki görevinden ayrıldıktan sonra Maçka Maden Fakültesi'ndeki görevine devam etmiştir. Fakültedeki dersinden dönerken 4 Şubat 1980 günü yolda kalp krizi geçirerek vefat etmiştir. İstanbul Arkeoloji Müzeleri'nde bulunan özlük dosyasında Hadi Bey'in Müze'den ayrılışına dair bilgi veren bir belge bulunmamakta ve kendisiyle ilgili son belge 1967 tarihini taşımaktadır. Devlet memuriyetinin 1939 yılında başladığı düşünülürse 1967 yılı memuriyet hayatının 28. yılına denk gelmektedir yani Hadi Bey'in emeklilik zamanı geldiği için Müze'den ayrıldığı ihtimali üzerinde de düşünülebilir. Hadi Bey Kimyahane'deki görevi esnasında çeşitli eğitim kurumlarında ders verirken bu görevini de çok sevmiş ve benimsemiştir[133]. Ayrıca eğitim alanında hizmet vermek onun araştırmacı karakteri ile de uyuşmaktadır. Dolayısıyla kendisinin Kimyahane'deki görevinden tam olarak neden ayrıldığı bilinemese de eğitimci yönü ağır bastığı için üniversitede öğretim görevlisi olarak çalışmayı tercih ettiği ihtimali kuvvetle muhtemeldir.

Hadi Tamer Müze'deki görevi dışında mesleki anlamda oldukça aktif bir kişiliğe sahiptir. Kimya Mühendisleri Odası kurucu üyeleri arasındadır ve Oda'nın ilk başkanlığını yapmıştır. İstanbul Arkeoloji Müzeleri'nde bulunan özlük dosyasındaki evraklardan Hadi Tamer'in gerek yurtiçinde gerek yurtdışında kimya mühendisliğini ilgilendiren çeşitli platformlarda hem Müze'yi hem de Türkiye'yi temsilen yer aldığı gözlemlenmektedir.

[133] Ayşe Nur Ökten, kişisel görüşme, 6 Haziran 2021.

Şekil 4.26 : Hadi Tamer kimya laboratuvarında çalışırken. Tarihsiz. (HTA_KIS_D01_ngv_01).

Türk Mühendis ve Mimar Odaları Birliği Kimya Mühendisleri Odası'nın İstişare Kurulu'ndaki görevi sebebiyle Ankara'daki toplantılara katıldığı ve Paris'te Beynelmilel Sırfi ve Tatbiki Kimya Birliği toplantısına Türkiye'yi temsilen davet edildiği görülmektedir (İAMA 20.04.1966 tarihli, 261-1-01946 sayılı belge ve İAMA 12.06.1965 tarihli, 261-1-03030 sayılı belge). Bütün bu toplantı yazışmalarının ortak noktası, Hadi Tamer'i davet eden kurumun masrafları karşılayacağını beyan ettiği durumlar dışında Tamer'in hiçbir toplantı ulaşım masrafının Müze tarafından karşılanmamış olması ve her zaman masraflarını kendisinin ödemesi şartıyla toplantılara katılımının uygun bulunmasıdır.

Hadi Tamer'in göreve gelmesiyle birlikte kuruluşundan itibaren çoğunlukla Almanya'daki kurumlar ve kişilerle ilişki içinde olan Kimyahane'nin yüzünü uluslararası bir arenaya çevirdiği görülmektedir (Şekil 4.27, 4.28, 4.29). Hadi Bey'in ileride ayrıntıları ile ele alınan 1952-1953 yılları arasındaki Avrupa seyahati mesleki olarak hem kendisine hem de Kimyahane'deki çalışmalara önemli katkılarda bulunmuştur. Bu katkıların ilk etapta Nurettin Bey'le aralarında bazı uyuşmazlıklara yol açtığı arşivlerdeki bazı belgelerden görülmektedir. Yaş olarak daha ileride olan ve eğitimi daha eskilerde kalmış Nurettin Bey'in genç meslektaşının yöntem ve

düşüncelerine hemen ayak uydurmasını beklemek elbette doğru olmayacaktır. Ancak zaman içinde Kimyahane'de uygulanan yöntemlerin güncellendiği görülmektedir. Hadi Tamer Arşivi'nde bulunan bazı belgeler 1947 yılından beri birlikte çalışan Hadi Bey'le Şef Nurettin Akbulut arasındaki uyuşmazlıklara bir örnek teşkil etmektedir. Örneğin 18 Eylül 1953 tarihinde Hadi Bey'in Müze Müdürlüğü'ne yazdığı bir mektupta kendisi Avrupa'da en son tekniklere yönelik eğitimleri alıp yurda yeni dönmüş olmasına rağmen Kimyahane'de çalıştığı bölüme eser verilmemesinden ve eser onarımlarına yönelik kendisinin görüşlerinin alınmamasından şikâyet etmektedir (HTA_MES_D05_doc_09).

Hadi Tamer'in mesleki kariyerinde ICOM'un önemli bir yeri olduğu görülmektedir. Müze'deki özlük dosyasında bulunan 1955 tarihli bir evrakta Tamer, ICOM Fenni Laboratuvarlar Komitesi'ne üye olarak kabul edildiğini bildirmektedir (İAMA 11.06.1955 tarihli, evrak numarası yok). Dosyada Tamer'in ICOM toplantılarına daveti ya da katılımı hakkında başka mektuplar da yer almaktadır. Hadi Bey 10 Ocak 1955 tarihinde Belçika Bilimsel Laboratuvarlar Komitesi Genel Sekreterliği'ne yazdığı bir mektupta kendisinin Bilimsel Laboratuvarlar Komitesi'ne katılmasının kabul edilmesinden duyduğu memnuniyeti ifade etmektedir (HTA_MES_D03_doc_32).

Şekil 4.27 : Ayakta soldan sırayla Nurettin Akbulut, Hadi Tamer, Eyüp Küçüksezgin ve ismi bilinmeyen diğer çalışanlar son şeklini almış Kimyahane binasının önünde. Tarihsiz. (HTA_KIS_D01_ngv_04).

Şekil 4.28 : Hadi Bey, Reha Arıcan ve Muzaffer Ertoran ile birlikte Kimyahane'nin İstanbul Boğaz'ına bakan terasında. Tarihsiz. (Ayşe Nur Ökten Arşivi).

1967 tarihli bir mektupta Tamer on dört yıldır üyesi olduğu ICOM Beynelmilel Laboratuvarlar Komitesi toplantısına bütçe imkânsızlıkları sebebiyle katılamadığını ancak bu seferki toplantının mesleki olarak büyük önem taşıdığından Brüksel'deki toplantıya katılabilmesi için Müze'den destek istediğini ifade etmektedir (İAMA 08.02.1967 tarihli, 200 sayılı belge). Ancak kendisine Millî Eğitim Bakanlığı tarafından verilen cevapta "1967 yılı kültürel faaliyet programının bir yıl önceden tesbit edilmiş olması sebebiyle" bu toplantıya bütçe ayrılamayacağı bildirilmiştir (İAMA 09.03.1967 tarihli yazı. Evrak numarası yok. 28.03.1967 tarihli, 261-1-1697 sayılı belge).

Yine aynı dosyadaki bir evrak Hadi Bey'in, Paris'te düzenlenecek olan Tarihi Eserler Teknisyenleri Beynelmilel Kongresi'ne katılmak için talepte bulunduğunu ve Maarif Vekâleti'nin verdiği cevaba göre ancak senelik iznini kullanarak ve masraflar kendisine ait olarak kongreye katılmasının uygun görüldüğünü ortaya koymaktadır (İAMA 2(?).04.1957 tarihli, 1691 sayılı belge). Kongreye Albert Gabriel[134] tarafından davet edildiği ifade edilmektedir. Hadi Bey'in Paris'teki çalışmalarından sonra Gabriel'le iletişiminin devam ettiği görülmektedir. Bu kongre tarihî eser koruma alanında anayasa gibi kabul edilen 1964 Venedik Tüzüğü'nün hazırlandığı kongre

[134] Albert-Louis Gabriel (1883-1972) Mimar ve Sanat Tarihçisi.

dizisinin birincisi olması sebebiyle oldukça önemlidir. Müze'de görev aldığı süre boyunca Hadi Bey defalarca yurtdışına giderek uluslararası toplantılara katılmıştır (Şekil 4.30).

Şekil 4.29 : Hadi Bey ve Behçet Erdal. Tarihsiz. (Ayşe Nur Ökten Arşivi).

Şekil 4.30 : 1957 yılında Hadi Bey ve ailesi Paris'te bir kongrede. Ortada kızı Ayşe Nur Ökten, kızının solunda Cahide Tamer ve sağında arkada Hadi Tamer. (Ayşe Nur Ökten Arşivi).

Hadi Tamer Arşivi'nde oldukça ilgi çekici bir mektup bulunmaktadır ancak bu mektubun kime hitaben yazıldığı belirtilmemiştir (HTA_MES_D05_doc_16). Mektubun içeriğinden yola çıkıldığında bu mektubun Hadi Bey tarafından dönemin Milli Eğitim Bakanı'na yazılmış olabileceği düşünülmektedir. Hadi Tamer mektupta kendi mesleki unvanını öncelikle "Kimya Mühendisleri Odaları Başkanı" ve daha sonra "İstanbul Arkeoloji Müzeleri Kimya Y. Mühendisi" olarak belirtmektedir. Devlet kurumlarındaki silsile dikkate alındığında Müze'de çalışan bir uzmanın Bakan'a hitaben mektup yazması pek olağan değildir. Bu mektubu Kimya Mühendisleri Odaları Başkanı unvanına dayanarak yazdığı düşünülmektedir. Mektupta Hadi Bey mesleki bir vazifesini yerine getirmek istediğini belirtmekte ve Türkiye müzelerindeki "bakım-konservasyon" konusuyla ilgili tecrübelerine dayanarak bir öneride bulunmak istemektedir. Hadi Bey'in tespitlerine göre Türkiye'deki müzelerin çeşitli ihtiyaçları ve kullanmadığı halde sahip olduğu bazı araç-gereçleri bulunmaktadır. Şöyle ki bazı müzelerde çalıştırılacak işçi ya da uzman bulunamazken bazılarında ise fazlasıyla işçi ya da uzman vardır; bazı müzelerde bir cihaza ihtiyaç duyulurken başka bir müzede bu cihaz depoda paslanmaya terk edilmiştir. Hadi Bey buna benzer örneklerle konuyu açıklayarak bu durumu sona erdirecek bir çatı kuruma ihtiyaç olduğunu belirtmiştir. İhtiyaç olan kurum ile ihtiyaç duyulan uzman ve malzemenin en iyi şekilde buluşabilmesi ve bakım-konservasyon alanında en verimli çalışmanın tesis edilebilmesi için "Müzeler Bakım Enstitüsü" adı altında yeni bir organizasyon kurulmasını önermektedir. Bu enstitüde restorasyon-konservasyon alanında hizmet veren en üst düzeyden uzman ile en alt kademedeki işçi gibi bütün meslek gruplarının bir araya toplanarak ihtiyaç duyulan çalışan ve alanlar için gereksinimlerin bu enstitüden temin edilmesini ve yine bu enstitüden kontrol edilerek işlerin yürütülmesini önermektedir. Bu kurumun çalışma prensiplerini Hadi Bey şöyle sıralamaktadır:

> Evvela faaliyetini daimî ve arizi olmak üzere ikiye ayrılmalıdır. Daimî faaliyet programı hazırlanırken bütün müzeler ve hatta kütüphaneler ihtiyaçlarını Umum Müdürlük kanalıyla bildirirler, selahiyetli mümessillerin iştirakiyle uzun vadeli muntazam bir program tespit edilir. Bunun partisyonlarını bittabi enstitü amiri hazırlar. Bu suretle bütün eserlerin ve abidatın uzun zaman zarfında da olsa birer birer elden geçmesi imkân dahiline girer. Arızı faaliyet ise ya doğrudan doğruya bu müesseseye veya Umum Müdürlüğe yapılacak müracaatlarla bildirilecek acil

vak'alara inhisar ettirilir. Bu suretle de işlerin sürüncemede kalması yüzünden devletin mütazarrır olmasının önüne sür'atle geçilmiş olur.

Mektubun devamında böyle bir kurumun zamanla kapsamlı bir arşivi oluşacağından ve ileride araştırmacılar, akademisyenler, üniversiteler tarafından başvurulacak önemli bir kaynağa dönüşeceğinden bahsetmektedir. Mektubun sonunda Hadi Bey böyle bir enstitü fikrini Avrupa'da yaptığı temasları sırasında ziyaret ettiği Istituto Centrale del Restauro, Istituto di Patalogia del Libro, Musées et Archives des Monuments Français gibi kurumlardan edindiği tecrübeleri ve bu kurumların çalışma şekillerinden yola çıkarak önerdiğini belirtmektedir. Bu mektuba cevaben Milli Eğitim Vekaleti, Hususi Kalem Müdürü Akif Tunçel imzalı bir yazıda Hadi Bey'in görüşlerine yönelik yazısının alındığı ve bu görüşlerin bir komisyon tarafından tartışılacağı bilgisi yer almaktadır (HTA_MES_D05_doc_17). Hadi Tamer'in daha sonra bu konuda tekrar yazdığı bir mektupta ise Ankara ziyareti sırasında enstitü fikriyle ilgili hazırladığı yazının kendisinden tekrar istendiği ve 19.08.1955 tarihli bir mektupla bu konuyu tekrar ele aldığı görülmektedir (HTA_MES_D05_doc_23). Maarif Vekaleti'nden Müze'ye gelen bir yazıda "Müzelerin ıslahı yolunda gerekli kanunları hazırlamak üzere teşkil edilen mütehassıs komisyonun toplantısında müzelerimizdeki bilimum eserlerin tamir ve restorasyonuyla mükellef olan İstanbul Kimyahanesinin durumu" bir karara bağlanacağından laboratuvar şefliğinden bu konuda bir rapor istenmektedir (HTA_MES_D05_ms_03). Buna cevaben neredeyse aynı içerikle bir yazıyı Hadi Tamer'in 7.03.1956 tarihinde tekrar kaleme aldığı görülmektedir (HTA_MES_D05_doc_27). Hadi Bey'in önerdiği enstitü modelinin altında Kimyahane'nin bir konservasyon enstitüsüne dönüştürülmesi fikrinin yattığı düşünülebilir. Bu yazışmalar sonucunda enstitü kurulması için yetkililerin bir girişimde bulunup bulunmadığı bilinmemektedir ancak günümüzde halen böyle bir enstitünün olmaması, bu önerinin hayata geçirilemediğini göstermektedir.

Arşivdeki yazışmalardan Hadi Bey'in İstanbul'daki Askeri Müze yetkilileri ile de çeşitli dönemlerde irtibat kurduğu anlaşılmaktadır. Hadi Bey 20.12.1955 tarihinde bir Paşa'ya yazdığı mektubunda Paşa'yı Ankara'da ziyaret ettiğinden bahsetmekte ve kendisinin haftada üç yarım gün olacak şekilde Askeri Müze'de görev almaya hazır olduğunu belirtmektedir (HTA_MES_D06_doc_05). Hadi Bey'in yine ismi belirtilmemiş bir Paşa'ya hitaben yazdığı başka bir mektup oldukça ilgi çekicidir. Mektupta Hadi Bey, Askeri Müze'de bir laboratuvar kurulması için yeniden

girişimlerde bulunulduğunu ve bu konuda Kimyahane'de çalışan bir kişiye fikir danışıldığını duyduğunu belirtmektedir (HTA_MES_D06_doc_06). Mektubun devamında

> En son yenilikleri yerinde görmüş bir mütehassıs sıfatıyla benim fikirlerimin de bu yeni kurulacak müessesemize faydalı olması muhtemeldir, hatta mümessili bulunduğum Beynelmilel Müze Laboratuvarları Komitesinden de bu hususta istifadeler sağlamamız, köhne nazariyeler yerine tecrübe edilmiş pratik usulleri mevkii tatbike koymak imkânlarını elde etmemiz pek mümkündür.

ifadelerini kullanmaktadır. 1961 yılında Nurettin Bey'in Kimyahane'den ayrılarak Askeri Müze'ye geçeceği göz önünde bulundurulduğunda "köhne nazariyeler" ifadesinde, Avrupa'dan döndüğünde kendisine görev vermediği için Müdürlük Makamına şikâyet ettiği ve yöntemlerini eski bulduğu Nurettin Bey'i kastetmiş olduğunu düşünmek yanlış olmayacaktır. Bu mektubun sonunda Hadi Bey laboratuvar kurulması konusunda kendisi ile temasa geçilmesini rica etmektedir.

Bazı konularda Hadi Bey'in Askeri Müze yetkililerine danışmanlık yaptığı da görülmektedir. 28.03.1956 tarihinde Askeri Müze Müdürü Tuğgeneral Hulki Saral tarafından Hadi Bey'e gönderilen bir yazıda çeşitli silahların, kostümlerin ve yağlı boyaların depolanması konusunda kendisinden bir rapor istendiği görülmektedir (HTA_MES_D06_doc_08). Bu talebe karşılık olarak Hadi Bey üç sayfalık bir rapor hazırlamıştır.

Hadi Tamer'in Kimyahane'de görev aldığı süre boyunca ulusal ve uluslararası arenada çeşitli kuruluşlarla temasa geçtiği, bazı kuruluşlara danışmanlık yaptığı ve mesleki gelişimi için her zaman girişimci bir şahsiyet olduğu gözlemlenmektedir.

4.5.2.2 Hadi Tamer'in Avrupa'daki müze ve laboratuvarlarda yaptığı çalışmalar

Arşivlerdeki yazışmalarda Hadi Tamer'in 1951 yılı sonu itibariyle yurtdışında eğitim almak için çeşitli girişimlerde bulunduğu görülmektedir. 11.10.1951 tarihli Eski Eserler ve Müzeler Genel Müdürlüğü'nden gelen bir evrakta Hadi Tamer'in Batı Almanya'da tatbik edeceği çalışma programından bahsedilmektedir (HTA_MES-D03_doc_46). Bu mektubun eki İstanbul Arkeoloji Müzeleri arşivinde

bulunmaktadır.[135] Evraktaki ekte verilen bilgiye göre Hadi Tamer'in bir yıl süreyle Berlin Serbest Üniversitesi Arkeoloji Enstitüsü'nden Prof. Moortgat[136] ve Andrae[137] ile, Heidelberg Üniversitesi'nden Falkenstein'ın[138] yanına tablet eser konservasyonu ve diğer çeşitli malzemelerin konservasyon ve restorasyonları üzerine çalışmak için gönderileceği ifade edilmektedir. Bu çalışma programı üzerine Hadi Bey, Alman Arkeoloji Enstitüsü'nden Kurt Bittel'e bir mektup göndererek yukarıda bahsi geçen çalışma programına yer vermiş ve "Sizin Alman Arkeoloji Enstitüsü üyesi olmanız ve Almanya'dan yeni gelmiş bulunmanız dolayısıyla bana bu programın tatbik şekli ve adı geçen profesörler hakkında bilgi vermenizi saygılarımla rica ederim" şeklinde bir istekte bulunmuştur (HTA_MES_D03_doc_47). Arşivdeki yazışmalardan Hadi Tamer'in aynı zamanda konu ile ilgili olarak Prof. Falkenstein'la da yazıştığı görülmektedir. Prof. Falkenstein, 08.11.1951 tarihinde Hadi Tamer'e yazdığı mektubunda[139] kendisinin görev yaptığı Heidelberg Üniversitesi'nde kayda değer bir antik eser koleksiyonu bulunmadığını belirtmektedir. Kendisine yardımcı olabilmek için Bayern Ulusal Müzesi Direktörü Dr. Theodor Müller ve Germen Ulusal Müzesi Direktörü Dr. Ludwig Grote'ye yazdığını ve onlardan cevap alınca kendisine bildireceğini ifade etmektedir. Aslında konservasyon ve restorasyon konusunda Berlin Devlet Müzeleri Laboratuvarı'ndan Prof. Dr. Brittner'in bu konuda çok yardımcı olabileceğini ama savaşta laboratuvarın tamamen yok olması sebebiyle bunun mümkün olamadığını eklemektedir. Prof. Falkenstein'dan gelen 24.11.1952 tarihli ikinci mektupta[140] ise danıştığı iki müze direktöründen yanıt aldığını ama ikisinin de Hadi Bey'in Almanya'ya gelmesine değecek bir imkân sunamadıklarını belirtmektedir.

Buna karşılık, 27.10.1951 tarihiyle İstanbul Arkeoloji Müzeleri Müdürü Aziz Ogan'ın Millî Eğitim Bakanlığı'na hitaben yazdığı bir dilekçede ise çeşitli gerekçelerle Hadi Tamer'in Almanya'ya değil, dilini iyi bildiği Fransa'ya gönderilmesi hususu belirtilmiştir (İAMA 20.10.1951 tarih, 1268/45394(?) sayılı belge). Bu yazının ekinde

---

[135] İAMA 11.10.1951 tarihli evrak. Evrak numarası yer almamaktadır. Eski Eserler ve Müzeler Genel Müdürü Cahid Kınay imzalıdır.
[136] Anton Moortgat (1897-1977). Berlin Müzeleri, Önasya Bölümünde ve Berlin Freie Üniversitesi'nde görev yapmış Arkeoloji Profesörüdür.
[137] Dr. Walter Andrae (1875-1956). Berlin Müzeleri Önaysa Bölümü Direktörü.
[138] Adam Falkenstein (1906-1966). 1942-1945 yılları arasında Ankara'daki Alman Büyükelçiliği'nde çeşitli diplomatik görevlerde bulunmuş ve Heidelberg Üniversitesi'nde görev yapmış bir Asurologdur.
[139] Prof. Falkenstein'ın el yazısı ile cevap verdiği orijinal birinci mektubu HTA_MES_D03_ms_01.
[140] Prof. Falkenstein'ın el yazısı ile cevap verdiği orijinal ikinci mektubu HTA_MES_D03_ms_02.

Hadi Tamer'in Almanya'da konservasyon çalışmalarına yönelik Kurt Bittel'e sorduğu soruların cevapları yer almaktadır. Bittel, Berlin Serbest Üniversitesi'ndeki Prof. Moortgat'ın konservasyona yönelik çalışmaları olmadığını, Prof. Andrae'nın yaş haddinden emekli olduğunu, Heidelberg'de bir konservasyon laboratuvarı bulunmadığını, Prof. Falkenstein'ın tablet koleksiyonu ile ilgili çalışmadığını bildirmektedir. Almanya'da konservasyon ile ilgili çalışma yapabileceği Berlin ve Münih'te birer laboratuvar olduğunu, Berlin'dekinin Rus mıntıkası kontrolünde olduğu için orada çalışmasının mümkün olmadığını ve fakat sadece Münih'teki tam teşekküllü konservasyon laboratuvarında çalışabilmek için de önceden başvuru yapılması gerektiğini belirtmektedir[141]. Dilekçenin bir sonraki ekinde Hadi Tamer, İstanbul Arkeoloji Müzeleri Müdürlüğü'ne yönelik yazdığı yazıda Kurt Bittel'in Almanya'daki konservasyon çalışmaları ile ilgili verdiği bilgileri gerekçe göstermiş ve ayrıca Fransız hükûmetinin kendisine gösterdiği ayrıcalıkları, Fransızca'yı iyi bilmesini ve Prof. Albert Gabriel ile yapacağı çalışmaların daha faydalı olacağını ifade ederek Almanya yerine Fransa'ya gönderilmesini talep etmiştir. Müdür Aziz Ogan imzalı bir dilekçede Hadi Tamer'in bir yıl süreyle Fransa'ya gönderilme talebinin kabul edildiği beyan edilmektedir (HTA_MES_D03_doc_55).

Hadi Bey'e 19 Ekim 1951 tarihinde İstanbul'daki Fransız Konsolosluğu Kültür Bölümü'nden bir mektup gelmiştir (HTA_MES_D03_doc_05_01). Buna göre Hadi Bey'in Fransa'da restorasyon konusunda çalışmak istediğini bildiren başvurusu değerlendirilmiş ve Fransız Hükûmeti 1 Ekim 1951-30 Eylül 1952 tarihleri arasında Hadi Bey'e "étudiant patronné" unvanı vermeyi kabul etmiştir (Şekil 4.31). Bu unvan kendisine herhangi finansal bir kaynak sağlamayacak ancak Fransa'da müze, atölye ya da laboratuvarları ziyaretini kolaylaştıracaktır. Ayrıca yabancı öğrenciler komitesi de kendisi için bir çalışma programı hazırlayacaktır.

31 Aralık 1951 tarihinde Millî Eğitim Bakanlığı'ndan gelen bir yazıda Hadi Tamer'in hala Fransa'ya hareket etmediğinin öğrenildiği ve kendisinin ilk vasıta ile hareket etmesi gerektiği bildirilmektedir (HTA_MES_D03_doc_58). 4 Ocak 1952 tarihli bir dilekçe ile eşi Yüksek Mimar Cahide Tamer, İstanbul Arkeoloji Müzeleri Müdürlüğü'ne eşinin "bakanlığın buyruğu ile bilgi, görgü ve ihtisasını artırmak için"

[141] Bu yazının bir kopyası HTA_MES_D03_doc_51.

Tarsus vapuru ile Fransa'ya hareket ettiğini bildirmektedir (İAMA 4.1.1952 tarihli yazı. Evrak numarası yok).

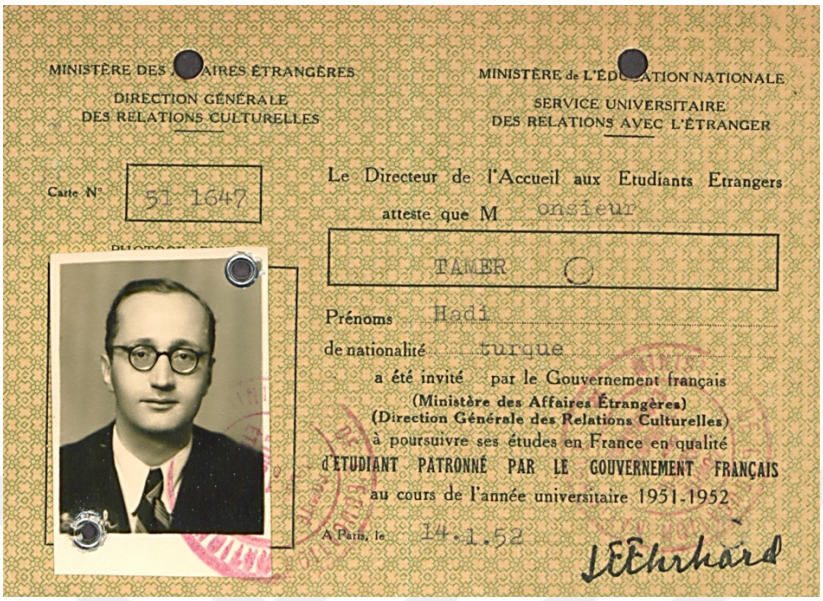
MINISTÈRE DES AFFAIRES ÉTRANGÈRES
DIRECTION GÉNÉRALE
DES RELATIONS CULTURELLES

MINISTÈRE de L'ÉDUCATION NATIONALE
SERVICE UNIVERSITAIRE
DES RELATIONS AVEC L'ÉTRANGER

Carte N° 51 1647

Le Directeur de l'Accueil aux Etudiants Etrangers
atteste que M onsieur
TAMER
Prénoms Hadi
de nationalité turque
a été invité par le Gouvernement français
(Ministère des Affaires Étrangères)
(Direction Générale des Relations Culturelles)
à poursuivre ses études en France en qualité
d'ETUDIANT PATRONNÉ PAR LE GOUVERNEMENT FRANÇAIS
au cours de l'année universitaire 1951-1952
A Paris, le 14.1.52

Şekil 4.31 : Hadi Tamer'in "étudiant patronné" kimlik kartı. (HTA_MES_D03_doc_36_01).

Bu konuda yapılan çeşitli yazışmalarda Hadi Tamer'in Fransa'da kaldığı süre zarfında masraflarının kendisine ait olduğu ifade edilmektedir (İAMA 3.9.1952 tarih, 581350-7 sayılı belge ve İAMA 27.10.1951 tarih, 1268/45394 (?) sayılı belge). Başka bir yazışmada Fransa'da staj yaptığı sürece aylık ve aylık ödenek farklılıklarının döviz cinsinden kendisine gönderilmesinden bahsedilmesi (HTA_MES_D03_doc_53), Hadi Tamer'e Türkiye'deki görevi karşılığında aldığı maaşın ödenmeye devam ettiğini göstermektedir. Hadi Tamer Arşivi'nde tarihi belli olmayan bir "Taahhüt ve Vekaletname" ismiyle müsvedde olarak kaleme alınmış bir belgede

> Mesleki bilgi, görgü ve ihtisasımı artırmak üzere Millî Eğitim Bakanlığınca yalnız aylığım verilerek staja gittiğim memleketteki Türk öğrencilerine verilen aylık ödenek ile kendi maaşım arasındaki bütçede bu iş için mevcud paranın müsaadesi nispetinde verilmek ve başkaca hiçbir ödenek istememek suretiyle izinli sayılarak … müddetle … geçirdiğim yerde 4489 sayılı kanunun 4. Üncü maddesi gereğince vazife ifa edeceğim ve bu memlekette kalacağım sürece herhangi bir talepte bulunmayacağım (HTA_MES_D03_ms_05_01).

ifadeleri yer almaktadır. Bu ifadeye göre Hadi Bey'e maaşının yanında bir ödenek daha verilmiştir. Buna karşılık Maliye Bakanlığı'ndan İstanbul Arkeoloji Müzeleri'ne 31 Mart 1952 tarihinde gönderilen bir dilekçede Hadi Tamer'in mesleki seyahati için

700 TL değerinde döviz istediğinden ancak bu talebinin reddedildiğinden bahsedilmektedir (HTA_MES_D03_doc_60).

Hadi Bey'in Avrupa'ya gitmeden önce kendi mesleki görev ve sorumluluklarını tanımladığı ve çalışma programına dair olduğu düşünülen bilgiler içeren tarihsiz bir belge Hadi Tamer Arşivi'nde yer almaktadır. Bu bilgiler o dönemde konservasyon alanında çalışan bir uzmanın meslek tanımını içermesi bakımından önem arz etmektedir. Belge şöyledir:

> Modern müzecilikte tam bir verimle çalışılabilmesi ve başarı gösterilebilmesi için bilhassa Kimya ilmiyle teşriki mesai etmek bugün kati bir zaruret halini almıştır. Müzeye aid bir eserin bulunduğu yerden teşhir mahalline konuncaya kadar ve ondan sonra mütemadiyen çeşitli bakımlardan bu mevzuda bilgi ve görgü edinmiş bir yüksek Kimya mühendisinin elinden geçmesi gerekir. Zira:
> 1- Eserde tezahür etmiş araza göre hastalıklarının teşhisi bir kimya meselesidir.
> 2- Eserin temizlenmesi kimya olayları neticesidir.
> 3- Eserin bünyesinin tespiti ancak kimya analizleriyle mümkündür.
> 4- Eserin tamir ve restorasyonunda kullanılacak malzemenin ve metodun tespiti ve tayini ve müzakabesi[142] kimya mühendisinin görevidir.
> 5- Eserin teşhir ve muhafazası esnasında rutubetten, tesisatı havaiyeden, küflerden, haşarattan korunması diğer "corrosion" amillerine karşı vikayesi[143] ancak kimyevi tedbirlerle başarılabilir.
> Binaenaleyh bu işte bir müddetten beri emek sarfetmiş olan ve 4489 sayılı kanuna göre Fransa'ya bilgi ve görgüsünü artırmak üzere gönderilmesi teklif olunan yüksek Kimya Mühendisi Hadi Tamer müze eserlerinin bakasını teminde mühim bir unsur olacaktır. Hadi Tamer'in takip edeceği çalışma programı ana hatlarla şöyle tespit edilmiştir;
> 1- Organik eserlerin (kâğıt, kumaş, halı, dokuma, cilt, deri, tahta, kemik, fildişi) eserlerin temizlenmesi, tamiri ve muhafazası.
> 2- İnorganik eserlerin (taş, mermer, toprak, cam, porselen, fresk, mozaik, çini, mine, demir, çelik, gümüş, altın, bronz, kurşun) eserlerin temizlenmesi, tamiri ve muhafazası.
> 3- Küfler, bakteriler, haşerat ve corrosion, errosion amillerile mücadele,

[142] Müzakere.
[143] Korunması.

4- Mikroskopik ve makroskopik metodlarla bünye tayini,

5- Otantik örneklerine uygun tamir malzemelerinin ihzarını formüle etmek. (Mesela Bursa İznik çinilerine müşabih imalini sağlamak, hazaran[144] tipinde harç hazırlamak)

6- Bütün bu işler için yararlı bir laboratuvarın kurulmasını, çalışmasını tanzim.

7- Bu işler için elzem cihazları ve materiel ile bunların tatbikatı hakkında yerinde ve biltecrübe bilgi edinilmesi.

8- Bu işte çalışacak artizan elemanların kimlerden müteşekkil olması lazım geldiği ve bunların ne şekilde yetiştirildiği çalıştırılması gerektiği hakkında bir rapor hazırlanması.

Bu hususta aşağıdaki müessiselerden ve onların göstereceği diğer çalışma sahalarından faydalanılacaktır (HTA_MES_D03_ms_03).

Yazının devamında Fransa'daki müze ve laboratuvarlardan oluşan on iki adet kültür kurumunun ismi sıralanmıştır. Bu belgede ayrıca Hadi Bey neden bir kimya mühendisi olarak Avrupa'ya gönderilmek için kendisine teklifte bulunulduğunu açıklamaya çalışmaktadır. Çünkü yazısında eserlerin korunmasında bir kimya mühendisinin ne kadar önemli bir rolü olduğunu aktarmaktadır. Bu ifadeler, 1950'li yıllar Türkiye'sinde kimya eğitimi almış kişilerin kültür varlıklarının konservasyonu ve restorasyonu alanında en yetkili uzmanlar arasında sayıldığını göstermektedir.

Fransa'daki çalışmaları sırasında Tamer'in diğer ülkelerdeki konservasyon uzmanları ile irtibata geçtiği görülmektedir. İngiliz Kültür Heyeti Başkanlığı'na İstanbul Arkeoloji Müzeleri tarafından gönderilen Mart 1952 tarihli bir mektupta Hadi Tamer'in British Museum Laboratuvarı Şefi M. Plenderleith[145]'ı ziyaret etmek istediği ifade edilmekte, bu seyahati sırasında kendisine Paris'teki İngiliz Konsolosluğu tarafından kolaylık gösterilmesi ve M. Plenderleith'a Hadi Tamer'le ilgili bilgi verilmesi talep edilmektedir (İAMA 21.03.1952 tarihli, 441/46141 sayılı belge).

15 Ekim 1952 tarihinde Eski Eserler ve Müzeler Genel Müdürü'nden Müze Müdürlüğü'ne gelen bir yazıda Hadi Tamer'in Fransa'dan döndüğü bildirilmekte ve kendisinden Fransa'da yaptığı çalışmalara ilişkin bir rapor istenmektedir (İAMA

[144] Horasan.

[145]Harold Plenderleith (1898-1997). 1924-1959 yılları arasında British Museum'da çalışmış ve ICCROM'un direktörlüğünü yapmış bir konservatördür. Hakkında ayrıntılı bilgi için bkz. Oddy, 2011. Konservasyon tarihi ve Plenderleith'ın mesleki hayatıyla ilgili bilgiler için bkz. Plenderleith, 1988.

15.10.1952 tarih, 403/81-3047 sayılı belge). Bu yazışmalardan Hadi Tamer'in 1952 yılında Ocak ayından Ekim ayına kadar Fransa'da kaldığı, bir yılı doldurmadan Türkiye'ye döndüğü anlaşılmaktadır. Döner dönmez Avrupa'da yaptığı çalışmaları aktarması için bir konuşma yapması istenmiştir. Hadi Tamer 27.10.1952 tarihinde Müze'nin konferans salonunda yaptığı anlaşılan "Garp Müzelerinden İntibalar" isimli bir konferans metninde Millî Eğitim Bakanlığı tarafından Avrupa'ya gönderildiğinde "12 memlekette, 42 şehir, 141 müze, 16 kütüphane, 37 laboratuvar gezdim, beni ilgilendiren mevzuular üzerinde çalıştım." demektedir (HTA_YAZ_D02_doc_05). Konuşmasında İtalya'dan Pompei, Londra'dan National Gallery ve Paris'ten çeşitli gözlemlerini dinleyicilerle paylaşmıştır.

Hadi Tamer görevine döndükten sonra 10 Kasım 1952 tarihinde Müze'ye teslim ettiği raporunda "11 memlekette 141 müze, 37 laboratuvar ve 16 kütüphaneye devam ettim; icap eden yerde bilfiil çalıştım ve oralarda tanıştığım mütehassıslarla fikir teatisinde bulundum"[146] şeklinde açıklama yapmaktadır. Raporunun sonunda

> Bu çok geniş ve şümullü anketin sonunda edindiğim kanaate göre, şimdiye kadar İstanbul Arkeoloji Müzeleri Kimyahanesinde tatbik edilegelmekte olan usullerden mühim bir kısmı artık ilmi hüvviyetini kaybetmiştir. Bugün için bunlardan bazılarının esaslı surette islahı diğerlerininse faidesiz ve hatta zararlı olduklarından tamamen terkile yeni ve muvaffak neticeleri sabit metodların kabülü icap eder. Bu da ancak mezkur müessesede gerek malzeme, gerek cihaz ve gerekse personel ve çalışma tarzı bakımından bazı mühim değişiklikler yapılmasıyla mümkündür (HTA_MES_D03_doc_72).

ifadelerini kullanmaktadır.

Aynı raporun ekinde Hadi Bey'in staj yaparak sertifika aldığı kurumların ilgili yazıları bulunmaktadır. Aşağıda listelenen kurumlarda:

1. Louvre Müzesi Laboratuvarı 17.01.1952-18.02.1952 tarihleri arasında fenni muhafaza usüllerini tetkik etmek üzere,
2. Musée de l'Homme 1952 yılı yazı süresince, Fransız müzeografi metodları ve bilhassa restorasyon ve muhafaza usülleri üzerinde tatbik,

[146] Hadi Tamer HTA_YAZ_D02_doc_05 numaralı konferans metninde 12 ülkeyi gezdiğini belirtirken bu raporda 11 ülke gezdiğini belirtmiştir. Ek K.'de verilen listede 11 ülke yer almaktadır.

3. Chaillot Sarayı, Tarihi Abidelere Ait Vesikalar ofisinde eski taşların tamir ve muhafazası,
4. Sevr Milli Fabrikası'nda tezyinat, imalat servisleri ve laboratuvarlarda staj yapmıştır.

Raporun ekindeki bir belgede de "Paris Üniversitesi Edebiyat Fakültesi sekreterliği Bay Hadi Tamer'e üniversite doktorası mevzuu olarak teklif ettiği 'İstanbul'un Osmanlı Seramikleri' dolayısıyla isminin tezler listesine kaydedildiğini bildirmekle şeref duyar" ifadesi yer almaktadır. Bu yazı Hadi Bey'in Paris Üniversitesi'nde doktoraya başvurma girişiminde bulunmayı düşündüğüne işaret etmektedir ancak kendisinin üniversitede çalışmasına rağmen akademik bir eğitime devam etmediği bilinmektedir[147]. İlgili raporun son kısmında Hadi Tamer'in Fransa, İngiltere, İsveç, İsviçre, İspanya, İtalya, Belçika, Hollanda, Danimarka, Portekiz ve Almanya'da ziyaret ettiği müze, laboratuvar, enstitü ve kütüphanelerin listesi yer almaktadır[148]. Roma'da Restorasyon Enstitüsü'nü ziyaret ettiği de görülmektedir. Daha sonra yazışacağı Cesare Brandi ile bu dönemde tanıştığı düşünülebilir.

3.11.1953 tarihinde "Şimal Müzelerine Dair" isimli konferansında ise Amsterdam Rijkmuseum, Kopenhag Ny Carlsberg Glyptoteque, İsveç Konstmuseum'la ilgili kısa bilgiler verdikten sonra bu müzelerdeki ışıklandırma çalışmaları, laboratuvarlarında gördüğü cihaz ve teknikler ile tanıştığı uzmanlar hakkında çeşitli görüşlerini aktarmıştır (HTA_YAZ_D02_doc_06).

Arşivdeki belgeler ve Hadi Bey'in kendi notlarından anlaşıldığına göre Avrupa'da yaptığı mesleki seyahati çok verimli geçmiş, Hadi Bey mesleki bilgilerini ve uluslararası arenada mesleki ilişkilerini oldukça geliştirerek Türkiye'ye geri dönmüştür. Hadi Tamer'in yurtdışında pek çok müzeyi ve kültür kurumunu kendi imkânlarını kullanarak ziyaret etmesindeki amacı, bu kurumlardan edindiği yeni bilgi ve yöntemleri kendi çalıştığı kurumda uygulamak istemesi ve modası geçmiş uygulamaları değiştirerek mesleğini en güncel bilimsel bilgilere göre yerine getirmeye çalışması olarak yorumlamak mümkündür.

[147] Ayşe Nur Ökten, kişisel görüşme, 6 Haziran 2021.
[148] Listenin tamamı için bkz. Ek K.

4.5.2.3 Yurtdışındaki kişi ve kurumlarla yürüttüğü faaliyetler

Hadi Tamer Avrupa'nın çeşitli kentlerinde müze ve laboratuvarları gezerek gerçekleştirdiği seyahatinden sonra yurtdışında tanıştığı meslektaşlarıyla temaslarını sürdürmüş ve yabancı meslektaşlarıyla çalışmaları konusunda mesleki istişareler yapmıştır.

Hadi Bey'in Roma'ya yaptığı seyahatinde görüştüğü uzmanlardan biri olan Cesare Brandi ile iletişiminin devam ettiği arşivlerdeki belgelerden anlaşılmaktadır. Roma'da bulunan Istituto Centrale del Restauro Müdürü Cesare Brandi Karatepe'deki restorasyonları incelemek üzere 08.04.1953 tarihinde Millî Eğitim Bakanlığı tarafından Türkiye'ye davet edildikten sonra kendisinden Türkiye'deki başka restorasyonlar hakkında da görüş bildirmesi istenmiştir (Sayan, 2019, s. 37). Bu kapsamda Brandi İstanbul'da Azize Euphemia, Aya İrini, Kariye Camisi ve Ayasofya Müzesi'ndeki çalışmaları incelemiş ve Bakanlığa kapsamlı bir rapor sunmuştur (Sayan, 2019, s. 37). Raporunda İstanbul'daki gözlemlerini aktarırken Kimyahane ile temasa geçtiği ve Hadi Bey'le görüşmeler yaptığı anlaşılmaktadır. 03.07.1953 tarihli raporunun bir bölümünde:

> İstanbul Müzesi'ndeki bronzlarda yapılan müdahalelerle ilgili görüşlerimi, Müze Laboratuvarı'ndaki kimyagere iletmiş bulunmaktayım; ki kendisi metodlarımıza aşinadır ve bizimle tamamen aynı fikirdedir. Böylelikle, [bu] kıymetli bronzları tahrif etmiş korkunç elektroliz yöntemlerinin bundan sonra kullanılmayacağı konusu kesinlik kazanmıştır. Doğal olarak tüm elektroliz yöntemleri aynı sonuçları vermemektedir; ancak patinayla birlikte çağların damgasını ve malzemenin güzelliğini de yok eden türlerinden kesin olarak kaçınmak gerekmektedir (Sayan, 2019, s. 280).

ifadelerini kullanmaktadır. Burada Ayasofya Müzesi'nin elektroliz yöntemleriyle tahrip edilmiş bronz kapılarından söz edilmektedir ve bu yöntemin artık terk edilmesi gerektiği belirtilmektedir. Kimyahane'de uygulanan bu yöntem Hadi Bey'in Avrupa'daki araştırmaları sırasında artık geçerliliğini yitirdiğini tespit ettiği yöntemlerden biri olmalıdır ve Brandi de bu görüşü destekleyerek, tahrip edici yöntemlerin artık kullanılmaması gerektiğinin altını çizmektedir.

Hadi Tamer'in Roma'da Istituto Centrale del Restauro'yu ziyaret ettiği kendi notlarında yer almaktadır. Brandi İstanbul'dan Roma'ya döndükten sonra Hadi

Tamer'e 27 Haziran 1953 tarihinde bir mektup göndermiştir (HTA_MES_D03_doc_27_01)[149]. Brandi mektubunda İstanbul seyahatindeki anılarını unutamadığını belirtmekte ve Hadi Bey'in kendisini çok güzel gezdirdiği ve ağırladığından söz etmektedir. Mektubun devamında Hadi Bey'in istediği kitap listesini eklediğini bildirmekte ve kendisine her zaman yardımcı olmaktan memnuniyet duyacağını ifade etmektedir.

Hadi Tamer Arşivi'nde Istituto Centrale del Restauro'dan gelen bir mektup daha bulunmaktadır. Bu mektup 8 Ocak 1954 tarihlidir (HTA_MES_D03_doc_29). Mektubun gönderildiği kişi "Prof. J. Metzger[150]-Edebiyat Fakültesi-Lyon Üniversitesi" olarak belirtilmiştir. Prof. Metzger Ksanthos'taki kazılarda görev alan bir arkeologdur. Mektuba göre Brandi Amerika'da bir ICOM Kongresi'nde bulunduğu için enstitüden diğer bir önemli Uzman Michelangelo Cagiano de Azavedo cevap yazmaktadır. Mektuptan, İstanbul'da bulunan bir Kuros'un bir yangın sonucu büyük hasar aldığı ve bunun restorasyonu için bir yöntem sorulduğu anlaşılmaktadır. Michelangelo Cagiano de Azavedo bu konuda kendi yaptıkları uygulamayı anlatmakta ve Kuros'un kopmuş bir parçasını kendilerine gönderebilirlerse daha iyi yardımcı olabileceğini belirtmektedir. Kuros ile ilgili olarak Azavedo ile yazışmanın devam ettiği 26 Şubat 1954 tarihli başka bir mektuptan anlaşılmaktadır (HTA_MES_D03_doc_30). Buna göre Michelangelo Cagiano de Azavedo, Kuros'un yanık kısmıyla ilgili araştırma yapılabilmesi için onunla birlikte bulunmuş benzer bir mermer parçasının da kendilerine yeterli olacağını belirtmektedir. Söz konusu Kuros'la ilgili Hadi Tamer'in bir çalışma yaptığı İstanbul Arkeoloji Müzeleri'nin yedi numaralı yıllığında yayımladığı bir makalesinden öğrenilmektedir. Makalede Hadi Bey, laboratuvarda iki eser grubu üzerinde uyguladığı restorasyon ve konservasyon yöntem ve malzemelerinden ayrıntılı olarak söz etmektedir. Bu gruptan ilk örneği Ksanthos kazısından gelen bir Kuros başına yaptığı müdahaledir. Hadi Tamer'in verdiği bilgiye göre bir yangın geçirdiği düşünülen mermer Kuros başının yüzeyinde ileri derecede tozuma olduğu için esere mekanik bir müdahale yapılamamaktadır. Bu durumda Hadi Bey bir konservasyon yöntemi olarak Kuros başını etüv içinde kontrollü olarak ısıtıp sonrasında çeşitli kimyasallar uygulayarak bozulmayı durdurmayı

[149] Mektubun ekinde bir kitap listesi bulunmaktadır.
[150] Henri Metzger (1912-2007) Fransız Arkeolog. Lyon Üniversitesi'nde profesörlük ve İstanbul'daki Fransız Arkeoloji Enstitüsü'nde müdürlük yapmıştır.

başardığını belirtmektedir. Hadi Tamer'in bu makalede verdiği ikinci örnek de laboratuvara bir külçe halinde birbirine yapışık vaziyette getirilmiş taş, toprak ve bronz kütlesine yaptığı müdahaledir. Çeşitli kimyasallar yardımıyla bu kütleyi birbirinden ayırmayı başardığını ve bronz eserler üzerinde yaptığı uygulamaları aktarmaktadır. Bu makale dönemin uygulamalarını ve bakış açısını anlamak bakımından önemli bir kaynaktır. Bu makaledeki ve mektuptaki bilgilerden yola çıkarak Ksanthos kazısında görev yapan Prof. Metzger yardımıyla Kuros için uygulanabilecek bir yöntem Roma'daki Istituto Centrale del Restauro'ya sorulmuştur ve verilen yanıt doğrultusunda Hadi Bey bir konservasyon denemesi yapmıştır. Bazı karmaşık durumlarda esere doğru müdahalenin nasıl yapılacağı bilinmeyebilir. Böyle durumlarda bir uzmanın yurtdışındaki önemli bir enstitüye fikir sorması bu uzmanın mesleğini ve bir kültür varlığının sağlıklı bir şekilde gelecek nesillere aktarılabilmesini ne kadar ciddiye aldığını göstermektedir.

Hadi Bey Avrupa'daki eğitiminden döndükten sonra tanıştığı bazı kurumlarla fikir alışverişinde bulunmaya devam etmiştir. Belçika Müzeleri Merkez Laboratuvarı da bunlardan biridir. Söz konusu laboratuvardan Hadi Bey'e 2 Şubat 1953 tarihinde gelen bir mektuptan Hadi Bey'in laboratuvar yetkililerine Babil kil tabletlerinin onarımı için yöntem sorduğu anlaşılmaktadır (HTA_MES_D03_doc_26). Mektupta kil tabletlere uygulanacak yöntemler şöyle belirtilmiştir:

1. 105 C kurutma fırınında 24 saat kurutma
2. Pişirme

a) 6 saatte 100 C'den 400 C'ye

b) 400 C son 24 saat

c) 575 C son 24 saat

d) 2-3 saat 800 C'ye getirin

e) tamamen soğuyana kadar fırında bırakarak yavaş soğutma.

3. Suda çözünür tuzların saf suya daldırılarak ekstraksiyonu.
4. Konsolidasyon

Mukavemet yetersizse, parafinin daldırma yoluyla veya (mum + reçine) kızılötesi ısıtma ile emprenye edilmesi.

Bu mektup Kimyahane'de bu tarihlerde kil tablet pişirme uygulamalarının devam ettiğine işaret etmektedir.

Hadi Tamer Arşivi'nde British Museum Konservasyon Bölümü Sorumlusu Plenderleith'ın imzasını taşıyan 13 Mart 1953 tarihli bir mektup bulunmaktadır (HTA_MES_D03_doc_28). Ancak bu mektup Hadi Bey'e değil Prof. David Talbot Rice'a hitaben yazılmıştır ve bir malzemenin uygulanmasına yönelik bilgi içermektedir. Mektubun sonunda Plenderleith söz konusu çözücüleri İstanbul'da bulacağından emin olduğunu ifade etmektedir. Prof. Talbot Rice 1952-1954 yılları arasında İstanbul'da Büyük Saray ve Hipodrom kazılarına katılmış bir arkeolog ve sanat tarihçisidir (İAMA 26.05.1959 tarihli, 5303/343 sayılı belge). Prof. Rice'a hitaben Plenderleith tarafından yazılmış bu mektup, 1953 yılında Hadi Bey'le tanışık olduklarını ve Büyük Saray ya da Hipodrom'la ilgili bir çalışmaya başta Hadi Tamer olmak üzere Kimyahane uzmanlarının destek vermiş olabileceğini düşündürmektedir.

4.5.2.4 Bilimsel yayınları

Hadi Tamer Kimyahane'de eserlerin konservasyonunu bilimsel yöntemlere dayalı olarak gerçekleştirirken yaptığı çalışmaları ya da denediği çeşitli yöntemleri yayımlamaya özen göstermiştir. Ayrıca Türkçe literatürde eksik olduğunu gördüğü konularda İngilizce ve Fransızca yayınlardan tercümeler yapmıştır. Bu tercümeler şunlardır:

- 1957 yılında ICOM'un Hollanda'daki toplantısında Delft Teknik Üniversitesi Mekânik Teknoloji Bölümü Mensucat Enstitüsü tarafından verilen "Eski Kumaşların Korunması" isimli konferans metninin çevirisi (İAMA 26.05.1959 tarihli, 5303/343 sayılı belge). Bu çeviri Kimya ve Sanayi dergisinde Sayı 39, Eylül 1959'da yayımlanmıştır.
- "Arkeolojik Kimya" Earle R. Caley, Kimya Dairesi Ohio State University (HTA_YAZ_D04_doc_01)
- "Vinil Klorürün Kitle Halinde Polimerleşmesi" Jean-Claude Thomas (HTA_YAZ_D04_doc_02).
- "Bizans Mimari Tarihinde Yeni Bir Sayfa- Ayasofya Mabedleri" F. Dapola, 1946. Çevrilerek 24 Ekim 1946 tarihli Akşam gazetesinde yayımlanmıştır (HAT_YAZ_D04_doc_03).

Hadi Tamer'in çeşitli dergilerde yayımlanmış makaleleri şunlardır:

- Bir Kitap Hastahanesine Dair, Kütüphaneciler Derneği Bülteni, Cilt I (1952).

- Arşiv Vesikalarının Korunması, Türk Kütüphaneciler Derneği Bülteni, Cilt II (1953). (HTA_YAZ_D02_doc_18).
- Ahşap Kurtları, Kütüphaneciler Derneği Bülteni, 3 (1954).
- Sararmış Kitapların ve Vesikaların Temizlenmesi, Kütüphaneciler Derneği Bülteni, 4 (1955).
- Seramik Sanayiindeki Kalite Tayin Metodlarından Bazıları, Kimya ve Sanayi Dergisi (1959).
- Eski Türk Çinilerinin Terkip ve Tekniğine Dair Tahlil, Müşahede ve Mukayeseler, Kimya ve Sanayi Dergisi (1960).
- Kütahya Çiniciliğini Kalkındırma Konusunda Bir İnceleme, Kimya ve Sanayi Dergisi (1960).
- Sanayi ve Korrozyon, Kimya ve Sanayi Dergisi, 45 (1961).
- Haşere ile Mücadele ve Müzelerdeki Tahribatı, Kimya ve Sanayi Dergisi, (1964).
- I.U.P.A.C. 1965, Kimya ve Sanayi Dergisi, 63-64, (1965). (HTA_YAZ_D02_opr_03).
- I.U.P.A.C. 1965 III, Kimya ve Sanayi Dergisi, 67-68, (1966). (HTA_YAZ_D02_opr_04).
- Türk Mürekkeplerinin İmalat Tekniği Yönünden İncelenmesi, Kimya ve Sanayi Dergisi, (1967).
- Bilim Adamının Davranışları, Kimya ve Sanayi Dergisi, (1967).
- Az Gelişmiş Ülkelerde Teknik Eleman, Enerji Kimya ve Sanayi Dergisi, 93 (1970) (Ayşe Nur Ökten ile birlikte).
- Enerji, Kimya ve Sanayi, 21 (1973).

İstanbul Arkeoloji Müzeleri Yıllıklarında yer alan makaleleri şunlardır:

- Suhunet Değişikliklerinin Müze Eserlerine Tesirleri Hakkında Bazı Müşahedeler, İstanbul Arkeoloji Müzeleri Yıllığı No.5 (1952), s. 83-84.
- Müze Eserlerini Koruma Metodlarına Dair, İstanbul Arkeoloji Müzeleri Yıllığı No.6 (1953), s. 51-53.
- Laboratuvarımızın İlmi Çalışmalarına Dair Kısa Birkaç Not, İstanbul Arkeoloji Müzeleri Yıllığı No.6 (1956), s. 43-45.
- Ahşap Mevzuunda Birkaç Deneme, İstanbul Arkeoloji Müzeleri Yıllığı No.8, (1958) s. 47-49.

- Seramik Mevzuundaki Araştırmalara Dair, İstanbul Arkeoloji Müzeleri Yıllığı No.9 (1960), s. 42-44.
- Laboratuvar Çalışmalarımızdan Birkaç Örnek, İstanbul Arkeoloji Müzeleri Yıllığı No.10 (1962), s. 85-87.

Yayımlanıp yayımlanmadığı tespit edilemeyen çalışmaları:

- San'at Eserlerimizin Onarımı Bahsinde Mühim Bir Nokta (HTA_YAZ_D02_doc_02).
- Hangi Endüstri? (HTA_YAZ_D02_doc_09).

Hadi Tamer'in bilimsel makale ve çeviriler dışında hikâye ve deneme tarzında yazıları ve seyahatleri sırasında kısa notlar tuttuğu iki seyahat defteri de bulunmaktadır (HTA_MES_D03_ms_06; HTA_MES_D03_ms_04).

Yukarıda ifade edildiği gibi Hadi Tamer'in Avrupa'nın neredeyse bütün önemli müze ve laboratuvarlarını ziyaret etmesi, oralarda önemli uzmanlarla fikir alışverişinde bulunması, yurda döndükten sonra çalışma yöntemlerini bilimsel gelişmelere uygun olarak güncellemeye çalışması, mesleki tecrübelerini uzmanlarla paylaşabilmek için yayımlaması, Türkçe literatürü zenginleştirmek için yabancı dillerden çeviriler yapması, mesleğini daima bilimsellik çerçevesinde geliştirmek için çalışması kendisinin ne kadar ileri görüşlü ve mesleğine sıkı bağlarla bağlı olduğunu kanıtlamaktadır. Hadi Tamer'in Türkiye'deki konservasyon biliminin gelişimine katkısı ve geride bıraktığı büyük yazılı mirası koruma alanında çalışan her uzmana örnek olacak niteliktedir.

4.6 Kimyahane'nin Müze'den Ayrılmasına Yönelik Girişimler

Kurulduğu andan itibaren İstanbul Arkeoloji Müzeleri bünyesinde bulunan Kimyahane'nin harcamalarının İstanbul Arkeoloji Müzeleri bütçesinden bağımsız olarak dönemin Müzeler Genel Direktörlüğü'nden geldiğini ifade eden bazı belgeler İstanbul Arkeoloji Müzeleri arşivinde bulunmaktadır (İAMA 28.03.1940 tarih, 30015/395 sayılı belge). Bu bütçe farklılığı Kimyahane'nin hem Müze'ye bağlı hem de harici bir kurum gibi var olduğu karmaşık bir duruma işaret etmektedir.

Asurolog Fritz Kraus'un Prof. Landsberger'le yaptığı yazışmalardan Ankara'da bulunan Genel Müdürlük'le İstanbul Arkeoloji Müzeleri Müdürlüğü'nün arasında dönem dönem bazı uyuşmazlıkların olduğu anlaşılmaktadır. Bu anlaşmazlıkların

sebebi Kimyahane'de yapılan kil tablet onarımlarındaki yetersizlik gibi görünse de bunun altında yatan başka sebeplerin olduğunu farklı belgeler göstermektedir. Müdür Aziz Ogan'ın yazdığı bir mektup bu anlaşmazlığın derinlikleriyle ilgili bilgi vermektedir. 31.01.1947 tarihinde yazılan bu mektuba göre bir süredir Kimyahane'nin Müze'den ayrılması düşüncesi etrafta dolaşmaktadır. Mektup şöyledir:

> Genel Müdürlük'ten alınan 29.01.1947 tarih ve 286 sayılı belgeda kadro noksanlarının Laboratuvar şefliği namı adı altında yüksek mektepler Saymanlığına gönderildiği ve her iki kadronun idaremizce tahakkuk ettirilerek maaşların alınması bildiriliyor. Bu iş'ar laboratuvara bağımsızlık verileceği hakkında ötedenberi ağızdan ağıza dolaşan şayiaları teyit etmekte olduğundan bu ay maaş ve ücretleri tahakkuk ettirilecek olan laboratuvarın bundan böyle arttırma ve eksiltme kararına bağlı satın alma işleriyle hesaba ve ayniyata müteallik işlerinin idari pirensip ve sorumluluk bakımından eskisi gibi idaremizce tevdirine imkân hasıl olmayacaktır. Bununla beraber hissettiğim lüzum ve zaruret dolayısıyla bizzat tesisine muvaffak olduğum bu şubenin bugün ne gibi bir sebep ve zaruretle Müzemizden ayrılmak istendiği hususu anlaşılamamıştır. Diğer Müzelerden gelen ve gelecek olan eserlerin temizlenmesine ve konserve edilmesine bugünkü bağımlı şeklin bir engel teşkil edemeyeceği şimdiye kadar yapılan işlerle sabit olduğuna ve bu husus tasdik edilmek üzere evvelce gönderilen talimatname ile de sağlandığına göre bu bağımsızlıkta başka bir sebep aramak icabeder. Bir şekilden diğer bir şekle geçilmek için o şeklin sistem, idare, randıman gibi hususiyetlerinde bir takım güçlüklerin ve fenalıkların ortaya konulması lazımdır. Yalnız her iddianın mahzı hakikat olduğunu kabul etmek doğru olmayacağından ortaya konulan iddiaların bir de idaremizden sorulması ve neticenin bu iddialar ve cevapların muhakemesi sonunda tayin edilmesi iktiza eder. İnsanlar yaradılışları icabı hareket serbestisine meclubiyetleri dolayısıyla teminine çalıştıkları bağımsızlıkların memleket için faydadan ziyade zararlı olacağını takdirinize terk ederken bizce meçhul olmayan maksadların tahakkuku için başvurulan bu çareleri açıklayan iddialar hakkında bir kerre de idaremizden mütelaa sorulmasını reca eder saygılarımı sunarım. İstanbul Arkeoloji Müzeleri Müdürü (BOUN-AOK-OGNIST0104506) (URL-26).

Bu mektup üzerine nasıl bir gelişme olduğu bilinmemekle beraber Kimyahane'deki durumdan memnuniyetsizliğin sürdüğü görülmektedir. Zira Kimyahane'deki çalışmalarla ilgili araştırma yapmak üzere Genel Müdürlük tarafından bir komisyon Prof. Landsberger başkanlığında kurulmuş ve Müze'ye gönderilmiştir (Schmidt, 2014, s. 1400). Komisyonda, o sırada Milli Eğitim Bakanlığı Müfettişi olan ve iki yıl sonra Eski Eserler Genel Müdürü görevine gelecek olan Hayrullah Örs[151] de bulunmaktadır. Komisyonda üçüncü bir şahıs daha vardır ama bu kişinin kim olduğu belirtilmemiştir. Prof. Landsberger Kimyahane'deki çalışmaların durumu ve laboratuvarın verimliliği gibi konularda araştırma yapacağını, Kraus'tan bu konulardaki görüşlerini belirten bir taslak rapor yazmasını rica etmektedir. Prof. Landsberger laboratuvar soruşturması ile ilgili olarak dönemin Eski Eserler Müdürü Hamit Zübeyr Koşay'a sunduğu raporu hakkında Kraus'a 28.02.1948 tarihli mektubunda kısaca bilgi vermektedir (Schmidt, 2014, s. 1406) . Buna göre Prof. Landsberger'in çalışmasından ve bu soruşturmaya iki yabancı profesörün dahil olmasından[152] Hamit Bey memnuniyet duymuştur. Ancak Millî Eğitim Bakanlığı Eski Eserler ve Müzeler Genel Müdürlüğü Şube Müdürü Nurettin Can, Müze'deki yönetimin yetersiz oluşu sebebiyle laboratuvarda yeni bir yapılanmanın olacağı konusunda şüpheci olduğunu bildirmektedir. Mektubunun devamında Prof. Landsberger Nurettin Can ile laboratuvar konusundaki radikal fikirlerini tekrar görüşeceğini belirtmektedir. Yazışmadan anlaşıldığına göre laboratuvarın Müze tarafından idare edilemediği, bu sebeple doğrudan Eski Eserler Müdürlüğü'ne bağlanmasının talep edildiği düşünülmektedir. Bu konuda Prof. Landsberger'in özellikle mesai harcadığı anlaşılmaktadır. Bunun altyapısını hazırlamak için Prof. Landsberger yetkililerle çeşitli görüşmeler yapmıştır. Hayrullah Örs'ün Eski Eserler ve Müzeler Müdürlüğü'ne tayin edilmesini Nurettin Can ile görüşmüştür ve bu konuyu Hayrullah Bey'in kendisi ile istişare ettikten sonra Eski Eserler Müdürlüğü'nün temizlenmesi ve iyileştirilmesi fikrini Bakanla paylaşmayı planlamaktadır (Schmidt, 2014, s. 1408). Burada Prof. Landsberger'in Eski Eserler Müdürlüğü'nün temizlenmesinden neyi kastettiği anlaşılamamakla birlikte belki de kastettiği Kimyahane'nin Müze'den ayrılmasına engel olan kişi ya da durumların bertaraf edilmesidir. Bu dönemde ayrıca Prof. Landsberger'in Chicago Üniversitesi'ne bir yıl misafir öğretim üyesi olarak gitmek için girişimlerde bulunması sebebiyle en

[151] 1950 yılında Eski Eserler Genel Müdürü olacak olan Hayrullah Örs o sırada Millî Eğitim Bakanlığı Müfettişliği görevi yapmaktadır.
[152] İkinci yabancı profesörün kim olduğu belirtilmemiş.

önemli destekçilerinden biri olan Eski Eserler Müdürü Hamit Zübeyr Koşay ile arası açılmıştır ve Müdürlük'teki işlerini Nurettin Can vasıtasıyla yaptırdığı bilinmektedir.

Prof. Landsberger eğer Kraus'un isteği olursa Kil Tablet Bölümü'nün Müze'den ayrılması konusunda çalışmalar yapabileceğinden söz etmektedir (Schmidt, 2014, s. 1418). Belki de Kimyahane'deki kil tablet konservasyonu konusunda bir türlü çözülemeyen sorunlar, Müze yönetiminden duyulan memnuniyetsizlik ve Kil Tablet Bölümü'nün ayrılması hususları birlikte değerlendirilerek köklü bir değişiklik yapılması düşünülüyordu.

Bu yazışmalardan yaklaşık iki yıl sonra Hayrullah Örs Eski Eserler Genel Müdürlüğü görevine geldiğinde Aziz Ogan duyduğu memnuniyeti ifade etmek için kendisine bir mektup göndermiştir. Mektupta Aziz Ogan düşüncelerini

> Kimyahâne için telefonla vâki olan tebşîrâtınızdan nihâyetsiz derecede memnun oldum. Elimle tesis ettiğim bu müessese selefiniz ve yardımcıları tarafından verilen fena istikametten dolayı adeta bir batakhane ve her iş hususi mektuplarla görülür bir fesat yuvası olmuştu. Bana sadece vekilharçlık düşüyordu. Bunları size söylemeye ne hacet, hepsi teftişinizle malum olmuştu (BOUN-AOK-OGNIST0104609) (URL-27)[153].

şeklinde ifade etmiştir. Buradaki hususi mektuplarla işlerini gördürme meselesinde Kraus ile Prof. Landsberger arasındaki yazışmalar da kastediliyor olmalıdır. Ayrıca Aziz Ogan, Prof. Landsberger'in Ankara'daki yetkililerle yakın ilişkileri ile kendi tesis ettiği ve her zaman korumaya çalıştığı Kimyahane'nin Müze'den ayrılarak doğrudan Ankara'ya bağlanması konusuna ne kadar olumsuz yaklaştığını "batakhane" ve "fesat yuvası" tabirleriyle gözler önüne sermektedir. Şüphesiz Kimyahane'nin Müze'den ayrılması projesi sadece Prof. Landsberger ve Asurolog Fritz Kraus'un niyeti ve girişimleri ile gerçekleşebilecek bir proje değildir. Bu planın arkasında Ankara'daki üst düzey yetkililerin, gerek Müdür Aziz Ogan gerekse Kimyahane çalışanları hakkındaki olumsuz düşüncelerinin olabileceğini göz önünde bulundurmak gerekir. Günümüzde olduğu gibi o dönemde de devlet kurumlarında yer alan yetkililerin kişisel sorunlarının ve memnuniyetsizliklerinin kurumları nasıl derinden etkilediğini gözlemlemek oldukça çarpıcıdır. Sonuç olarak 1948 yılı itibariyle Prof. Landsberger Türkiye'den ayrılmış ve 1950 yılında Hamit Zübeyr Koşay Eski Eserler ve Müzeler

[153] Osmanlıca metnin ve transkripsiyonun tamamı için bkz. Ek L.

Genel Müdürlüğü görevini tamamlamış olduğundan Kimyahane'nin Müze'den ayrılması planı hayata geçirilememiştir.

1955 yılına gelindiğinde sadece Kil Tablet Bölümü'nün değil, Kimyahane'nin yapısının tamamen değiştirilerek Genel Müdürlüğe bağlı bir Müzeler Bakım Enstitüsü'ne dönüştürülmesi fikrinin Hadi Tamer tarafından ortaya atıldığı ve dönemin bakanı ve üst düzey yetkilileri ile bu konu hakkında görüşüldüğü yukarıda belirtilmişti. Şüphesiz Hadi Bey Avrupa'da gördüğü restorasyon enstitülerinden ilham alarak Türkiye'de böyle bir yapılanmanın oluşmasına girişimci kişiliğiyle ön ayak olmak istemiştir. Ancak bu girişim de sonuçsuz kalmıştır.

4.7 Kimyahane'den Merkez Laboratuvar'a Geçiş Dönemi

Yukarıda belirtildiği gibi daha 1940'lı ve 1950'li yıllardan itibaren Kimyahane'nin İstanbul Arkeoloji Müzeleri bünyesinden ayrılması bir tartışma konusu olmuş ancak bu düşünce gerçekleştirilememiştir.

1983 yılına gelindiğinde Kültür Bakanlığı bünyesinde restorasyonlardan sorumlu bir laboratuvarın hayata geçirilmesi planı gündeme gelmiştir. Dönemin Kültür Varlıkları ve Müzeler Genel Müdürü Arkeolog Nurettin Yardımcı uzun yıllar boyunca kazı alanlarında çalıştığı sırada kazılardan çıkan eserlerin restorasyonunun yapılmadan depolara kaldırılmasından rahatsızlık duymuştu. Görevleri sırasında Paris, Oxford, Roma, Sicilya ve Amerika'da müzeleri ve restorasyon laboratuvarlarını gezerek incelemelerde bulunduktan sonra Türkiye'de de uluslararası standartlarda bir restorasyon laboratuvarı kurulması için girişimlerde bulundu. O dönem İstanbul Üniversitesi'nde Türk Tarih Kurumu adına görev yapan Arkeolog-Mimar Ülkü İzmirligil'i bu konuda birlikte çalışmak için ikna etmiş ve uzun çabalar sonucunda Topkapı Sarayı içindeki eski Darphane binalarını bu laboratuvar için tahsis ettirmiştir. Laboratuvar kurulurken hem bütün Türkiye'ye hizmet etmesi hem de alanında uzmanlar yetiştirmesi hedeflenmiştir[154].

Ülkü İzmirligil, İstanbul Üniversitesi'nde Klasik Arkeoloji Eğitimi aldıktan sonra iki yıl İstanbul Arkeoloji Müzeleri'nde çalışmıştır. İzmirligil arkeoloji eğitiminden sonra Işık Mimarlık Mühendislik Yüksekokulu'nda mimarlık eğitimini tamamlamıştır. 1971

[154] Kültür Varlıkları ve Müzeler Eski Genel Müdürü Nurettin Yardımcı, kişisel görüşme, 27 Mayıs 2021.

yılında ICCROM'un Mimari Restorasyon eğitimini ve 1976 yılında Lerici Vakfı'nda çeşitli eğitimler almıştır (Taşdemir, 2021). Dönemin Kültür Varlıkları ve Müzeler Genel Müdürü Nurettin Yardımcı'nın laboratuvar kurma teklifini kabul ederek 1983 yılında çalışmalara başlanmış ve 1984 yılında laboratuvar kurulmuştur[155]. Bütün Türkiye'deki kazılara ve devlet müzelerine hizmet etmesi hedeflenen bir laboratuvar kurulması için girişimlere başlandığında bu konuda eğitim almış yeterli uzman bulmak oldukça güçtü. Restorasyon alanında uzman bulmanın güç olduğu bir dönemde, bu alanda yıllardır hizmet veren bir kurum ve bir grup uzman hali hazırda Kimyahane'de görev yapmaktaydı. Bu ekipten oluşan bir laboratuvar kurulması fikri Genel Müdürlük için oldukça pratik bir çözüm olarak görülmüş ve İstanbul Arkeoloji Müzeleri'ne bağlı olarak çalışan Kimyahane uzmanları İstanbul Restorasyon ve Konservasyon Merkez Laboratuvarı çatısı altında yeni bir oluşuma dahil edilmiştir[156]. 1985 yılında İstanbul Restorasyon ve Konservasyon Merkez Laboratuvarı Müdürlüğü ismini alan laboratuvar Topkapı Sarayı'nın 1. Avlusunda bulunan eski Darphane binasında yani Kimyahane binasının tam karşısında faaliyete geçmiştir. Kuruluşundan itibaren Müdür Ülkü İzmirligil'in başarılı girişimleriyle ICCROM, UNESCO ve AB gibi uluslararası örgütlerden cihaz ve eğitim desteği alarak laboratuvar geliştirilmiş ve uzmanların formasyonu yurtiçi ve yurtdışındaki eğitimler aracılığıyla güncellenmiştir[157]. Bu dönemde ICCROM'un direktörlüğü görevini yürüten Cevat Erder'in de bu girişimlerde katkısı olmuştur (Şahin Güçhan, 2003, s. 30). Laboratuvardaki uzmanlar Türkiye'nin dört bir yanındaki müze, ören yeri ve kurtarma kazılarında görev almış, dünyanın çeşitli ülkelerinde ise Türk ve Osmanlı eserlerinin restorasyonları için çalışmalar gerçekleştirmiştir.

Ülkü İzmirligil'in yeni laboratuvar oluşumunda birlikte çalıştığı ve laboratuvar kurulduktan sonra teknik müdür yardımcısı olarak görev yapmış Kimyahane uzmanlarından birisi de Behçet Erdal'dır. Behçet Erdal Ankara'da Kimya Sanat Enstitüsü, Seramik Bölümü'nden mezun olduktan sonra 1953 yılında Kimyahane'de seramik asistanı olarak göreve başlamıştır. Kimyahane'de on beş yıl çalıştıktan sonra 1969 yılında UNESCO'nun verdiği bir bursla Londra Üniversitesi, Arkeoloji Enstitüsü, Konservasyon Bölümü'nde eğitim görmeye başlamış ve bu bölümde

[155] Ülkü İzmirligil, kişisel görüşme, 29 Mayıs 2021. Ülkü İzmirligil'le ilgili daha ayrıntılı bilgi için bkz. Taşdemir, 2021.
[156] Ülkü İzmirligil, kişisel görüşme, 30 Ocak 2015.
[157] Laboratuvarın kuruluşu ve çalışmalarına dair kronolojik bir bilgi için bkz. Ok, 2019.

inorganik ve organik eserlerin atmosferde bozulma sebepleri üzerine bir tez hazırlayarak 1972 yılında bu bölümden mezun olmuştur[158]. Behçet Bey Kimyahane'de uzun yıllar Nurettin Akbulut'la birlikte çalışmıştır ve Nurettin Bey'den mesleki anlamda çok şey öğrendiğini ifade etmektedir[159]. Kimyahane'deki mesaisi süresince Türkiye'nin dört bir yanında kazılara katılmış, özellikle mozaik ve duvar resmi restorasyonlarında görev almıştır. Kapadokya'da duvar resmi onarımları, Sümela Manastırı Freskoları, Büyük Saray Mozaikleri, İstanbul Ayasofya Camii kıble yarım kubbesinde 1989'da yapılan mozaik onarımları, Bergama Kestel kazısı buluntuları ve fırınlarındaki onarımlar, Bodrum Su Altı Müzesi eserleri, Rahmi M. Koç Sanayi Müzesi ve Sadberk Hanım Müzesi çalışmaları yürüttüğü görevi boyunca gerçekleştirdiği çalışmaların bazılarıdır[160]. Kimyahane'deki görevinden 1999 yılında 46 yıl çalıştıktan sonra emekli olmuştur (Şekil 4.32, 4.33 ve 4.34). Emekli olduktan sonra da Rahmi Koç Sanayi Müzesi ve Sadberk Hanım Müzesi'ndeki konservasyon çalışmalarına danışmanlık yapmıştır. 2017 yılında 82 yaşında vefat etmiştir. Behçet Bey ayrıca 1973-2000 yılları arasında Yıldız Teknik Üniversitesi, Mimarlık Fakültesi, Restorasyon lisansüstü eğitim programında "Yapı Malzemelerinin Bozulma Nedenleri ve Koruma Yöntemleri" ile "Koruma laboratuvarı" dersleri vermiş ve mesleki çalışmalarını anlatan çeşitli makaleler ve bir kitap yayımlamıştır.

Behçet Bey'le birlikte Londra'da konservasyon eğitimi almak üzere burs verilen Kimyahane uzmanlarından birisi de Revza Özil'dir. Revza Özil lisans eğitimini İstanbul Üniversitesi, Prehistorya Arkeolojisi Bölümü'nde tamamlamıştır.

Keban kazılarında çalıştığı dönem restoratör ihtiyacını karşılamak amacıyla UNESCO tarafından verilen bursla Londra Üniversitesi, Arkeoloji Enstitüsü, Konservasyon Bölümü'nde eğitimine başlamış ve 1969-1971 yılları arasında bu eğitimi tamamlamıştır[161]. 1972 yılında Kimyahane'de çalışmaya başlamış ve 2005 yılında emekli olmuştur (Şekil 4.35). Behçet Bey gibi Revza Hanım da Türkiye'nin pek çok kentinde restorasyon çalışmalarında görev almıştır. Revza Hanım Kimyahane'nin İstanbul Arkeoloji Müzeleri'nden ayrılmasına her zaman karşı çıkmış ve emekliliğinden sonra da Kimyahane binasını hiç terk etmemiştir. Revza Hanım 2019

[158] Behçet Erdal'ın oğlu Mimar Mehmet Erdal tarafından hazırlanmış özgeçmiş.
[159] Behçet Erdal, kişisel görüşme, 2 Nisan 2015.
[160] Behçet Erdal'ın oğlu Mimar Mehmet Erdal tarafından hazırlanmış özgeçmiş.
[161] Revza Özil, kişisel görüşme, 15 Ocak 2015.

yılındaki vefatından birkaç yıl öncesine kadar İstanbul Restorasyon ve Konservasyon Merkez Laboratuvarı'nda neredeyse her gün mesaisine devam etmiş, yürütülen çalışmalarda uzmanlara danışmanlık yapmış ve yeni işe başlayan uzmanlarla da tecrübelerini her fırsatta paylaşmıştır. Revza Hanım bilimsel etkinlikleri ve yeni çıkan mesleki yayınları her zaman yakinen takip etmiş, sağlık durumu bozulana kadar mesleğinden hiç kopmamıştır. (Şekil 4.36 ve 4.37).

Şekil 4.32 : Kimyahane binası önünde. Sağdan sırayla Behçet Erdal, Eyüp Küçüksezgin, Hadi Tamer, Müze Müdürü Necati Dolunay ve bilinmeyen bir uzman. Tarihsiz. (Behçet Erdal Arşivi).

Şekil 4.33 : İstanbul Arkeoloji Müzeleri bahçesinde müze uzmanları. Tarihsiz. (Behçet Erdal Arşivi).

Şekil 4.34 : Behçet Bey Kimyahane'de bir çalışma sırasında. Tarihsiz. (Behçet Erdal Arşivi).

Şekil 4.35 : Darphane binasındaki bir etkinlikte Ülkü İzmirligil, Behçet Erdal, Revza Özil ve Behçet Bey'in eşi (Behçet Erdal Arşivi).

Şekil 4.36 : Revza Hanım'ın Kimyahane'de her an çalışmaya hazır duran masası. (V. Yarlıgaş Arşivi, 2015).

Kimyahane binasının açılışından sonra hiç onarım görmemesine ve orta vadede daha büyük bir restorasyon kompleksi oluşturulma hedefi doğrultusunda eski Darphane binalarının kullanımının kararlaştırılmasına rağmen Kimyahane binasındaki çalışma mekânları uzun süre daha kullanılmaya devam etmiştir. Zira Kimyahane'deki Heykel Atölyesi gibi büyük hacimli mekânlar ve büyük boyutlu eserlerin onarımları için gereken teçhizat Darphane binasında yer almamaktaydı. Bu sebeple Kimyahane binası yaklaşık 2010 yılına kadar kullanılmaya devam etmiştir ancak binanın onarıma ihtiyacı günden güne artmıştır. Binanın onarılması için yapılan başvurular sonuçsuz kalmış, yapı kullanılamaz hale gelmiş ve zaman içinde tamamen kaderine terk edilmiştir (Şekil 4.38 - 4.46).

Darphane binasında kısıtlı personel ve ekipmanla çalışmalarını sürdüren laboratuvar için yeni bir atılımla personel sayısını, ekipmanını ve fiziksel mekânını genişletme kararı verilmiştir. Bu bağlamda Topkapı Sarayı 1. Avlusu içinde bulunan ve Matbaa Lisesi olarak kullanılmış bir yapı onarılarak 2012 yılından itibaren İstanbul Restorasyon ve Konservasyon Merkez Laboratuvarı Müdürlüğü'ne tahsis edilmiştir.

Şekil 4.37 : Kimyahane'nin Boğaz'a bakan bahçesinde merhume konservatör Revza Özil (V. Yarlıgaş Arşivi- 2015).

Şekil 4.38 : Kimyahane'nin mescidden dönüştürülen kısmının kuzeydoğu cephesi (V. Yarlıgaş- 2015).

Şekil 4.39 : Mescidden dönüştürülen yapının içinin durumu (V. Yarlıgaş Arşivi- 2015).

Şekil 4.40 : Mescidden dönüştürülen yapıda tavanın çökmemesi için alınan önlem ve tavanın çökmüş bir bölümü (V. Yarlıgaş Arşivi- 2015).

Şekil 4.41 : Mescidden dönüştürülen yapıda tavanın ve pencerelerin durumu (V. Yarlıgaş Arşivi- 2015).

Şekil 4.42 : Kimyahane binasında koridorun durumu (V.Yarlıgaş Arşivi - 2015).

Şekil 4.43 : Yıllarca çalıştığı odada merhume konservatör Revza Özil. (V. Yarlıgaş Arşivi- 2015).

Şekil 4.44 : Kimya laboratuvarında çalışma tezgâhı ve solda odaya sonradan eklenmiş çeker ocak (V. Yarlıgaş Arşivi- 2015).

Şekil 4.45 : Büyük daldırma havuzu (V. Yarlıgaş Arşivi -2015).

Şekil 4.46 : Heykel atölyesinin durumu (V. Yarlıgaş Arşivi- 2015).

Kültür ve Turizm Bakanlığı'nın restorasyon laboratuvarlarının bütün Türkiye'de bölgesel olarak hizmet vermesini amaçlayan bir kararı sonucunda Bakanlar Kurulu'nun 30.07.2012 tarih ve 3539 sayılı kararı ile Gaziantep, Trabzon, İzmir, Nevşehir, Antalya, Diyarbakır, Bursa, Ankara, Erzurum'da olmak üzere dokuz adet bölge laboratuvarı kurulmuştur ve günümüzde hizmetlerine devam etmektedir (URL-28).

2019 yılında bir cumhurbaşkanlığı kararnamesi ile Topkapı Sarayı'nın Milli Saraylar İdaresi Başkanlığı'na devredilmesi ve takip eden sene devir işlemlerinin tamamlanması sonucunda Topkapı Sarayı sınırları içinde hizmet veren Kültür ve Turizm Bakanlığı kurumları tasfiye edilmeye başlanmış ve bu kapsamda 2020 yılı sonu itibariyle İstanbul Restorasyon ve Konservasyon Merkez ve Bölge Laboratuvarı Müdürlüğü'nün Topkapı Sarayı sınırları içindeki yaklaşık seksenbeş senelik mevcudiyeti sona erdirilmiştir (Şekil 4.47). Bu tezin yazıldığı tarihlerde Laboratuvar'ın Yeşilköy'de kapatılan Atatürk Havalimanı bölgesinde bir alana taşınması işlemleri başlatılmıştır.

Şekil 4.47 : Laboratuvar önünde bir grup uzman. (V.Yarlıgaş Arşivi -10 Kasım 2020).

5. GENEL DEĞERLENDİRME VE SONUÇ

Türkiye'de kültür varlıklarının bilimsel yöntemlerle restorasyon ve konservasyonunun gerçekleştirilmeye başlaması Türkiye Cumhuriyeti'nin ilanından sonra başlayan kültür devrimlerinin paralelinde ilerlemiş ve dönemin önemli bir kültürel atılımı olarak İstanbul Arkeoloji Müzeleri bünyesinde kurulan Kimyahane yapılanması içinde hayat bulmuştur. Ancak Müze bünyesindeki ilk taşınabilir eser onarımlarının tarihi daha da eskiye dayanmaktadır. Bu çalışma kapsamında yapılan araştırmalar ilk onarımların Osman Hamdi Bey'in Müze müdürü olduğu döneme kadar uzandığını ortaya koymuş, Osmanlı Devleti'nin son döneminde yani 19. yüzyılın sonlarında restorasyon faaliyetlerini Müze içinde gerçekleştiren ekip, bu ekibin çalışma mekânları ve yöntemleri irdelenerek ilk onarım faaliyetleri aktarılmıştır. Çalışmanın ilerleyen bölümlerinde ise erken Cumhuriyet döneminin kültür politikaları ve Kimyahane'nin kuruluşunu tesis eden düşünce yapısı anlaşılmaya çalışılmıştır. Kimyahane'nin kuruluş döneminde görev alan uzmanların nitelikleri, çalışma yöntemleri, Kimyahane'nin çalışma prensibi ve kültür varlıklarını koruma yaklaşımı bu çalışmanın ana ekseninde irdelenen konular olmuştur. Arşivlerdeki araştırmalarda elde edilen bulgular kuruluşundan itibaren Kimyahane'nin Türkiye'deki kültür varlıklarının korunmasına ne tür katkılar sunduğunu ortaya koymuştur.

Osmanlı Devleti'nin son döneminde, Müze-i Hümayûn'da restorasyon faaliyetlerinin başladığı arşiv belgelerinden öğrenilmektedir. 1881 yılında Osman Hamdi Bey'in Müze-i Hümayûn Müdürü olmasından sonra Heykeltıraş Oskan Efendi'nin Müze'deki heykel ve lahitlerin onarımı ile ilgilendiği ve Müze'nin Tamirat Memuru olarak görevlendirildiği bilinmektedir. İlerleyen süreçte Oskan Efendi Sanâyi-i Nefîse Mektebi'ndeki öğrencilerini de bu onarım çalışmalarına katacak ve onlarla birlikte özellikle taş eser grubundaki eserlerin onarımlarını gerçekleştirecektir. Yapılan araştırmalarda Oskan Efendi ve ekibinin onarımlar sırasında esere zarar vermemek için en uygun malzemenin kullanılması ilkesini benimsedikleri, onarımlarda antik dönemde olduğu gibi taşa zarar veren demir kenetler kullanmak yerine bronz çubuk gibi malzemeler kullanmayı tercih ettikleri tespit edilmiştir. Bu da koruma açısından

bilinçli bir yaklaşımın göstergesidir. Ayrıca Satrap Lahdi örneğinde görüldüğü gibi lahit üzerinde tam olarak nasıl olduğu bilinmeyen sahneleri kendilerini heykeltıraşın yerine koymadan, hayalden tamamlama yoluna gitmeden onarma yolunu tercih etmişlerdir. Bu yaklaşımdan, o dönemde Oskan Efendi ve ekibinin aslında yanıltıcı bir tamamlama yapmamak gerektiğinin farkında oldukları anlaşılmaktadır. Lahdin çevresini dolaşan ve formu hep aynı olan yumurta friz süslemesinde ise eksik kısımlar alçı ile tamamlanmıştır. Satrap Lahdi'nin 2019-2020 yıllarında İstanbul Restorasyon ve Konservasyon Merkez ve Bölge Laboratuvarı uzmanları tarafından gerçekleştirilen restorasyonunda bu ayrıntılar ortaya çıkarılmış ve çeşitli belgeleme yöntemleriyle kayıt altına alınmıştır. Sayda Kazıları'ndan gelen diğer anıtsal eserler de bu şekilde kapsamlı bir restorasyon geçirdiği zaman Oskan Efendi ve ekibinin yaptığı diğer onarımlar gün yüzüne çıkacak, yaptıkları müdahaleler incelenebilecek ve koruma yaklaşımları daha ayrıntılı bir şekilde analiz edilebilecektir. Ayrıca Oskan Efendi zamanında sadece lahit değil heykellerin de restorasyonlarının yapıldığı ve mulajlarının alındığı bilinmektedir. İstanbul Arkeoloji Müzeleri'nde bu eserlerin tespit edilmesi ve incelenmesiyle o döneme ait yaklaşım, malzeme ve yöntemler gün yüzüne çıkarılacaktır.

Müze-i Hümayûn döneminde onarım gören eserler için kullanılmış ve günümüze ulaşmış bir belgeleme kaydı veya bilgi fişine araştırmalarda ulaşılamamıştır. Dolayısıyla Osmanlı Devleti sınırlarındaki kazılardan taş eser grubu dışında Müze'ye gönderilen seramik ya da metal eser grupları için yapılan onarımlara dair bir bilgiye Müze arşivinden erişilememiştir. Bu sebeple diğer eser gruplarına uygulanan onarım yöntemlerine dair fikir yürütmek mümkün olamamaktadır. Yalnızca İstanbul Arkeoloji Müzeleri Arşivi'nde kısıtlı sayıda ulaşılan çalışma çizelgeleri çalışmanın ilgili yerlerinde de belirtildiği gibi kullanılan yöntem ve malzemelerle ilgili küçük ip uçları vermektedir. Kullanılan eski yöntemlerle ilgili kapsamlı bir çalışma ancak 19. yüzyılda onarıldığı bilinen eserler üzerinde analiz ve incelemeler yapılarak ortaya çıkarılabilir.

Sanâyi-i Nefîse Mektebi ve Müze-i Hümayûn iç içe faaliyet göstermeye devam ettiği için yine Sanâyi-i Nefîse Mektebi içinde yetişen öğrencilerin Müze'deki diğer eser gruplarının da bakım ve onarımı ile ilgilendiğini düşünmek yanlış olmayacaktır. Sanâyi-i Nefîse Mektebi'nde ve sonrasında Güzel Sanatlar Akademisi'nde yetiştirilen öğrencilerden özellikle Müze'nin Heykel Atölyesi'nde çalışmış olanlar incelendiğinde

ortaya çok önemli heykeltıraşlardan oluşan bir kadro çıkmaktadır. İhsan Özsoy, Zühtü Müridoğlu, Muzaffer Ertoran bunların en öne çıkanlarıdır. Heykel Atölyesi'nde çalışmış diğer isimlere yönelik daha derinlemesine bir araştırma yapmak bu çalışma kapsamında amaçlanmıştır ancak Covid-19 pandemisinin getirdiği kısıtlamalar ve İstanbul Arkeoloji Müzeleri'ndeki uzman eksikliği bu araştırmayı engellemiştir. Heykel Atölyesi'nin tarihi boyunca gerçekleştirdiği işler ve bünyesinde barındırdığı uzmanlar göz önünde bulundurulduğunda bu atölyenin başlı başına bir sanat akademisi gibi faaliyet gösterdiği ve ayrıntılı bir araştırmaya konu olması gerektiği düşünülmektedir. Müze arşivinin T.C. Cumhurbaşkanlığı Devlet Arşivleri'ne devri tamamlandıktan sonra Osmanlıca yazışmaların incelenmesi sonucu Oskan Efendi dönemine ait onarımlarla ilgili bilgi ve belge bulunacağı ümit edilmektedir. Toplanan veriler Osmanlı Devleti'ndeki taşınabilir kültür varlıkları onarımı yaklaşımı hakkında önemli bilgileri gün yüzüne çıkaracaktır.

Müze'de müdür yardımcısı olarak uzun yıllar görev yapan ve Osman Hamdi Bey'den sonra müdürlük görevini devralan kardeşi Halil Edhem Bey Türkiye Cumhuriyeti'nin ilan edilmesinden sonra gerçekleştirilen kültürel reformların hayata geçirilmesinde önemli bir role sahip olmuştur. Halil Edhem Bey'in Müze müdürlüğü döneminde eserlerin onarımları için bir laboratuvar kurulmasının düşünüldüğü ancak bunun sonraki müdür Aziz Ogan döneminde hayata geçirildiği bilinmektedir. Halil Edhem Bey'in de bir parçası olduğu kültür reformları gerçekleşirken Almanya'dan gelen uzmanların kültür kurumlarında görev almaları ve kültür kurumlarında alınan kararlara danışmanlık yapmaları İstanbul Arkeoloji Müzeleri'ndeki faaliyetleri de etkilemiştir. Bu faaliyetlerden birisi şüphesiz eser onarımlarını gerçekleştirmek üzere 1936 yılında tesis edilmiş Kimya Laboratuvarının kuruluş fikrinin oluşması ve hayata geçirilmesidir. Alman etkisi hem laboratuvarın kurulmasında hem de laboratuvarda uygulanan konservasyon yöntemlerinde baskın olarak yer almıştır. Laboratuvarın kuruluşunda gereken malzemeleri ve diğer ihtiyaçları o dönem ilk kez Müze'nin Kil Tablet Uzmanı olan Eckhard Unger bir rapor hazırlayarak dile getirmiştir. Laboratuvarın ilk uzmanı Kimyager Nurettin Akbulut Berlin'de Kraliyet Müzeleri Laboratuvarı'nda eğitim görmüş ve öğrendiklerini Kimyahane'de uygulamıştır. Laboratuvarda süregiden Alman geleneği, eğitim altyapısı olarak Fransız ekolünden gelen Kimya Yüksek Mühendisi Hadi Tamer'in 1950'li yıllarda Avrupa'nın farklı kentlerinde, farklı laboratuvar ve müzelerde edindiği bilgi ve tecrübelerden sonra

Kimyahane'ye dönmesine kadar sürmüştür. Hadi Bey'in Avrupa seyahati konservasyon alanındaki güncel gelişmeleri edinmesi ve Kimyahane'deki yöntemleri adeta güncellemesi bakımından önem taşımaktadır. Nurettin Bey de dönemi için dikkat çekici bir vizyonla Almanya'da eğitim almış, öğrendiği bilimsel teknikleri laboratuvarda uygulamış ve Friedrich Rathgen'in konservasyona yönelik kitaplarını Türkçe'ye çevirerek koruma alanına önemli bir katkı sunmaya çalışmıştır. Ancak günümüzde de olduğu gibi teknoloji değişmekte, gelişmekte, kullanılan malzeme ve yöntemler farklılaşmaktadır. Bu yeniliklerin en güncel hallerini Nurettin Bey'den yaşça oldukça genç olan Hadi Tamer'in Kimyahane'ye taşıdığı görülmektedir. Kimyahane'deki görevinin sonuna kadar Hadi Bey araştırma ve mesleğini ileri taşıma gayretinden vazgeçmemiş ve günümüze önemli yazılı kaynaklar bırakmıştır. Bu araştırma ve mesleğini daha ileri taşıma gayretinin daha sonraki uzmanlarda da var olduğu görülmektedir. Kendini geliştirme ve bütün Türkiye'ye hizmet verme hedefi Kimyahane'de adeta bir gelenek haline gelmiştir.

Kimyahane'nin erken dönemlerinde kullanılırken zaman içinde değişen yöntemler karşılaştırıldığında bunların başında kil tablet restorasyonunda ve metal eser restorasyonlarında uygulanan yöntemler gelmektedir. Kimyahane'nin ilk kapsamlı restorasyon projesi olarak nitelendirilebilecek İstanbul Arkeoloji Müzeleri Çivi Yazılı Kil Tablet koleksiyonuna ait tabletlerin onarımları Bölüm 4.2.'de ayrıntılarıyla ele alındığı gibi Friedrich Rathgen'in 19. yüzyılda bütün dünya tarafından kabul görmüş yöntemine uygun olarak önce yıkanmış, sonra kurutma fırınlarında kurutulmuş ve en son olarak mufl fırınlarında pişirilmiştir. Bu yöntemin Kimyahane'de 1950'li yıllarda da kullanılmaya devam ettiği anlaşılmaktadır. Kimyahane'de yapılan kil tablet uygulamalarıyla ilgili raporlara ulaşılamadığından, günümüzde geçerliliğini yitirmiş olan bu yöntemin ne zamana kadar uygulandığı öğrenilememiştir. Fakat bu yöntemin 1960'lı yıllara kadar sürdüğü kabul edilse bile aradan altmış yıl geçmiştir. Bu sebeple Müze'deki kil tablet koleksiyonunun mevcut kondisyonunun ve bu pişirme uygulamalarının günümüzdeki etkilerinin ayrıntılı olarak incelenmesi gerekmektedir. Bu konuda Berlin Devlet Müzeleri'nin ilgili kurumlarıyla irtibata geçilerek orada pişirilmiş tabletlerin durumuyla ilgili bilgi alınması, bir karşılaştırma yapılması ve Müze'deki kil tabletlerin bozunmuşluk durumuna göre bir restorasyon-konservasyon projesi planlanması önerilmektedir.

Metal eser grubuna uygulanan yöntemlerle ilgili kapsamlı bilgiye de arşivlerden ulaşılamamıştır. Cesare Brandi'nin Türkiye seyahati sonrası 1953 yılında yazdığı raporda İstanbul Müzeleri'ndeki bronz eserlerin onarımının elektroliz yöntemiyle yapıldığı ve bunun derhal terk edilmesi gerektiği ifade edilmektedir. Bu raporda Brandi Müze kimyagerinin de tamamen kendisiyle aynı fikirde olduğunu belirtmektedir ve bu kimyager Hadi Tamer'den başkası değildir. Hadi Bey de bazı raporlarında Avrupa'da en güncel yöntemleri öğrendiğini, Kimyahane'de eserlere zarar veren eskimiş ve terk edilmesi gereken yöntemler olduğunu belirtmektedir. Bu noktada Kimyahane'de uygulanan yöntemler konusunda gelenekselci Nurettin Bey ile yenilikçi Hadi Bey'in bazı sürtüşmeler yaşadığı düşünülmektedir. Yine arşivlerdeki yazışmalarda yenilikçi yöntemler hakkında bilgi almak için Hadi Bey'in yurtdışındaki meslektaşlarına danıştığı, öğrendiği yöntemleri denediği ve edindiği sonuçları makaleler yardımıyla ilgililerle paylaştığı görülmektedir. Bu yöntem günümüzde de takdir edilecek bir anlayışın ürünüdür.

Kimyahane'de uygulanan konservasyon yöntemleri ve bu yöntemleri uygulayan kadro kronolojik olarak analiz edildiğinde şöyle bir tablo ile karşılaşılmaktadır: 1936 yılında kuruluşundan itibaren kimya bilimi odaklı olarak Alman Friedrich Rathgen'in 19. yüzyılda uyguladığı yöntemlerin uygulanması ve Sanâyi-i Nefîse Mektebi'nden gelen heykel onarımı ekolünün devam etmesi; 1950 ve 1960'larda Avrupa'daki yeni bilgilerle güncellenerek Kimyahane'nin yöntem ve malzemelerini yenilemesi ve laboratuvarda kimya biliminin ağırlığı devam ederken heykeltıraşların da önemli işlere imza atması; 1970'lerde kimya mühendisi ve kimyager formasyonlu bir kadronun yanına arkeologların katılması; 1980'lerden itibaren arkeoloji, mimarlık, heykel, geleneksel Türk sanatları, kimya mühendisliği gibi bölümlerden mezun uzmanların görev almasıyla birlikte yöntem, malzeme ve yaklaşım çeşitliliğinin artış göstermesi. Bu formasyon çeşitliliği, konservasyon-restorasyon yaklaşımında disiplinler arası iş birliğinin arttığı bir yaklaşıma dönüşmüştür. 1980'lerin sonunda üniversiteler bünyesinde açılan analiz laboratuvarları ve konservasyon eğitimi veren kurumların ortaya çıkması günümüzde konservasyon-restorasyon alanında lisans düzeyinde eğitim veren üniversitelerle ve farklı üniversitelerin analiz laboratuvarları kurmasıyla sonuçlanmıştır[162]. Kimyahane'nin ardılı olarak kabul edilebilecek Kültür ve Turizm

[162] Türkiye'de konservasyon-restorasyon eğitimi veren kurumların kapsamlı bir tarihçesi için bkz. Çetin ve diğ., 2019.

Bakanlığı bünyesindeki Restorasyon ve Konservasyon laboratuvarlarındaki uzmanların formasyonlarına bakıldığında çoğunluğunun lisans düzeyinde konservasyon-restorasyon eğitimi almış kişilerden oluştuğu, bunun yanında kimya mühendisliği, fizik mühendisliği, inşaat mühendisliği, arkeoloji, ön lisans düzeyinde mimari restorasyon programlarından mezun kişilerin de yer aldığı görülmektedir. Laboratuvarlarda kullanılan yöntemlere gelince, küreselleşen dünyada bilgiye ulaşmanın ve meslektaşlarla irtibata geçmenin son derece kolaylaşmasının bir sonucu olarak en son gelişmeler, teknolojiler, malzemeler ve yöntemler çok daha yakından takip edilebilir bir hale gelmiştir.

Kimyahane'nin ilk uzmanları, bu uzmanların yaşadıkları çağın bilgi ve teknolojisi ile günümüzün durumu karşılaştırılırken, üniversitelerde verilen eğitimin kalitesine ve yetişen uzmanların niteliklerine bir eleştiri getirmek de yerinde olacaktır. 1930'lar ve 1950'ler Türkiye'sinde çok kısıtlı imkânlarla yurtdışına gidip eğitim alan uzmanlar ve onların mesleki gelişimde gösterdikleri çaba ve heyecan günümüzde uzmanlar arasında nadiren görülmektedir. Uzmanlardan sürekli mesleki eğitimlerini güncellemeleri beklenirken uluslararası mesleki gelişmeleri takip edebilmeleri için yabancı dil bilgisinin olması gerektiği de aşikârdır. Nurettin Bey 1930'larda Almancadan kitap çevirecek kadar Almancaya, 1950'lerde Hadi Bey yine mesleki çeviri yapacak kadar Fransızcaya ve İngilizceye hakimdir. Günümüzde uzmanlardaki yabancı dil eksiklikleri, koruma bilimine yönelik yaklaşım sorunları, sürekli mesleki gelişimin geri planda tutulması ve vizyon genişletme ihtiyacı duyulmaması gibi konular aslında temelde üniversite eğitiminin eksiklikleri olarak kabul edilmelidir. Bazı üniversitelerde koruma biliminin kuramsal altyapısının yeterince aktarılmaması, güncellenmemiş bilgilerin her dönem aynı şekilde öğrencilere sunulması, kültür varlıklarının bilimsel yöntemlerle korunması ve gelecek nesillere aktarılması konusunu güçleştirmektedir.

Öte yandan Kültür ve Turizm Bakanlığı nezdindeki yöneticiler açısından konu değerlendirildiğinde, politik çıkar ve kaygılar sebebiyle yöneticilerin sıklıkla değiştiği ve kimi zaman kültür varlıklarının korunması konusunda yeterli tecrübesi olmayan kişilerin yönetici pozisyonuna getirildiği görülmektedir. Kültür varlıkları finansal gelir getiren turizm araçları ve turizmin teşvik edilmesi için kullanılan unsurlar olarak değerlendirilebilmektedir. Kültür varlıklarını gelecek nesillere aktarmaya çalışan uzmanlar da tamirat ve tadilat yapan işçiler gibi algılanmakta ve bu şekilde muamele

görmektedir. Bu tavır ve yaklaşımla karşılaşan uzmanlar kendilerini geliştirme konusunda isteklerini kaybetmektedir. Tam bu noktada mesleki uzmanlaşma, görev tanımı ve yetkinlik konularına da değinmek gerekmektedir. Zira yine yöneticiler bağlamında konu ele alındığında özellikle devlet müzelerinde her müzede bir konservatör-restoratörün bulunmadığı bilinmektedir. Eğer bu alanda çalışan bir uzman varsa bu uzmanın metal eser grubundan tekstile her türlü organik ve inorganik malzemenin konservasyonunu gerçekleştirmesi müze yöneticileri tarafından beklenmektedir. Oysa 21. yüzyılda dünyada malzemeler çeşitlendikçe uzmanlaşma dalları da artmaktadır. Türkiye'de ise uzmanlaşma teşvik edilmemekte, bir uzmanın her tür malzemeyi restore etmesi beklenmektedir. Bu sorunun temelinde Türkiye'deki mevzuatta konservatör-restoratör unvanına sahip bir uzmanın meslek tanımının yer almaması; koruma alanında ön lisans, lisans, yüksek lisans ve doktora düzeyinde eğitim almış bütün uzmanların genel tabirle Restoratör olarak ifade edilmesi yatmaktadır. Bu da ön lisans düzeyindeki bir çalışanla doktora düzeyindeki bir çalışanın aynı seviyede özlük haklarına sahip olduğu anlamına gelmektedir. Bu durum çalışanların uzmanlaşmasını ve kendini geliştirmesini baltalayıcı bir unsurdur. 2021 yılında Türkiye'de halen bir konservatör-restoratör meslek tanımı mevzuatta yokken, Kimyahane'de 1941 yılında Aziz Ogan'ın müdürlüğü döneminde "Müzeler Laboratuvarındaki personellerin ifasıyla mükellef oldukları ödevlere dair talimatname" de alanında uzmanlaşmış personelin görev, yetki ve sorumlulukları tanımlanmaktadır ancak bu uzmanlaşmanın Kimyahane'de hayata geçirilmesi yıllar almıştır. Bu talimatname ile 2019 yılında Kültür ve Turizm Bakanlığı'nın laboratuvarlar için hazırladığı "Restorasyon ve Konservasyon Merkez ve Bölge Laboratuvarı Müdürlükleri Çalışma Usul ve Esaslarına İlişkin Yönetmelik" karşılaştırıldığında günümüzde bu şekilde tanımlamaların olmaması dikkati çekmekle birlikte söz konusu yönetmelikte uzmanlaşmaya yönelik herhangi teşvik edici bir maddenin de olmadığı gözlemlenmektedir (URL 29). Bunun yanında ilgili yönetmeliğin 9. Maddesinin (d) bendinde yer alan "Müdürlüğün muhasebeci, kütüphaneci ve fotoğrafçı gibi personeli yoksa Müdürün talimatı ile [uzman] bu görevleri yürütür" ifadeleri, laboratuvarda çalışan uzmanların mesleki formasyonlarına göre yapmaları gereken görevleri dışında yöneticinin inisiyatifiyle başka görevleri yerine getirmesi de gerekebileceğini göstermektedir. Yani günümüzde mesleki olarak uzmanlaşma maddi ya da manevi kanallarla teşvik edilmediği gibi mesleğinizin dışındaki görevleri yerine getirmeniz de beklenmektedir. Oysa ki 1920'li

yıllara geri dönüldüğünde Kimyahane henüz kurulmadan Kil Tablet Uzmanı Eckhard Unger'in yazdığı raporda uzmanlaşmaya dikkat çekilmekte, özellikle tekstil eserlerin onarımı için kurum dışından uzman getirtilmesinin altı çizilmektedir. Kimyahane uzmanlarından Nurettin Akbulut 1940'larda, Hadi Tamer 1950'lerde laboratuvardaki görev ve sorumluluklarını tanımlayıcı metinler yazmıştır. Bu metinlerde malzemeye yönelik bir uzmanlaşma görülmemektedir çünkü o dönemde konservasyon eğitimi henüz verilmemekte ve uzmanlaşma imkânı bulunmamaktadır. Fakat örneğin bir metinde Nurettin Bey tablo restorasyonunu Berlin'de öğrendiği için bu alanda çalıştığını belirtmektedir. Nurettin Bey tablo restorasyonu gibi çok spesifik ve hassas bir alanda bilgi ve tecrübe sahibi olmadan faaliyet gösterilemeyeceğinin farkındadır ve kendisinin ressam yönü de olduğu için bu alanda uzmanlaşmayı uygun bulmuştur. Zira geçmiş dönemlerde tablo restorasyonlarının ressamlar tarafından gerçekleştirilmesi sıkça rastlanan bir durumdur. Hadi Bey'in makalelerinden özellikle metal eserlerin konservasyonunda çeşitli analiz yöntemlerini kullandığı, ahşap eserlerin bozulmalarıyla ilgili uzmanlaşmaya özen gösterdiği, tekstil eserlerle ilgili yayınları takip ederek bu alanda danışmanlık verdiği öğrenilmektedir. Söz konusu uzmanlar tarihi eserlere doğru malzeme ve yöntemlerle müdahale edebilmek için kimya biliminin ulaşabildikleri bütün imkân ve tekniklerinden sonuna kadar faydalanmışlardır. Kısıtlı bütçe ve malzemeyle yapabildikleri analizler bu tekniklerin başında gelmektedir. Kimyahane'nin daha ileriki dönemlerinde görev alan uzmanların da hep belli alanlarda çalıştıkları ve uzmanlık alanlarına göre eserlere müdahale ettikleri görülmektedir. Bu bağlamda Kimyahane'de yapılan restorasyon ve konservasyonun niteliği güncel uygulamaların gelişmeleriyle paralellik içinde olmuştur. Çünkü Kimyahane'nin kuruluş dönemi ve sonrasında, alanında uzmanlaşmayı amaçlayan personel yurtiçinde ve yurtdışında katıldığı eğitimlerle bilgilerini hep güncel tutmaya çalışmıştır. Bu güncellik elbette ki kullanılan yöntem ve malzemelere yansımıştır. Bu özellikleriyle Kimyahane Türkiye'de kültür varlıkları konservasyonunun başlangıç noktasıdır. Nasıl ki Türkiye'de arkeolojinin ve müzeciliğin tarihi İstanbul Arkeoloji Müzeleri'nin geçmişi üzerinden okunuyorsa, bu topraklarda bilimsel restorasyon ve konservasyonun tarihi de Kimyahane, çalışanları ve yöntemleri üzerinden okunmalıdır. Yaptığı çalışmalarla Kimyahane Türkiye koruma tarihine eşsiz katkılar sunmuştur.

Kimyahane'nin kuruluşundan kısa bir süre sonra tartışma konusu olan ve yöneticilerin uyuşmazlıklarını yansıtan konulardan biri de Kimyahane'nin Müze'den ayrılması ve Eski Eserler ve Müzeler Müdürlüğü'ne doğrudan bağlanmasıdır. Arşiv kayıtları incelendiğinde aslında Kimyahane'nin ayrılmasıyla, dünyadaki örnekleri gibi bir restorasyon enstitüsüne dönüştürülmesinin amaçlandığı anlaşılmaktadır. Hadi Tamer bakanlık yöneticileriyle yaptığı yazışmalarda bunu açıkça ifade etmiştir. Elbette bu fikri savunmasının altında Avrupa'da ve özellikle Roma'da gördüğü restorasyon enstitülerinin etkisi büyüktür. Kimyahane bütün Türkiye'ye hizmet vererek ve yurtdışından gelen dünyaca ünlü arkeolog ve uzmanların uğrak noktası olarak zaten bir nevi enstitü görevini görmüştür. Anlaşıldığına göre enstitü olduğunda bütçesini müzedeki paydan değil de Müzeler Genel Müdürlüğü'nden alması maddi imkânlarını iyileştirecek ve daha verimli çalışmalara imza atmasını sağlayacaktır. Yıllar içinde enstitü olma fikri defalarca ortaya çıkmış ancak hayata geçirilmemiştir. Günümüze gelindiğinde Kimyahane'nin ardılı olan kurumların fiziki şartlarının iyileştirildiği görülmektedir. Türkiye'de bir restorasyon enstitüsünün kurulması ve hatta Restorasyon ve Konservasyon Laboratuvarlarının bir enstitüye dönüştürülmesi fikrinin 2015-2016 yıllarında Kültür Varlıkları ve Müzeler Genel Müdürlüğü tarafından düşünüldüğü bilinmektedir. Bu amaçla Kültür ve Turizm Bakanlığı içinde kapsamlı projeler hazırlayan yöneticiler olmuş ancak yine yöneticilerin değiştirilmesi ile bu projeler rafa kaldırılmıştır. Yaklaşık 1940'lardan beri Türkiye'de bir restorasyon enstitüsü kurulması tartışması süregittiğinden bunun hayata geçirilmesi ihtimali bu koşullar altında pek yüksek görünmemektedir. Bunun yanında Kimyahane'nin bir restorasyon enstitüsüne dönüşmesi hedefi yıllar içinde gerçekleşemese dahi bilimsel çalışma yöntemi, koruma anlayışı ve uzmanları ile Kimyahane bütün Türkiye'ye bir merkez restorasyon enstitüsü gibi hizmet vermiştir.

Son olarak Kimyahane binasının günümüzdeki durumuna değinmek yararlı olacaktır. 1985 yılında İstanbul Restorasyon ve Konservasyon Merkez Laboratuvarı Müdürlüğü tesis edildikten sonra laboratuvar olarak Darphane'deki yapılar kullanılmış hatta bu yapı grubunun bir restorasyon kompleksi olması planlanmıştır. Bu süre zarfında Kimyahane binası da, herhangi bir onarım görmeden 2000'li yılların başına kadar kullanılmaya devam edilmiş ve sonra terk edilmiştir. Yapının bir müzeye çevrilmesi için İstanbul Rölöve ve Anıtlar Müdürlüğü'nce çalışmalar yürütüldüğü bilinmektedir. Bu çalışma kapsamında binanın restorasyon projeleri de hazırlanmıştır ancak herhangi

bir uygulama girişiminde bulunulmamıştır. Büyük emeklerle oluşmuş bir yapının âtıl durumda bırakılması ve ihmal edilmesi 2019 yılında Topkapı Sarayı yerleşkesinin Milli Saraylar İdaresi Başkanlığı'na devredilmesiyle Milli Saraylar İdaresi'nin Kimyahane binasının restorasyonunu öncelikli faaliyetleri arasına almasına kadar sürmüştür. 2019 yılının sonlarında Kimyahane binasının restorasyon çalışmaları başlamış, Kimyahane'nin bodrum katındaki mulajların taşınması sırasında bu tezin yazarı görevlendirilmiştir. Bodrum katıyla ilgili çalışmalar yapılırken binanın genel restorasyonu ile ilgili gözlemler yapma imkânı bulunmuş, ancak yetkili kimselerden bu konuda bilgi alınamamıştır. Tez kapsamında elde edilen bilgilerin paylaşılması amacıyla Milli Saraylar İdaresi'nin yetkilileri ile iletişime geçilmeye çalışılmış ancak bu girişimler de sonuçsuz kalmıştır. Yapının restorasyonu sırasında projede görev alan kişilerden öğrenildiğine göre, önce yapının bir taş eser müzesi olarak kullanılması düşünülmüş, ancak daha sonra ofis binası olarak işlevlendirilmesine karar verilmiştir. Ayrıca restorasyon projesinde yapının geçmişte Kimyahane olması değil, Osmanlı Devleti döneminde Topkapı Sarayı'nın fodla fırını yapısı olması özelliği üzerinde durulduğu, fırın yapılarının ortaya çıkarılması için bahçesinde kazılar yapıldığı ve yapı yeni fonksiyonunu kazanırken fırın yapısı üzerinden değerlendirmeler yapıldığı öğrenilmiştir. Bu düşünceye paralel olarak Kimyahane'yi kimya laboratuvarı ve atölye yapan bütün özgün mobilyaların, tezgâhların, elektrikli aletlerin ve fırınların ortadan kaldırıldığı gözlemlenmiştir. Yapı en son olarak Mart 2021 tarihinde ziyaret edildiğinde, çatısının tamamen yenilendiği, iç mekânlarda duvarlardaki sıvaların ve odalar arasındaki duvarların kaldırıldığı, mescit yapısındaki mihrap nişinin içinde bir duvar süslemesinin ortaya çıkarıldığı ve daha önce de ifade edildiği gibi mescit yapısı içinde duvara monte şekilde aspiratör görevi gören hava kanallarının taşlarla örülerek tamamen kapatıldığı tespit edilmiştir. Yapının içindeki büyük beton daldırma havuzlarının kaldırılmasının söz konusu olduğu ancak bu konuda henüz karar verilmediği öğrenilmiştir. Böylelikle Türkiye'nin ilk, Avrupa'nınsa en erken tarihli konservasyon laboratuvarlarından biri olma özelliğine sahip ve seçkin bir bilim mirası örneği sergileyen Kimyahane binasının Topkapı Sarayı yerleşkesi içindeki seksen beş yıllık mevcudiyeti sona erdirilmiştir. Oysa bu bina, bir döneme damgasını vurmuş, erken Cumhuriyet döneminin çok kısıtlı imkanları seferber edilerek tesis edilmiş, Atatürk'ün kültür neferlerinden olan Halil Edhem Bey zamanında tohumları atılmış ve bizzat Afet İnan tarafından kuruluşu takip edilen bir kültür kurumu olarak en önemli kültür varlıklarımızın korunmasını sağlamış ve onlarca uzman yetiştirmiş bir kimya

laboratuvarıdır. Bu tip kimya laboratuvarlarının çeşitli müzelere dönüştürüldüğü örnekler yurtdışında görülmektedir. Örneğin Almanya'nın Göttingen kentinde Georg-August Üniversitesi'ne bağlı Kimya Fakültesi, Nobel ödülü de kazanmış önemli kimyagerlerin çalıştığı bir kimya laboratuvarını bilim mirası olarak değerlendirmiş, bütün mobilya ve donanımıyla bir müzeye dönüştürmüştür (URL 30). Yine Almanya'da bulunan Gießen'da 19. yüzyılda yaşamış ve Gießen Üniversitesi'nde çalışmış önemli bir kimyager olan Justus Liebig'in önemli icatlar yaptığı, çalıştığı ve öğrencilerine ders verdiği laboratuvarı bir müze haline getirilerek ilgililerin ziyaretine açılmıştır (URL 31). Müzenin bulunduğu sokağa da ismini veren kimyager Liebig'in kullandığı bütün mobilya ve araç-gereçler bütüncül bir koruma anlayışı içinde ele alınarak yapı ile birlikte müzeye dahil edilmiştir. Elbette ki dünyada kültür varlığı olarak koruma altına alınmış laboratuvar örneklerini çoğaltmak mümkündür. Bu çalışmanın odağındaki Kimyahane şüphesiz sadece kimyasal analiz ve deneylerin yapıldığı bir mekân olarak kalmamış, Türkiye Cumhuriyeti tarihinde taşınabilir kültür varlıklarının restorasyon ve konservasyonunun bilimsel yöntemlere dayalı olarak gerçekleştirildiği ilk laboratuvar olma özelliğine sahip olmuştur. Böyle müstesna bir yapının tarihini ve çalışmalarını yansıtacak şekilde bütüncül olarak ele alınması ve bir konservasyon müzesine dönüştürülmesi Türkiye'de kültür varlıklarına verilen önemi yansıtması bakımından takdirle karşılanırdı. Ayrıca yapının bütün özgün mobilyaları, tesisatı ve teçhizatıyla bir bilim mirası örneği ve Topkapı Sarayı yerleşkesinde farklı dönemlerdeki yapılardan oluşan mozaiğin bir parçası olarak ele alınıp gelecek nesillere aktarılması gerekirken, tüm izlerinin silinmesi koruma etiği açısından uygun olmamıştır. Bu gerekliliklerin yerine getirilmesi beklenirken yapının bütün nitelikleri ve izleri günümüzde fiziki olarak ortadan kaldırılmış, yapı için bambaşka bir kimliğe büründürülmek üzere kararlar alınmıştır. Kimyahane'nin kent belleğinden silinmesinde bu restorasyonu gerçekleştiren kurum kadar Kimyahane binasını bakımsız ve kimsesiz bırakan Kültür ve Turizm Bakanlığı'nın da rolü vardır. Bütün bu olumsuz durumların içinde herşeye rağmen bu tez çalışmasının, büyük özveri ve birikimlerle oluşturulup yaşatılan bir kurum olarak Kimyahane'nin anılardan da silinmemesine bir katkı sağlaması umulmaktadır.

KAYNAKLAR

Acar, Ş. (2009). 2009 Dünya Astronomi Yılı'nda Son Başmuvakkit: Ahmed Ziya Akbulut. *Yapı Dergisi*, 332. İstanbul: Yem Yayınları.

Adak, M., Ehling, K. (2009). "Ich muss aber dazu anmerken, dass ich nicht die Absicht habe, nach Deutschland zurückzukehren." Exil und neue Heimat. Clemens Bosch zwischen Halle und Istanbul (1933–1939). *Chiron*, 39.

Anonim (2013). *Halil Edhem Hatıra Kitabı.* Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları.

Anonim (1926). *Musées Des Antiquités de Stamboul,* Imprimerie Nationale Constantinople.

Aydüz, S. (2008). Bir Osmanlı Ressamı ve Müzecisi: Ahmed Ziya Akbulut. *Arkeoidea, 2*(6).

Aydüz, S. (2009). İstanbul Muvakkithaneleri ve Muvakkitleri. *İBB Araştırma Projesi*.

Bahrani, Z., Çelik, Z., Eldem, E. (2011). *Arkeoloji ve İmparatorluk-Geçmişe Hücum, Osmanlı İmparatorluğu'nda Arkeolojinin Öyküsü 1753-1914.* İstanbul: Salt.

Balmumcu, Ş. *Macit Rüştü Kural.* (t.y).

Bayram, S. (2014). *İlk Türk Hafiri Hamit Zübeyr Koşay'ın Belgelerle Biyografisi*. Ankara.

Berk, N., Gezer, H. (1973). *50 Yılın Türk Resim ve Heykeli*. İstanbul: İş Bankası Kültür Yayınları.

Berkes, N. (2016). *Türkiye'de Çağdaşlaşma.* İstanbul: Yapı Kredi Yayınları.

Berlin Devlet Müzeleri Merkez Arşivi. (1328). SMB-ZA, I/GV.

Berlin Devlet Müzeleri Merkez Arşivi. (1589). SMB-ZAI/GV.

Berlin Devlet Müzeleri Merkez Arşivi. (1479). SMB-VA.

Bittel, K. (1952). Martin Schede. *Gnomon*. 24, (ss. 237-240).

Bolel Koç, P. (2007). Sanayi-i Nefise Mektebi Muallimi Ermeni Heykeltıraşlarımızdan Yervant Oskan, *Hoşgörü Toplumunda Ermeniler* içinde. Kayseri: Erciyes Üniversitesi Yayını.

Bracchi, E. (2014). Friedrich Rathgen, Pionier der modernen archäologischen Restaurierung. *Berliner Beiträge zur Archäometrie, Kunsttechnologie, und Konservierungswissenschaft*. 22.

Caskey, J. L., Ehrich, R. W. (1974). *A Symposium in Memory of Hetty Goldman, 1881–1972.* Institute for Advanced Study.

Cezar, M. (1971). *Sanatta Batı'ya Açılış ve Osman Hamdi*. İstanbul: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları.

Cephanecigil, G. (2016). Teaching the 'Science of Antiquities' in the Late Ottoman Turkey: Eckhard Unger and 'İlm-i Asar-ı atika Medhali' (Introduction to the Science of Antiquities). *ITU AZ. 13* (2), (ss.175-184).

CDA MBİ_196_101. Sultan Abdülhamid'in vefatı nedeniyle Mabeyn-i Hümayûn'dan Berlin'de bulunan Şehzade Nureddin Efendi'ye gönderilen taziye mesajı 13 Şubat 1334.

Cohen, G. M., Joukowsky, M. S. (2006). *Breaking Ground: Pioneering Women Archaeologists*. University of Michigan Press.

Çelik, Z. (2016). *Asar-ı Atika: Osmanlı İmparatorluğu'nda Arkeoloji Siyaseti,* (A. Gür, Çev.). İstanbul: Koç Üniversitesi Yayınları.

Çetin, C., Uzun, K., Şay, S., Saraç, E. (2019). Türkiye'de Kültür Varlıklarını Koruma ve Onarım: Başkent Meslek Yüksekokulu Örneği. *Güzel Sanatlar Fakültesi Dergisi. 1* (1), (ss. 99-141).

Çoker, A. (1983). *Osman Hamdi Bey ve Sanayi-i Nefise*. İstanbul: MSÜ Yayını.

Dolunay, N. (1973). *İstanbul Arkeoloji Müzeleri*. İstanbul: Akbank Yayınları.

Doras, S. (1984). *Osmanlılar Albümü*. İstanbul: Osmanlı Yayınevi.

Edhem H. (2014). *Elvâh-ı Nakşiye Koleksiyonu*. (Kaya, M. Hazırlayan). İstanbul: MSGSÜ Yayınları.

Eldem, E. (2010). *Osman Hamdi Bey Sözlüğü*. Ankara: Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları.

Elibal, G. (1973). *Atatürk ve Resim Heykel*. İstanbul: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları.

Elibal, G. (1983). Ahmet Ziya Akbulut ve Necmettin Akbulut Sergileri. *Sanat Çevresi.* 51.

Eyice, S. (1957). İstanbul Arkeoloji Müzeleri Eski Müdürü Aziz Ogan. *İstanbul Enstitüsü Dergisi*, 3.

Fendt, A. (2012). *Archäologie und Restaurierung*. Berlin: De Gruyter.

Genge, H. (1967). Eckhard Unger (1885-1966). *Belleten 121* (31), (ss.135-137).

Gilberg, M. (1987). The Father of Modern Archaeological Conservation. *Journal of the American Institute for Conservation*. *26* (2).

Goldman, H. (1937). Excavations at Gözlü Kule, Tarsus, 1936. *American Journal of Archaeology*. 41.

Goldman, H. (1940). Excavations at Gözlü Kule, Tarsus, 1938. *American Journal of Archaeology*. 44.

Gürol Öngören, P. (2012). *Displaying Cultural Heritage, Defining Collective Identity: Museums from the Late Ottoman Empire to the Early Turkish Republic* (Doktora tezi). Ortadoğu Teknik Üniversitesi. Sosyal Bilimler Enstitüsü. Ankara.

Güterbock, H. (1968/69). Benno Landsberger. *Archiv für Orientforschung*. 22.

Hadi Tamer Arşivi. (t.y.). Tasnif Edilmemiş BelgelerHTA_MES_D05_doc_13

Hadi Tamer Arşivi. (t.y.). Tasnif Edilmemiş Belgeler HTA_KIS_D02_doc_12

Hadi Tamer Arşivi. (t.y.). Tasnif Edilmemiş Belgeler HTA_MES_D05_doc_09
Hadi Tamer Arşivi. (t.y.). Tasnif Edilmemiş Belgeler HTA_MES_D03_doc_32
Hadi Tamer Arşivi. (t.y.). Tasnif Edilmemiş Belgeler HTA_MES_D05_doc_16.
Hadi Tamer Arşivi. (t.y.). Tasnif Edilmemiş Belgeler HTA_MES_D05_doc_17
Hadi Tamer Arşivi. (t.y.). Tasnif Edilmemiş Belgeler HTA_MES_D05_doc_23
Hadi Tamer Arşivi. (t.y.). Tasnif Edilmemiş Belgeler HTA_MES_D05_ms_03
Hadi Tamer Arşivi. (t.y.). Tasnif Edilmemiş Belgeler HTA_MES_D05_doc_27
Hadi Tamer Arşivi. (t.y.). Tasnif Edilmemiş Belgeler HTA_MES_D06_doc_05
Hadi Tamer Arşivi. (t.y.). Tasnif Edilmemiş Belgeler HTA_MES_D06_doc_06
Hadi Tamer Arşivi. (t.y.). Tasnif Edilmemiş Belgeler HTA_MES_D06_doc_08
Hadi Tamer Arşivi. (t.y.). Tasnif Edilmemiş Belgeler HTA_MES-D03_doc_46
Hadi Tamer Arşivi. (t.y.). Tasnif Edilmemiş Belgeler HTA_MES_D03_doc_47
Hadi Tamer Arşivi. (t.y.). Tasnif Edilmemiş Belgeler HTA_MES_D03_ms_01
Hadi Tamer Arşivi. (t.y.). Tasnif Edilmemiş Belgeler HTA_MES_D03_ms_02
Hadi Tamer Arşivi. (t.y.). Tasnif Edilmemiş Belgeler HTA_MES_D03_doc_51
Hadi Tamer Arşivi. (t.y.). Tasnif Edilmemiş Belgeler HTA_MES_D03_doc_55
Hadi Tamer Arşivi. (t.y.). Tasnif Edilmemiş Belgeler HTA_MES_D03_doc_05_01
Hadi Tamer Arşivi. (t.y.). Tasnif Edilmemiş Belgeler HTA_MES_D03_doc_58
Hadi Tamer Arşivi. (t.y.). Tasnif Edilmemiş Belgeler HTA_MES_D03_doc_53
Hadi Tamer Arşivi. (t.y.). Tasnif Edilmemiş Belgeler HTA_MES_D03_ms_05_01
Hadi Tamer Arşivi. (t.y.). Tasnif Edilmemiş Belgeler HTA_MES_D03_doc_60.
Hadi Tamer Arşivi. (t.y.). Tasnif Edilmemiş Belgeler HTA_MES_D03_ms_03
Hadi Tamer Arşivi. (t.y.). Tasnif Edilmemiş Belgeler HTA_YAZ_D02_doc_05.
Hadi Tamer Arşivi. (t.y.). Tasnif Edilmemiş Belgeler HTA_MES_D03_doc_72
Hadi Tamer Arşivi. (t.y.). Tasnif Edilmemiş Belgeler HTA_YAZ_D02_doc_06
Hadi Tamer Arşivi. (t.y.). Tasnif Edilmemiş Belgeler HTA_MES_D03_doc_27_01
Hadi Tamer Arşivi. (t.y.). Tasnif Edilmemiş Belgeler HTA_MES_D03_doc_29
Hadi Tamer Arşivi. (t.y.). Tasnif Edilmemiş Belgeler HTA_MES_D03_doc_30
Hadi Tamer Arşivi. (t.y.). Tasnif Edilmemiş Belgeler HTA_MES_D03_doc_26
Hadi Tamer Arşivi. (t.y.). Tasnif Edilmemiş Belgeler HTA_MES_D03_doc_28
Hadi Tamer Arşivi. (t.y.). Tasnif Edilmemiş Belgeler HTA_YAZ_D04_doc_01
Hadi Tamer Arşivi. (t.y.). Tasnif Edilmemiş Belgeler HTA_YAZ_D04_doc_02
Hadi Tamer Arşivi. (t.y.). Tasnif Edilmemiş Belgeler HAT_YAZ_D04_doc_03
Hadi Tamer Arşivi. (t.y.). Tasnif Edilmemiş Belgeler HTA_YAZ_D02_doc_18
Hadi Tamer Arşivi. (t.y.). Tasnif Edilmemiş Belgeler HTA_YAZ_D02_opr_03

Hadi Tamer Arşivi. (t.y.). Tasnif Edilmemiş Belgeler HTA_YAZ_D02_opr_04.

Hadi Tamer Arşivi. (t.y.). Tasnif Edilmemiş Belgeler HTA_YAZ_D02_doc_02

Hadi Tamer Arşivi. (t.y.). Tasnif Edilmemiş Belgeler HTA_YAZ_D02_doc_09

Hadi Tamer Arşivi. (t.y.). Tasnif Edilmemiş Belgeler HTA_MES_D03_ms_06

Hadi Tamer Arşivi. (t.y.). Tasnif Edilmemiş Belgeler HTA_MES_D03_ms_04

Hadi Tamer Arşivi. (t.y.). Tasnif Edilmemiş Belgeler HTA_YAZ_D02_doc_18

Hadi Tamer Arşivi. (t.y.). Tasnif Edilmemiş Belgeler HTA_YAZ_D02_opr_03

Hadi Tamer Arşivi. (t.y.). Tasnif Edilmemiş Belgeler HTA_YAZ_D02_opr_04

Hadi Tamer Arşivi. (t.y.). Tasnif Edilmemiş Belgeler HTA_YAZ_D02_doc_02

Hadi Tamer Arşivi. (t.y.). Tasnif Edilmemiş Belgeler HTA_YAZ_D02_doc_09

Hadi Tamer Arşivi. (t.y.). Tasnif Edilmemiş Belgeler HTA_MES_D03_ms_06

Hadi Tamer Arşivi. (t.y.). Tasnif Edilmemiş Belgeler HTA_MES_D03_ms_04

Hadi Tamer Arşivi. (t.y.). Tasnif Edilmemiş Belgeler HTA_MES_D03_doc_36_01

Hadi Tamer Arşivi. (t.y.). Tasnif Edilmemiş Belgeler HTA_KIS_D01_ngv_01

Hadi Tamer Arşivi. (t.y.). Tasnif Edilmemiş Belgeler HTA_KIS_D01_ngv_04

İğdemir, U. (1991). *Yılların İçinden. Makaleler, Anılar, İncelemeler.* Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları.

İlmiye Çığ, M. (1982). Cumhuriyet Devrinde Çiviyazılı Belgelere Verilen Değer ve İstanbul Arkeoloji Müzeleri Çiviyazılı Belgeler Arşivindeki Çalışmalar. *Belleten*, XLVI, 181, (ss 2-15).

İnan, J. (1957). Aziz Ogan. *İstanbul Enstitüsü Dergisi,* 3.

İstanbul Arkeoloji Müzeleri Arşivi. (1936). Tasnif Edilmemiş Belgeler 21684/31 sayılı, 7.01.1936 tarihli belge.

İstanbul Arkeoloji Müzeleri Arşivi. (1935). Tasnif Edilmemiş Belgeler 30.12.1935 tarihli, evrak numarası yok.

İstanbul Arkeoloji Müzeleri Arşivi. (1935). Tasnif Edilmemiş Belgeler 24.02.1935 tarih, 20091/231 sayılı belge.

İstanbul Arkeoloji Müzeleri Arşivi. (1935). Tasnif Edilmemiş Belgeler 24.02.1935 tarih, 20091/231 sayılı belge.

İstanbul Arkeoloji Müzeleri Arşivi. (1935). Tasnif Edilmemiş Belgeler 29.01.1935 tarih, 19984/? sayılı belge.

İstanbul Arkeoloji Müzeleri Arşivi. (1934). Tasnif Edilmemiş Belgeler 15.12.1934 tarih, 19778/1828 sayılı belge.

İstanbul Arkeoloji Müzeleri Arşivi. (1932). Tasnif Edilmemiş Belgeler 24.12.1932 tarih, 16393/1453 sayılı belge.

İstanbul Arkeoloji Müzeleri Arşivi. (1935). Tasnif Edilmemiş Belgeler 29.1.1935 tarih, 19984 sayılı belge.

İstanbul Arkeoloji Müzeleri Arşivi. (1932). Tasnif Edilmemiş Belgeler 24.12.1932 tarih, 16393/1453 sayılı belge.

İstanbul Arkeoloji Müzeleri Arşivi. (1932). Tasnif Edilmemiş Belgeler 24.12.1932 tarih, 16393/1453 sayılı belge.

İstanbul Arkeoloji Müzeleri Arşivi. (1959). Tasnif Edilmemiş Belgeler 30.04.1959 tarihli belge.

İstanbul Arkeoloji Müzeleri Arşivi. (1959). Tasnif Edilmemiş Belgeler 18.03.1959 tarihli, 85/59 sayılı belge.

İstanbul Arkeoloji Müzeleri Arşivi. (1959). Tasnif Edilmemiş Belgeler 30.04.1959 tarihli belge.

İstanbul Arkeoloji Müzeleri Arşivi. (1937). Tasnif Edilmemiş Belgeler 22.12.1937 tarih, 29 sayılı belge.

İstanbul Arkeoloji Müzeleri Arşivi. (1938). Tasnif Edilmemiş Belgeler 28.01.1938 tarih, 4038/218 sayılı belge.

İstanbul Arkeoloji Müzeleri Arşivi. (1967). Tasnif Edilmemiş Belgeler 14.03.1967 tarihli, 365 sayılı belge.

İstanbul Arkeoloji Müzeleri Arşivi. (1967). Tasnif Edilmemiş Belgeler 14.03.1967 tarihli, 261-65733-289 sayılı belge.

İstanbul Arkeoloji Müzeleri Arşivi. (1966). Tasnif Edilmemiş Belgeler 20.04.1966 tarihli, 261-1-01946 sayılı belge.

İstanbul Arkeoloji Müzeleri Arşivi. (1965). Tasnif Edilmemiş Belgeler 12.06.1965 tarihli, 261-1-03030 sayılı belge.

İstanbul Arkeoloji Müzeleri Arşivi. (1955). Tasnif Edilmemiş Belgeler 11.06.1955 tarihli, evrak numarası yok.

İstanbul Arkeoloji Müzeleri Arşivi. (1967). Tasnif Edilmemiş Belgeler 08.02.1967 tarihli, 200 sayılı belge.

İstanbul Arkeoloji Müzeleri Arşivi. (1967). Tasnif Edilmemiş Belgeler 09.03.1967 tarihli yazı, evrak numarası yok.

İstanbul Arkeoloji Müzeleri Arşivi. (1967). Tasnif Edilmemiş Belgeler 28.03.1967 tarihli, 261-1-1697 sayılı belge.

İstanbul Arkeoloji Müzeleri Arşivi. (1957). Tasnif Edilmemiş Belgeler 2(?).04.1957 tarihli, 1691 sayılı belge.

İstanbul Arkeoloji Müzeleri Arşivi. (1951). Tasnif Edilmemiş Belgeler 11.10.1951 tarihli evrak, evrak numarası yok.

İstanbul Arkeoloji Müzeleri Arşivi. (1951). Tasnif Edilmemiş Belgeler 20.10.1951 tarih, 1268/45394 (?) sayılı belge.

İstanbul Arkeoloji Müzeleri Arşivi. (1952). Tasnif Edilmemiş Belgeler 3.9.1952 tarih, 581350-7 sayılı belge.

İstanbul Arkeoloji Müzeleri Arşivi. (1951). Tasnif Edilmemiş Belgeler 27.10.1951 tarih, 1268/45394 (?) sayılı belge.

İstanbul Arkeoloji Müzeleri Arşivi. (1952). Tasnif Edilmemiş Belgeler 4.1.1952 tarihli, evrak numarası yok.

İstanbul Arkeoloji Müzeleri Arşivi. (1952). Tasnif Edilmemiş Belgeler 21.03.1952 tarihli, 441/46141 sayılı belge.

İstanbul Arkeoloji Müzeleri Arşivi. (1952). Tasnif Edilmemiş Belgeler 15.10.1952 tarih, 403/81-3047 sayılı belge.

İstanbul Arkeoloji Müzeleri Arşivi. (1959). Tasnif Edilmemiş Belgeler 26.05.1959 tarihli, 5303/343 sayılı belge.

Karavit, C. (2011). *Sanayi-i Nefise Mekteb-i Âlisi Talimatnamesi.* İstanbul: MSGSÜ Yayınları.

Keyser, B.W. (1999). Technical studies and visual values: Conservation and connoisseurship at the Fogg Museum (1900-1950). *ICOM-CC*.1, (pp. 172-176).

Kılıç, A. (2010). *Asker Ressamlar Kuşağı Temsilcilerinden Hüseyin Zekai Paşa ve Ahmet Ziya Akbulut* (Yüksek Lisans Tezi) Sosyal Bilimler Enstitüsü. Hacettepe Üniversitesi. Ankara.

Koç, H. (2003). *Müze Kimya Laboratuvarı*. Yayımlanmamış rapor.

Koşay, H.Z., Orgun, M.E.Z., Bayram, S. ve Tan, E. (2013). *Osmanlı İmparatorluğu ve Türkiye Cumhuriyeti Çağlarında Türk Kazı Tarihi*. Ankara: Türk Tarih Kurumu.

Köksal Bingöl, A.H. (2011). *Sanatın Kurumsallaşma Sürecinde İstanbul Resim ve Heykel Müzesi*. (Doktora tezi). Sosyal Bilimler Enstitüsü. İstanbul Teknik Üniversitesi. İstanbul.

Köksal, A. H. (2021). *Resim Heykel Müzesi Bir Varoluş Öyküsü.* İstanbul: İletişim Yayınları.

Kraus, R. F. (1947). Istanbuler Tontafelsammlung. *Journal of Cuneiform Studies*, 1.

Kubaseck, C., Seufert, G. (2008). *Deutsche Wissenschaftler im türkischen Exil: Die Wissenschaftsmigration in die Türkei 1933-1945*. Würzburg: Ergon Verlag Würzburg in Kommision.

Mansel, A. M. (1956). Clemens Emin Bosch (1899-1955). *Belleten, Cilt XX,* Sayı 78'den ayrıbasım, Türk Tarih Kurumu.

Mansel, A. M. (1958). Aziz Ogan. *Belleten*, 85.

Mansel, A. M. (2013). *Halil Edhem Hatıra Kitabı*. Halil Edhem ve İstanbul Müzeleri. Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları.

Morenz, S. (1962). Konservator Rudolf Kuhn 70 Jahre. *Forschungen und Fortschritte*. 36.

Müridoğlu, Z. (1992)*Zühtü Müridoğlu Kitabı.* İstanbul: Yapı Kredi Yayınları.

Necipoğlu, G. (1991). *15. ve 16. Yüzyılda Topkapı Sarayı Mimari, Tören ve İktidar*. (Sezer, R. Çev.) İstanbul: Yapı Kredi Yayınları.

Neumark,F .(1980). *Zuplucht am Bosporus. Deutsche Gelehrte, Politiker und Künstler in der Emigration 1933-1953*. Frankfurt am Main: Verlag Josef Knecht.

Oddy, A. (2011). Harold Plenderleith and The Conservation of Antiquities and Works of Art. *Desde El Archivo*. *2* (4).

Ok, İ. (2019). Kuruluşundan Günümüze İstanbul Restorasyon ve Konservasyon Merkez ve Bölge Laboratuvarı Müdürlüğü (1985-2018). *RAD Rölöve Anıtlar Dergisi*, *1* (1), (ss.52-73).

Ongun, Z. (1944). IV üncü Sultan Mehmedin Saltanat Kayığı. *Arkitekt.* (ss.153-154).

Oruç, Y. (2008). Ata*türk'ün "Fikir Fedaisi" Dr. Reşit Galip.* İstanbul: Türkiye. Gürer Yayınları.

Otto, H. (1976). Dokumentenanhang Rathgen. *Berliner Beiträge zur Archäometrie*. 4.

Öztürk, S. (2019). *Muazzez İlmiye Çığ Kitabı Çivi Çiviyi Söker.* İstanbul: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları.

Parrot, A. (1966). Eckhard Unger (1885-1966), *Syria*, *43* (3/4), (ss. 338-339).

Pasinli, A. (2003). *İstanbul Arkeoloji Müzesi.* İstanbul: Akbank Yayınları.

Pasinli, A. (2017). *Müzelik Anılar*. İstanbul: Puslu Yayıncılık.

Payne E.M. (2020). The Conservation of Plaster Casts in the Nineteenth Century. *Studies in Conservation*. *65* (1). (ss. 37-58).

Peltz, U. (2017). Das Chemische Laboratorium biz zur Gründung als Zwillingsinsititute im geteilten Berlin. *Berliner Beiträge zur Archäometrie, Kunsttechnologie, und Konservierungswissen schaft*.25, (ss.55-56).

Plenderleith, H. (1998). A History of Conservation. *Studies in Conservation, 43* (3). (pp.129-143).

Podany, J. (2003). Lessons from Past. *History of Restoration of Ancient Stone Scrulptures.* Los Angeles: Getty Publications.

Rathgen, F. (1915). *Die Konservierung von Altertumsfunden. 1. Teil. Stein und Steinartige Stoffe*. Berlin: Druck und Verlag Georg Reimer.

Rathgen, F. (1928). Den Enkelkindern zur Erinnerung an Ihren Grossvater Friedrich Rathgen.

Reiche, I., Buchhorn, S. (2017). Wiederentdeckte Fotoaufnahmen "Sprechstunde beim Museumsdoktor" Das Chemische Laboratorium unter der Leitung von Prof. Dr. Carl Brittner in den 1930er Jahren. *Berliner Beiträge Zur Archäometrie, Kunsttechnologie und Konservierungswissenschaft*. 25.

Reisman, A. (2011). *Nazizmden Kaçanlar ve Atatürk'ün Vizyonu* (G. Ç. Güven, Çev.). İstanbul: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları.

Riederer, J. (1976). The Rathgen Research Laboratory at Berlin. *Studies in Conservation*, *21* (2).

Riederer, J. (2009). Von Rathgen zum Rathgen-Forschungslabor. *Kulturgut Erhalten.*

Savino, M. (2015). Aziz Ogan and the Development of Archaeological Museums in Turkish Republic. *Museum History Journal*. 8, (ss.88-101).

Sayan, M. (2019). *Karatepe-Aslantaş Arkeolojik Alanında Koruma ve Restorasyon Uygulamalarının İtalyan Arşiv Belgeleri Işığında Değerlendirilmesi* (Yüksek Lisans Tezi). Fen Bilimleri Enstitüsü. İstanbul Teknik Üniversitesi. İstanbul.

Schmidt, J. (2014). *Dreizehn Jahre Istanbul (1937-1949) Der deutsche Assyriologe Fritz Rudolf Kraus und sein Briefwechsel im türkischen Exil.* Leiden-Boston:Brill.

Sease, C. (1996). A Short History of Archaeological Conservation. *Studies in Conservation.* 41, (pp.157-161).

Serbestoğlu, İ. ve Açık T. (2013). Osmanlı Devleti'nde Modern Bir Okul Projesi: Müze-i Hümâyûn Mektebi, *Akademik Bakış, 12* (6), (ss. 157-172).

Shaw, W.M.K. (2004). *Osmanlı Müzeciliği. Müzeler, Arkeoloji ve Tarihin Görselleştirilmesi* (E. Soğancılar, Çev.). İstanbul: İletişim Yayınları.

Shaw, W.M.K. (2011). Anıt Mezardan Müzeye: Eski Eserlerin Osmanlı Modernitesi İçin Dirilişi. *Arkeoloji ve İmparatorluk-Geçmişe Hücum, Osmanlı İmparatorluğu'nda Arkeolojinin Öyküsü 1753-1914.* İstanbul: Salt.

Sönmez, A. (2020). Osman Hamdi Bey'in Sayda Kazısı ve Bu Kazının Müze-i Hümâyûn'un Gelişimine Etkisi. *History Studies*, *12* (3), (ss. 765-788).

Şahin Güçhan, N. (2003). *Her Dem Yeşil Yapraklı Bir Ağaç: Cevat Erder*. Ankara: ODTÜ Mimarlık Fakültesi Yayını.

Taşdemir, T. (2021). Sohbet: Ülkü İzmirligil. *Türkiye Turing ve Otomobil Kurumu Belleteni,* 405.

Tekin, O., Türker Tekin, N. (2007). *Mülteci Bir Akademisyenin Biyografisi: Clemens Emin Bosch (1899-1955).* İstanbul: Suna ve İnan Kıraç Akdeniz Medeniyetleri Araştırma Enstitüsü.

Toprak, Z. (2012). *Darwin'den Dersim'e Cumhuriyet ve Antropoloji*. İstanbul: Doğan Kitap.

Unger A., Jakob G., Debbert L. (1988). Vor 100 Jahren: Gründung des ersten Museumslabor der Welt. *Neue Museumskunde*. *31* (2).

URL-1 < https://digi.ub.uni-heidelberg.de/diglit/hamdybey1892bd1/0006/text_ocr > , erişim tarihi 30.04.2021.

URL-2 < https://digi.ub.uni-heidelberg.de/diglit/hamdybey1892bd1/0006/text_ocr >, erişim tarihi 28.04.2021.

URL-3 < https://digi.ub.uni-heidelberg.de/diglit/hamdybey1892bd1/0006/text_ocr > , erişim tarihi 29.04.2021.

URL-4 < https://digi.ub.uni-heidelberg.de/diglit/hamdybey1892bd1/0006/text_ocr > , erişim tarihi 30.04.2021.

URL-5 < https://digi.ub.uni-heidelberg.de/diglit/hamdybey1892bd1/0006/text_ocr > , erişim tarihi 30.04.2021.

URL-6 BOUN Jale İnan Koleksiyonu JALARC0800205 no.lu belge. <http://digitalarchive.boun.edu.tr/bitstream/handle/123456789/10024/JALARC0800205.pdf?sequence=1&isAllowed=y>, erişim tarihi 07.11.2019.

URL-7 BOUN Jale İnan Koleksiyonu JALARC0800206 no.lu belge. <http://digitalarchive.boun.edu.tr/bitstream/handle/123456789/10025/JALARC0800206.pdf?sequence=1&isAllowed=y≥ , erişim tarihi 07.11.2019.

URL-8 <https://dijital-kutuphane.mkutup.gov.tr/tr/periodicals/catalog/issue/5411 > erişim tarihi 30.05.2021.

URL-9 <https://www.hurriyet.com.tr/o-doganay-ise-ben-de-batanay-im-4837740> , erişim tarihi 10.04.2021.

URL-10 < http://www.tayproject.org/haberarsiv20165.html >, erişim tarihi 15.05.2021.

URL-11 < https://www.ttk.gov.tr/tarihce/> , erişim tarihi 16.03.2021.

URL-12 < https://www.ttk.gov.tr/kongreler/i-turk-tarih-kongresi-02-11-temmuz-1932-ankara/ > ,erişim tarihi 24.03.2021.

URL-13 <https://drive.google.com/file/d/0B7liBn5XLsAfejZWSmVDb1h2dVU/vie> erişim tarihi 24.03.2021

URL-14 < http://www.eskiistanbul.net/4249/topkapi-sarayi-1-avlu >, erişim tarihi 07.05.2021.

URL-15 < http://www.eskiistanbul.net/5054/topkapi-sarayi >, erişim tarihi 07.05.2021.

URL-16 < https://katalog.ibb.gov.tr/yordambt/yordam.php?aTumu=Krt_026661 >, erişim tarihi 10.05.2021.

URL-17 <https://www.smb.museum/museeneinrichtungen/rathgenforschungslabor/forschung/publikationen/bba/ >, erişim tarihi 18.03.2021.

URL-18 < http://blog.smb.museum/forschungsalltag-vor-80-jahren-historische-fotos-aus-dem-rathgen-forschungslabor/ >, erişim tarihi 24 Mart 2016.

URL-19 < https://blog.smb.museum/wp-content/uploads/2016/03/932-3.jpg > , erişim tarihi 24.03.2016.

URL-20 BOUN Aziz Ogan Koleksiyonu OGNIST0101602 sayılı belge. <http://digitalarchive.boun.edu.tr/bitstream/handle/123456789/3297/OGNIST0101602.pdf?sequence=1&isAllowed=y>, erişim tarihi 03.03.2021.

URL-21 BOUN Aziz Ogan Koleksiyonu OGNIST0102001 sayılı belge. <http://digitalarchive.boun.edu.tr/bitstream/handle/123456789/3302/OGNIST0102001.pdf?sequence=1&isAllowed=y> , erişim tarihi 03.03.2021.

URL-22 < https://www.ias.edu/hetty-goldman-life >, erişim tarihi 22.11.2020.

URL-23 BOUN Aziz Ogan Koleksiyonu OGNIST0105210 sayılı belge. <http://digitalarchive.boun.edu.tr/bitstream/handle/123456789/3478/OGNIST0105210.pdf?sequence=1&isAllowed=y >, erişim tarihi 03.04 2021.

URL-24 < https://tr.wikipedia.org/wiki/Muhsin_Ertuğrul >, erişim tarihi 04.05.2021.

URL-25 < http://www.ekrembugraekinci.com/article/?ID=969 >, erişim tarihi 04.05.2021.

URL-26 BOUN Aziz Ogan Koleksiyonu OGNIST0104506 sayılı belge. <http://digitalarchive.boun.edu.tr/bitstream/handle/123456789/3397/OGNIST0104506.pdf?sequence=1&isAllowed=y> , erişim tarihi 03.03.2021.

URL-27 BOUN Aziz Ogan Koleksiyonu OGNIST0104609 sayılı <belge.http://digitalarchive.boun.edu.tr/bitstream/handle/123456789/3416/OGNIST0104609.pdf?sequence=1&isAllowed=y> , erişim tarihi 03.03.2021.

URL-28<https://kvmgm.ktb.gov.tr/TR-90698/yeni-kurulan-restorasyon-ve-konservasyon-bolge-laboratu-.html>, erişim tarihi 20.05.2021.

URL-29<https://teftis.ktb.gov.tr/Eklenti/67945,restorasyonvekonservasyonmerkezvebolgelaboratuvarimudur-.pdf?0 >, erişim tarihi 10.02.2022

URL-30 <http://www.museum.chemie.uni-goettingen.de>, erişim tarihi 26.11.2021.

URL-31 < https://www.liebig-museum.de/geschichte/>, erişim tarihi 29.11.2021.

Uzun Aydın, D. (2013). *Sanayi-i Nefise Mektebi'nin Türk Heykel Sanatındaki Yeri ve İlk Heykeltraşlar* (Doktora tezi). Ege Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, İzmir.

Uzun, D. (2012). Heykel Sanatının Türk Kültürü İçindeki Yeri ve Yervant Oskan Efendi. *Journal of Life Sciences*, *1* (1), (ss.279-291).

Üreten, H. (2019). Sorularla Eskiçağ Tarihi'nde Yöntem Sorunu. *OANNES*. 167.

Vacin, L. (2018). *The Unknown Benno Landsberger. A Biographical Sketch of an Assyriological Altmeister's Development, Exile, and Personel Life*. Wiesbaden: Harrossowitz Verlag.

Veenhof, K. R. (1991/1992). Fritz Rudolf Kraus (21.3.1910-19.1.1991). *Archiv für Orientforschung,* 38/39.

Verein Aktives Museum. (2000). *Haymatloz: Exil in der Türkei 1933-1945*. Berlin: Mercedes Druck.

von Soden, W. (1969). Benno Landsberger (1890-1968). *Zeitschrift der Deutschen Morgenländischen Gesellschaft*. *119* (1).

Weidner, E. (1968/69). Eckhard Unger. (11. April 1885 bis 24. Juli 1966), *Archiv für Orientforschung*, 22, (ss. 210-211).

Widmann, H. (2000). *Atatürk ve Üniversite Reformu*. İstanbul: Kabalcı Yayınevi.

Yarlıgaş, V. (2015). Kimyahane'den Merkez Laboratuvar'a Türkiye'nin İlk Koruma Laboratuvarının Tarihçesi Üzerine Bir İnceleme. *24. Müze Kurtarma Kazıları Sempozyumu ve 1. Uluslararası Müzecilik Çalıştayı* içinde. Ankara: Kültür Varlıkları ve Müzeler Genel Müdürlüğü Yayınları.

Yücel, E. (2004). Restoratör Mimarlardan Macit Rüştü Kural. *Yapı Dergisi*. 27, (ss.81-84).

EKLER

EK A: Mulaj ve Tamir Atölyesi'nin el yazısı ile yazılmış çalışma cetvellerinden birkaç örnek (İAMA).

EK B: Mimarlık Atölyesine ait çalışma çizelgelerinden birkaç örnek (İAMA).

EK C: Müze'de laboratuvar kurulmasına yönelik Nurettin Akbulut'un notu (V. Yarlıgaş Arşivi).

EK D: Wilhelm Krause'nin çalışma sözleşmesi (İAMA).

EK E: Kimya Laboratuvarına ait çalışma çizelgelerinden birkaç örnek. (İAMA)

EK F. Nurettin Akbulut Çorlu'da askerlik yaparken Aziz Ogan'a gönderdiği Osmanlıca mektup ve transkripsiyonu (BOUN-AOK OGNIST0105210).

EK G: Nurettin Akbulut'un yazdığı çalışma raporu (İAMA).

EK H: ICOM tarafından tablo restorasyonuyla ilgili gönderilen anket hakkında yazışma ve Nurettin Akbulut'un konuyla ilgili yazdığı rapor (V. Yarlıgaş Arşivi).

EK I. Nurettin Akbulut'un Rathgen'in "Die Konservierung der Altertumsfunden" kitabını çevirirken aldığı notlar (V. Yarlıgaş Arşivi).

EK. J. Nurettin Akbulut'un Rathgen çevirisinden bir örnek (V. Yarlıgaş Arşivi).

EK K: Hadi Tamer'in Avrupa seyahatinde ziyaret ettiği kültür kurumlarının listesi (HTA_MES_D03_doc_72).

EK L: Aziz Ogan'ın Hayrullah Örs'e yazdığı Osmanlıca mektup ve transkripsiyonu (BOUN-AOK OGNIST0104609).

EK A : Mulaj ve Tamir Atölyesi'nin el yazısı ile yazılmış çalışma cetvellerinden birkaç örnek (İAMA).

Çizelge A.1 : Müzeler Genel Direktörlüğü Mulaj ve Tamir Atölyesi Aylık Çalışma Cetveli. Mart 1938 (İAMA).

Müzeler Genel Direktörlüğü Mulaj ve Tamir Atölyesi Aylık Çalışma Cetveli – Mart 1938						
Tarih Gün	**Eserin No.su**	**Eser İsmi**	**Hangi emirle yapıldığı**	**Genel Durumu**	**Yapılan iş**	**Sarfolunan Malzeme**
1.	Numerosuz	Bizans seramikleri T.K.S. hafriyatından	Genel direktörlük emrile	5 parça	Parçaların arasına alçı ilavesile ikmal ve boyama	
5.	Numerosuz	Bizans seramikleri T.K.S. hafriyatından		7 parça 15 parça	Yapıştırma, ikmal, boyama	
9.	40	Bronz heykelcik			Balmumundan ilk parçalı kalıbı	½ kilo kadar balmumu
12.	Numerosuz	Bizans seramikleri T.K.S. hafriyatından		5 parça	Yapıştırma, ikmal, boyama	
15	40	Bronz heykelcik			Bir alçı iç dökümü	½ kilo kadar alçı
15		20 muhtelif madalya ve sikke			Kalıp ve iç dökümü	Tarih kurumu için

Çizelge A.1 (devam) : Müzeler Genel Direktörlüğü Mulaj ve Tamir Atölyesi Aylık Çalışma Cetveli. Mart 1938 (İAMA).

Tarih Gün	**Eserin No.su**	**Eser İsmi**	**Hangi emirle yapıldığı**	**Genel Durumu**	**Yapılan iş**	**Sarfolunan Malzeme**
18.	Numerosuz	Bizans seramiki T.K.S. haf		8 parça	Yapıştırma, ikmal, boyama	
21.	Numerosuz	Bizans seramiki T.K.S. haf		6 parça 4 parça	Yapıştırma, ikmal, boyama	
24.	10	Ağlayıcı kadınlar lahdinin ¼ mikyasında Kopyasına başlanma ve Bizans seramik			¼ mikyasındakopya	Atölye şefi Zühdü

Çizelge A.2 : Müzeler Genel Direktörlüğü Mulaj ve Tamir Atölyesi Aylık Çalışma Cetveli. Nisan 1938. (İAMA).

Müzeler Genel Direktörlüğü Mulaj ve Tamir Atölyesi Aylık Çalışma Cetveli – Nisan 1938						
Tarih Gün	**Eserin No.su**	**Eser İsmi**	**Hangi emirle yapıldığı**	**Genel Durumu**	**Yapılan iş**	**Sarfolunan Malzeme**
1.	10	Ağlayıcı kadınlar lahdi	Genel direktörlük emrile		¼ mikyasında kopyasına devam	
3.	Numeros uz	Bizans seramikleri T.K.S. hafriyatından		7 parça 9 parça	Parçaların Yapıştırılması, ikmal, boyama	
11.	Numeros uz	Desti parçası (Afyondan gelen)		3 parça	Parçaların Yapıştırılması, ikmal, boyama	
15.	Numeros uz	Çanak parçası (Afyondan gelen)		8 parça	Yapıştırma, ikmal, boyama	
17.	Numeros uz	Demlik? Parçası (Afyondan gelen)		3 parça	Yapıştırma, ikmal, boyama	
19.	Numeros uz	6 adet sikke			Kalıp ve iç dökümü	
22.	Numeros uz	Küp parçası (Afyondan)		10 parça	Yapıştırma, ikmal, boyama	½ çuval yanlı? alçı

Çizelge A.2 (devam) : Müzeler Genel Direktörlüğü Mulaj ve Tamir Atölyesi Aylık Çalışma Cetveli. Nisan 1938. (İAMA).

Tarih Gün	**Eserin No.su**	**Eser İsmi**	**Hangi emirle yapıldığı**	**Genel Durumu**	**Yapılan iş**	**Sarfolunan Malzeme**
26	Numerosuz	Bizans seramiki T.K.S. haf		6 parça	Yapıştırma, ikmal, boyama	Atölye şefi Zühdü

Çizelge A.3 : Müzeler Genel Direktörlüğü Mulaj ve Tamir Atölyesi Aylık Çalışma Cetveli. Mayıs 1938. (İAMA).

Müzeler Genel Direktörlüğü Mulaj ve Tamir Atölyesi Aylık Çalışma Cetveli – Mayıs 1938

Tarih Gün	Eserin No.su	Eser İsmi	Hangi emirle yapıldığı	Genel Durumu	Yapılan iş	Sarfolunan Malzeme
1.	10	Ağlayıcı kadınlar lahdi	Genel direktörlük emrile		¼ mikyasında kopyasına devam	
4.	Numerosuz	156 sikke			Kalıp ve iç dökümü	
6.	Numerosuz	Küp parçası (Afyondan gelen)		12 parça	Parçaların Yapıştırılması, ikmal, boyama	
7.	Numerosuz	Bizans seramikleri (T.K.S. hafriyat)		7 parça 9 parça	Parçaların yapıştırılması, ikmal, boyama	
17.	Numerosuz	24 adet sikke			Kalıp ve iç dökümü	
19.	Numerosuz	Bizans seramikleri (T.K.S. hafriyat)		3 parça	Parçaların yapıştırılması, ikmal, boyama	
22.	Numerosuz	156 adet sikkeye devaam		10 parça	Kalıp ve iç dökümü	Atölye şefi Zühdü

EK B: Mimarlık Atölyesine ait çalışma çizelgelerinden birkaç örnek (İAMA).

Çizelge B.1 : Müzeler Genel Direktörlüğü Mimarlığı Aylık Mesai Cetveli. Kasım 1935.

Müzeler Genel Direktörlüğü Mimarlığı Aylık Mesai Cetvelidir. Kasım 1935					
Tarih Ayı	**İşin Ne Olduğu**	**Ne tarih ve hangi buyrukla geldiği ve ilişiği**	**Projelerin ve keşfin tutarı**	**İkmal ve makama sunulduğu tarih ve ilişiklerinin miktarı**	**İşin genel durumu hakkında mimarın mütalaası**
2. Teşrin	Kimyagerlik için muhafaza sandığı	508 karar no	Plan keşfi	2/11/935	
2. Teşrin	Çarşambada mezar önündeki çeşme	No 1658	Rapor ve resim	12/11/935	
2. Teşrin	Silah müzesi deposunun camekânları	1524	Keşfile plan ve makta resimleri Keşif tutarı 272 lira	13/10/935	
2. Teşrin	Meskukat müzesi için demir inşaat camekânlı mahfazalık		Resim ve planlar	18/11/935	
2. Teşrin	Süleymaniyede kanalizasyon hafriyatından çıkan izler	emirle	Vaziyet planı ve makta resmi	21/11/935	

Çizelge B.1 (devam) : Müzeler Genel Direktörlüğü Mimarlığı Aylık Mesai Cetveli. Kasım 1935.

Tarih Ayı	**İşin Ne Olduğu**	**Ne tarih ve hangi buyruklu a geldiği ve ilişiği**	**Projelerin ve keşfin tutarı**	**İkmal ve makama sunulduğu tarih ve ilişiklerinin miktarı**	**İşin genel durumu hakkında mimarın mütalaası**
2. Teşrin	Çemberli taşın tehlike vaziyeti	1741	Rapor	21/11/935	Mimar K. Altan

Çizelge B.2 : Müzeler Genel Direktörlüğü Mimarlığı Aylık Mesai Cetveli. Şubat 1936. (İAMA).

Müzeler Genel Direktörlüğü Mimarlığı Aylık Mesai Cetvelidir. Şubat 1936					
Tarih Ayı	**İşin Ne Olduğu**	**Ne tarih ve hangi buyrukla geldiği ve ilişiği**	**Projelerin ve keşfin tutarı**	**İkmal ve makama sunulduğu tarih ve ilişiklerinin miktarı**	**İşin genel durumu hakkında mimarın mütalaası**
2	Türbe keşifleri: Sinanpaşa Türbesi Sultanahmet Çeşmesi Sultanahmet Türbesi Ayasofya Türbesi Nuriosmaniye Türbesi Nevşehirli İbrahimpaşa Türbesi		Keşif tutarı: 89 – 10 22 – 50 68-60 45-40 8- 40 249.80		Evelki tamir keşifleri bırakılar ak fırtına dolayısıyla hasara uğrayan türbe kurşunlarının yapılmasına karar verilmiştir.
2	Bağdat Köşkü demir camekânının ve hazine kovuşunun ihalesi	20/2/936	1376,00 Hazine 520, 95 Bağdat		

Çizelge B.2 (devam) : Müzeler Genel Direktörlüğü Mimarlığı Aylık Mesai Cetveli. Şubat 1936. (İAMA)

Tarih Ayı	**İşin Ne Olduğu**	**Ne tarih ve hangi buyrukla geldiği ve ilişiği**	**Projelerin ve keşfin tutarı**	**İkmal ve makama sunulduğu tarih ve ilişiklerinin miktarı**	**İşin genel durumu hakkında mimarın mütalaası**
2	Kimya laboratuvarının %20 keşif ilavesi ve tasdiki	19/2/936			
2	Saray müzesindeki binalar üstünde hasara uğrayan kurşun örtülerin tesbiti				
2	Arkeoloji müzesinin kiremit aktarması yıkılan taras antresinin divar tamiri	28/2/36			
	Şark eserleri müzesinin çerçeve tamiri keşfi				
	Saray müzesinde yapılan oluk tamirlerinin tetkik ederek 1-2nci istihkak raporu tanzimi	1nci 5/2/936 2nci 28/2/936			

EK C: Müze'de laboratuvar kurulmasına yönelik Nurettin Akbulut'un notu (V. Yarlıgaş Arşivi).

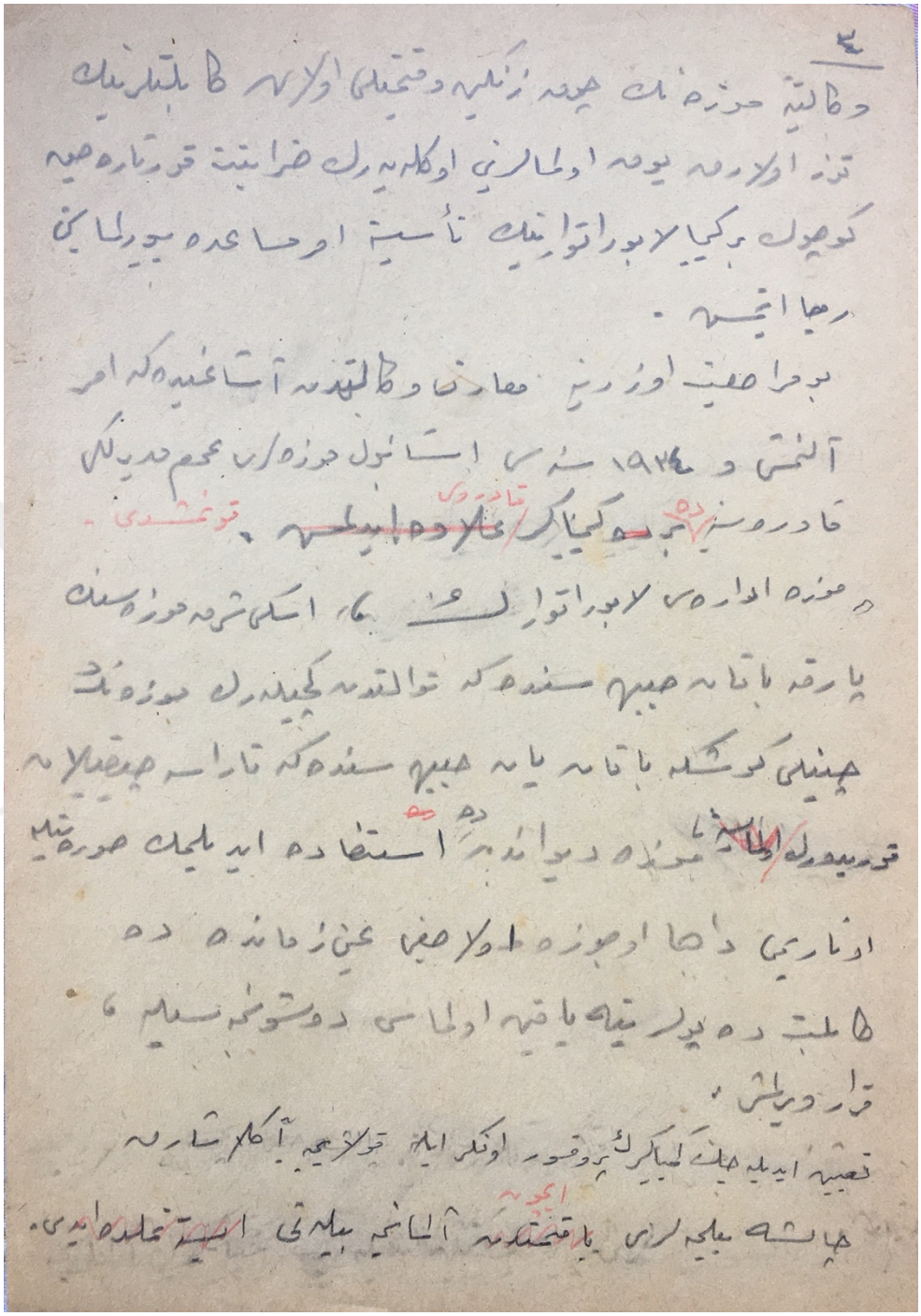

Şekil C.1 : Nurettin Akbulut'un laboratuvarın kurulması ile ilgili notu (V. Yarlıgaş Arşivi).

EK D: Wilhelm Krause'nin çalışma sözleşmesi (İAMA).

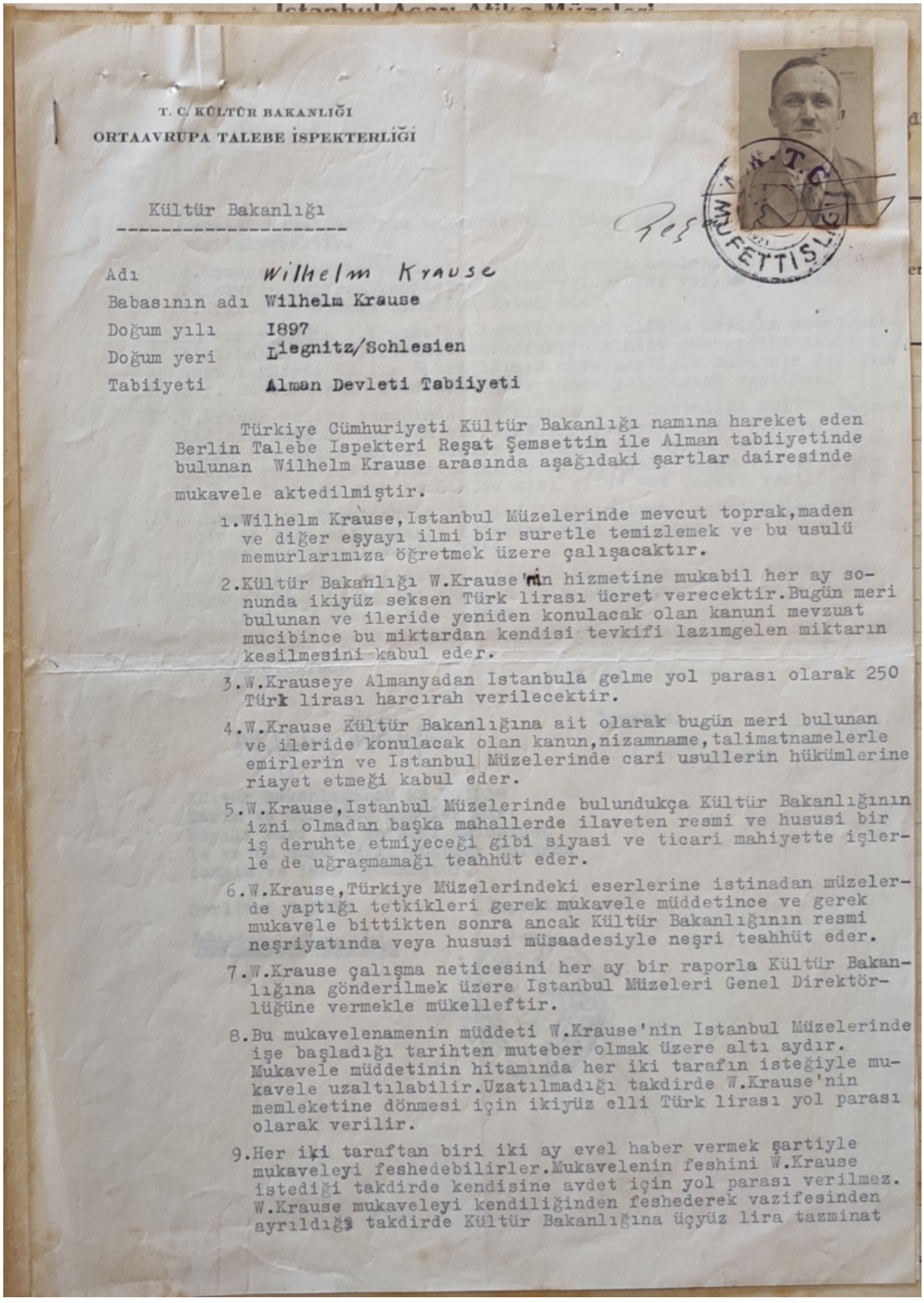

T. C. KÜLTÜR BAKANLIĞI
ORTAAVRUPA TALEBE İSPEKTERLİĞİ

Kültür Bakanlığı

Adı Wilhelm Krause
Babasının adı Wilhelm Krause
Doğum yılı 1897
Doğum yeri Liegnitz/Schlesien
Tabiiyeti Alman Devleti Tabiiyeti

Türkiye Cümhuriyeti Kültür Bakanlığı namına hareket eden Berlin Talebe Ispekteri Reşat Şemsettin ile Alman tabiiyetinde bulunan Wilhelm Krause arasında aşağıdaki şartlar dairesinde mukavele aktedilmiştir.

1. Wilhelm Krause, Istanbul Müzelerinde mevcut toprak, maden ve diğer eşyayı ilmi bir suretle temizlemek ve bu usulü memurlarımıza öğretmek üzere çalışacaktır.
2. Kültür Bakanlığı W.Krause'nin hizmetine mukabil her ay sonunda ikiyüz seksen Türk lirası ücret verecektir. Bugün meri bulunan ve ileride yeniden konulacak olan kanuni mevzuat mucibince bu miktardan kendisi tevkifi lazımgelen miktarın kesilmesini kabul eder.
3. W.Krauseye Almanyadan Istanbula gelme yol parası olarak 250 Türk lirası harcırah verilecektir.
4. W.Krause Kültür Bakanlığına ait olarak bugün meri bulunan ve ileride konulacak olan kanun, nizamname, talimatnamelerle emirlerin ve Istanbul Müzelerinde cari usullerin hükümlerine riayet etmeği kabul eder.
5. W.Krause, Istanbul Müzelerinde bulundukça Kültür Bakanlığının izni olmadan başka mahallerde ilaveten resmi ve hususi bir iş deruhte etmiyeceği gibi siyasi ve ticari mahiyette işlerle de uğraşmamağı teahhüt eder.
6. W.Krause, Türkiye Müzelerindeki eserlerine istinadan müzelerde yaptığı tetkikleri gerek mukavele müddetince ve gerek mukavele bittikten sonra ancak Kültür Bakanlığının resmi neşriyatında veya hususi müsaadesiyle neşri teahhüt eder.
7. W.Krause çalışma neticesini her ay bir raporla Kültür Bakanlığına gönderilmek üzere Istanbul Müzeleri Genel Direktörlüğüne vermekle mükelleftir.
8. Bu mukavelenamenin müddeti W.Krause'nin Istanbul Müzelerinde işe başladığı tarihten muteber olmak üzere altı aydır. Mukavele müddetinin hitamında her iki tarafın isteğiyle mukavele uzaltılabilir. Uzatılmadığı takdirde W.Krause'nin memleketine dönmesi için ikiyüz elli Türk lirası yol parası olarak verilir.
9. Her iki taraftan biri iki ay evel haber vermek şartiyle mukaveleyi feshedebilirler. Mukavelenin feshini W.Krause istediği takdirde kendisine avdet için yol parası verilmez. W.Krause mukaveleyi kendiliğinden feshederek vazifesinden ayrıldığı takdirde Kültür Bakanlığına üçyüz lira tazminat

Şekil. D.1 : Wilhelm Krause'nin sözleşmesi (İAMA).

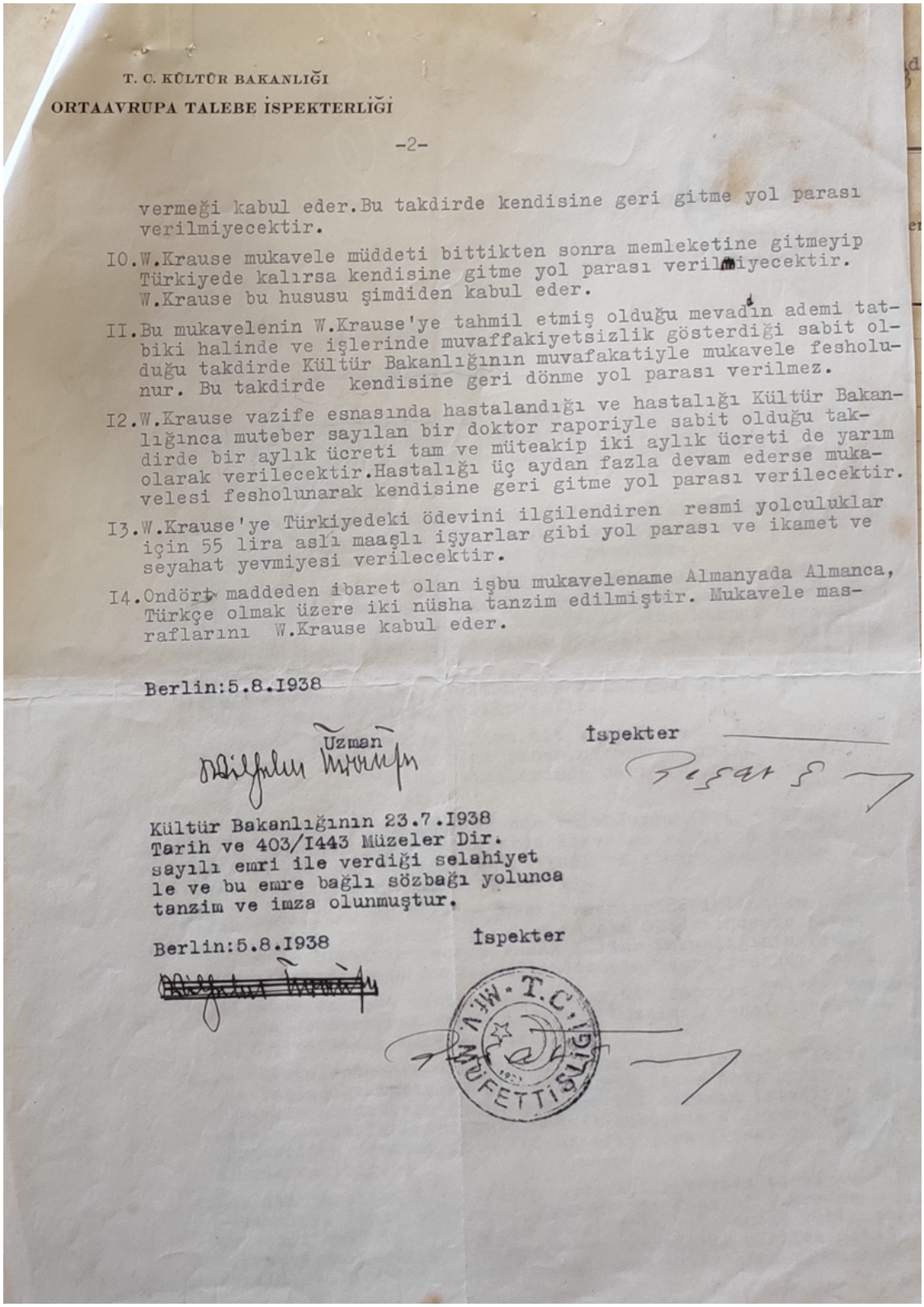

T. C. KÜLTÜR BAKANLIĞI
ORTAAVRUPA TALEBE İSPEKTERLİĞİ

-2-

vermeği kabul eder.Bu takdirde kendisine geri gitme yol parası verilmiyecektir.

IO.W.Krause mukavele müddeti bittikten sonra memleketine gitmeyip Türkiyede kalırsa kendisine gitme yol parası verilmiyecektir. W.Krause bu hususu şimdiden kabul eder.

II.Bu mukavelenin W.Krause'ye tahmil etmiş olduğu mevadın ademi tatbiki halinde ve işlerinde muvaffakiyetsizlik gösterdiği sabit olduğu takdirde Kültür Bakanlığının muvafakatiyle mukavele feshonur. Bu takdirde kendisine geri dönme yol parası verilmez.

I2.W.Krause vazife esnasında hastalandığı ve hastalığı Kültür Bakanlığınca muteber sayılan bir doktor raporiyle sabit olduğu takdirde bir aylık ücreti tam ve müteakip iki aylık ücreti de yarım olarak verilecektir.Hastalığı üç aydan fazla devam ederse mukavelesi fesholunarak kendisine geri gitme yol parası verilecektir.

I3.W.Krause'ye Türkiyedeki ödevini ilgilendiren resmi yolculuklar için 55 lira aslı maaşlı işyarlar gibi yol parası ve ikamet ve seyahat yevmiyesi verilecektir.

I4.Ondört maddeden ibaret olan işbu mukavelename Almanyada Almanca, Türkçe olmak üzere iki nüsha tanzim edilmiştir. Mukavele masraflarını W.Krause kabul eder.

Berlin:5.8.I938

Uzman

İspekter

Kültür Bakanlığının 23.7.I938
Tarih ve 403/I443 Müzeler Dir.
sayılı emri ile verdiği selahiyet
le ve bu emre bağlı sözbağı yolunca
tanzim ve imza olunmuştur.

Berlin:5.8.I938

İspekter

T.C. MÜFETTİŞLİĞİ

Şekil D. 1 (devam) : Wilhelm Krause'nin sözleşmesi (İAMA).

EK E: Kimya Laboratuvarına ait çalışma çizelgelerinden birkaç örnek (İAMA).

Çizelge E.1 : Müzeler Genel Direktörlüğü Kimya Laboratuvarının II. Teşrin 935 Çalışma Cetveli. Kasım 1935 (İAMA).

Müzeler Genel Direktörlüğü Kimya Laboratuvarının II. Teşrin 935 Çalışma Cedveli (Kasım 1935)

Günü	**Eserin No.su**	**Fotoğraf No.su**	**Cinsi**	**Aid olduğu kolleksiyon**	**Hangi buyrukla laboratuvara geldiği**	**Laboratuvara gelmesini mucip genel durumu**	**Kullanılan mevad ve sarf edilen mualece mikdarı**	**Kolleksiyona iade tarihi**	**Alınan son uç hakkında kimyager ilmi. (?)**
1.	938	3950/1	Menhut[163] Rahle	Çinili köşk	Genel Direktör şifahi emrile	Kürtlü[164] bulunması dolayisila kürtlardan kurtarmak ve mühafazasını temin etmek	Benzin 1 kilo, sülfür dökarbon ½ kilo, Montan[165] 200 gr.	14.	---
4.	Yok		Vazo	?	"	Esmer siyah renkde sirli olup kalker tabakasila örtülü olması – toprakdan çıkdığı gibi bulunduğu.	Hamizi kloruna[166] ½ kilo, benzin 200 gr, montan 50 gr.	15	-----

[163] Yontma, yontulmuş.
[164] Kurtlu.
[165] Montan mumu.
[166] Klorikasit.

Çizelge E.1 (devam) : Müzeler Genel Direktörlüğü Kimya Laboratuvarının II. Teşrin 935 Çalışma Cetveli. Kasım 1935 (İAMA).

Günü	E. No	F. No.	Cins	Kolleksiyon	Buyruk	Genel Durum	Mevad ve muacere	iade	sonuç
1	6410		Testi (küçük)	"	"	Toprakdan çikdiği gibi, toprak ve kalkerli olduğu için temizlenmek üzere	Hamizi kloruna 200 cc(?). imbik suyu 1000 cc(?)	11.	----
1	6409		" (")	"	"	" " " "	" " "	8	----
1	6408		" (")	"	"	" " " "	" " "	8	----
14	Yok		Vazo	"	"	Hemen ekseri yerleri killi çamur ile örtülü olduğundan temizlenmek için	" " "	25	----
1	Yok		Çift ağızlı toprak testi	"	"	Testi sipporlarla[167] tamamen örtülü olmasından	2 kilo imbik suyu, benzin 250 cc, 50 gr montan	25	----
Hariçteki mesai 16. Türk ve İslam Müzesindeki yeşil boyalı oymalı tahta minberi görmeye gitdim. 19. T. İ. Müzesi Hazne Kovuşlarındaki kürtlü dolap görüldü.									

[167] Sporlar.

Çizelge E.2 : Müzeler Genel Direktörlüğü Kimya Laboratuvarının II. Kanun 1936 Çalışma Cetveli. Ocak 1936. (İAMA).

Müzeler Genel Direktörlüğü Kimya Laboratuvarının II. Kanun 1936 Çalışma Cetveli (Ocak 1936)									
Tarih	**Eserin No.su**	**Fotoğraf No.su**	**Cinsi**	**Aid olduğu kolleksiyon**	**Hangi buyrukla laboratuvara geldiği**	**Laboratuvara gelmesindeki genel durumu hak. izahat ile gördüğü muamele**	**Kullanılan mevad ve sarf edilen mualece mikdarı**	**Kolleksiyona iade tarihi**	**Alınan sonuç hakkında mütalaa**
1-31	Topkapı S. Müzesi yeni kütüphanede kürtları imha etme ve dolapları temizleme ameliyesine devam.								
1-31	Kasım Paşadan gelen minberin temizlenmesine devam.								
6-…	Genel müdürlükden alınan teskere mucibince muhtelif günlerde İstanbulda mevcut kütüphane tetkik ve alınan neticeye göre rapor verildi.								
10.	Eski bir sedefli rahlenin temizlenmesile tamirine başlandı.								
	Diğer boş günlerde tesis edilmekde olan Kimyahaneye yapılacak olan su, havagazı ve elektrik tesisatının yerleri tesbit ve yapacak müesseselerle temasa gelinip pilanları tesbit edildi.								

Çizelge E.3 : Müzeler Genel Direktörlüğü Kimya Laboratuvarının I. Kanun 1935 Çalışma Cetveli (Aralık 1935). (İAMA).

Müzeler Genel Direktörlüğü Kimya Laboratuvarının I. Kanun 1935 Çalışma Cetveli (Aralık 1935)									
	Eserin No.su	**Fotoğraf No.su**	**Cinsi**	**Aid olduğu kolleksiyon**	**Hangi buyrukla laboratuvara geldiği**	**Laboratuvara gelmesindeki genel durumu hak. izahat ile gördüğü muamele**	**Kullanılan mevad ve sarf edilen mualece mikdarı**	**Kolleksiyona iade tarihi**	**Alınan sonuç hakkında mütalaa**
1.			Minber	Kasımpaşada bir camiden	Genel direktörlüğün emrile	Pek harap ve birkaç kat bâli[168] bir halde idi. Tamamen söküldü, boyaları çıkarılmaya başlandı.	5 kilo suda 1 kilo süt kastik şimdiye kadar		
1.	Topkapı Saray müzesinde yeni kütüphanedeki kitapların kürtlarını imha ve dolapları temizlemeye başlandı								

[168] Eski, köhne.

Çizelge E.3 (devam) : Müzeler Genel Direktörlüğü Kimya Laboratuvarının I. Kanun 1935 Çalışma Cetveli (Aralık 1935). (İAMA).

Tarih	**Eserin No.su**	**Fotoğraf No.su**	**Cinsi**	**Aid olduğu koleksiyon**	**Hangi buyrukla laboratuvara geldiği**	**Laboratuvara gelmesindeki genel durumu hak. izahat ile gördüğü muamele**	**Kullanılan mevad ve sarf edilen mualece mikdarı**	**Koleksiyona iade tarihi**	**Alınan sonuç hakkında mütalaa**
5.			Cam tabak		Saray müzesi müdürlüğü tarafından	4 parça kırılmış olan cam yapıştırıldı	Balzam de Kanada 10 gr sarfedildi		
7.			Ayasofya müzesindeki mozaik		Genel direktörlüğün emrile	Renklerin daha kuvvetli görülebilmesi ve muhafaza edilebilmesi için tecrübeler(?) yapıldı ve müvafık görüldü	½ kilo benzin, 100 gr karnauba[1] mumu, 200 gr terebentin dövenis sarfedildi.		
11					Topkapı Saray müzesine Hazreti Yahya'ya ait eşyanın teşhir edildiği dolabın kürtları imha edilerek temizlendi.				
17					Okside olmuş ve milh[169] teşekkülünden dolayı sulanmakda olan tunç heykel temizlendi.				
20			Toprak ve sırlı tabak, çömlek parçaları		Üzerlerindeki toprak ve kalker tabakaları çıkarılıp temizlendi.				

[169] Tuz.

Çizelge E.4 : Müzeler Kimyahanesinin II. Teşrin 936 Mesai Cedveli (Kasım 1936) (İAMA).

Müzeler Kimyahanesinin II. Teşrin 936 Mesai Cedveli (Kasım 1936)
Birden basan soğuklar dolayısila, soba mübayası ve kurulması hasebile bir haftadan fazla çalışılamamıştır. Geçen ayki mesai raporunda temizlenmesi ikmal edilmiş olduğu bildirilen 652 numaralı güneş kursunun (Alaca eserlerinden) bazı yerlerinde tekrar çiçeklenmeler başlamış olduğundan, yeniden temizlendi ve üzerine patina yapıldıktan sonra tesiratı havayiden almaması için selilozlu lak sürüldü. (bu lak şimdiye kadar muhafaza maddesi olarak kullanılmamıştır. Her halde çok müsbet bir netice alacağımızı ümid ediyorum.) Meskükat salonundaki teşhir dolaplarına üstü kadife kaplı tahta raflar yapıldı. Yine Alacaya ait 816 numaralı cam para şeklindeki eserde temizlendi ve kırık yeri yapışdırıldı. Alacaya aid 654 numaralı büyük diskin temizlenmesine başlanmıştır fakat çok harap ve bir çok yerleri kırık olup parçalarda mevcut olduğundan temizlendikten sonra bu parçaların yapıştırılması oldukça uzun sürecektir.

EK F: Nurettin Akbulut Çorlu'da askerlik yaparken Aziz Ogan'a gönderdiği Osmanlıca mektup ve transkripsiyonu (BOUN-AOK OGNIST0105210).

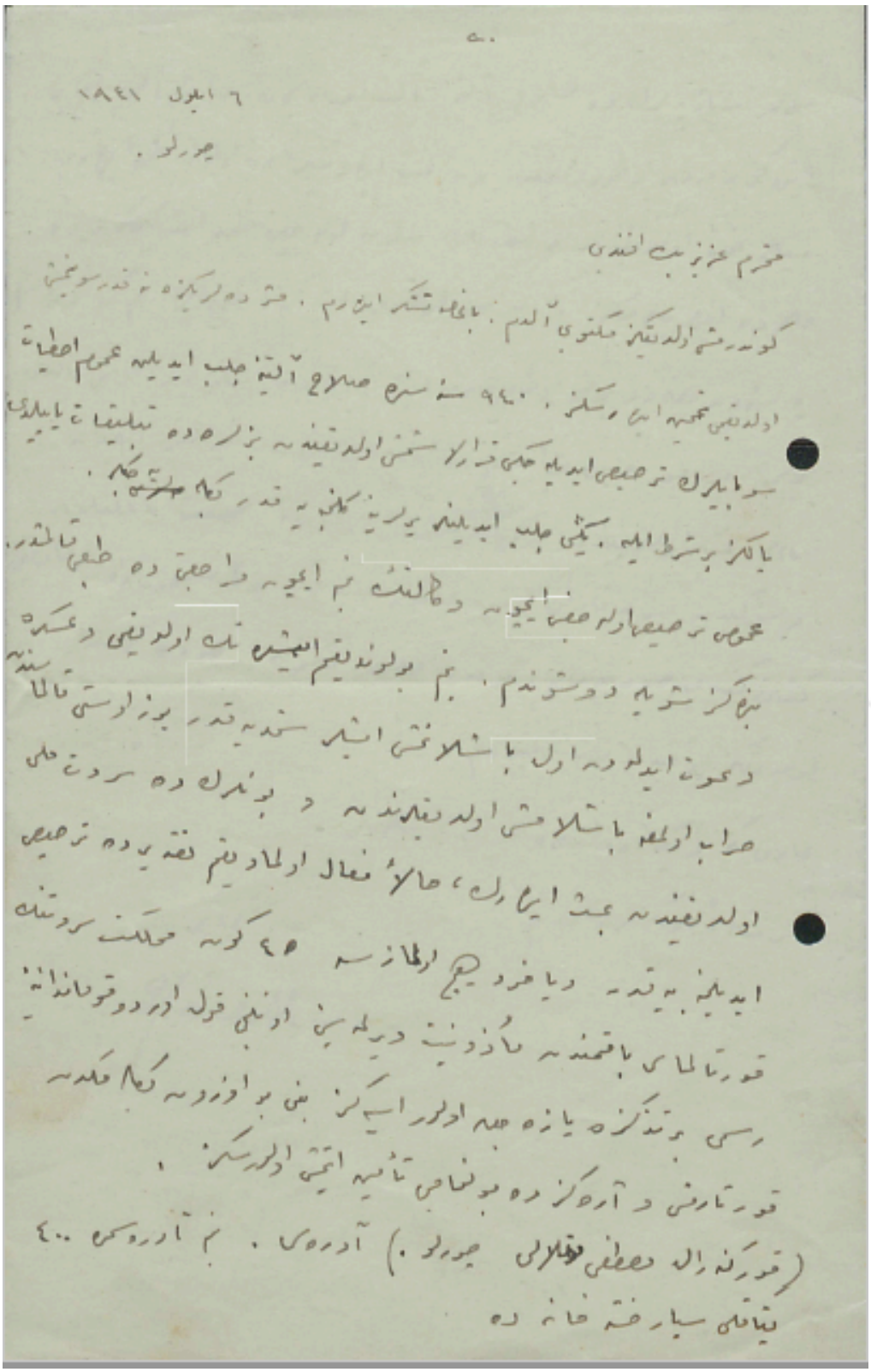

Şekil F.1 : Nurettin Akbulut'tan Aziz Ogan'a mektup.

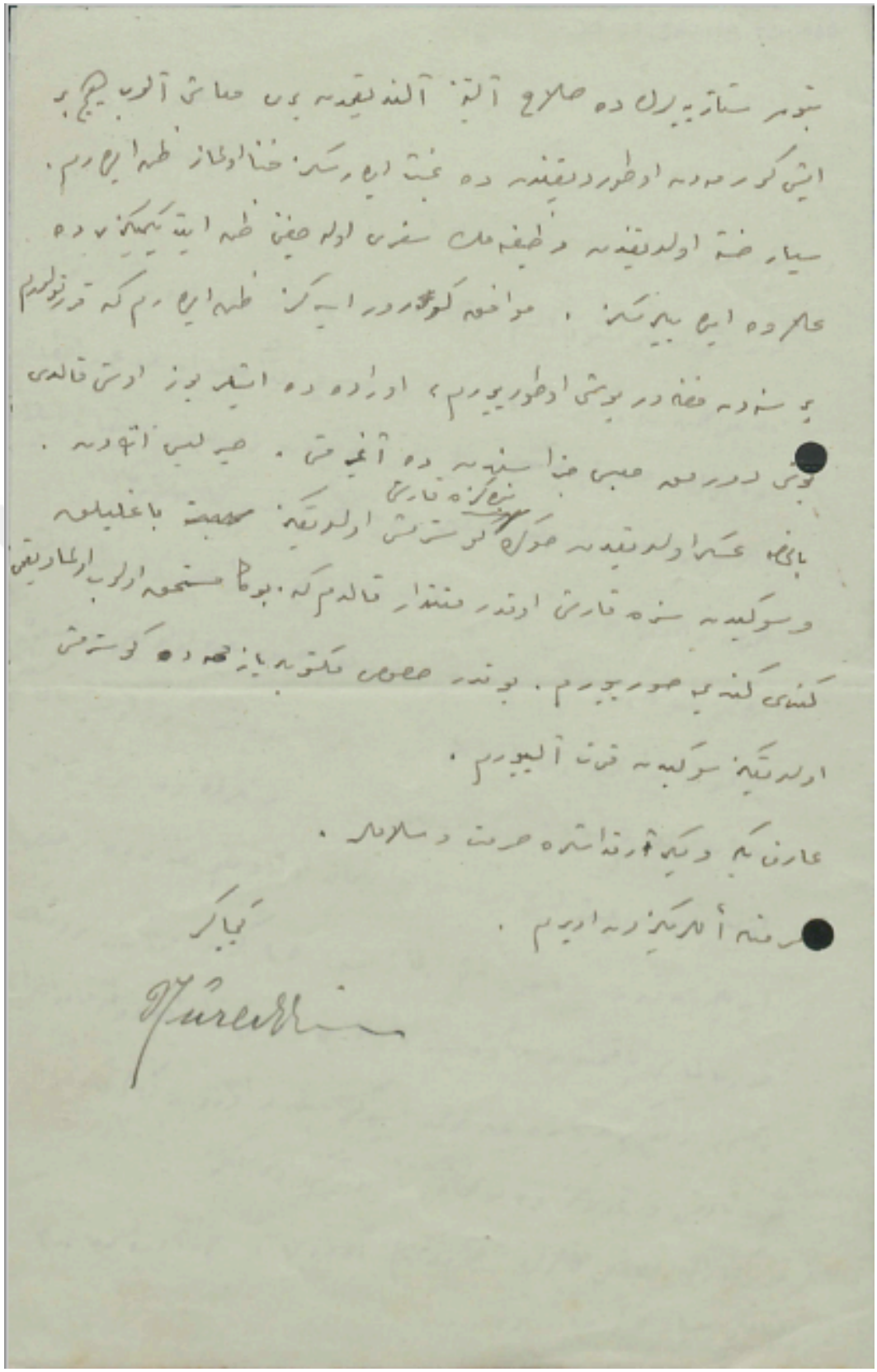

Şekil F.1 (devam) : Nurettin Akbulut'tan Aziz Ogan'a mektup.

Besmele

6 Eylül 1941

Çorlu

Muhterem Aziz Beyefendi,

Göndermiş olduğunuz mektubu aldım. Bilhassa teşekkür ederim. Müjdelerinize ne kadar sevinmiş olduğumu tahmin edersiniz. 940 senesinde silâh altına celp edilen umum ihtiyat subayların terhis edileceği kararlaşmış olduğundan bizlere de tebligat yapıldı. Yalnız bir şart ile; yeni celp edilenler yerlerine gelinceye kadar bekleyecekler.

Umumi terhis olacağı için Vekâletin benim için müracaatı da tabii kalmıştır. Bendeniz şöyle düşündüm. Benim, bulunduğum işte tek olduğumu ve askere davet edilmeden evvel başlanmış işler şimdiye kadar yüzüstü kalmasından harâb olmaya başlamış olduklarından ve bunların da servet-i milli olduğundan bahsederek hâlâ faal olmadığım takdirde terhis edilinceye kadar veyahut hiç olmazsa 45 gün memleket servetinin kurtarılması bakımından mezuniyet verilmesini Onuncu Kolordu Kumandanlığı'na resmî bir tezkire yazacak olur iseniz beni bu uzun beklemekten kurtarmış ve aranızda bulunmamı temin etmiş olursunuz.

(Korgeneral Mustafa Muğlalı, Çorlu) adresi.... Benim adresim de 400 yataklı seyyar hastahanede....

Bütün stajyerlerin de silah altına alındığımdan beri maaş alıp hiç bir iş görmeden oturduğundan da bahsederseniz fena olmaz zannederim. Seyyar hastahane olduğundan vazifemin seferî olacağını zannettiğinizi de ilave edebilirsiniz. Muvâfık görür iseniz zannederim ki kurtulurum. Bir seneden fazladır boş oturuyorum. Orada da işler yüzüstü kaldı. Boş durmak hapis cezasından da ağırmış. Hayırlısı Allahtan.

Şekil F.2 : Nurettin Akbulut'un Aziz Ogan'a yazdığı mektubun transkripsiyonu (V. Yarlıgaş Arşivi).

Bilhassa asker olduktan sonra bendenize karşı göstermiş olduğunuz bağlılık ve sevgiden size karşı o kadar minnetdar kaldım ki buna müstehak olup olmadığımı kendi kendime soruyorum. Bu kadar hususi mektuplar yazmada göstermiş olduğunuz sevgiden kuvvet alıyorum.

Arif Bey'e, diğer arkadaşlara hürmet ve selamlar.

Hürmetle ellerinizden öperim

Kimyager

Nureddin

Şekil F.2 (devam) : Nurettin Akbulut'un Aziz Ogan'a yazdığı mektubun transkripsiyonu (V. Yarlıgaş Arşivi).

EK G: Nurettin Akbulut'un yazdığı çalışma raporu (İAMA).

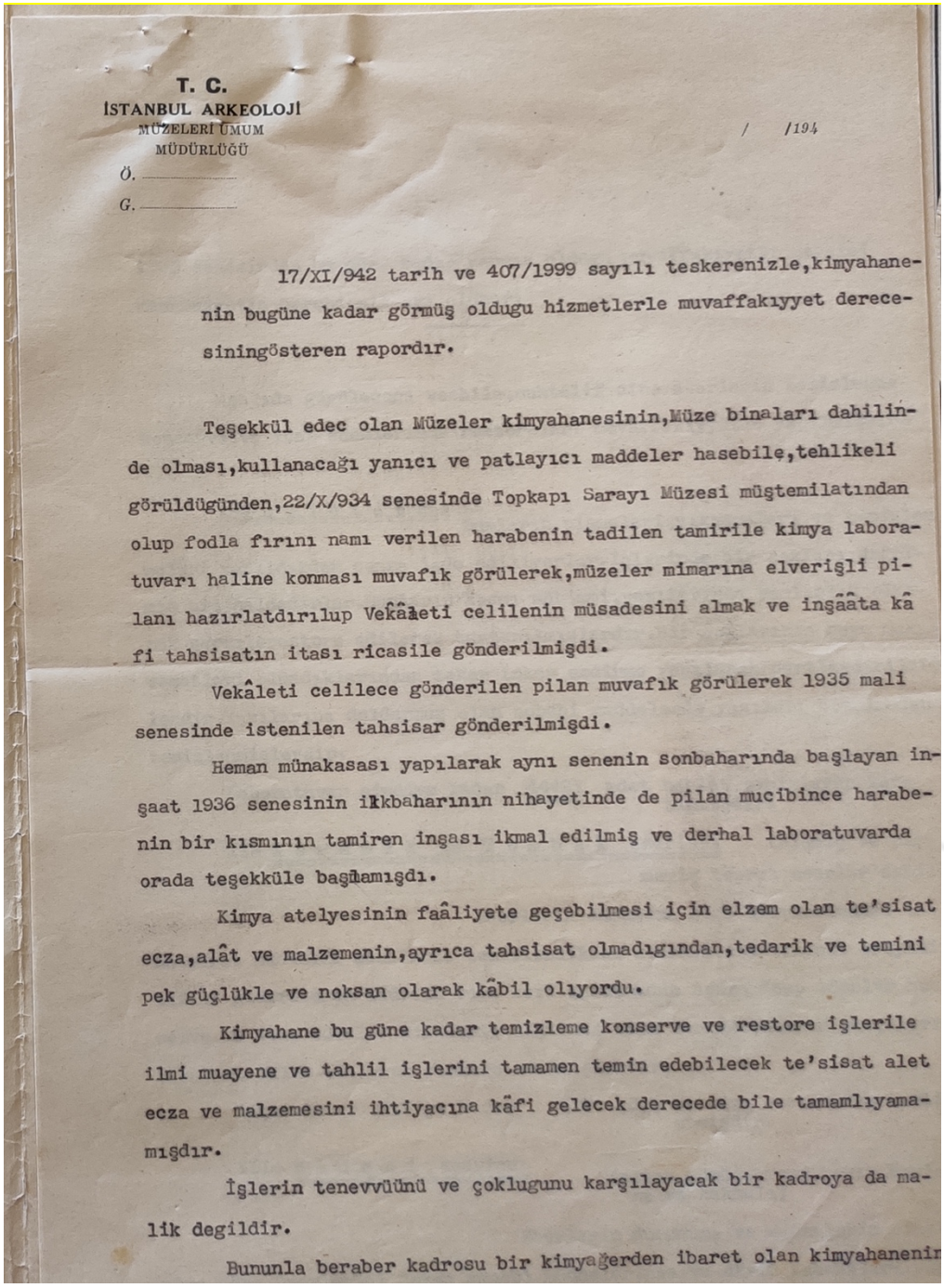

T. C.
İSTANBUL ARKEOLOJİ
MÜZELERİ ÜMUM
MÜDÜRLÜĞÜ

Ö. _____
G. _____

/ /194

17/XI/942 tarih ve 407/1999 sayılı teskerenizle,kimyahanenin bugüne kadar görmüş oldugu hizmetlerle muvaffakıyyet derecesiningösteren rapordır.

Teşekkül edec olan Müzeler kimyahanesinin,Müze binaları dahilinde olması,kullanacağı yanıcı ve patlayıcı maddeler hasebile,tehlikeli görüldügünden,22/X/934 senesinde Topkapı Sarayı Müzesi müştemilatından olup fodla fırını nami verilen harabenin tadilen tamirile kimya laboratuvarı haline konması muvafık görülerek,müzeler mimarına elverişli pilanı hazırlatdırılup Vekâleti celilenin müsadesini almak ve inşâata kâfi tahsisatın itası ricasile gönderilmişdi.

Vekâleti celilece gönderilen pilan muvafık görülerek 1935 mali senesinde istenilen tahsisar gönderilmişdi.

Heman münakasası yapılarak aynı senenin sonbaharında başlayan inşaat 1936 senesinin ilkbaharının nihayetinde de pilan mucibince harabenin bir kısmının tamiren inşası ikmal edilmiş ve derhal laboratuvarda orada teşekküle başlamışdı.

Kimya atelyesinin faâliyete geçebilmesi için elzem olan te'sisat ecza,alât ve malzemenin,ayrıca tahsisat olmadığından,tedarik ve temini pek güçlükle ve noksan olarak kâbil oluyordu.

Kimyahane bu güne kadar temizleme konserve ve restore işlerile ilmi muayene ve tahlil işlerini tamamen temin edebilecek te'sisat alet ecza ve malzemesini ihtiyacına kâfi gelecek derecede bile tamamlıyamamışdır.

İşlerin tenevvüünü ve çoklugunu karşılayacak bir kadroya da malik degildir.

Bununla beraber kadrosu bir kimyagerden ibaret olan kimyahanenin

Şekil G.1 : Nurettin Akbulut'un yazdığı çalışma raporu (İAMA).

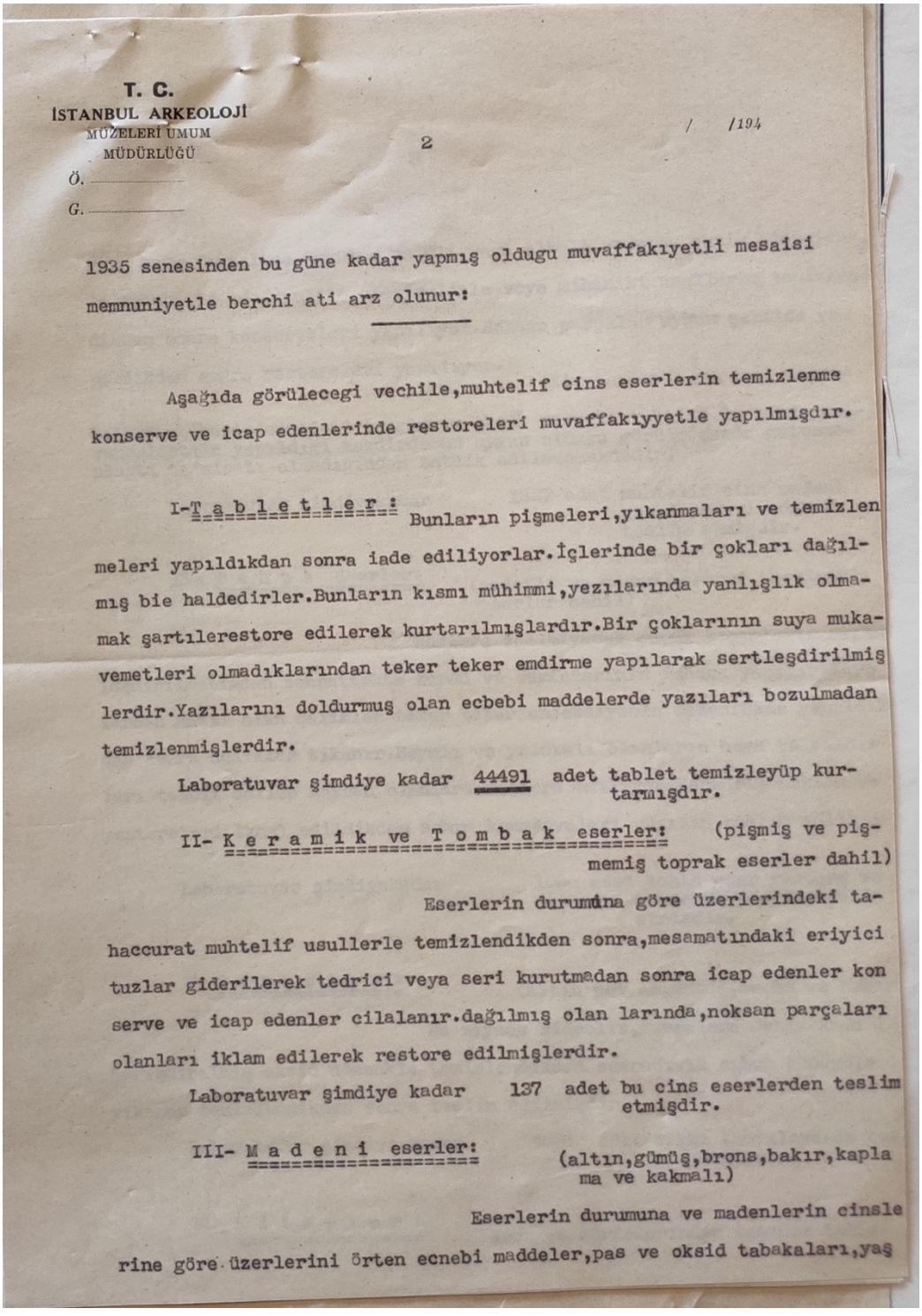

T. C.
İSTANBUL ARKEOLOJİ
MÜZELERİ UMUM
MÜDÜRLÜĞÜ
Ö. _____
G. _____

2

/ /194

1935 senesinden bu güne kadar yapmış oldugu muvaffakıyetli mesaisi memnuniyetle berchi ati arz olunur:

Aşağıda görülecegi vechile,muhtelif cins eserlerin temizlenme konserve ve icap edenlerinde restoreleri muvaffakıyyetle yapılmışdır.

I-T a b l e t l e r : Bunların pişmeleri,yıkanmaları ve temizlenmeleri yapıldıkdan sonra iade ediliyorlar.İçlerinde bir çokları dağılmış bie haldedirler.Bunların kısmı mühimmi,yezılarında yanlışlık olmamak şartılerestore edilerek kurtarılmışlardır.Bir çoklarının suya mukavemetleri olmadıklarından teker teker emdirme yapılarak sertleşdirilmiş lerdir.Yazılarını doldurmuş olan ecbebi maddelerde yazıları bozulmadan temizlenmişlerdir.

Laboratuvar şimdiye kadar 44491 adet tablet temizleyüp kurtarmışdır.

II- K e r a m i k ve T o m b a k eserler: (pişmiş ve pişmemiş toprak eserler dahil)

Eserlerin durumuna göre üzerlerindeki tahaccurat muhtelif usullerle temizlendikden sonra,mesamatındaki eriyici tuzlar giderilerek tedrici veya seri kurutmadan sonra icap edenler konserve ve icap edenler cilalanır.dağılmış olan larında,noksan parçaları olanları iklam edilerek restore edilmişlerdir.

Laboratuvar şimdiye kadar 137 adet bu cins eserlerden teslim etmişdir.

III- M a d e n i eserler: (altın,gümüş,brons,bakır,kaplama ve kakmalı)

Eserlerin durumuna ve madenlerin cinslerine göre üzerlerini örten ecnebi maddeler,pas ve oksid tabakaları,yaş

Şekil G.1 (devam) : Nurettin Akbulut'un yazdığı çalışma raporu (İAMA).

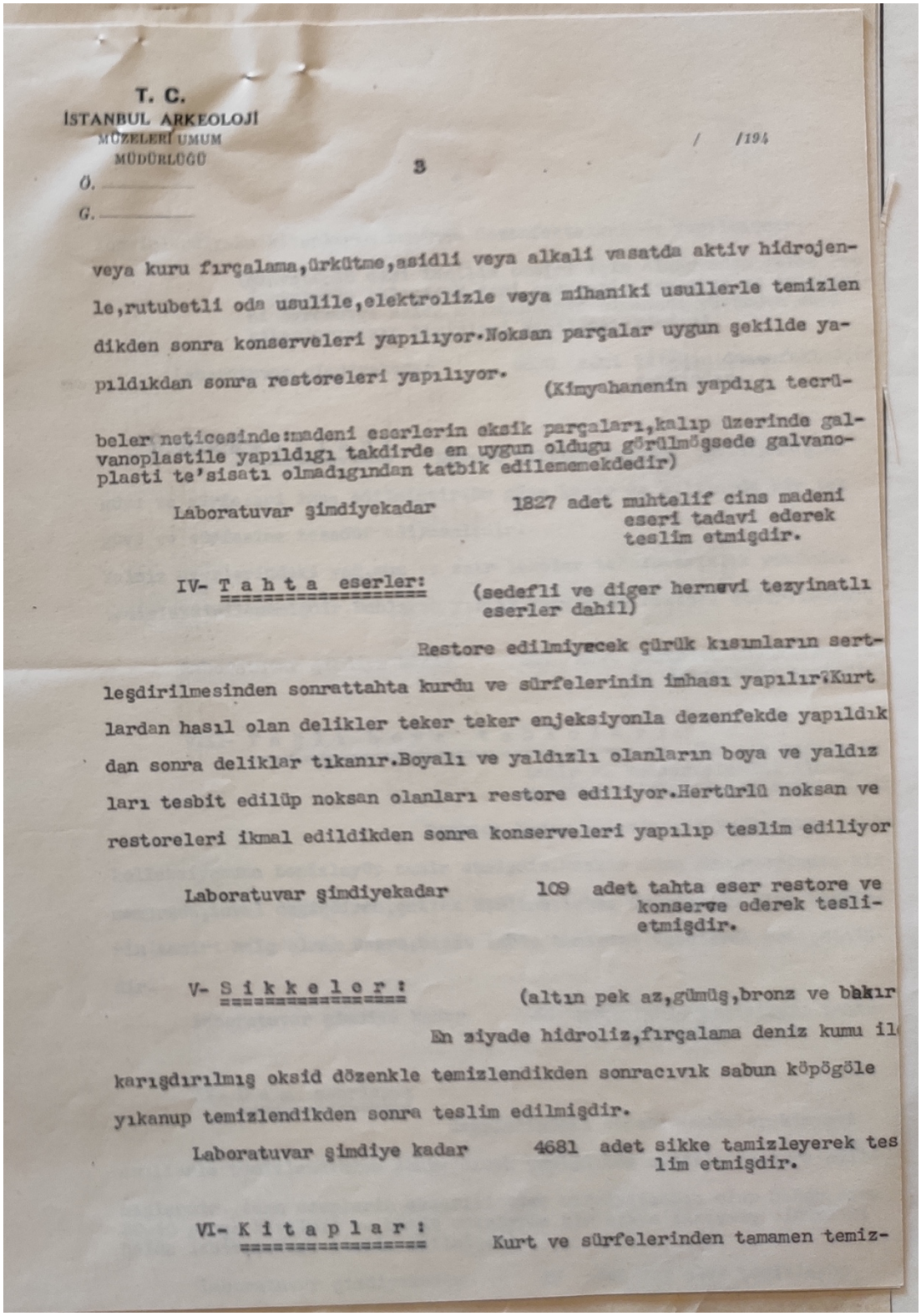

T. C.
İSTANBUL ARKEOLOJİ
MÜZELERİ UMUM
MÜDÜRLÜĞÜ

Ö. _____
G. _____

/ /194

3

veya kuru fırçalama,ürkütme,asidli veya alkali vasatda aktiv hidrojenle,rutubetli oda usulile,elektrolizle veya mihaniki usullerle temizlendikden sonra konserveleri yapılıyor.Noksan parçalar uygun şekilde yapıldıkdan sonra restoreleri yapılıyor. (Kimyahanenin yapdıgı tecrübeler neticesinde:madeni eserlerin eksik parçaları,kalıp üzerinde galvanoplastile yapıldıgı takdirde en uygun olduğu görülmögsede galvanoplasti te'sisatı olmadıgından tatbik edilememekdedir)

Laboratuvar şimdiyekadar 1827 adet muhtelif cins madeni eseri tadavi ederek teslim etmişdir.

IV- Tahta eserler: (sedefli ve diger hernevi tezyinatlı eserler dahil)

Restore edilmiyecek çürük kısımların sertleşdirilmesinden sonrattahta kurdu ve sürfelerinin imhası yapılır.Kurtlardan hasıl olan delikler teker teker enjeksiyonla dezenfekde yapıldıkdan sonra deliklar tıkanır.Boyalı ve yaldızlı olanların boya ve yaldızları tesbit edilüp noksan olanları restore ediliyor.Hertürlü noksan ve restoreleri ikmal edildikden sonra konserveleri yapılıp teslim ediliyor

Laboratuvar şimdiyekadar 109 adet tahta eser restore ve konserve ederek teslim etmişdir.

V- Sikkeler: (altın pek az,gümüş,bronz ve bakır

En ziyade hidroliz,fırçalama deniz kumu il karışdırılmış oksid dözenkle temizlendikden sonracıvık sabun köpögöle yıkanup temizlendikden sonra teslim edilmişdir.

Laboratuvar şimdiye kadar 4681 adet sikke tamizleyerek teslim etmişdir.

VI- Kitaplar: Kurt ve sürfelerinden tamamen temiz-

Şekil G.1 (devam) : Nurettin Akbulut'un yazdığı çalışma raporu (İAMA).

T. C.
İSTANBUL ARKEOLOJİ
MÜZELERİ UMUM
MÜDÜRLÜĞÜ

/ /194

Ö. _____ 4

G. _____

lenmişlerdir.Bu kitapların tamamen dezenfekteleri de yapılmışdır.

(minyatürlü deri incilin tamiri için Almanyadan gelen Pro İppscherle çalışarak deri eserlerin konserve ve tmirlerini ögrendigi halde malzemesinin olmaması yüzünden deri kitaplarımızın tamirleri yapılamamakdadır)

Laboratuvar şimdiyekadar 5839 adet kitabın dezenfektesini yapmışdır.

VII- H a l ı l a r :

Mevcut halılar tamamen temizlenmişler güve ve sürfeleri imha edilmiştir.Bu güne kadar da halılarda bir tek güve ve sürfesine tesadüf edilmemişdir.

Yalnız üzerlerindeki yağ,mum ve sair lekeler te'sisatsızlık yüzünden temizletdirilememişdir.Bunların yırtık yerleride restore etdirilememişdir.

Laboratuvar şimdiyr kadar 567 adet muhtelif büyüklükde halı dezenfekde etmişdir.

VIII- Y a ğ l ı b o y a t a b l o l a r :

(bu cis eserlerin tamir ve konservelerini Almanyaya gönderildigi zaman ögrenmişdir

Topkapı Saray Müzesindeki yağlı boya tablo kolleksiyonunu temizleyöp tamir etmişdir.Mezkür müze memurlerindan bir memurada,tuval degişdirme,çatlak ütüleme,tehta üzerine bu cins eserlerin tamiri haiç olmak üzere,basit tablo tamirini ögreterek yetişdimişdir.

Laboratuvar şimdiye kadar 53 adet tablo temizleyüp tamir etmişdir.

IX- C a m eserler :

Üzerlerindeki ecnebi maddeler kimyevi usullerle temizlendikden sonra sıcak yapışdıtma usulile restore edilmişlerdir. (cam eserlerin ekserisi viza hafriyatından olup beher eser 30-40 parça kırılmış ve bütün eserlerde bir araya karışmış oldukları halde laboratuvara teslim edilmişdi)

Laboratuvar şimdiyekadar 19 adet cam eser temizleyüp

Şekil G.1 (devam) : Nurettin Akbulut'un yazdığı çalışma raporu (İAMA).

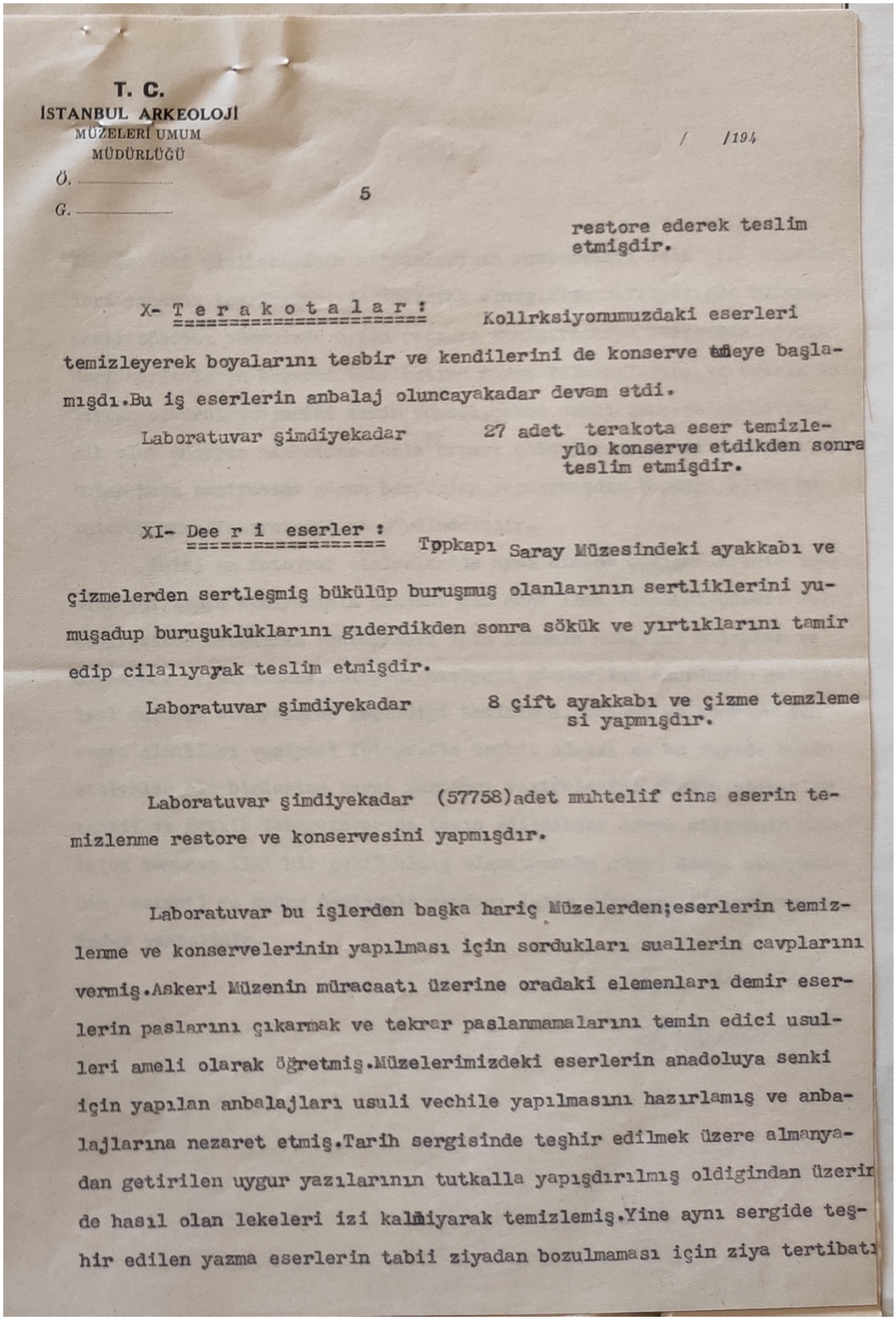

T. C.
İSTANBUL ARKEOLOJİ
MÜZELERİ UMUM
MÜDÜRLÜĞÜ

Ö. .....
G. .....

/ /194

5

restore ederek teslim etmişdir.

X- Terakotalar: Kollrksiyonumuzdaki eserleri temizleyerek boyalarını tesbir ve kendilerini de konserve etmeye başlamışdı.Bu iş eserlerin anbalaj oluncayakadar devam etdi.

Laboratuvar şimdiyekadar 27 adet terakota eser temizleyüo konserve etdikden sonra teslim etmişdir.

XI- Dee r i eserler : Topkapı Saray Müzesindeki ayakkabı ve çizmelerden sertleşmiş bükülüp buruşmuş olanlarının sertliklerini yumuşadup buruşukluklarını gıderdikden sonra sökük ve yırtıklarını tamir edip cilalıyarak teslim etmişdir.

Laboratuvar şimdiyekadar 8 çift ayakkabı ve çizme temzlemesi yapmışdır.

Laboratuvar şimdiyekadar (57758)adet muhtelif cins eserin temizlenme restore ve konservesini yapmışdır.

Laboratuvar bu işlerden başka hariç Müzelerden;eserlerin temizlenme ve konservelerinin yapılması için sordukları suallerin cavplarını vermiş.Askeri Müzenin müracaatı üzerine oradaki elemenları demir eserlerin paslarını çıkarmak ve tekrar paslanmamalarını temin edici usulleri ameli olarak öğretmiş.Müzelerimizdeki eserlerin anadoluya senki için yapılan anbalajları usuli vechile yapılmasını hazırlamış ve anbalajlarına nezaret etmiş.Tarih sergisinde teşhir edilmek üzere almanyadan getirilen uygur yazılarının tutkalla yapışdırılmış oldigindan üzerinde hasıl olan lekeleri izi kalmıyarak temizlemiş.Yine aynı sergide teşhir edilen yazma eserlerin tabii ziyadan bozulmaması için ziya tertibatı

Şekil G.1 (devam) : Nurettin Akbulut'un yazdığı çalışma raporu (İAMA).

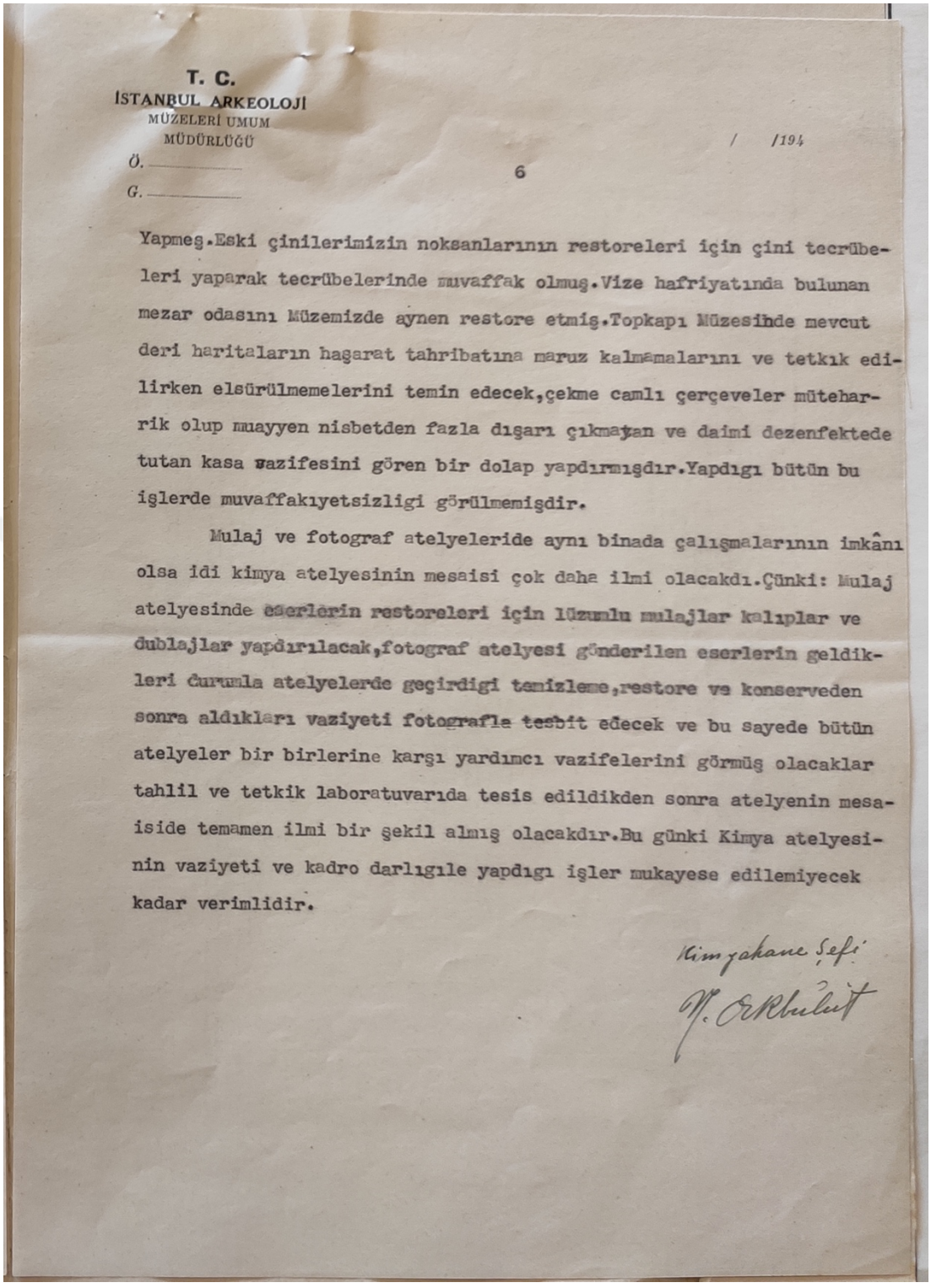

T. C.
İSTANBUL ARKEOLOJİ
MÜZELERİ UMUM
MÜDÜRLÜĞÜ

Ö. _____
G. _____

/ /194

6

Yapmeş.Eski çinilerimizin noksanlarının restoreleri için çini tecrübeleri yaparak tecrübelerinde muvaffak olmuş.Vize hafriyatında bulunan mezar odasını Müzemizde aynen restore etmiş.Topkapı Müzesinde mevcut deri haritaların haşarat tahribatına maruz kalmamalarını ve tetkik edilirken elsürülmemelerini temin edecek,çekme camlı çerçeveler müteharrik olup muayyen nisbetden fazla dışarı çıkmayan ve daimi dezenfektede tutan kasa vazifesini gören bir dolap yapdırmışdır.Yapdığı bütün bu işlerde muvaffakıyetsizligi görülmemişdir.

Mulaj ve fotograf atelyeleride aynı binada çalışmalarının imkânı olsa idi kimya atelyesinin mesaisi çok daha ilmi olacakdı.Çünki: Mulaj atelyesinde eserlerin restoreleri için lüzumlu mulajlar kalıplar ve dublajlar yapdırılacak,fotograf atelyesi gönderilen eserlerin geldikleri durumla atelyelerde geçirdigi temizleme,restore ve konserveden sonra aldıkları vaziyeti fotografla tesbit edecek ve bu sayede bütün atelyeler bir birlerine karşı yardımcı vazifelerini görmüş olacaklar tahlil ve tetkik laboratuvarıda tesis edildikden sonra atelyenin mesaiside temamen ilmi bir şekil almış olacakdır.Bu günki Kimya atelyesinin vaziyeti ve kadro darlıgıle yapdıgı işler mukayese edilemiyecek kadar verimlidir.

Kimyahane Şefi
N. Akbulut

Şekil G.1 (devam) : Nurettin Akbulut'un yazdığı çalışma raporu (İAMA).

EK H: ICOM tarafından tablo restorasyonuyla ilgili gönderilen anket hakkında yazışma ve Nurettin Akbulut'un konuyla ilgili yazdığı rapor (V. Yarlıgaş Arşivi).

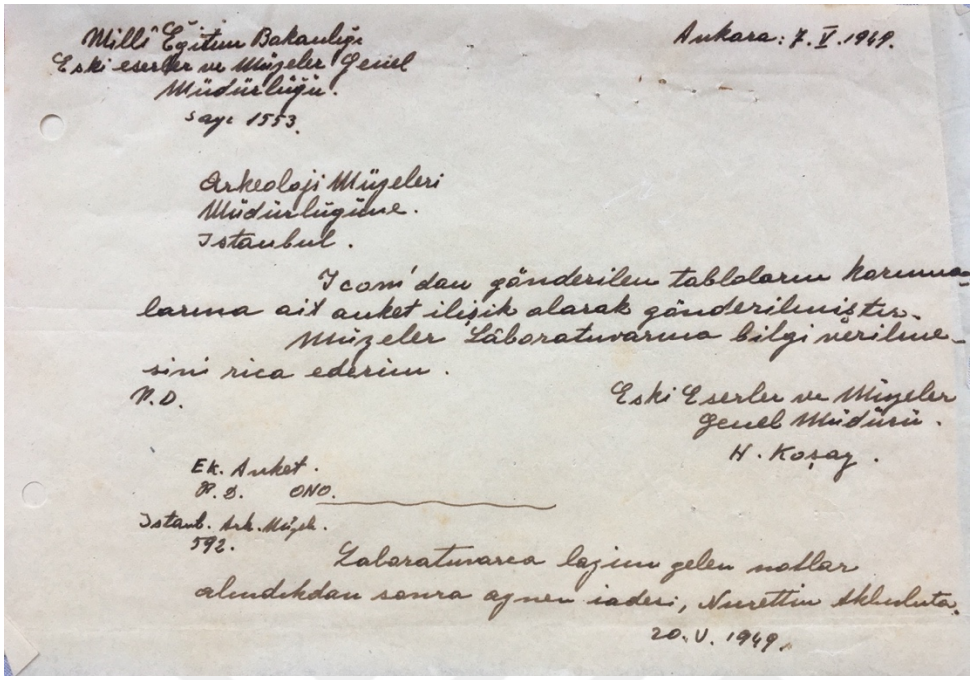

Milli Eğitim Bakanlığı
Eski eserler ve Müzeler Genel
Müdürlüğü.
Sayı: 1553.

Ankara: 7.V.1949.

Arkeoloji Müzeleri
Müdürlüğüne.
İstanbul.

İcom'dan gönderilen tabloların korunmalarına ait anket ilişik olarak gönderilmiştir.
Müzeler Laboratuvarına bilgi verilmesini rica ederim.
M.D.

Eski Eserler ve Müzeler
Genel Müdürü.
H. Koşay.

Ek. Anket.
M.S. ONO.
İstanb. Ark. Müşk.
592.

Laboratuvarca lazım gelen notlar alındıktan sonra aynen iadesi, Nurettin Akbulut'a.
20.V.1949.

Şekil H.1 : Eski Eserler ve Müzeler Genel Müdürlüğü'nden gelen mektup (V. Yarlıgaş Arşivi).

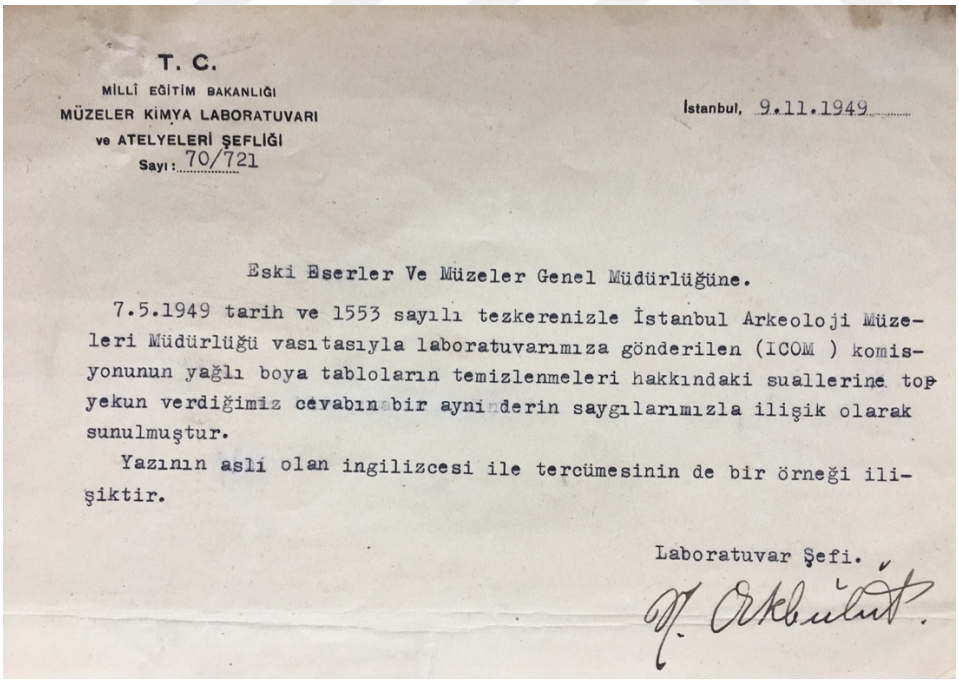

T. C.
MİLLİ EĞİTİM BAKANLIĞI
MÜZELER KİMYA LABORATUVARI
ve ATELYELERİ ŞEFLİĞİ
Sayı: 70/721

İstanbul, 9.11.1949

Eski Eserler Ve Müzeler Genel Müdürlüğüne.

7.5.1949 tarih ve 1553 sayılı tezkerenizle İstanbul Arkeoloji Müzeleri Müdürlüğü vasıtasıyla laboratuvarımıza gönderilen (ICOM) komisyonunun yağlı boya tabloların temizlenmeleri hakkındaki sualllerine toplu yekun verdiğimiz cevabın bir aynı derin saygılarımızla ilişik olarak sunulmuştur.

Yazının asli olan ingilizcesi ile tercümesinin de bir örneği ilişiktir.

Laboratuvar Şefi.
N. Akbulut.

Şekil H.2 : Eski Eserler ve Müzeler Genel Müdürlüğü'ne gönderilen üst yazı (V. Yarlıgaş Arşivi).

.

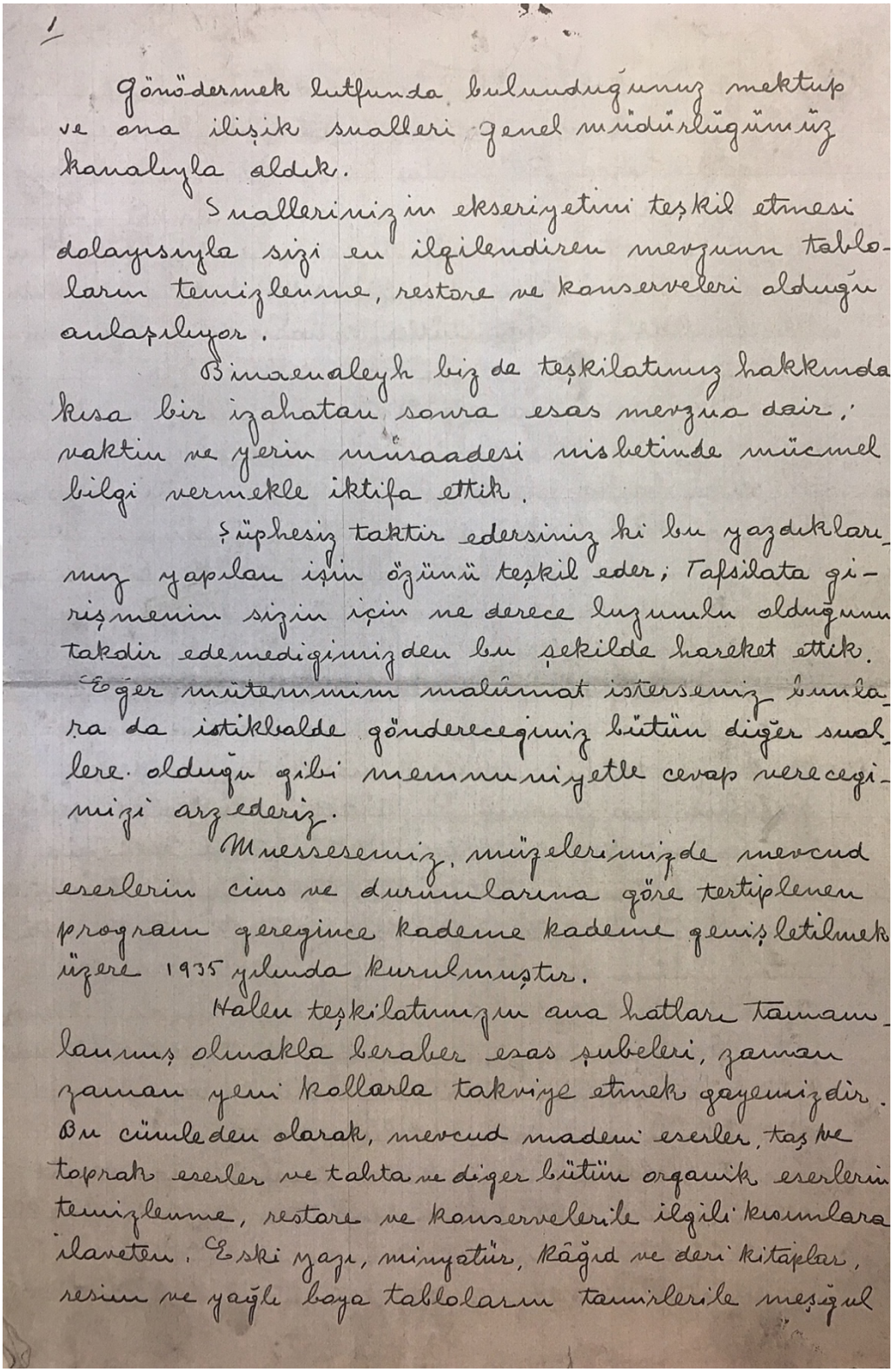

1

Göndermek lutfunda bulunduğunuz mektup ve ona ilişik sualleri genel müdürlüğümüz kanalıyla aldık.

Sualleriniz in ekseriyetini teşkil etmesi dolayısıyla sizi en ilgilendiren mevzuun tabloların temizlenme, restore ve konserveleri olduğu anlaşılıyor.

Binaenaleyh biz de teşkilatımız hakkında kısa bir izahattan sonra esas mevzua dair, vaktin ve yerin müsaadesi nisbetinde mücmel bilgi vermekle iktifa ettik.

Şüphesiz taktir edersiniz ki bu yazdıklarımız yapılan işin özünü teşkil eder; Tafsilata girişmenin sizin için ne derece lüzumlu olduğunu takdir edemediğimizden bu şekilde hareket ettik.

Eğer müteakkimen malûmat isterseniz bundan sonra da istikbalde göndereceğiniz bütün diğer sualleri olduğu gibi memnuniyetle cevap vereceğimizi arz ederiz.

Müessesemiz, müzelerimizde mevcud eserlerin cins ve durumlarına göre tertiplenen program gereğince kademe kademe genişletilmek üzere 1935 yılında kurulmuştur.

Halen teşkilatımızın ana hatları tamamlanmış olmakla beraber esas şubeleri, zaman zaman yeni kollarla takviye etmek gayemizdir. Bu cümleden olarak, mevcud mademi eserler, taş ve toprak eserler ve tahta ve diğer bütün organik eserlerin temizlenme, restore ve konserveleriyle ilgili kısımlara ilaveten. Eski yazı, minyatür, Kâğıd ve deri kitaplar, resim ve yağlı boya tablolarını tamirleriyle meşgul

Şekil H.3 : Nurettin Akbulut'un tablo restorasyonu hakkında raporu (V. Yarlıgaş Arşivi).

olacak bir kal teşekkül halindedir.

Müessesenin başında şimdilik bir şef bulunmakdadir, ismi „Nureddin Akbulut„tir ve kendisi kimyagerdir.

Halen tablo işlerile bizzat şef meşgul olur, bu hususta „Berlin Kaiser Friedrich Wilhelm„ müzesinin atelyelerinde yapdığı etütler esnasında bilgi edinmiştir.

Yukarda da arzettiğimiz veçhile bu bölüm yağlı baya tablolarımızın mahdut ve olması hasebile, daha başka elemanların ihtisas edinmelerine henüz imkân bulunamamıştır. Bununla beraber yakın bir istikbalde bu sahalarda ki çalışmalarımızın daha da gelişeceğini ümid ediyoruz.

Bize gönderilen eserlerin geliş hali, icabında kroki ve fotoğraf yardımlarile tesbit ve kayd edilir, Tetkik laboratuvarımız her eserin durumuna göre kendisine tatbik edilecek usulü tayin eder ve gerekirse, malzemesini hazırlar, bu mütalaa şefin de müraakabesinden geçdikten sonra eser aid olduğu bölüme sevkedilir. Amelîyeler daimî olarak ilgili Kimyagerlerin nezareti altında yapılır, netice de son durum yine laboratuvarca tesbit edilerek, yapılan analiz raporları da eklenerek Şef muavinliği ~~muavinliği~~, heyetin umumiyesini tetkik ettikden sonra Şefin tasvibi de alındıkdan sonra aid olduğu yere iade edilir.

Tablolarda şimdiye kadar tarafımızdan tespit edilebilen dört esas harapalma tarzını biliyoruz:

1- Tablo zemlerinin kararması veya tabloların hariçten gelen toz ve benzerleri şeylerle kirlenmesi.

Şekil H.3 (devam) : Nurettin Akbulut'un tablo restorasyonu hakkında raporu (V. Yarlıgaş Arşivi).

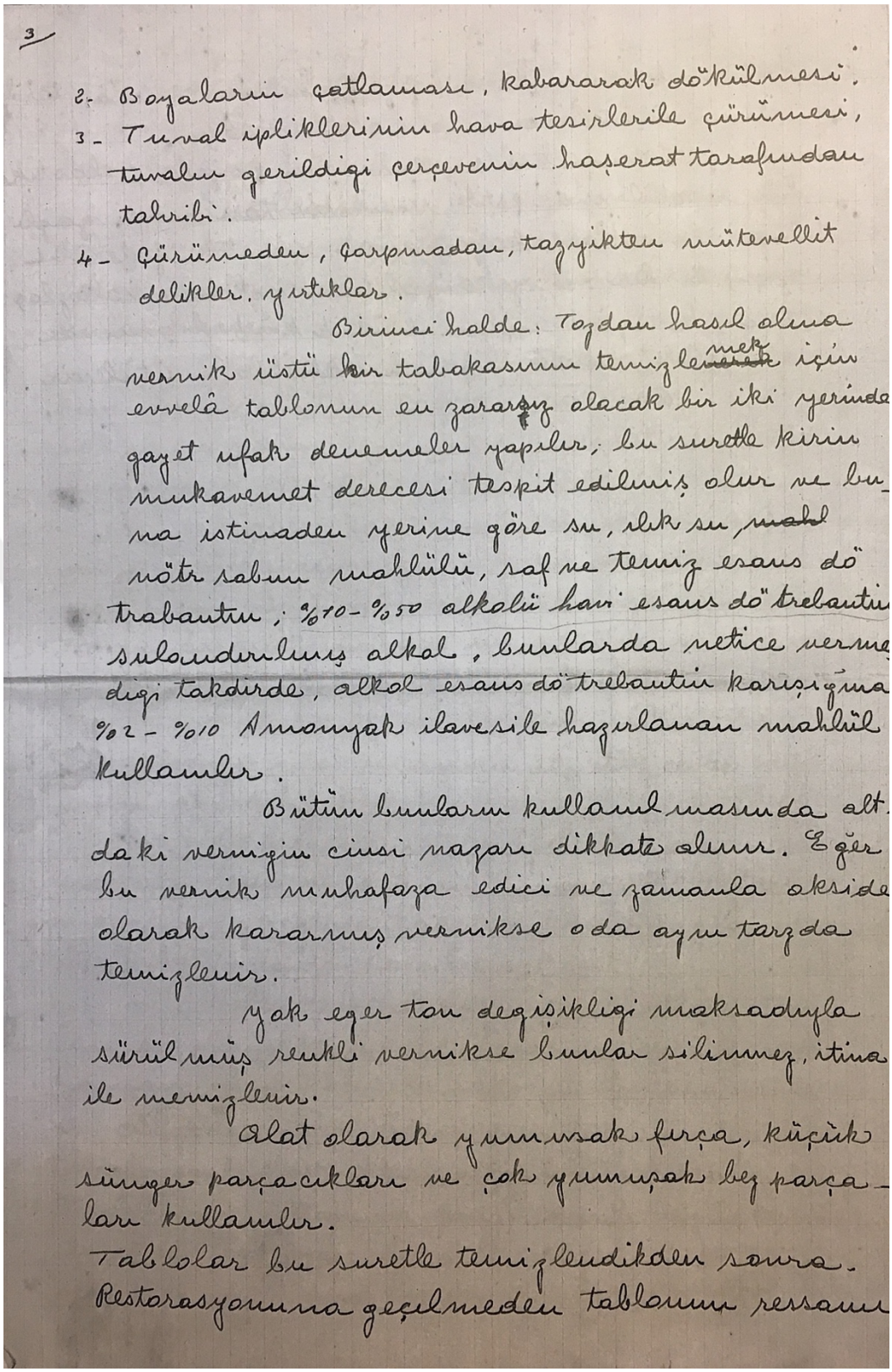

3

2- Boyaların çatlaması, kabararak dökülmesi.
3- Tuval ipliklerinin hava tesirlerile çürümesi, tuvalin gerildiği çerçevenin haşerat tarafından tahribi.
4- Çürümeden, çarpmadan, tazyikten müteveellit delikler, yırtıklar.

Birinci halde: Tozdan hasıl olma vernik üstü bir tabakasının temizlemek için evvelâ tablonun en zararsız olacak bir iki yerinde gayet ufak denemeler yapılır; bu suretle kirin mukavemet derecesi tespit edilmiş olur ve buna istinaden yerine göre su, lük su, mahl nötr sabun mahlülü, saf ve temiz esans dö trabantin, %10-%50 alkalü hav esans dö trebantin sulandırılmış alkol, bunlarda netice vermediği takdirde, alkol esans dö trebantin karışığına %2-%10 Amonyak ilavesile hazırlanan mahlül kullanılır.

Bütün bunların kullanılmasında altdaki verniğin cinsi nazarı dikkate alınır. Eğer bu vernik muhafaza edici ve zamanla aksidə olarak kararmış vernikse o da aynı tarzda temizlenir.

Yok eğer ton değişikliği maksadıyla sürülmüş renkli vernikse bunlar silinmez, itina ile temizlenir.

Alat olarak yumuşak fırça, küçük sünger parçacıkları ve çok yumuşak bez parçaları kullanılır.

Tablolar bu suretle temizlendikden sonra. Restorasyonuna geçilmeden tablonun ressamı

Şekil H.3 (devam) : Nurettin Akbulut'un tablo restorasyonu hakkında raporu (V. Yarlıgaş Arşivi).

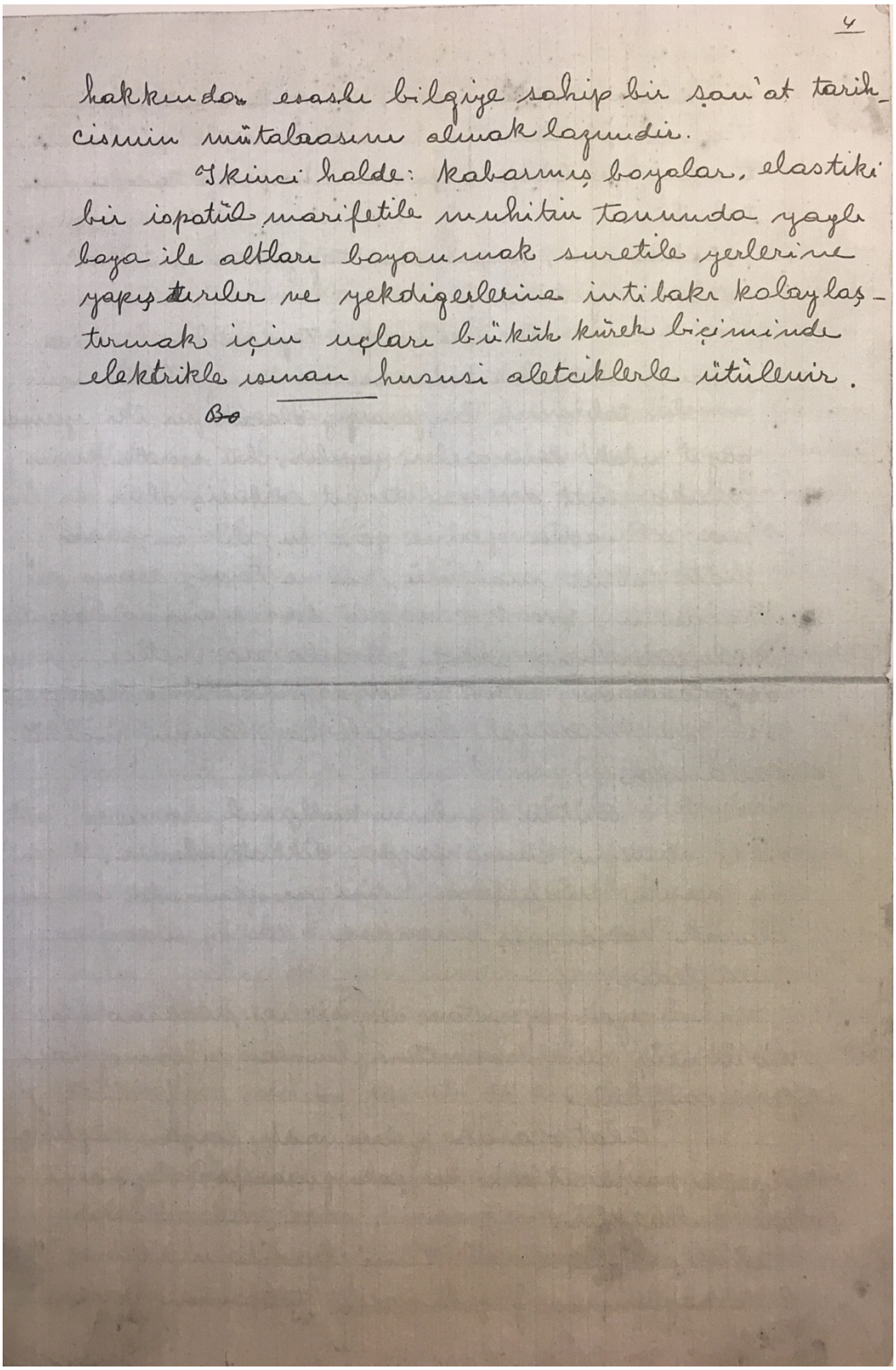
4

hakkında esaslı bilgiye sahip bir sanʿat tarih-
cisinin mütalaasını almak lazımdır.

Ikinci halde: kabarmış boyalar, elastiki
bir ispatüle marifetile muhitin tamamında yaylı
boya ile altları boyanmak suretile yerlerine
yapıştırılır ve yekdiğerlerine intibakı kolaylaş-
tırmak için uçları büküik küreh biçiminde
elektrikle ısınan hususi aletciklerle ütülenir.

Bo

Şekil H.3 (devam) : Nurettin Akbulut'un tablo restorasyonu hakkında raporu (V. Yarlıgaş Arşivi).

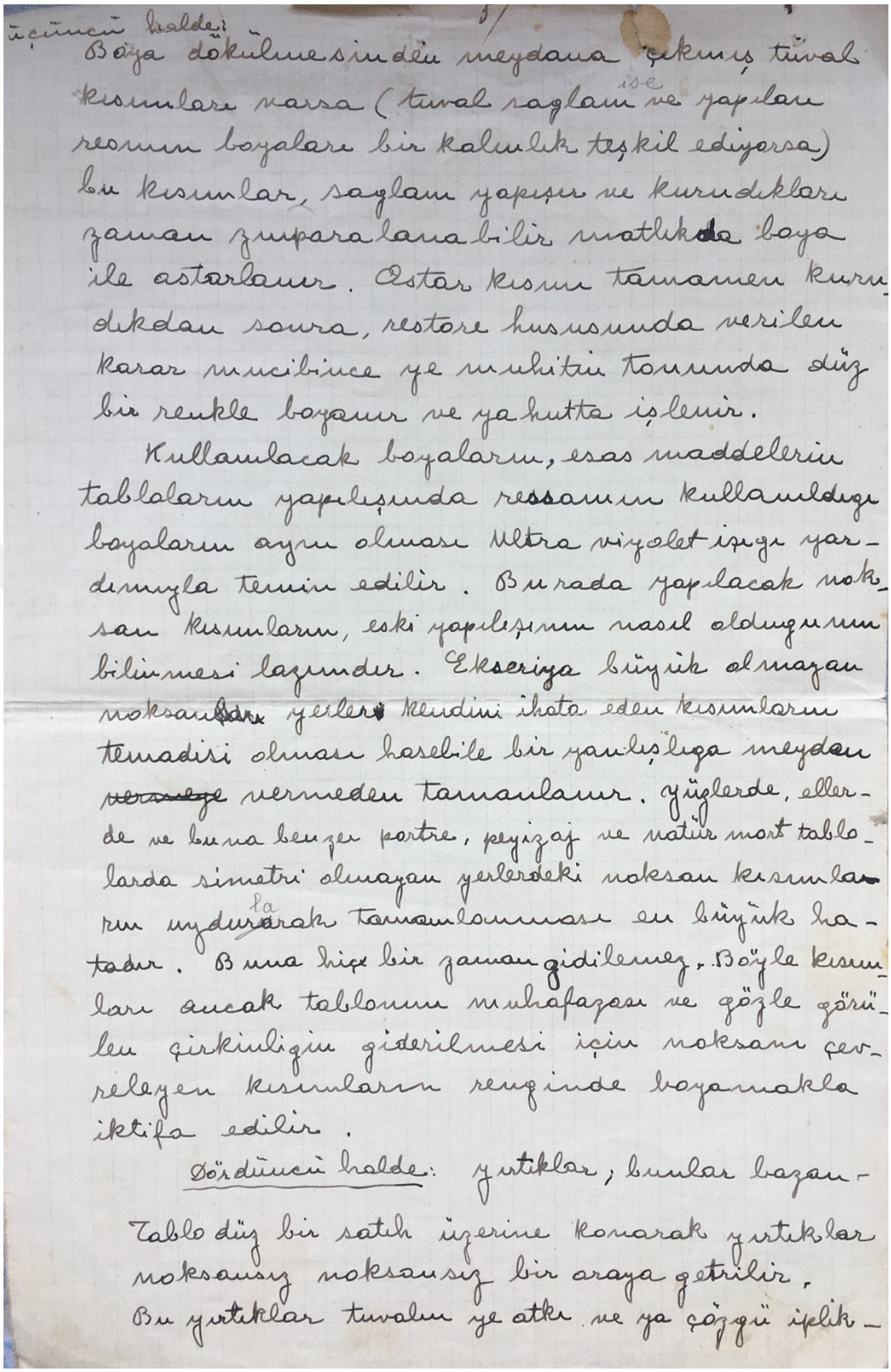

üçüncü halde:
Boya dökülmesinden meydana çıkmış tuval kısımları varsa (tuval sağlam ise ve yapıları resmin boyaları bir kalınlık teşkil ediyorsa) bu kısımlar, sağlam yapışını ve kurudukları zaman zuparalanabilir mahlukda boya ile astarlanır. Astar kısım tamamen kurudukdan sonra, restore hususunda verilen karar mucibince ya mahitin tonunda düz bir renkle boyanır ve yahutta işlenir.

Kullanılacak boyaların, esas maddelerin tablolarını yapılışında ressamın kullandığı boyaların aynı olması Ultra vişolet ışığı yardımıyla temin edilir. Burada yapılacak noksan kısımların, eski yapılışının nasıl olduğunun bilinmesi lazımdır. Ekseriya büyük olmayan noksanlar yerleri kendini ihata eden kısımların temadisi olması hasebile bir yanlışlığa meydan vermeden tamamlanır. yüzlerde, ellerde ve buna benzer portre, peyizaj ve natür mort tablolarda simetri olmayan yerlerdeki noksan kısımların uydurarak tamamlanması en büyük hatadır. Buna hiç bir zaman gidilemez. Böyle kısımları ancak tablonun muhafazası ve gözle görülen çirkinliğin giderilmesi için noksanı çevreleyen kısımların rengine boyamakla iktifa edilir.

Dördüncü halde: yırtıklar, bunlar bazan-

Tablo düz bir satıh üzerine konarak yırtıklar noksansız noksansız bir araya getirilir. Bu yırtıklar tuvalin ya atkı ve ya çözgü iplik-

Şekil H.3 (devam) : Nurettin Akbulut'un tablo restorasyonu hakkında raporu (V. Yarlıgaş Arşivi).

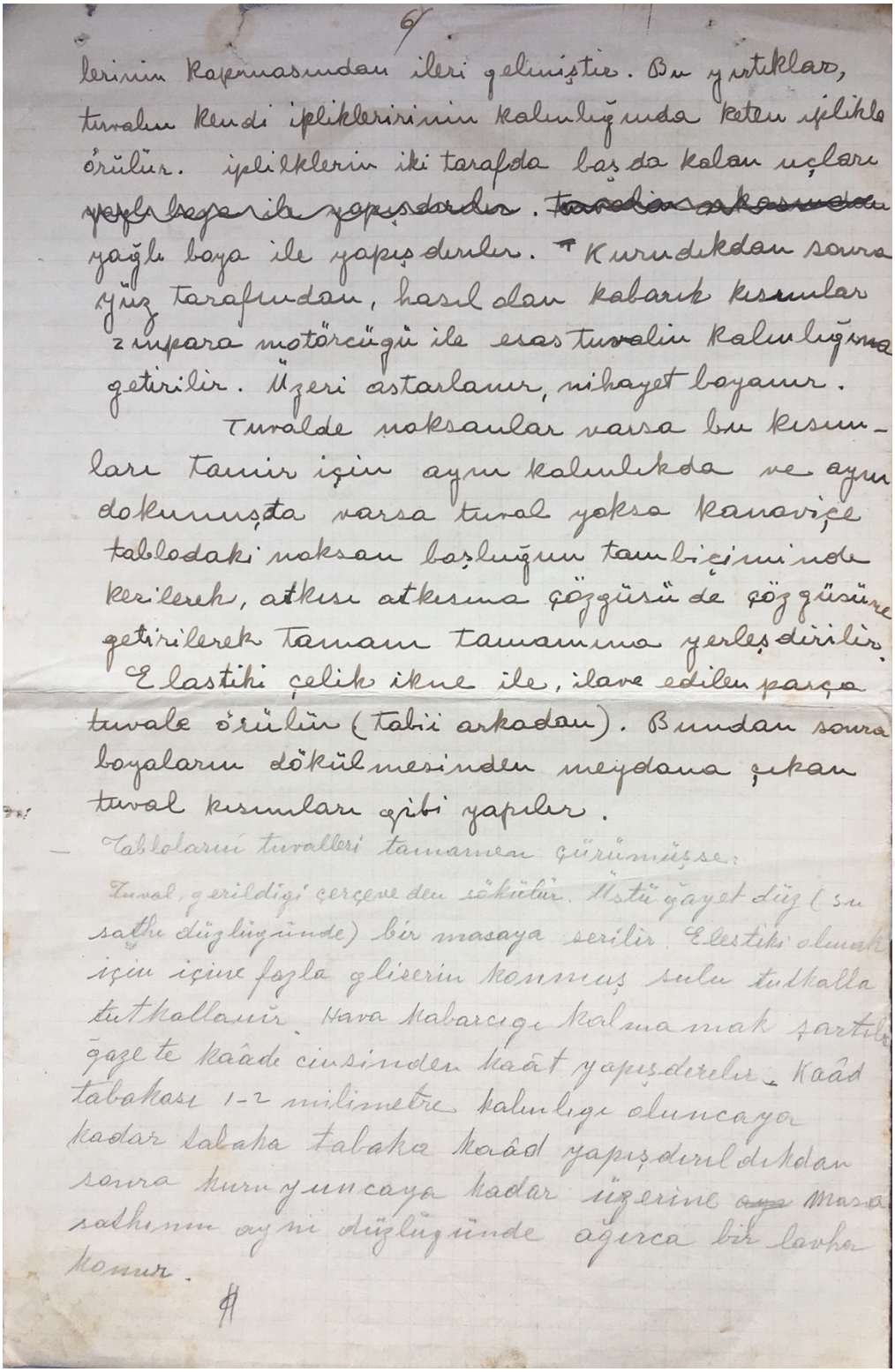

6

lerinin kapanmasından ileri gelmiştir. Bu yırtıklar, tuvalin kendi ipliklerinin kalınlığında kalın iplikle örülür. İplikklerin iki tarafda başda kalan uçları yağlı boya ile yapıştırılır. ~~tarafdan arkasından~~ yağlı boya ile yapıştırılır. Kuruduktan sonra yüz tarafından, hasıl olan kabarık kısımlar zımpara motörcüğü ile esas tuvalin kalınlığına getirilir. Üzeri astarlanır, nihayet boyanır.

Tuvalde noksanlar varsa bu kısımları tamir için aynı kalınlıkda ve aynı dokunuşda varsa tuval yoksa kanaviçe tablodaki noksan boşluğun tam içinde kesilerek, atkısı atkısına çözgüsü de çözgüsüne getirilerek tamam tamamına yerleştirilir.

Elastiki çelik ikne ile, ilave edilen parça tuvale örülür (tabii arkadan). Bundan sonra boyaların dökülmesinden meydana çıkan tuval kısımları gibi yapılır.

Tablolarını tuvalleri tamamen çürümüşse:

Tuval, gerildiği çerçeve den sökülür. Üstü gayet düz (su sathı düzlüğünde) bir masaya serilir. Elestiki olmak için içine fazla gliserin karışmış sulu tutkalla tutkallanır. Hava kabarcığı kalmamak şartile gazete kaâde cinsinden kaât yapıştırılır. Kaâd tabakası 1-2 milimetre kalınlığı olıncaya kadar tabaka tabaka kaâd yapıştırıldıktan sonra kuruyuncaya kadar üzerine ~~aya~~ masa sathının aynı düzlüğünde ağırca bir tahta konur.

H

Şekil H.3 (devam) : Nurettin Akbulut'un tablo restorasyonu hakkında raporu (V. Yarlıgaş Arşivi).

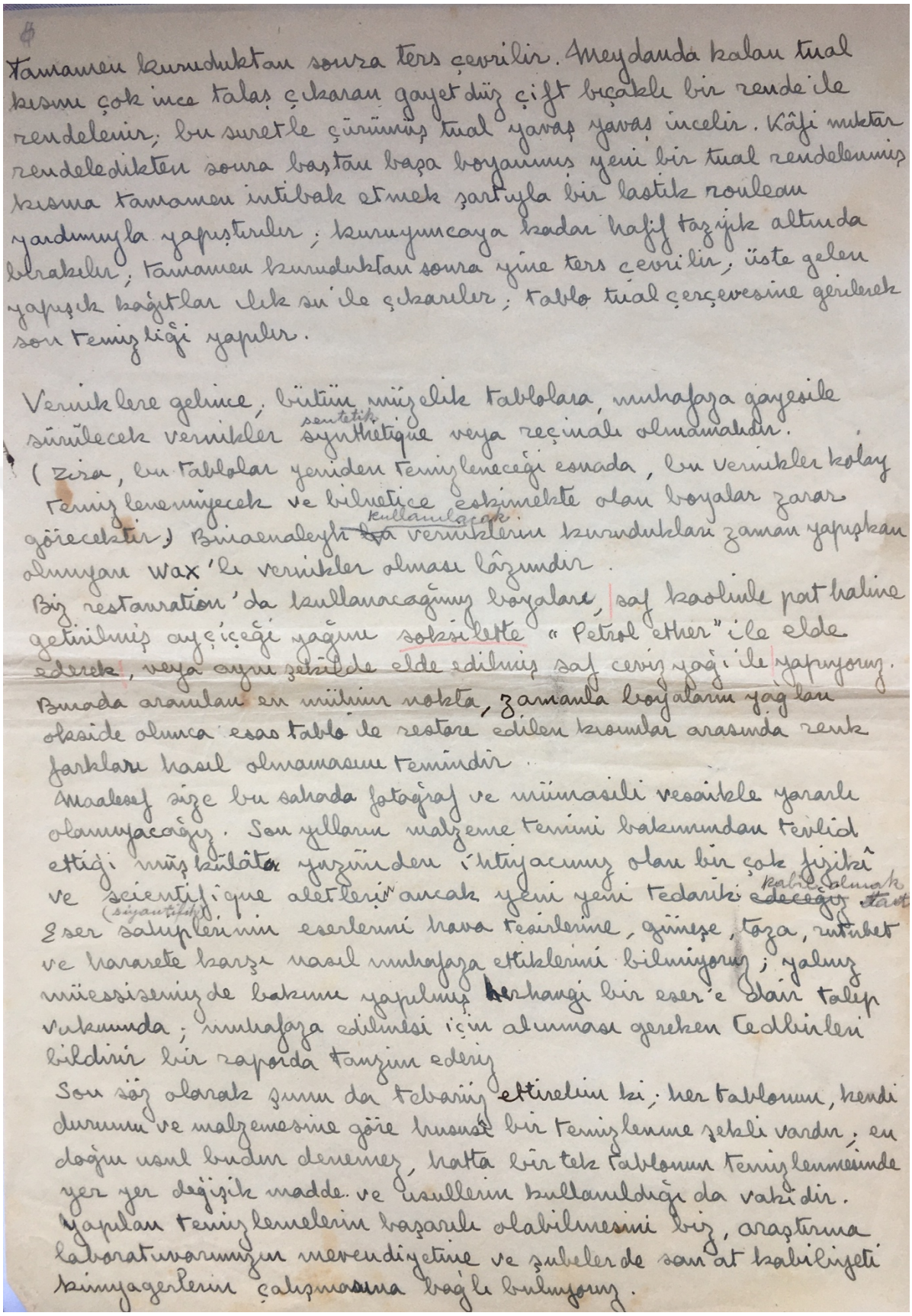

4

Tamamen kuruduktan sonra ters çevrilir. Meydanda kalan tual kısmı çok ince talaş çıkaran gayet düz çift bıçaklı bir rende ile rendelenir; bu suretle çürümüş tual yavaş yavaş incelir. Kâfi miktar rendelediktan sonra baştan başa boyanmış yeni bir tual rendelenmiş kısma tamamen intibak etmek şartıyla bir lastik rouleau yardımıyla yapıştırılır; kurumuncaya kadar hafif tazyik altında bırakılır; tamamen kuruduktan sonra yine ters çevrilir; üste gelen yapışık kâğıtlar ılık su ile çıkarılır; tablo tual çerçevesine gerilerek son temizliği yapılır.

Vernikslere gelince, bütün müzelik tablolara, muhafaza gayesile sürülecek vernikler synthetique veya reçinalı olmamalıdır. (Zira, bu tablolar yeniden temizleneceği esnada, bu vernikler kolay temizlenemiyecek ve bilhassa eskimekte olan boyalar zarar göreceklerdir.) Binaenaleyh ~~bu~~ kullanılacak vernikların kuruduktan zaman yapışkan olmıyan wax'lı vernikler olması lâzımdır.

Biz restauration'da kullanacağımız boyaları, saf kaolinde pat haline getirilmiş ayçiçeği yağını sokslette "Petrol ether" ile elde ederek, veya aynı şekilde elde edilmiş saf ceviz yağı ile yapıyoruz. Burada aranılan en mühim nokta, zamanla boyaların yağları olaside olunca esas tablo ile restore edilen kısımlar arasında renk farkları hasıl olmamasının teminidir.

Maalesef size bu sahada fotoğraf ve münasibi vesaitle yardımı olamıyacağız. Son yılların malzeme temini bakımından tevlid ettiği müşkülâtın yüzünden ihtiyacımız olan bir çok fiziki ve scientifique aletlerini ancak yeni yeni tedarik edebiliyoruz. Eser (sıyantifik) satıplerinin eserlerini hava tesirlerine, güneşe, toza, rutubet ve harareta karşı nasıl muhafaza ettiklerini bilmiyoruz; yalnız müessisesinize bakanlığımızca yapılmış herhangi bir eser'e dair talep vukuunda; muhafaza edilmesi için alınması gereken tedbirleri bildirir bir raporda tanzim ederiz.

Son söz olarak şunu da tebarüz ettirelim ki; her tablonun, kendi durumu ve malzemesine göre hususî bir temizleme şekli vardır; en doğru usul bundan denenmez, hatta bir tek tablonun temizlenmesinde yer yer değişik madde ve usullerin kullanıldığı da vakidir. Yapılan temizlemelerin başarılı olabilmesini biz, araştırma laboratuvarımızın mevcudiyetine ve şubelerde sanat kabiliyetli kimyagerlerin çalışmasına bağlı bulmuyoruz.

Şekil H.3 (devam) : Nurettin Akbulut'un tablo restorasyonu hakkında raporu (V. Yarlıgaş Arşivi).

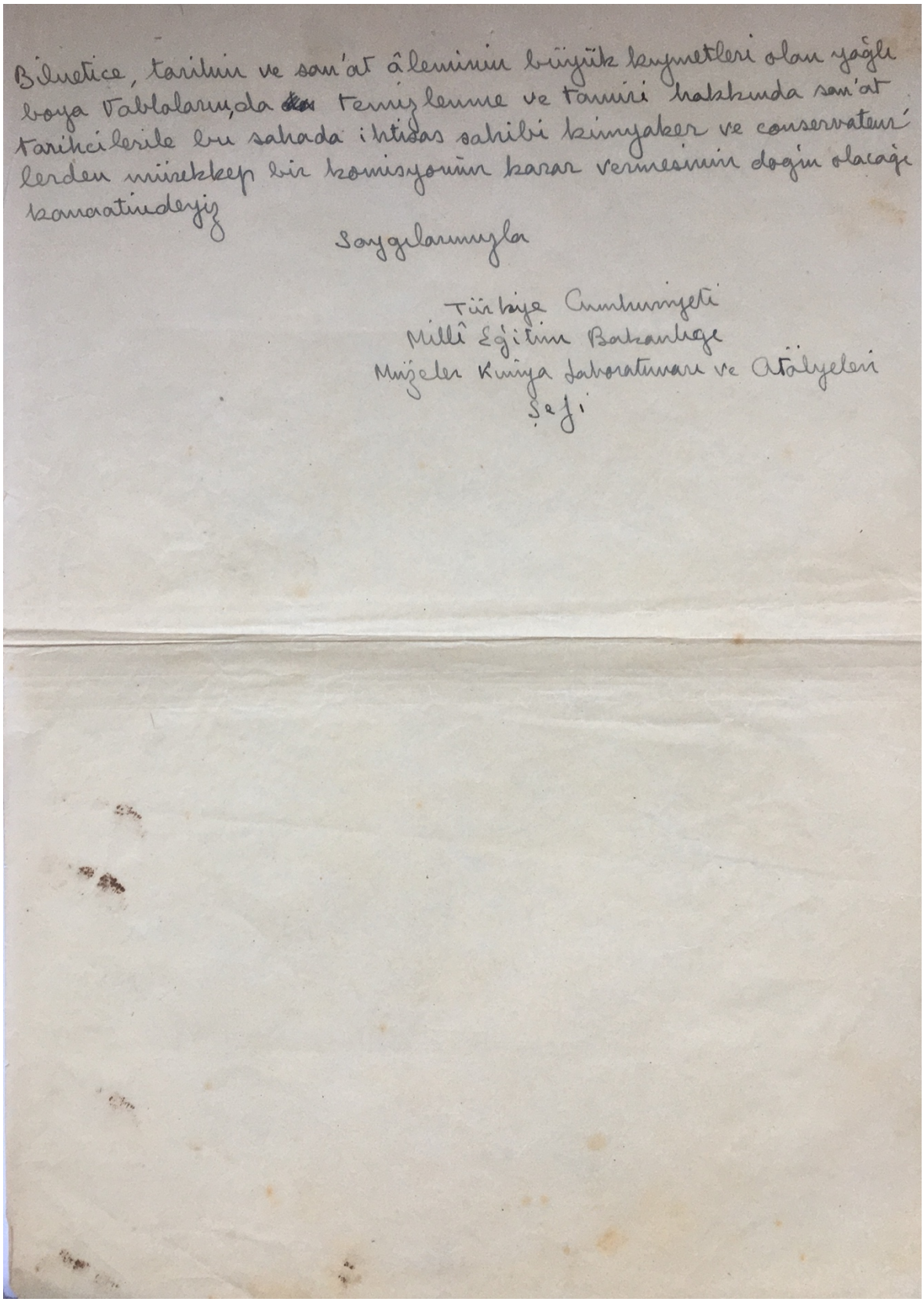

Bilvetice, tarihin ve san'at âleminin büyük hizmetleri olan yağlı boya tablolarının temizlenme ve tamiri hakkında san'at tarihçileriyle bu sahada ihtisas sahibi kimyagerler ve conservateurlerden müteşekkil bir komisyonun karar vermesinin doğru olacağı kanaatindeyiz

Saygılarımızla

Türkiye Cumhuriyeti
Millî Eğitim Bakanlığı
Müzeler Kimya Laboratuvarı ve Atölyeleri
Şefi

Şekil H.3 (devam) : Nurettin Akbulut'un tablo restorasyonu hakkında raporu (V. Yarlıgaş Arşivi).

EK I: Nurettin Akbulut'un Rathgen'in "Die Konservierung der Altertumsfunden" kitabını çevirirken aldığı notlar (V. Yarlıgaş Arşivi).

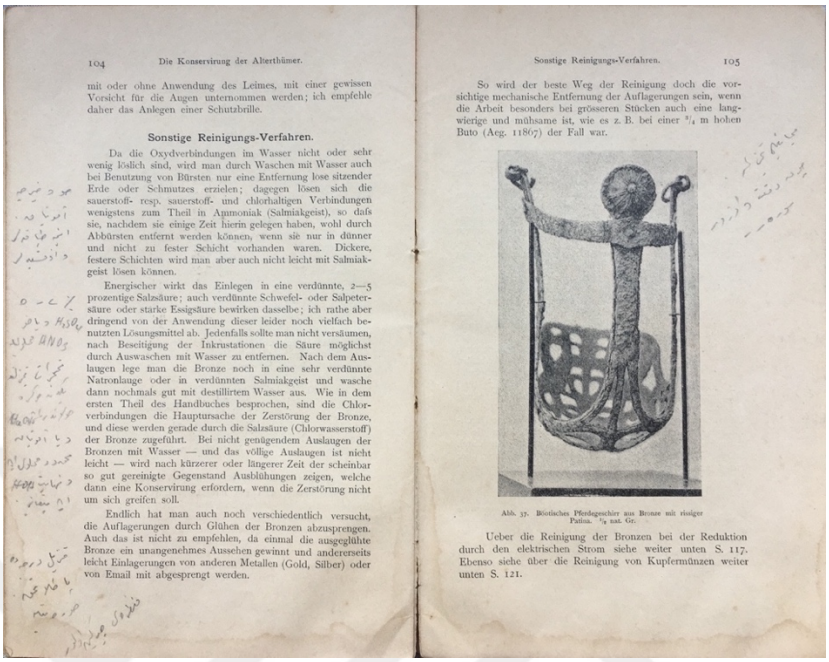

104 Die Konservirung der Alterthümer.

mit oder ohne Anwendung des Leimes, mit einer gewissen Vorsicht für die Augen unternommen werden; ich empfehle daher das Anlegen einer Schutzbrille.

Sonstige Reinigungs-Verfahren.

Da die Oxydverbindungen im Wasser nicht oder sehr wenig löslich sind, wird man durch Waschen mit Wasser auch bei Benutzung von Bürsten nur eine Entfernung lose sitzender Erde oder Schmutzes erzielen; dagegen lösen sich die sauerstoff- resp. sauerstoff- und chlorhaltigen Verbindungen wenigstens zum Theil in Ammoniak (Salmiakgeist), so dafs sie, nachdem sie einige Zeit hierin gelegen haben, wohl durch Abbürsten entfernt werden können, wenn sie nur in dünner und nicht zu fester Schicht vorhanden waren. Dickere, festere Schichten wird man aber auch nicht leicht mit Salmiakgeist lösen können.

Energischer wirkt das Einlegen in eine verdünnte, 2—5 prozentige Salzsäure; auch verdünnte Schwefel- oder Salpetersäure oder starke Essigsäure bewirken dasselbe; ich rathe aber dringend von der Anwendung dieser leider noch vielfach benutzten Lösungsmittel ab. Jedenfalls sollte man nicht versäumen, nach Beseitigung der Inkrustationen die Säure möglichst durch Auswaschen mit Wasser zu entfernen. Nach dem Auslaugen lege man die Bronze noch in eine sehr verdünnte Natronlauge oder in verdünnten Salmiakgeist und wasche dann nochmals gut mit destillirtem Wasser aus. Wie in dem ersten Theil des Handbuches besprochen, sind die Chlorverbindungen die Hauptursache der Zerstörung der Bronze, und diese werden gerade durch die Salzsäure (Chlorwasserstoff) der Bronze zugeführt. Bei nicht genügendem Auslaugen der Bronzen mit Wasser — und das völlige Auslaugen ist nicht leicht — wird nach kürzerer oder längerer Zeit der scheinbar so gut gereinigte Gegenstand Ausblühungen zeigen, welche dann eine Konservirung erfordern, wenn die Zerstörung nicht um sich greifen soll.

Endlich hat man auch noch verschiedentlich versucht, die Auflagerungen durch Glühen der Bronzen abzusprengen. Auch das ist nicht zu empfehlen, da einmal die ausgeglühte Bronze ein unangenehmes Aussehen gewinnt und andererseits leicht Einlagerungen von anderen Metallen (Gold, Silber) oder von Email mit abgesprengt werden.

Sonstige Reinigungs-Verfahren. 105

So wird der beste Weg der Reinigung doch die vorsichtige mechanische Entfernung der Auflagerungen sein, wenn die Arbeit besonders bei grösseren Stücken auch eine langwierige und mühsame ist, wie es z. B. bei einer $^3/_4$ m hohen Buto (Aeg. 11867) der Fall war.

Abb. 37. Bötisches Pferdegeschirr aus Bronze mit rissiger Patina. $^1/_2$ nat. Gr.

Ueber die Reinigung der Bronzen bei der Reduktion durch den elektrischen Strom siehe weiter unten S. 117. Ebenso siehe über die Reinigung von Kupfermünzen weiter unten S. 121.

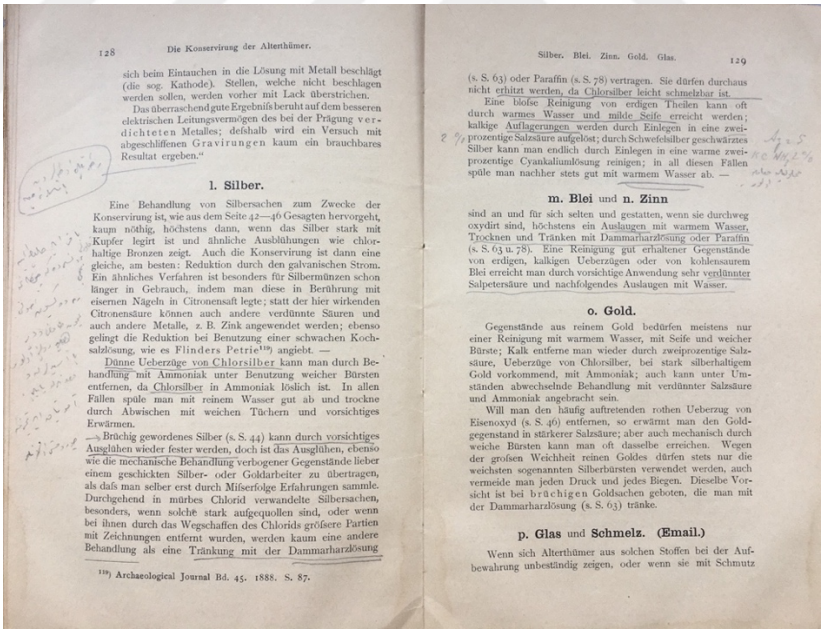

128 Die Konservirung der Alterthümer.

sich beim Eintauchen in die Lösung mit Metall beschlägt (die sog. Kathode). Stellen, welche nicht beschlagen werden sollen, werden vorher mit Lack überstrichen.

Das überraschend gute Ergebnifs beruht auf dem besseren elektrischen Leitungsvermögen des bei der Prägung verdichteten Metalles; deshalb wird ein Versuch mit abgeschliffenen Gravirungen kaum ein brauchbares Resultat ergeben."

l. Silber.

Eine Behandlung von Silbersachen zum Zwecke der Konservirung ist, wie aus dem Seite 42—46 Gesagten hervorgeht, kaum nöthig, höchstens dann, wenn das Silber stark mit Kupfer legirt ist und ähnliche Ausblühungen wie chlorhaltige Bronzen zeigt. Auch die Konservirung ist dann eine gleiche, am besten: Reduktion durch den galvanischen Strom. Ein ähnliches Verfahren ist besonders für Silbermünzen schon länger in Gebrauch, indem man diese in Berührung mit eisernen Nägeln in Citronensaft legte; statt der hier wirkenden Citronensäure können auch andere verdünnte Säuren und auch andere Metalle, z. B. Zink angewendet werden; ebenso gelingt die Reduktion bei Benutzung einer schwachen Kochsalzlösung, wie es Flinders Petrie[119] angiebt. —

Dünne Ueberzüge von Chlorsilber kann man durch Behandlung mit Ammoniak unter Benutzung weicher Bürsten entfernen, da Chlorsilber in Ammoniak löslich ist. In allen Fällen spüle man mit reinem Wasser gut ab und trockne durch Abwischen mit weichen Tüchern und vorsichtiges Erwärmen.

Brüchig gewordenes Silber (s. S. 44) kann durch vorsichtiges Ausglühen wieder fester werden, doch ist das Ausglühen, ebenso wie die mechanische Behandlung verbogener Gegenstände lieber einem geschickten Silber- oder Goldarbeiter zu übertragen, als dafs man selber erst durch Mifserfolge Erfahrungen sammle. Durchgehend in mürbes Chlorid verwandelte Silbersachen, besonders, wenn solche stark aufgequollen sind, oder wenn bei ihnen durch das Wegschaffen des Chlorids gröfsere Partien mit Zeichnungen entfernt wurden, werden kaum eine andere Behandlung als eine Tränkung mit der Dammarharzlösung

[119] Archaeological Journal Bd. 45. 1888. S. 87.

Silber. Blei. Zinn. Gold. Glas. 129

(s. S. 63) oder Paraffin (s. S. 78) vertragen. Sie dürfen durchaus nicht erhitzt werden, da Chlorsilber leicht schmelzbar ist.

Eine blofse Reinigung von erdigen Theilen kann oft durch warmes Wasser und milde Seife erreicht werden; kalkige Auflagerungen werden durch Einlegen in eine zweiprozentige Salzsäure aufgelöst; durch Schwefelsilber geschwärztes Silber kann man endlich durch Einlegen in eine warme zweiprozentige Cyankaliumlösung reinigen; in all diesen Fällen spüle man nachher stets gut mit warmem Wasser ab. —

m. Blei und n. Zinn

sind an und für sich selten und gestatten, wenn sie durchweg oxydirt sind, höchstens ein Auslaugen mit warmem Wasser, Trocknen und Tränken mit Dammarharzlösung oder Paraffin (s. S. 63 u. 78). Eine Reinigung gut erhaltener Gegenstände von erdigen, kalkigen Ueberzügen oder von kohlensaurem Blei erreicht man durch vorsichtige Anwendung sehr verdünnter Salpetersäure und nachfolgendes Auslaugen mit Wasser.

o. Gold.

Gegenstände aus reinem Gold bedürfen meistens nur einer Reinigung mit warmem Wasser, mit Seife und weicher Bürste; Kalk entferne man wieder durch zweiprozentige Salzsäure, Ueberzüge von Chlorsilber, bei stark silberhaltigem Gold vorkommend, mit Ammoniak; auch kann unter Umständen abwechselnde Behandlung mit verdünnter Salzsäure und Ammoniak angebracht sein.

Will man den häufig auftretenden rothen Ueberzug von Eisenoxyd (s. S. 46) entfernen, so erwärmt man den Goldgegenstand in stärkerer Salzsäure; aber auch mechanisch durch weiche Bürsten kann man oft dasselbe erreichen. Wegen der grofsen Weichheit reinen Goldes dürfen stets nur die weichsten sogenannten Silberbürsten verwendet werden, auch vermeide man jeden Druck und jedes Biegen. Dieselbe Vorsicht ist bei brüchigen Goldsachen geboten, die man mit der Dammarharzlösung (s. S. 63) tränke.

p. Glas und Schmelz. (Email.)

Wenn sich Alterthümer aus solchen Stoffen bei der Aufbewahrung unbeständig zeigen, oder wenn sie mit Schmutz

Şekil I.1 : Nurettin Akbulut'un Rathgen'in "Die Konservierung der Altertumsfunden" kitabını çevirirken aldığı notlar (V. Yarlıgaş Arşivi).

EK J: Nurettin Akbulut'un Rathgen çevirisinden bir örnek (V. Yarlıgaş Arşivi).

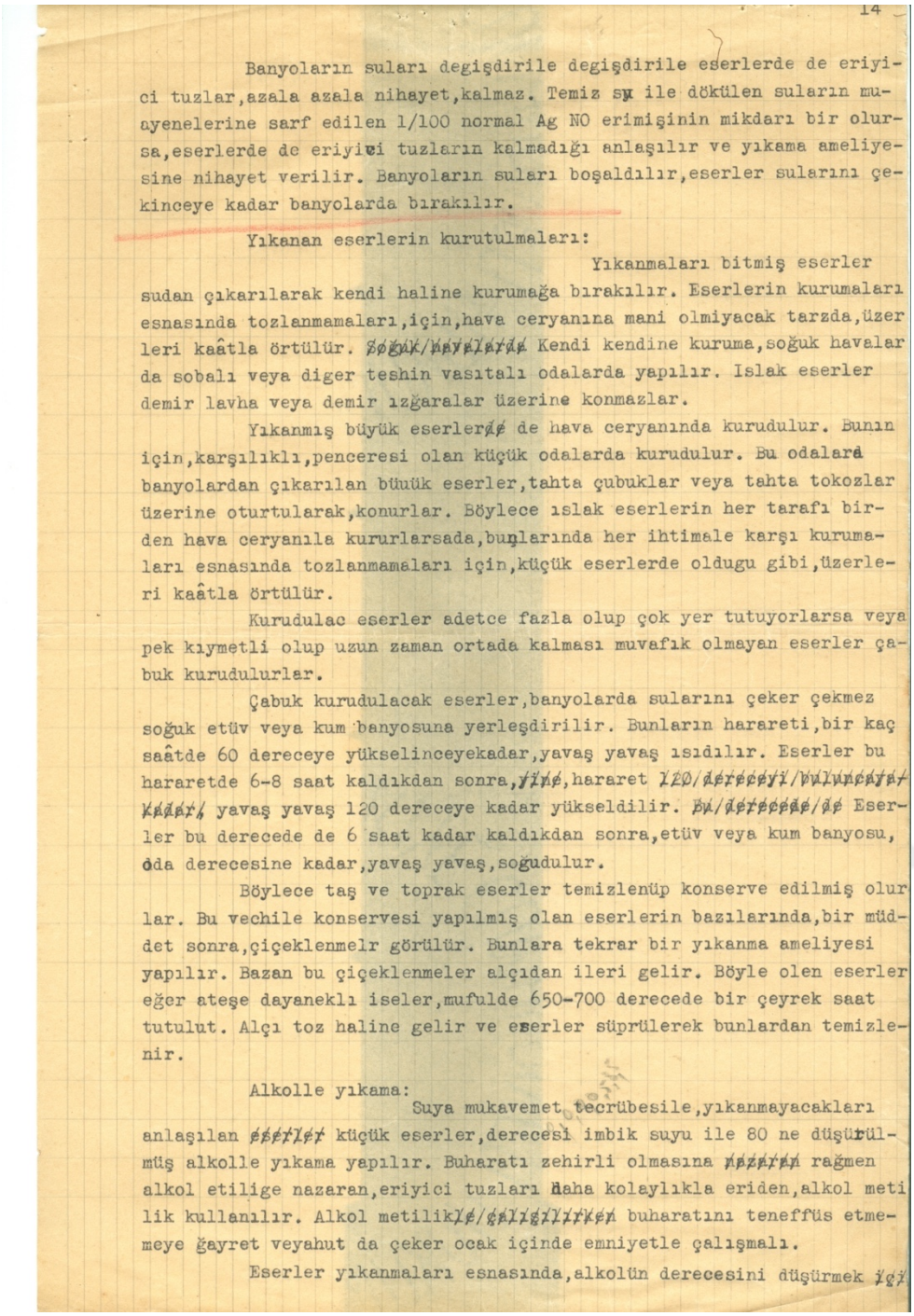

14

Banyoların suları degişdirile degişdirile eserlerde de eriyici tuzlar,azala azala nihayet,kalmaz. Temiz su ile dökülen suların muayenelerine sarf edilen 1/100 normal Ag NO erimişinin mikdarı bir olursa,eserlerde de eriyici tuzların kalmadığı anlaşılır ve yıkama ameliyesine nihayet verilir. Banyoların suları boşaldılır,eserler sularını çekinceye kadar banyolarda bırakılır.

Yıkanan eserlerin kurutulmaları:

Yıkanmaları bitmiş eserler sudan çıkarılarak kendi haline kurumağa bırakılır. Eserlerin kurumaları esnasında tozlanmamaları,için,hava ceryanına mani olmiyacak tarzda,üzerleri kaâtla örtülür. Kendi kendine kuruma,soğuk havalarda sobalı veya diger teshin vasıtalı odalarda yapılır. Islak eserler demir lavha veya demir ızgaralar üzerine konmazlar.

Yıkanmış büyük eserler de hava ceryanında kurudulur. Bunun için,karşılıklı,penceresi olan küçük odalarda kurudulur. Bu odalara banyolardan çıkarılan büuük eserler,tahta çubuklar veya tahta tokozlar üzerine oturtularak,konurlar. Böylece ıslak eserlerin her tarafı birden hava ceryanıla kururlarsada,bunlarında her ihtimale karşı kurumaları esnasında tozlanmamaları için,küçük eserlerde oldugu gibi,üzerleri kaâtla örtülür.

Kurudulac eserler adetce fazla olup çok yer tutuyorlarsa veya pek kıymetli olup uzun zaman ortada kalması muvafık olmayan eserler çabuk kurudulurlar.

Çabuk kurudulacak eserler,banyolarda sularını çeker çekmez soğuk etüv veya kum banyosuna yerleşdirilir. Bunların harareti,bir kaç saâtde 60 dereceye yükselinceyekadar,yavaş yavaş ısıdılır. Eserler bu hararetde 6-8 saat kaldıkdan sonra,yine,hararet 120 dereceyi bulunciye kadar, yavaş yavaş 120 dereceye kadar yükseldilir. Bu derecede de Eserler bu derecede de 6 saat kadar kaldıkdan sonra,etüv veya kum banyosu, oda derecesine kadar,yavaş yavaş,soğudulur.

Böylece taş ve toprak eserler temizlenüp konserve edilmiş olurlar. Bu vechile konservesi yapılmış olan eserlerin bazılarında,bir müddet sonra,çiçeklenmelr görülür. Bunlara tekrar bir yıkanma ameliyesi yapılır. Bazan bu çiçeklenmeler alçıdan ileri gelir. Böyle olen eserler eğer ateşe dayaneklı iseler,mufulde 650-700 derecede bir çeyrek saat tutulut. Alçı toz haline gelir ve eserler süprülerek bunlardan temizlenir.

Alkolle yıkama:

Suya mukavemet tecrübesile,yıkanmayacakları anlaşılan küçük eserler,derecesi imbik suyu ile 80 ne düşürülmüş alkolle yıkama yapılır. Buharatı zehirli olmasına rağmen alkol etilige nazaran,eriyici tuzları daha kolaylıkla eriden,alkol metilik kullanılır. Alkol metilikle buharatını teneffüs etmemeye ğayret veyahut da çeker ocak içinde emniyetle çalışmalı.

Eserler yıkanmaları esnasında,alkolün derecesini düşürmek için

Şekil J.1 : Nurettin Akbulut'un Rathgen çevirisinden bir örnek (V. Yarlıgaş Arşivi).

EK K: Hadi Tamer'in Avrupa seyahatinde ziyaret ettiği kültür kurumlarının listesi (HTA_MES_D03_doc_72).

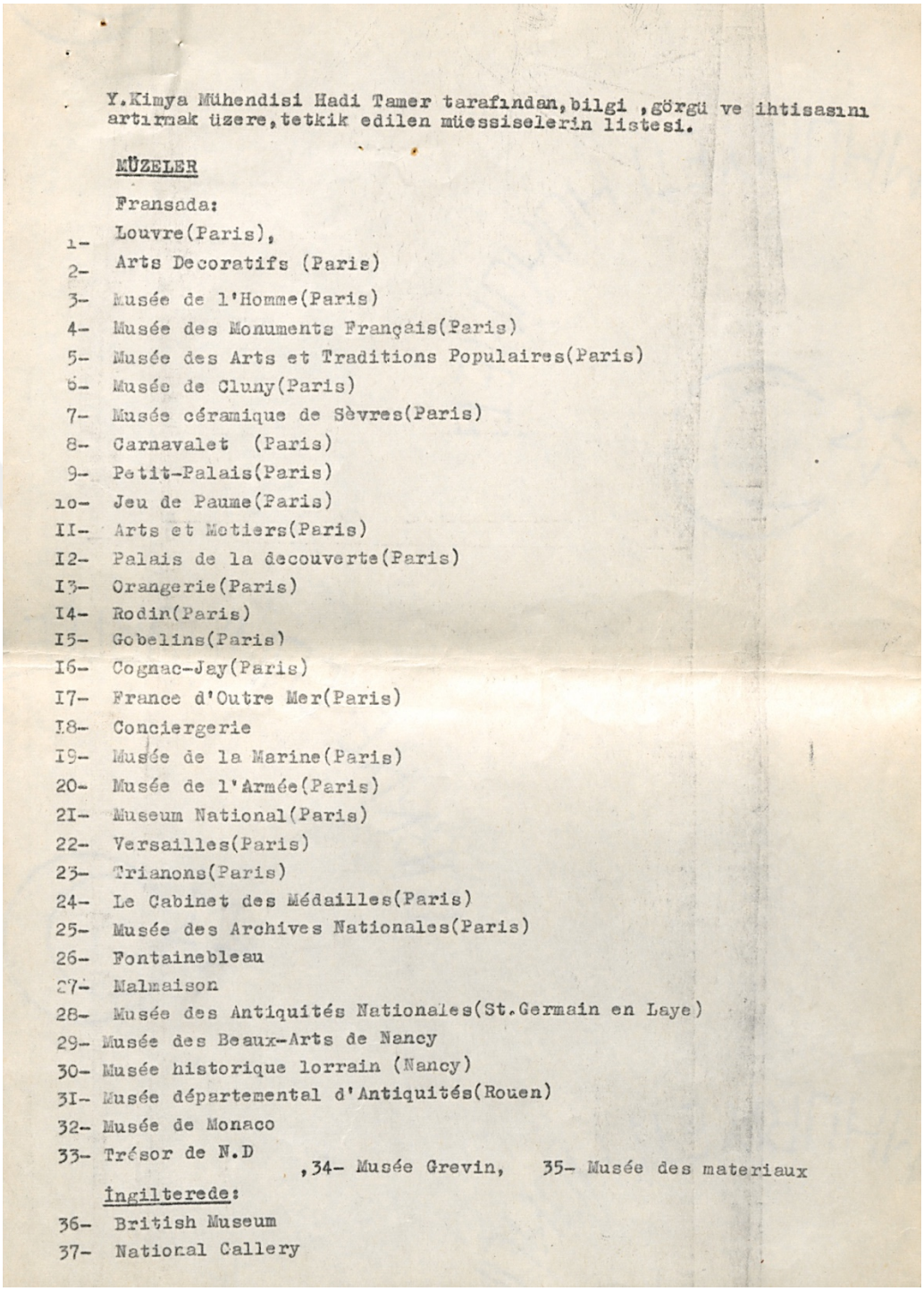

Y.Kimya Mühendisi Hadi Tamer tarafından,bilgi ,görgü ve ihtisasını artırmak üzere,tetkik edilen müessiselerin listesi.

MÜZELER

Fransada:

1- Louvre(Paris),
2- Arts Decoratifs (Paris)
3- Musée de l'Homme(Paris)
4- Musée des Monuments Français(Paris)
5- Musée des Arts et Traditions Populaires(Paris)
6- Musée de Cluny(Paris)
7- Musée céramique de Sèvres(Paris)
8- Carnavalet (Paris)
9- Petit-Palais(Paris)
10- Jeu de Paume(Paris)
11- Arts et Metiers(Paris)
12- Palais de la decouverte(Paris)
13- Orangerie(Paris)
14- Rodin(Paris)
15- Gobelins(Paris)
16- Cognac-Jay(Paris)
17- France d'Outre Mer(Paris)
18- Conciergerie
19- Musée de la Marine(Paris)
20- Musée de l'Armée(Paris)
21- Museum National(Paris)
22- Versailles(Paris)
23- Trianons(Paris)
24- Le Cabinet des Médailles(Paris)
25- Musée des Archives Nationales(Paris)
26- Fontainebleau
27- Malmaison
28- Musée des Antiquités Nationales(St.Germain en Laye)
29- Musée des Beaux-Arts de Nancy
30- Musée historique lorrain (Nancy)
31- Musée départemental d'Antiquités(Rouen)
32- Musée de Monaco
33- Trésor de N.D ,34- Musée Grevin, 35- Musée des materiaux

İngilterede:

36- British Museum
37- National Callery

Şekil K.1 : Hadi Tamer'in Avrupa seyahatinde ziyaret ettiği kültür kurumlarının listesi (HTA_MES_D03_doc_72).

38- Natural History
39- Victoria and Albert Museum
40- Science Museum
41- National Portrait Gallery
42- Imperial War Museum
43- Geological Museum
44- Tower Museum
45- Madame Tussoud's exhibition

İsvecte:
46- Konstmuseet (Göthenburg)
47- Röhsska Konstslözd Museet(Göthenburg)
48- Militärmuseum (Göthenburg)
49- Archeological Museum(Göthenburg)
50- Historical Museum(Göthenburg)
51- Ethnographical Museum (Göthenburg)
52- Naturhistoriska Museet(Göthenburg)
53- Nordiska Museet(Stockholm)
54- Historiska Museet(Stockholm)
55- National Museum (Stockholm)
56- Livrustkaunnaren Kungl(Stockholm)
57- Stockholms slott.
58- Rosendale slott.
59- Skansen (Stockholm)

İsvicrede:
60- Musée d'archeologie et jardin des ghàciers(Lucerne)
61- Musèe de Lucerne
62- Kuntshalle (Lucerne)
63- Panoroma (Lucerne)
64- Musée d'archeologie(Bale)
65- Kundstmuseum(Bale)

İspanya :
66- Museo San Telmo (St Sebastien)
67- Elescorial,museo, panthenon (Escorial)
68- Museo del Pueblo Espanol(Madrid)
69- Museo del Prado (Madrid)
70- Museo del Arqueolôgico (Madrid)
71- Palacio Real(Madrid)
72- Alcazar(Sevilla)
73- Ayantamuyenta(Sevilla)
74- Alhamra,Generakife(Granada)

Şekil K.1 (devam) : Hadi Tamer'in Avrupa seyahatinde ziyaret ettiği kültür kurumlarının listesi (HTA_MES_D03_doc_72).

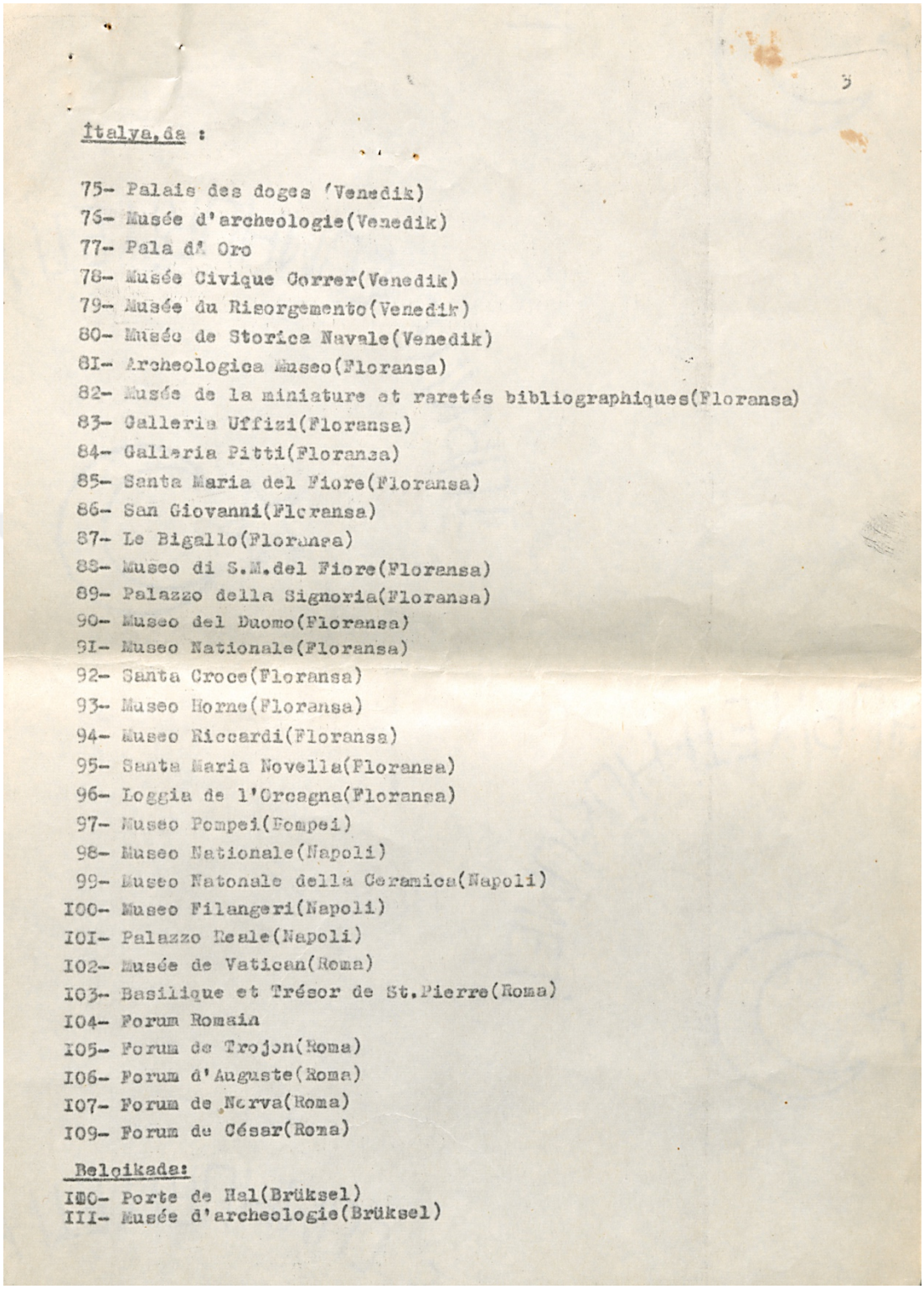

İtalya,da :

75- Palais des doges (Venedik)
76- Musée d'archeologie(Venedik)
77- Pala dÏ Oro
78- Musée Civique Correr(Venedik)
79- Musée du Risorgemento(Venedik)
80- Musée de Storica Navale(Venedik)
8I- Archeologica Museo(Floransa)
82- Musée de la miniature et raretés bibliographiques(Floransa)
83- Galleria Uffizi(Floransa)
84- Galleria Pitti(Floransa)
85- Santa Maria del Fiore(Floransa)
86- San Giovanni(Floransa)
87- Le Bigallo(Floransa)
88- Museo di S.M.del Fiore(Floransa)
89- Palazzo della Signoria(Floransa)
90- Museo del Duomo(Floransa)
9I- Museo Nationale(Floransa)
92- Santa Croce(Floransa)
93- Museo Horne(Floransa)
94- Museo Riccardi(Floransa)
95- Santa Maria Novella(Floransa)
96- Loggia de l'Orcagna(Floransa)
97- Museo Pompei(Pompei)
98- Museo Nationale(Napoli)
99- Museo Natonale della Ceramica(Napoli)
I00- Museo Filangeri(Napoli)
I0I- Palazzo Reale(Napoli)
I02- Musée de Vatican(Roma)
I03- Basilique et Trésor de St.Pierre(Roma)
I04- Forum Romain
I05- Forum de Trojon(Roma)
I06- Forum d'Auguste(Roma)
I07- Forum de Nerva(Roma)
I09- Forum de César(Roma)

Belçikada:

IIO- Porte de Hal(Brüksel)
III- Musée d'archeologie(Brüksel)

Şekil K.1 (devam) : Hadi Tamer'in Avrupa seyahatinde ziyaret ettiği kültür kurumlarının listesi (HTA_MES_D03_doc_72).

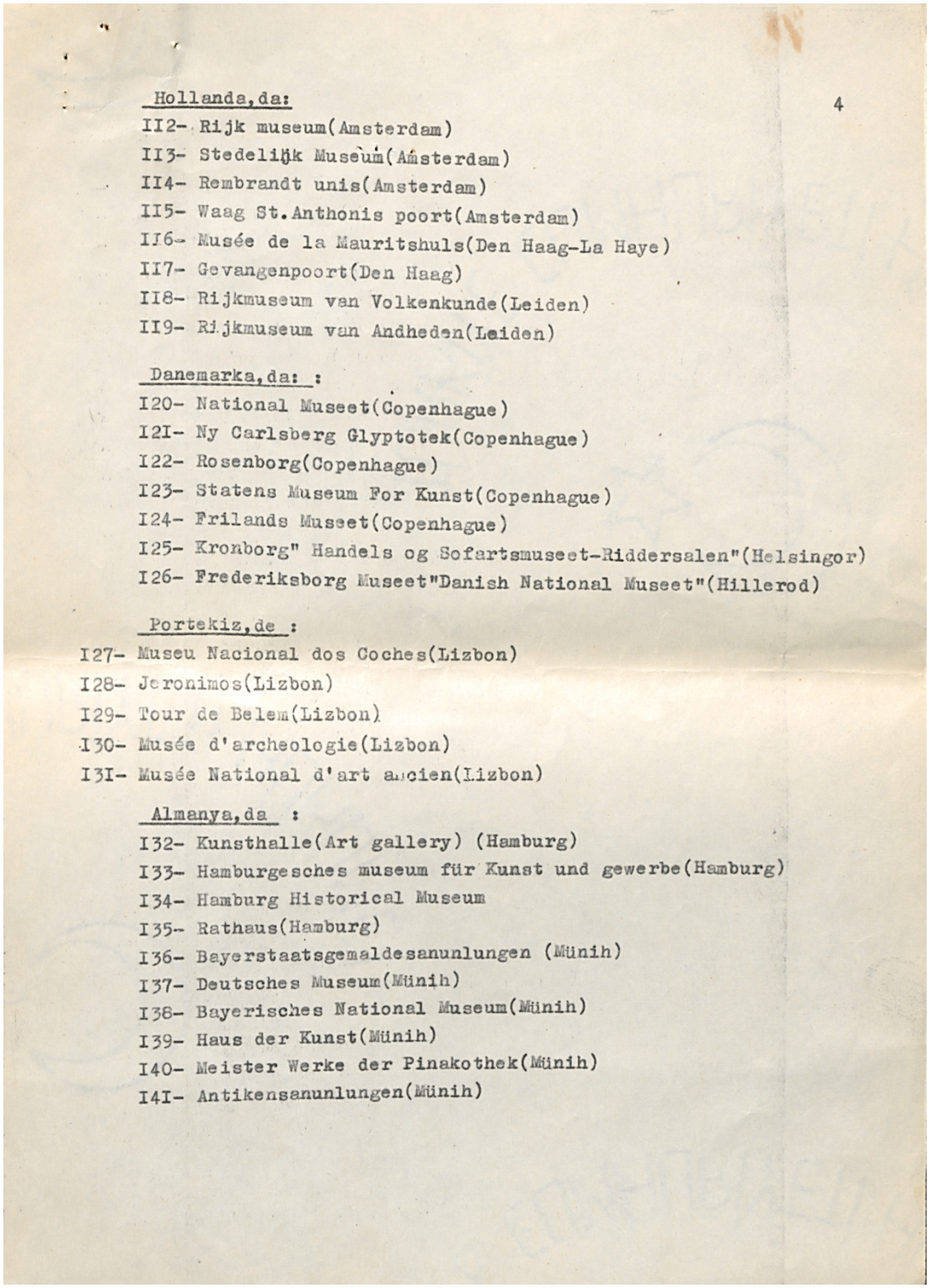

Hollanda,da: 4

II2- Rijk museum(Amsterdam)
II3- Stedelijk Museum(Amsterdam)
II4- Rembrandt unis(Amsterdam)
II5- Waag St.Anthonis poort(Amsterdam)
II6- Musée de la Mauritshuls(Den Haag-La Haye)
II7- Gevangenpoort(Den Haag)
II8- Rijkmuseum van Volkenkunde(Leiden)
II9- Rijkmuseum van Andheden(Leiden)

Danemarka,da: :

I20- National Museet(Copenhague)
I2I- Ny Carlsberg Glyptotek(Copenhague)
I22- Rosenborg(Copenhague)
I23- Statens Museum For Kunst(Copenhague)
I24- Frilands Museet(Copenhague)
I25- Kronborg" Handels og Sofartsmuseet-Riddersalen"(Helsingor)
I26- Frederiksborg Museet"Danish National Museet"(Hillerod)

Portekiz,de :

I27- Museu Nacional dos Coches(Lizbon)
I28- Jeronimos(Lizbon)
I29- Tour de Belem(Lizbon)
I30- Musée d'archeologie(Lizbon)
I3I- Musée National d'art ancien(Lizbon)

Almanya,da :

I32- Kunsthalle(Art gallery) (Hamburg)
I33- Hamburgesches museum für Kunst und gewerbe(Hamburg)
I34- Hamburg Historical Museum
I35- Rathaus(Hamburg)
I36- Bayerstaatsgemaldesanunlungen (Münih)
I37- Deutsches Museum(Münih)
I38- Bayerisches National Museum(Münih)
I39- Haus der Kunst(Münih)
I40- Meister Werke der Pinakothek(Münih)
I4I- Antikensanunlungen(Münih)

Şekil K.1 (devam) : Hadi Tamer'in Avrupa seyahatinde ziyaret ettiği kültür kurumlarının listesi (HTA_MES_D03_doc_72).

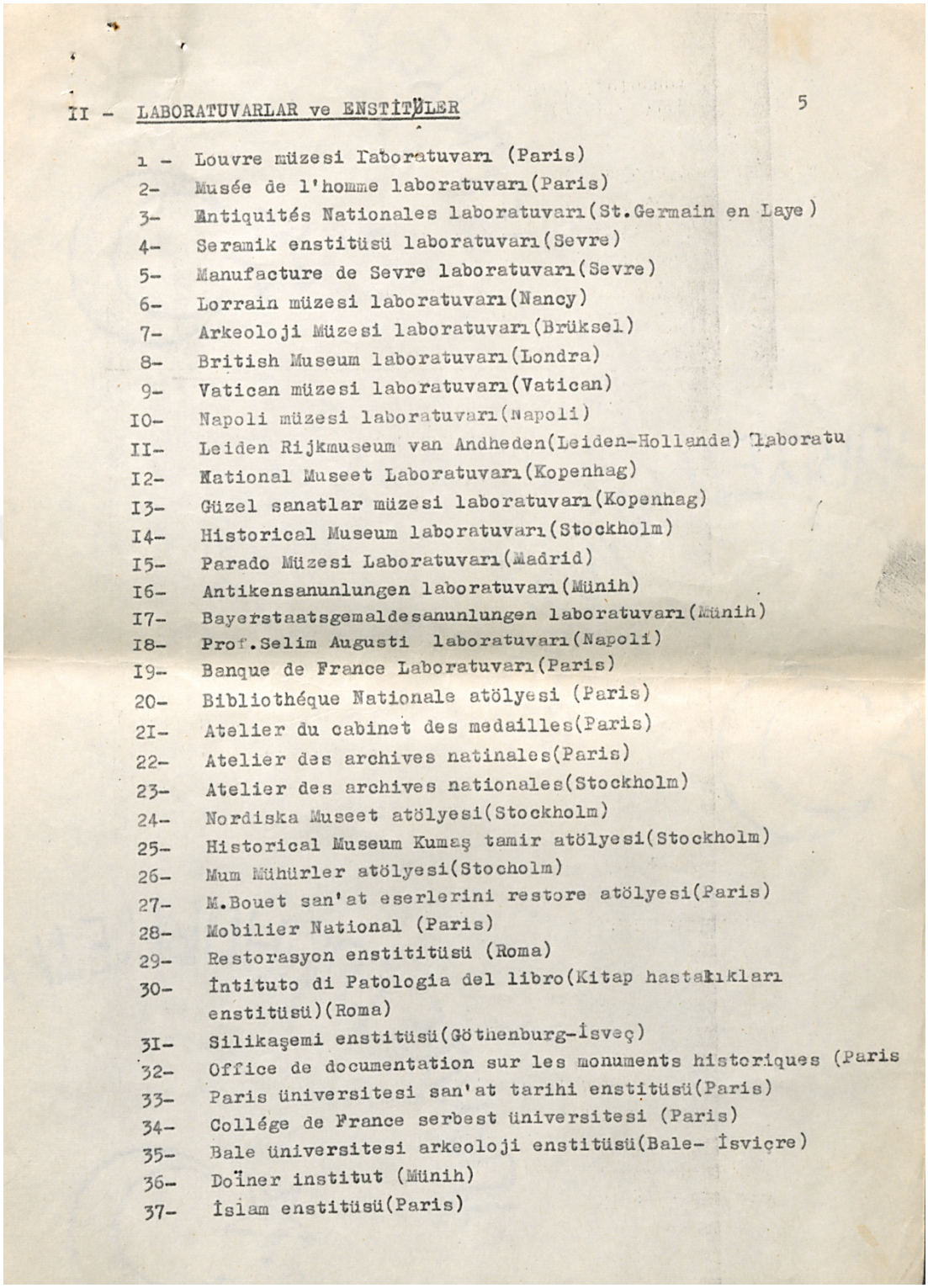

II - LABORATUVARLAR ve ENSTİTÜLER 5

1 - Louvre müzesi laboratuvarı (Paris)
2- Musée de l'homme laboratuvarı(Paris)
3- Antiquités Nationales laboratuvarı(St.Germain en Laye)
4- Seramik enstitüsü laboratuvarı(Sevre)
5- Manufacture de Sevre laboratuvarı(Sevre)
6- Lorrain müzesi laboratuvarı(Nancy)
7- Arkeoloji Müzesi laboratuvarı(Brüksel)
8- British Museum laboratuvarı(Londra)
9- Vatican müzesi laboratuvarı(Vatican)
10- Napoli müzesi laboratuvarı(Napoli)
11- Leiden Rijkmuseum van Andheden(Leiden-Hollanda) laboratu
12- National Museet Laboratuvarı(Kopenhag)
13- Güzel sanatlar müzesi laboratuvarı(Kopenhag)
14- Historical Museum laboratuvarı(Stockholm)
15- Parado Müzesi Laboratuvarı(Madrid)
16- Antikensanunlungen laboratuvarı(Münih)
17- Bayerstaatsgemaldesanunlungen laboratuvarı(Münih)
18- Prof.Selim Augusti laboratuvarı(Napoli)
19- Banque de France Laboratuvarı(Paris)
20- Bibliothéque Nationale atölyesi (Paris)
21- Atelier du cabinet des medailles(Paris)
22- Atelier des archives natinales(Paris)
23- Atelier des archives nationales(Stockholm)
24- Nordiska Museet atölyesi(Stockholm)
25- Historical Museum Kumaş tamir atölyesi(Stockholm)
26- Mum Mühürler atölyesi(Stocholm)
27- M.Bouet san'at eserlerini restore atölyesi(Paris)
28- Mobilier National (Paris)
29- Restorasyon enstititüsü (Roma)
30- İntituto di Patologia del libro(Kitap hastalıkları enstitüsü)(Roma)
31- Silikaşemi enstitüsü(Göthenburg-İsveç)
32- Office de documentation sur les monuments historiques (Paris
33- Paris üniversitesi san'at tarihi enstitüsü(Paris)
34- Collége de France serbest üniversitesi (Paris)
35- Bale üniversitesi arkeoloji enstitüsü(Bale- İsviçre)
36- Doïner institut (Münih)
37- İslam enstitüsü(Paris)

Şekil K.1 (devam) : Hadi Tamer'in Avrupa seyahatinde ziyaret ettiği kültür kurumlarının listesi (HTA_MES_D03_doc_72).

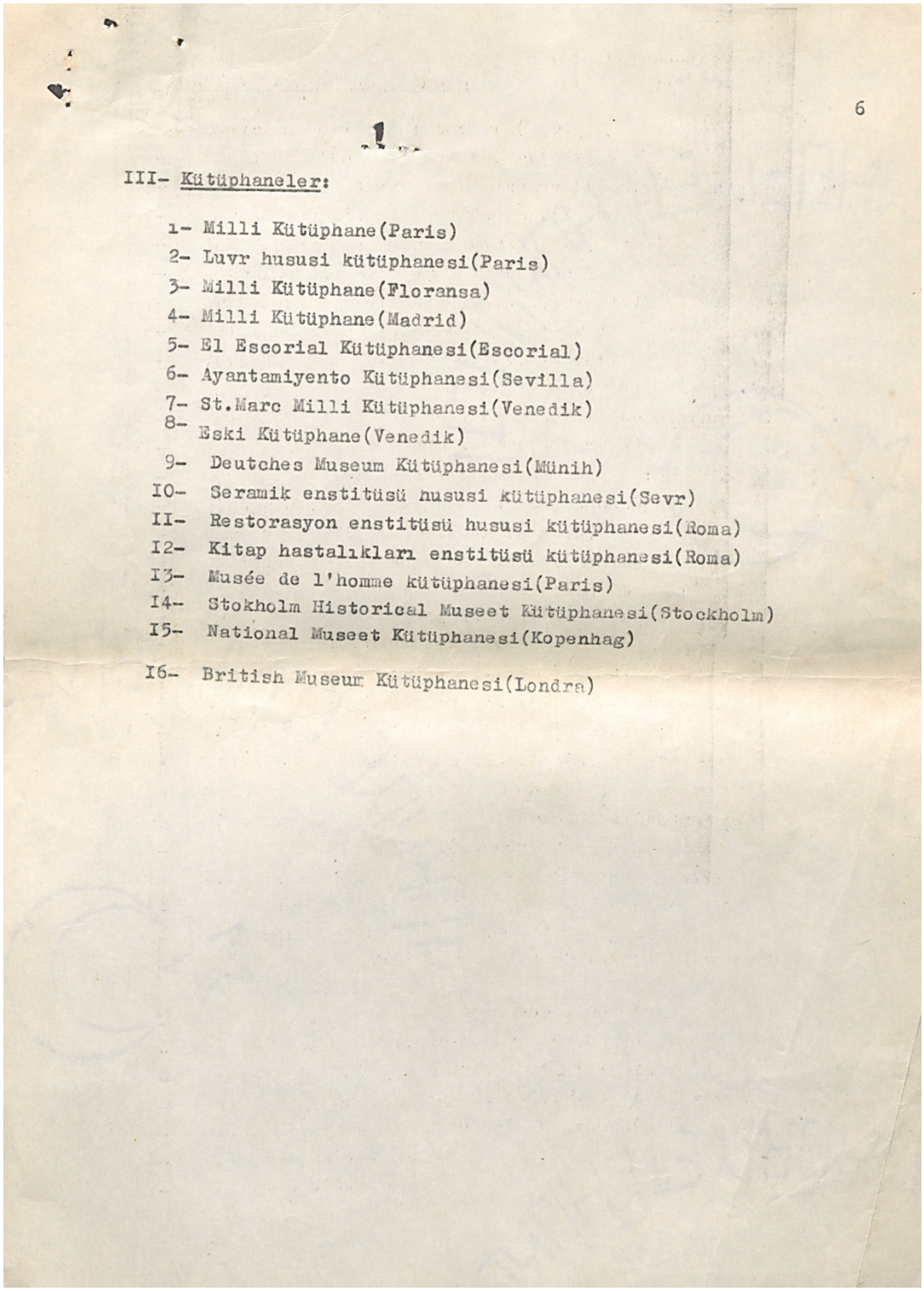

6

-1-

III- Kütüphaneler:

1- Milli Kütüphane(Paris)
2- Luvr hususi kütüphanesi(Paris)
3- Milli Kütüphane(Floransa)
4- Milli Kütüphane(Madrid)
5- El Escorial Kütüphanesi(Escorial)
6- Ayantamiyento Kütüphanesi(Sevilla)
7- St.Marc Milli Kütüphanesi(Venedik)
8- Eski Kütüphane(Venedik)
9- Deutches Museum Kütüphanesi(Münih)
10- Seramik enstitüsü hususi kütüphanesi(Sevr)
11- Restorasyon enstitüsü hususi kütüphanesi(Roma)
12- Kitap hastalıkları enstitüsü kütüphanesi(Roma)
13- Musée de l'homme kütüphanesi(Paris)
14- Stokholm Historical Museet Kütüphanesi(Stockholm)
15- National Museet Kütüphanesi(Kopenhag)
16- British Museum Kütüphanesi(Londra)

Şekil K.1 (devam) : Hadi Tamer'in Avrupa seyahatinde ziyaret ettiği kültür kurumlarının listesi (HTA_MES_D03_doc_72).

EK L: Aziz Ogan'ın Hayrullah Örs'e yazdığı Osmanlıca mektup ve transkripsiyonu (BOUN-AOK OGNIST0104609).

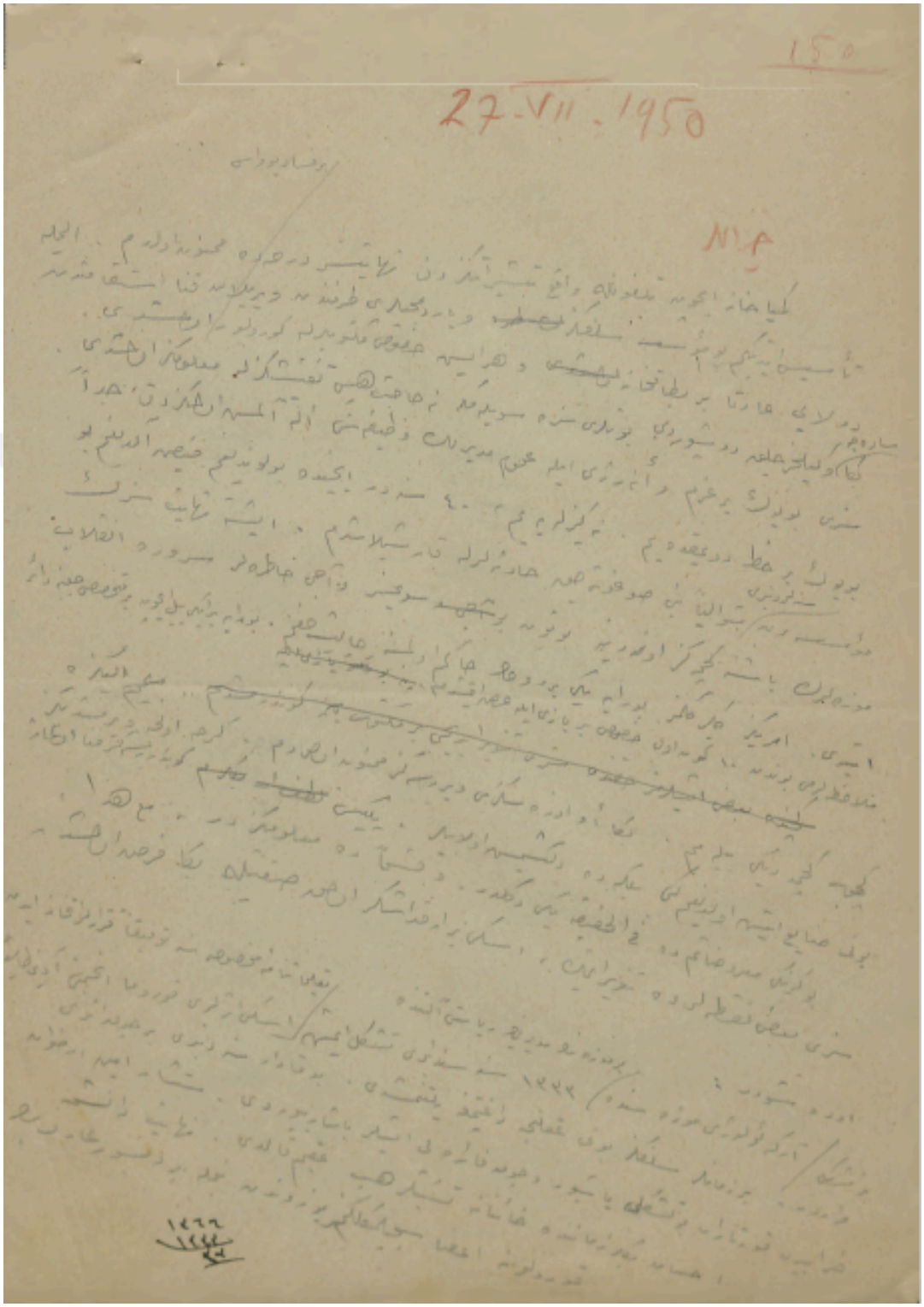

Şekil L.1 : Aziz Ogan'ın Hayrullah Örs'e yazdığı Osmanlıca mektup (BOUN-AOK OGNIST0104609).

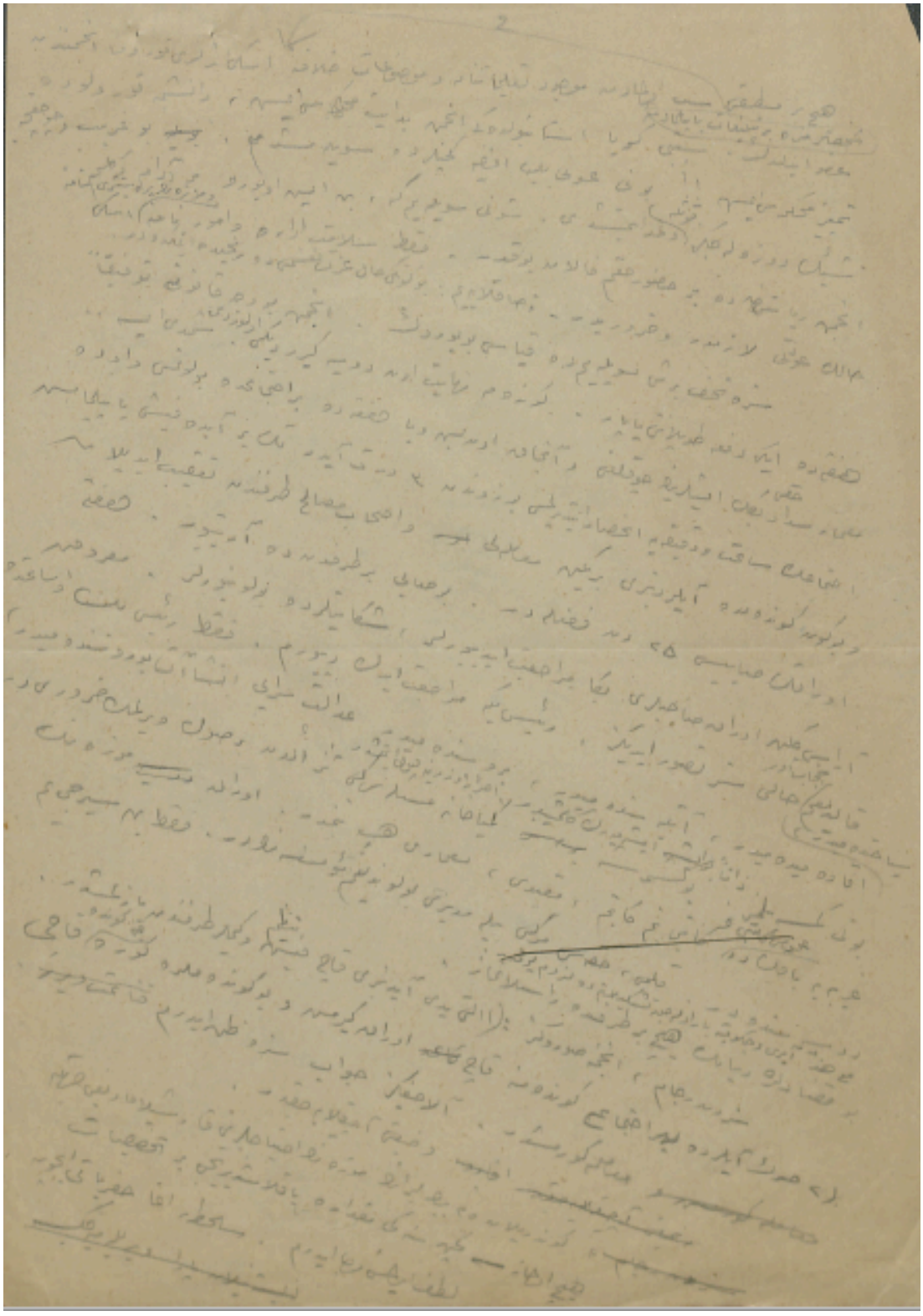

Şekil L.1 (devam) : Aziz Ogan'ın Hayrullah Örs'e yazdığı Osmanlıca mektup (BOUN-AOK OGNIST0104609).

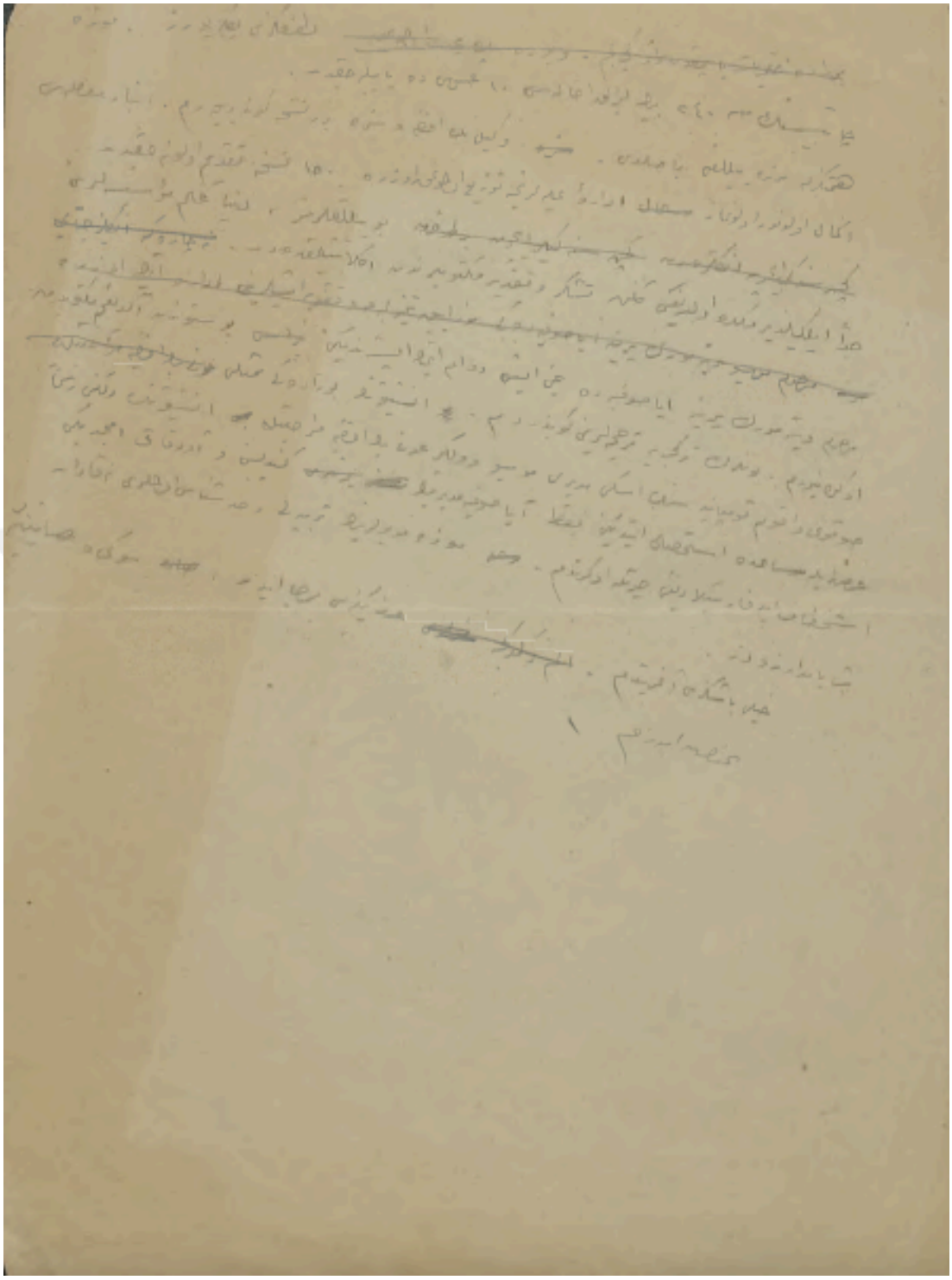

Şekil L.1 (devam) : Aziz Ogan'ın Hayrullah Örs'e yazdığı Osmanlıca mektup (BOUN-AOK OGNIST0104609).

27.VII. 1950

Hayrullah

Kimyahâne için telefonla vâki olan tebşîrâtınızdan nihâyetsiz derecede memnun oldum. Elimle tesis ettiğim bu müessese selefiniz ve yardımcıları tarafından verilen fena istikametten dolayı adeta bir batakhane ve her iş hususi mektuplarla görülür bir fesat yuvası olmuştu. Bana sadece vekilharçlık düşüyordu. Bunları size söylemeye ne hacet, hepsi teftişinizle malum olmuştu.

Sizi büyük bir azim ve enerji ile umum müdürlük vazifesini ele almış olmanızdan cidden büyük bir haz duymaktayım. Ne gizleyeyim, 40 senedir içinde bulunduğum, feyz aldığım bu müesseseden senelerden beri mütevâliyen beni soğutacak hadiselerle karşılaşmıştım. İşte nihayet sizin müzelerin başına geçmeniz üzerine bütün sevimsiz ve acı hatıralar sürura inkılap etti. Emriniz gelir gelmez buraya yeni bir ruhun hâkim olmasına çalışacağım. Buraya bir iki yıl için bir mütehassıs celbine dair mülâhazalarımı bundan on gün evvel hususi bir yazı ile arz etmiştim.

~~Geçende bazı işlerimiz hakkında sizi tenvir edici bir mektup yazıp göndermiştim~~. Elinize geçip geçmediğini bilemem. Bana ev adresinizi verirseniz memnun olurum. Gerçi evvelce vermiştiniz, bunu zayi etmiş olduğum gibi belki de değişmiş olabilir. Yenisini gönderirseniz fena olmaz.

Bu günki maruzâtım da filhakika yeni değildir, kısmen de malumunuzdur. Maa hâzâ sizi bazı noktalarda tenvir etmek, eski bir arkadaşınız olmak sıfatıyla bana farz olmuştur.

O da şudur:

Arkeoloji Müzesi'nde bu müzenin müdürünün riyâseti altında 1333 senesinden beri teşekkül etmiş talimatname-i mahsusasına tevfîkan kararlar ittihâz eden Eski Eserleri Koruma Encümeni adını taşıyan bir teşekkül vardır. Bir zamanlar selefiniz bunu aklınca dağıtmaya yeltenmişti. Bu kadar seneden beri birçok eseri harabiyetten kurtaran bu teşekkül yaşıyor ve çok faydalı işler başarıyordu. Müsteşar Emin, Rıdvan, İhsan beyler zamanında hainane teşebbüsler hep akim kaldı. Nihayet Danışma Kurulu'na aza seçilmekliğimiz yüzünden benimle Profesör Arif Bey hiçbir mantıkî

Şekil L.2 : Aziz Ogan'ın Hayrullah Örs'e yazdığı Osmanlıca mektubun transkripsiyonu (V. Yarlıgaş Arşivi).

sebep olmadan mevcut talimatname ve mevzuat hilâfına şahıslarımıza bir tebligat yapılmadan Eski Eserleri Koruma Encümeni'nden affedildik. Sebebi güya İstanbul'daki encümen bidâyet mahkemesi imiş, danışma kurulu da temyiz mahkemesi imiş! Bunu Avni Beyefendi'ye geçenlerde söylemiştim. Bu garip ve çocukça şeyin düzeleceğini kuvvetle vaat etmişti.

Şunu söyleyeyim ki ben iş oburu bir adam değilim. Encümen Riyaseti'nden de bir huzur hakkım falan yoktur. Fakat selâmet-i idare ve umur nâmına ve müzenin prestiji nâmına eski hâlin avdeti lazımdır ve zaruridir. Ne saklayayım bugünki hâl izzet-i nefsimi de rencide etmektedir.

Size tuhaf bir şey söyleyeyim de kıyas buyurun: Encümen, bütçe kanununa tefîkan haftada iki defa toplantı yapar. Gündeme nihayet on dosya girdiği olurdu. Şimdi ise Mumar Sedat Hakkı Bey'in işlerinin çokluğu ve ancak on beş veya haftada bir ictimada bulunması ve o da ictimaın saat ve dakikaya inhisâr ettirilmesi yüzünden üç-dört aydır tek bir abide fişi yapılmamış ve bugün gündemde aylardan beri biriken muameleli ve ashâb-ı masâlih tarafından takip edilen evrakın sayısı yirmi sekizden fazladır. Bu sayı bir taraftan da artıyor. Hafta arası gelen evrak sahipleri bana müracaat ediyorlar, şikayetlerde bulunuyorlar. Marûz kaldığım hicâb-âver hâli siz tasavvur ediniz. "*Reis beye müracaat edin*" diyorum. Fakat reis bey o saatte akademide midir, atölyesinde midir, bürosunda mıdır, adalet sarayı inşaat bürosunda mıdır? Bunu kimse bilmez. Zaten bu işe istemeyerek gelmiştir, ısrar üzerine kabul etmiştir. Bu teşevvüşe kimyahane meselesi gibi tez elden bir son vermek zaruridir.

Garibeye bakın da umumi katibi ve katibi benim katibim, mukayyidi, mimarı hep benimdir. Evrak müzenin dosyasındadır. Kalemi, hokkası, mürekkebi bile müdürü bulunduğum müessesenindir. Fakat ben seyirciyim. Maa hâzâ ayrı ve hükûmete bâr olacak teşkilata da lüzum yoktur. Bu tezatlara dünyanın hiçbir tarafında rastlanmaz.

Sizden ricam, encümene sorunuz;

1- Altı-yedi aydan beri kaç fiş tanzim ve kimler tarafından yazılmıştır?

2- Son aylarda beher ictima gündemine kaç evrak girmiş ve gündemlere göre

Şekil L.2 (devam) : Aziz Ogan'ın Hayrullah Örs'e yazdığı Osmanlıca mektubun transkripsiyonu (V. Yarlıgaş Arşivi).

aynı günde kaçı muamele görmüştür?

Alacağınız cevap size zannederim vaziyeti açıklayacaktır.

Gönderilen 25 bin liranın müzenin ihtiyaçlarını karşılamadığı cihetle hiç olmazsa geçen seneki miktara yaklaştırıcı bir tahsisat lütfedilmesini rica ederim. Silahtar Ağa hafriyâtı için lütfunuzu bekliyoruz. Müze çatısının ise 240 bin liralık ihâlesi 10 Ağustos'ta yapılacaktır.

Himmetinizle müze yıllığı basıldı. Vekil beyefendiye ve size birer nüsha gönderiyorum. Ambar muamelesi ikmâl olunur olunmaz idare-i aliyyelerince tevdî olunmak üzere 150 nüsha takdim olunacaktır. Bu yıllıklarımız dünya ilim müesseselerini cidden ilgilendirmekte olduğu gelen teşekkür ve takdir mektuplarından anlaşılmaktadır.

~~Ne çare ki İngilizce ? merhûm Mösyö Vitemor'un[2] Yerine Ayasofya'daki mozaik temizleme ve takviye işlerini idare etmek üzere~~ Merhum Vitemor'un[?] yerine Ayasofya'da aynı─işe devam etmek istendiğini Boston'dan aldığım mektuptan öğreniyorum. Bunların Türkçe'ye tercümelerini gönderdim. Enstitü'nün buradaki mümessili Sokoni Vakum Kumpanyası'nın eski Müdürü Mösyö Volker[?], Avni Beyefendi'ye müracaatla Enstitü'nün dileğini resmen arz ile müsaade istihsal ettiğini fakat Ayasofya Müdürü'nün kendisini ve avukatı Mehmet Bey'i istihfâf ile karşıladığını hayretle öğrendim. Müze müdürlerinin terbiyeli ve had-şinâsî olmaları ne kadar şâyân-ı arzudur.

Hayli başınızı ağrıttım. Affınızı rica eder sevgi ve saygılarımı arz ederim.

Şekil L.2(devam) : Aziz Ogan'ın Hayrullah Örs'e yazdığı Osmanlıca mektubun transkripsiyonu (V. Yarlıgaş Arşivi).

ÖZGEÇMİŞ

Ad-Soyad : Vildan YARLIGAŞ

ÖĞRENİM DURUMU:

- **Lisans:** 2005, Uludağ Üniversitesi, İ.İ.B.F., Uluslararası İlişkiler Bölümü
- **Lisans:** 2011, İstanbul Üniversitesi, Edebiyat Fakültesi, Taşınabilir Kültür Varlıklarını Koruma ve Onarım Bölümü.
- **Yüksek Lisans:** 2013, Berlin Teknik Üniversitesi, Mimarlık Fakültesi, Miras Koruma Programı.

MESLEKİ DENEYİM VE ÖDÜLLER:

- 2013 yılından beri T.C. Kültür ve Turizm Bakanlığı, İstanbul Restorasyon ve Konservasyon Merkez Laboratuvarı Müdürlüğü – Restoratör
- 2019-2021: İTÜ Bilimsel Araştırma Projeleri Birimi Desteği.
- 2015-2016: Berlin Teknik Üniversitesi, Mimarlık Fakültesi, Miras Koruma Programı, Misafir Araştırmacı.
- 2011-2013: DAAD – Türk Eğitim Vakfı Almanya'da Yüksek Lisans Eğitimi Bursu.

DOKTORA TEZİNDEN TÜRETİLEN YAYINLAR, SUNUMLAR VE PATENTLER:

Yarlıgaş, V., 2021. Saklı Kalmış Bir Hazine: Hadi Tamer. Hayatı, Çalışmaları, Eserleri. Tam Metin Bildiri, ANAMED Kütüphane Konuşmaları, Kasım 2, 2021, İstanbul.

Yarlıgaş, V., 2021. Türkiye'de Kültür Varlıkları Konservasyonunun Öncü Kurum ve Kişileri: Kimyahane ve İki Uzmanı Nurettin Akbulut ve Hadi Tamer. *Osmanlı Bilimi Araştırmaları Dergisi*, *22* (1), s. 121-138, İstanbul.

Yarlıgaş, V., 2017. Kimyahane – Das Haus der Chemie: Geschichte und Wahrnehmung. Eine Evaluation über das erste chemische Labor der Türkei. *25. Tagung des Österreichischen Restauratorenverbandes 2016 – Cold Cases Grenzfälle in der Restaurierung*. Sempozyum Bildiri Kitabı, s. 202-206, Kasım 24-26, 2016 Viyana.

Yarlıgaş, V., 2015. Kimyahane'den Merkez Laboratuvar'a Türkiye'nin İlk Koruma Laboratuvarının Tarihçesi Üzerine Bir İnceleme. *24. Müze Kurtarma Kazıları Sempozyumu ve 1. Uluslararası Müzecilik Çalıştayı*, Sempozyum Bildiri Kitabı. Mart 23-25, 2015, Ankara.

Yarlıgaş, V., 2015, Türkiye'nin İlk Konservasyon Laboratuvarı Hakkında Bir Araştırma, Tam Metin Bildiri, Expo Heritage 2015, Şubat 5-7, 2015, İstanbul.

DİĞER YAYINLAR, SUNUMLAR VE PATENTLER:

Yarlıgaş, V., 2021. Önleyici Korumanın Kuramsal Boyutu Üzerine Bir Değerlendirme. *Kültürel Miras Uygulamalarında Önleyici Koruma*. Sempozyum Bildiri Kitabı, s. 19-32, Hiperyayın, İstanbul.

Yarlıgaş, V., 2017. Almanya'da Mimari Rekonstrüksiyona Bakış: Üç Dönem, Üç Örnek. *Mimarist Dergisi*. Sayı 60, s. 38-45, İstanbul.

Yarlıgaş, V., 2016. 1980'lerde Doğu Almanya'da Koruma Politikaları ve Bir Rekonstrüksiyon Örneği Olarak Berlin-Mitte Nikolaikirche. *Tasarım+Kuram Dergisi, 21* (11), s. 34-47, İstanbul.

Yarlıgaş, V., 2013. Berlin-Mitte: Die Nikolaikirche. Baugeschichte und Wiederaufbau. TU Berlin Masterstudium Denkmalpflege Jahrbuch 2011-2013. Heft 9. Poster Sunuşları Kitabı, Berlin.